

การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง
ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

ปริญญานิพนธ์

ของ

อรสุดา เจริญรัก

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาคุณวุฒิปดิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
มีนาคม 2543

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุริยางค์บัณฑิต
สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวิทย์ ปัดไธสง)
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวิทย์ ปัดไธสง)
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ)
..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ ดร.อนุชาติ พวงสำลี)
..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศิริ จีระเดชากุล)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษาดุริยางค์บัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คนบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์)
วันที่ 10 เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๕

ประกาศคุณูปการ

หากชีวิตคือการเรียนรู้ที่บุคคลต้องใช้เวลาที่มีอยู่ไปในการศึกษาหาความรู้ต่าง ๆ แล้วช่วงเวลาห้าปีของการเรียนในหลักสูตรพัฒนศึกษาศาสตร์รวมทั้งการทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง การเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยของผู้วิจัยนี้นับได้ว่าเป็นช่วงเวลาการเรียนรู้ที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง แรงบันดาลใจที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่องดังกล่าวก็คือความปรารถนาที่จะมีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ทางทฤษฎีเพื่อรองรับกระแสการพัฒนาของเศรษฐกิจพอเพียงที่นับวันจะทวีความสำคัญต่อสังคมไทยทำให้มีความต้องการความรู้ทางวิชาการมาสนับสนุนมากยิ่งขึ้น แต่ในปัจจุบันกลับพบว่าการพัฒนาความรู้ดังกล่าวยังคงมีอยู่อย่างจำกัดไม่สามารถตอบสนองต่อกระแสการพัฒนาแนวทางนี้ได้เพียงพอ ปรากฏการณ์ที่กล่าวมาคงเป็นเครื่องบ่งชี้ต่อวงวิชาการว่า มีความจำเป็นที่จะต้องหันมาร่วมกันทำการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวนี้ให้กว้างขวางและแพร่หลายมากยิ่งขึ้นต่อไปในอนาคต

โดยส่วนตัวแล้ว ผู้วิจัยตระหนักดีว่าเมื่อกระบวนการทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสิ้นลงจะมีผลทำให้ผู้วิจัยพ้นจากสภาพนิสิตและก้าวขึ้นสู่การเป็นนักวิชาการที่มีภารกิจในการใช้ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศอย่างเต็มที่ ซึ่งผู้วิจัยมีความตระหนักดีอีกเช่นกันว่าการทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ไม่อาจสำเร็จได้ หากผู้วิจัยเมื่อเป็นนิสิตนั้นมิได้มีโอกาสผ่านกระบวนการศึกษาที่ดี (Good Education) มาก่อน การศึกษาที่ได้นั้นมิได้หมายถึงการมีความรู้ทางวิชาการหรือทฤษฎีเท่านั้นแต่ยังหมายถึงการมีประสบการณ์ต่าง ๆ อย่างรอบด้านรวมทั้งมีวุฒิภาวะที่เอื้อต่อการนำความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่นั้นมาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองและส่วนรวม ซึ่งช่วงเวลาตลอดห้าปีที่ผ่านมา ด้วยความเมตตาของครูบาอาจารย์ทุกท่านที่ตั้งใจและมุ่งหวังให้นิสิตได้พัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการทำปริญญานิพนธ์ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้สำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่พัฒนาศักยภาพทางวิชาการของตนเองในฐานะนักวิชาการอย่างเต็มที่ ผู้วิจัยหวังว่าปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะเป็ประโยชน์สำหรับการสร้างความรู้ความเข้าใจต่อการอธิบายเศรษฐกิจพอเพียงในแง่มุมหนึ่ง ซึ่งหากได้มีโอกาสประสานร่วมกับงานศึกษาวิจัยอื่นๆ แล้วคงจะทำให้เกิดความรู้ที่กว้างขวางและเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามปริญญานิพนธ์ฉบับนี้คงไม่สามารถสำเร็จลงได้ หากผู้วิจัยไม่ได้รับความกรุณาอย่างสูงจาก ประธานที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ครูบาอาจารย์หลายท่านจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ตลอดจนรุ่นพี่ รุ่นน้อง และเพื่อน ๆ ผู้เป็นกัลยาณมิตรของผู้วิจัยทุกท่านที่ได้กรุณาให้ความรู้ ให้ความช่วยเหลือ ให้อำนาจ และเป็นกำลังใจในการทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้อย่างเต็มที่ นอกจากนั้นผู้วิจัยขอขอบคุณชาวบ้านแห่งหมู่บ้านพอเพียงซึ่งเป็นเสมือนครูของผู้วิจัยที่ให้ความรู้และประสบการณ์อันมีคุณค่า ขอขอบพระคุณสำนักพระราชเลขาธิการและเพื่อนร่วมงานทุกท่านรวมทั้งครอบครัวของผู้วิจัยที่ได้ให้การสนับสนุนและทำให้ผู้วิจัยมีเวลาในการศึกษาเรียนรู้อย่างเต็มที่ตลอดห้าปี ซึ่งทุก ๆ ท่านที่กล่าวมานี้ ล้วนแล้วแต่มีความยิ่งใหญ่และมีคุณูปการต่อผู้วิจัยเกินกว่าจะเอ่ยชื่อไว้ให้ปรากฏในปริญญานิพนธ์เล็ก ๆ เล่มนี้ได้

อรสุดา เจริญรัต

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
ปัญหาการวิจัย	8
ขอบเขตของการศึกษา	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
2 แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดของการวิจัย	10
แนวคิดและการให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียง	11
การเกิดขึ้นของระบบเศรษฐกิจและประเภทของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	11
✓ แนวความคิดและการให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียง	18
✓ การผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	21
✓ การบริโภคตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	22
✓ การแลกเปลี่ยนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	24
การจัดสรรผลผลิตหรือคำตอบแทนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	25
อิทธิพลของโครงสร้างสังคมต่อแบบแผนของเศรษฐกิจพอเพียง	26
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างสังคมและระบบเศรษฐกิจ	26
แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม	29
การพัฒนาจากบรรทัดฐานเป็นสถาบันทางสังคมต่าง ๆ	33
บทบาทของสถาบันสังคมที่มีต่อการสร้างโลกทัศน์ และระบบคุณค่า	34
บทบาทสถาบันทางศาสนาที่มีต่อโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคม	35
บทบาทของสถาบันการเมืองที่มีต่อโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคม	37
บทบาทของสถาบันการศึกษาที่มีต่อโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคม	37
บทบาทของสถาบันเศรษฐกิจที่มีต่อโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคม	38
อิทธิพลของโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่มีต่อโครงสร้างสังคม	39
พลวัตของอำนาจในการช่วงชิงการกำหนดวาทกรรมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง	
โลกทัศน์ระบบคุณค่า และโครงสร้างสังคม	42
แนวคิดที่อธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Change)	42
กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย	47
3 วิธีดำเนินการวิจัย	54
สนาม (Field)	55
การเข้าสู่สนาม	55

บทที่	หน้า
การเลือกบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)	56
การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล	57
4 บริบทของชุมชน	62
สภาพทั่วไปของชุมชน	62
สถานที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพ	62
การตั้งถิ่นฐานและลักษณะประชากร	62
วิถีชีวิตและสภาพบริบทของสังคม	63
การศึกษา	67
สภาพเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ	67
การเปลี่ยนแปลงของบริบทหมู่บ้าน	68
5 การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้โครงสร้างสังคมแบบประเพณี (Traditional Society)	71
เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้โครงสร้างสังคมประเพณีของหมู่บ้านพอเพียง	76
เงื่อนไขของความพอเพียง	76
กระบวนการดำรงอยู่ของความพอเพียง	78
6 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัยกับการดำรงอยู่ และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป	90
การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัย : ผลกระทบ ที่มีต่อเศรษฐกิจพอเพียง	90
การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของหมู่บ้านพอเพียง	97
การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบท ที่เปลี่ยนแปลงไป	107
7 ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและข้อเสนอแนะ	116
ข้อสรุปเชิงทฤษฎี	116
ข้อสรุปเชิงนโยบาย	118
ข้อเสนอแนะในการวิจัย	119
บรรณานุกรม	123
ภาคผนวก	127
ประวัติย่อของผู้วิจัย	136

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงรายละเอียดต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษา	59

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 ความสัมพันธ์ระหว่างการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการกระจายสินค้า ..	16
2 อธิบายแนวคิดของมาร์กซ์	27
3 ความสัมพันธ์ระหว่างโลกทัศน์ ระบบคุณค่ากับระบบการผลิตและโครงสร้างสังคม ...	41
4 อธิบายกรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย	53
5 แสดงโครงสร้างทางวัฒนธรรมชนบท	95
6 แสดงข้อสรุปเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับแบบแผนของการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของ เศรษฐกิจพอเพียงในโครงสร้างสังคมแบบประเพณี	120
7 แสดงข้อสรุปเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับแบบแผนการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจพอเพียง ในโครงสร้างสังคมทันสมัย	121
8 การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไป	122

ความสำคัญของปัญหา

“การพัฒนาหรือความเจริญ” นั้นเป็นสิ่งที่ทุกสังคมปรารถนา และพยายามหาหนทางดิ้นรนไปสู่เป้าหมายดังกล่าว ด้วยแนวทางและวิถีทางต่าง ๆ ตามระบบความคิด ความเชื่อ และปรัชญาที่เรียกว่า “กระบวนทัศน์การพัฒนา (Paradigm)” ที่ปรากฏอยู่ในสังคมนั้น ภายใต้กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบหนึ่ง ย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดอุดมการณ์ เป้าหมาย แนวทาง ตลอดจนไปถึงนโยบายและกลยุทธ์การพัฒนา อันมีผลสืบเนื่องถึงวิถีการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ของคนในสังคม ดังนั้นการที่จะสามารถเข้าใจปัญหาการพัฒนาของสังคมใดสังคมหนึ่งอย่างลึกซึ้งได้นั้น จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับ กระบวนทัศน์การพัฒนาของสังคมนั้นให้ถ่องแท้เสียก่อน อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อ “กระบวนทัศน์” แต่เพียงอย่างเดียว ก็ยังไม่เพียงพอต่อการเข้าใจปัญหาการพัฒนาอย่างแท้จริงได้ ทั้งนี้ เพราะความรู้ดังกล่าวยังไม่สามารถอธิบายไปถึง สิ่งที่อยู่เบื้องหลังการเกิดขึ้นของกระบวนทัศน์ว่า เพราะเหตุใด และด้วยวิธีการเช่นใด จึงทำให้กระบวนทัศน์นั้นเกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อมา ทำให้ไม่สามารถเข้าใจและมองเห็น “ปรากฏการณ์การพัฒนา” ได้ตลอดวงจรของปรากฏการณ์นับตั้งแต่การเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์นี้ อย่างเชื่อมโยงและสืบเนื่องเป็นพลวัตได้

แนวคิดเรื่อง วาทกรรมการพัฒนา (Discourse of Development) เป็นแนวคิดหนึ่งที่ยพยายามให้คำอธิบายถึงกระบวนการเกิดขึ้น และการดำรงอยู่ของกระบวนทัศน์เพื่อเชื่อมโยงไปสู่คำอธิบายถึงรากฐานของปรากฏการณ์ และสาเหตุของปัญหา รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงทางออกของปัญหาการพัฒนาอย่างแยบยล แนวคิดดังกล่าวอธิบายว่า การเกิดขึ้น และการดำรงอยู่ของกระบวนทัศน์การพัฒนาเป็นผลจากการสร้างวาทกรรมอย่างหนึ่ง โดยกระบวนการนี้จะเริ่มต้นจากการใช้ “อำนาจ” ที่มีอยู่สร้างระบบ กฎเกณฑ์ ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความรู้ ความจริงหรือตัวตนขึ้นมา แล้วใช้ภาษาจารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ คุณค่ารวมทั้งสถาบันต่าง ๆ ในสังคมเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างและให้ความหมาย รวมทั้งกำหนดเอกลักษณ์ของสิ่งที่สร้างขึ้นนั้น ให้สามารถดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับในวงกว้างของสังคม ด้วยเหตุนี้วาทกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาจึงเป็นการใช้อำนาจเข้ามามีบทบาทต่อการสร้างจุดยืน ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความรู้ และความหมาย ฯลฯ เกี่ยวกับ “การพัฒนา” และทำให้เกิดการยอมรับในสังคม ในขณะเดียวกันวาทกรรมที่สร้างขึ้นมานี้ก็ยังทำหน้าที่ปิดกั้นและทำให้เอกลักษณ์รวมทั้งความหมายบางสิ่งที่ดำรงอยู่ในสังคมสามารถเลื่อนหายไปได้ด้วย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540 : 91)

ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรมจึงมองว่า แท้จริงแล้วการพัฒนานั้นเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิง “อำนาจ” (Relations of Power) ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะใช้อำนาจเป็นเครื่องมือในการจัดสรร “สิ่งที่มีคุณค่า” ที่เกิดขึ้นให้แก่บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม (Easton. 1953 : 129-144) ด้วยเหตุนี้รากฐานสำคัญของปัญหาการพัฒนาจึงอยู่ตรงที่ว่าเมื่อ “อำนาจ” ที่ถูกใช้ในการสร้างวาทกรรมเพื่อกำหนดกระบวนทัศน์และแนวทางการพัฒนาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาไม่ได้มาจากสังคมไทย โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งชาวชนบทในภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่และควรจะเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาอย่างเต็มที่ ดังนั้นจึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจว่า เพราะเหตุใดจากการพัฒนาที่ผ่านมาเมื่อเกิด “สิ่งมีคุณค่า” ขึ้นในสังคม ผลประโยชน์เหล่านี้จึงไม่สามารถกระจายไปถึงชาวชนบทได้อย่างเป็นธรรม

การศึกษาวิจัยจำนวนมากได้สะท้อนให้เห็นถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวได้เป็นอย่างดี หากย้อนกลับไปมองแต่ครั้งในอดีตจะพบว่าสังคมชนบทไทยดั้งเดิมนั้นเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย เศรษฐกิจพื้นฐานเป็นการผลิตเพื่อยังชีพสำหรับบริโภคใช้สอยในครัวเรือนและในชุมชน มิใช่เพื่อการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบในการผลิตสำหรับการค้าระยะไกลจากสภาพธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ทำให้ชาวชนบทมีความใกล้ชิดผูกพัน และตระหนักในสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกในรูปของความเชื่อ และพิธีกรรมที่เอื้อต่อการรักษาความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์หลักในชุมชนเป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสายเลือด ดังนั้น จึงสอดคล้องต่อการให้ทรัพยากรร่วมกันรวมทั้งการแบ่งปันผลผลิตและการพึ่งพาอาศัยกันในด้านต่าง ๆ ดังนั้น ด้วยลักษณะทั้งหมดนี้จึงทำให้ชนบทไทยในอดีตมีความเป็นเอกเทศ มีความสุขและความพอเพียงตามอัตภาพ พึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งสามารถสืบทอดเอกลักษณ์ดังกล่าวต่อมาได้โดยไม่ขาดสาย และดำรงอยู่อย่างสงบตลอดมา (จักรทิพย์ นาถสุภา. 2537)

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของชนบทไทยนั้นเกิดขึ้นเมื่อประเทศได้เข้าก้าวสู่กระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นความทันสมัยตามแบบตะวันตกนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงเป็นต้นมา คำอธิบายรายละเอียดของกระบวนการดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่นักวิเคราะห์วาทกรรมพยายามสะท้อน และเชื่อมโยงให้เห็นว่า เริ่มต้นเกิดขึ้นเมื่อประเทศตะวันตกได้ใช้อำนาจในรูปแบบต่างๆ เช่น การเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการ การให้ความช่วยเหลือผ่านโครงการเงินกู้ หรือคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ ฯลฯ ให้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดวาทกรรมเพื่อสร้างความหมายต่อสิ่งใหม่ที่เป็นคู่ตรงข้าม คือ “การพัฒนา (Development)” และ “ความด้อยพัฒนา (Underdevelopment)” ให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการจัดแบ่งประเภทของประเทศต่าง ๆ (Categorization) ออกเป็น “ประเทศพัฒนาแล้ว” และ “ประเทศที่ยังด้อยพัฒนา” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540 : 87) และต่อมาก็ได้ใช้อำนาจทำให้วาทกรรมนี้แพร่ขยายสู่กลุ่มประเทศในเอเชีย ละตินอเมริกา และแอฟริกา ซึ่งถูกให้ความหมายว่าเป็น “ประเทศด้อยพัฒนา” อย่างรวดเร็ว จนมีผลทำให้ประเทศไทยซึ่งถูกให้ความหมายว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนาประเทศหนึ่งเกิดกระแสดความต้องการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแบบประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างต่อเนื่อง และในที่สุดก็ผลักดันให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยมีการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจนในรูปของแผนพัฒนาประเทศที่มีชื่อเรียกว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อปีพุทธศักราช 2504 (สุรวดี บัดโธสง. 2542 : 5)

การใช้อำนาจของประเทศตะวันตกกำหนดวาทกรรมการพัฒนาในลักษณะดังกล่าวนี้ นับว่ามีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างกระบวนทัศน์ที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมให้หลุดพ้นจากสภาพความด้อยพัฒนาไปสู่การพัฒนา คำถามต่อไปคือว่า ด้วยวิธีการใด วาทกรรมดังกล่าวจึงได้สร้างกฎเกณฑ์อีกชุดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกัน เพื่อให้ความหมายแก่ “สังคมที่พัฒนา” ว่า คือสังคมที่มีความทันสมัยตามแบบสังคมตะวันตกซึ่งจะไปถึงได้ด้วยวิธีการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ และการปฏิรูปโครงสร้างสังคมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง การศึกษา ความเชื่อ ฯลฯ ให้มีประสิทธิภาพ และมีความสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่เรียกว่า “ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory)” ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวนี้ให้ความหมายของความทันสมัยว่า เป็นสิ่งเดียวกับ “ความเป็นแบบตะวันตก

(Westernization)” ดังนั้นทุกสังคมจะสามารถหลุดพ้นจากความด้อยพัฒนาไปสู่ความเจริญได้ด้วยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมให้เป็นแบบตะวันตก (Black, 1960 : 1-7) ซึ่งต่อมาความหมายและกฎเกณฑ์ของสังคมทันสมัยได้แผ่ขยายอิทธิพลเข้าครอบงำกระบวนการพัฒนาของสังคมไทย อันได้แก่ จารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ คุณค่า และสถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างกว้างขวาง ในขณะเดียวกันวาทกรรมดังกล่าว ก็ได้ทำหน้าที่ปิดกั้นมิให้สิ่งที่แตกต่างจากเอกลักษณ์ และความหมายของสังคมทันสมัย อันเป็นวาทกรรมอีกด้านหนึ่งปรากฏออกมา จึงมีผลทำให้เป้าหมายและแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ล้วนแล้วแต่มุ่งไปสู่การทำให้สังคมไทยทันสมัยตามแบบสังคมตะวันตกทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม โดยส่งเสริมการขยายตัวของอุตสาหกรรมและการค้า การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย พร้อมๆ ไปกับการปฏิรูปการเมือง การศึกษา ศาสนา ฯลฯ เพื่อให้โครงสร้างสังคมต่าง ๆ เหล่านี้มีการแบ่งแยกหน้าที่เฉพาะด้าน อันจะมีผลทำให้เกิดความชำนาญ สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้สูงขึ้น และเอื้อต่อการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแนวคิดตามแบบตะวันตกได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ย่อมทำให้วิถีชีวิตโลกทัศน์ ระบบความเชื่อ และคุณค่าต่าง ๆ ของคนไทย ไม่ว่าจะเป็นคนเมืองหรือคนในชนบทผันแปรไปจากเดิม

เพ็ญศิริ จีระเดชากุล (2542 : 1-3) ได้วิเคราะห์ว่าเมื่อเวลาผ่านไป ผลจากการใช้แนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่สังคมไทยอย่างมากในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สังคมและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งกระบวนการของความเปลี่ยนแปลง ก็มีความสลับซับซ้อนจนยากที่จะอธิบายในเชิงสาเหตุและผลลัพธ์ได้เพราะการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดต่างเป็นปัจจัยเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน สำหรับผลของการพัฒนาในด้านบวกนั้น ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเจริญทางวัตถุและสาธารณูปโภคต่าง ๆ ระบบสื่อสารที่ทันสมัยหรือการขยายปริมาณและกระจายการศึกษาอย่างทั่วถึงมากขึ้น ฯลฯ แต่ผลด้านลบที่ส่วนใหญ่มักจะกระจายไปถึงคนในชนบทหรือผู้ด้อยโอกาสในสังคมน้อย ยิ่งไปกว่านั้น กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ก่อให้เกิดผลลบติดตามมาด้วย เช่น การขยายตัวของอุตสาหกรรม การส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่เพื่อการค้าและส่งออก รวมถึงการขยายตัวของรัฐเข้าไปในชนบท ได้ส่งผลให้ชนบทเกิดความอ่อนแอในหลายด้าน ทั้งการต้องพึ่งพิงตลาดและพ่อค้าคนกลางในการส่งสินค้าทุน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการรวมกลุ่มกันตามประเพณีเพื่อการจัดการทรัพยากรที่เคยมีอยู่แต่เดิมแตกสลายลง ภูมิความรู้ที่เคยใช้แก้ปัญหาและสั่งสมปรับเปลี่ยนกันมาถูกกลืนเลือนและเริ่มสูญหายไป (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536) สิ่งสำคัญก็คือ ความพอเพียง (Self-sufficient) ในการดำรงชีวิตซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้คนไทยสามารถพึ่งตนเอง และดำเนินชีวิตไปได้อย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้อำนาจและความมีอิสระในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ความสามารถควบคุมและจัดการเพื่อให้ตนเองได้รับการสนองตอบต่อความต้องการต่าง ๆ รวมทั้งความสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง ซึ่งทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นศักยภาพพื้นฐานที่คนไทยและสังคมไทยเคยมีอยู่แต่เดิม ต้องถูกกระทบกระเทือน ซึ่งวิกฤตเศรษฐกิจจากปัญหาฟองสบู่และปัญหาความอ่อนแอของชนบทรวมทั้งปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น ล้วนแล้วแต่เป็นข้อพิสูจน์และยืนยันปรากฏการณ์นี้ได้เป็นอย่างดี

ผลที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้ก่อให้เกิดคำถาม และข้อสงสัยต่อแนวทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่เชื่อกันมาแต่เดิมว่า ถูกต้องและเหมาะสมว่า แท้จริงแล้ว แนวทางการพัฒนาเช่นนี้ยังคงถูกต้องและ

สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยต่อไปอีกหรือไม่ (เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. 2542 : 2) แม้ในแวดวงการพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการและปัญญาชน ก็พบว่า เกิดกลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ "ต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย" เช่น ทฤษฎีพึ่งพิง (Dependency Theory) ทฤษฎีระบบโลก (World System Theory) ทฤษฎีว่าด้วยความด้อยพัฒนาแนวมาร์กซิสต์ใหม่ แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ฯลฯ ขึ้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540 : 88-89)

การเกิดขึ้นของทฤษฎี และแนวคิดที่ต่อต้านกระแสพัฒนา ที่มุ่งสู่การทำให้ทันสมัย เป็นสิ่งที่นักวิเคราะห์วาทกรรมสะท้อนให้เห็นว่า เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อต่อสู้ช่วงชิงการนำในการสร้างกฎเกณฑ์ที่กำหนดหรือสร้างความหมายและการดำรงอยู่ของสิ่งที่เรียกว่า "การพัฒนา" (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540 : 105 - 106) และโดยเหตุที่ว่าทกรรมเป็นเรื่องของอำนาจที่แยบยลในการสร้างเอกลักษณ์หรือความเฉพาะเจาะจงให้กับสรรพสิ่งในสังคม ในรูปของความรู้ เอกลักษณ์และความจริง อำนาจดังกล่าวจึงเป็นสถานการณ์อันสลับซับซ้อนของการต่อสู้ช่วงชิงยุทธศาสตร์ในสังคม ด้วยเหตุนี้ การเกิดขึ้นของทฤษฎีและแนวคิดที่ต่อต้านการพัฒนาที่มุ่งไปสู่ความทันสมัยจึงเป็นการพยายามช่วงชิงอำนาจในการสร้างกฎเกณฑ์และความหมายใหม่ให้กับพัฒนานั้นเอง

ประเด็นดังกล่าวนี้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาวิจัยนี้ ประสพการณ์การพัฒนาของสังคมไทยที่ผ่านมา ได้แสดงและพิสูจน์ให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจากการครอบงำของ "อำนาจ" จากภายนอกที่เข้ามาช่วงชิงบทบาทนำ ในการกำหนดกฎเกณฑ์และสร้างความหมายของการพัฒนา จนมีผลทำให้แนวทางการพัฒนาประเทศที่เราเลือกเดิน ก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชนบทไทยหลายประการ การศึกษาวิจัยจำนวนมากยืนยันและชี้ให้เห็นว่า แนวทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ได้สร้างกระบวนการทำให้ชนบทหลุดพ้นจากความด้อยพัฒนาตามวาทกรรมที่สร้างขึ้นด้วยวิธีการพัฒนาจาก "คนนอก" โดยกำหนดให้คนในชนบทปฏิบัติตามมากกว่าเป็นการเริ่มต้นจากคนในชนบทเอง ดังนั้นแนวคิดเช่นนี้จึงละเลยบริบทของชุมชนที่มีความหลากหลาย มองชาวบ้านว่าเป็นผู้มีแต่ปัญหา มองชุมชนว่าเป็นเพียงวัตถุ (Object) วางเปล่า ที่รอรับการพัฒนาด้วยวิธีการปรับเปลี่ยนจากภายนอก ละเลยไม่มีที่ว่างให้กับวัฒนธรรม ศักยภาพและภูมิปัญญาของชาวบ้าน โดยนัยนี้ชุมชนในฐานะเป็นองค์กรทางสังคมที่มีความเป็นอิสระที่จะกำหนดชะตากรรมในด้านเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง จึงมิใช่ประเด็นที่มีความสำคัญของแนวคิดที่ไปสู่ความทันสมัย (นภภรณ์ หะวานนท์. 2542 : 2 ; เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. 2542 : 2)

แท้จริงแล้ว ข้อมูลเชิงประจักษ์ของชุมชนชนบทไทยจำนวนไม่น้อยที่กระจายอยู่ทุกภาคทั่วประเทศได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเรียนรู้ การปรับตัวและแก้ปัญหาของชุมชนได้เป็นอย่างดี แม้กระทั่งภายใต้กระแสการครอบงำของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ซึ่งอำนาจของการพัฒนาดังกล่าวอยู่กับผู้มีอิทธิพลภายนอก ชุมชนเหล่านี้ก็ยังสามารถปรับตัวโดยสร้างระบบการบริหารจัดการภายใต้บริบทที่มีความขัดแย้งและกดดันเพื่อหาเลือกที่ดีที่สุดให้แก่สมาชิกชุมชน ให้สามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขพึ่งพาตนเอง และรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมไว้ได้ (ยศ สันตสมบัติ. 2539 ; จักรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. 2537 ; เสรี พงศ์พิศ. 2531) ประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่า มีความสำคัญมากที่สุดก็คือ ชุมชนเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพอย่างเต็มที่เพื่อรักษา "อำนาจและสิทธิ" ของตนในการตัดสินใจกำหนดทางเลือกการพัฒนารวมทั้งรักษาความสามารถในการควบคุม และการจัดการเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการ รวมทั้งแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองอันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุด

ของความพอใจเพียงในชุมชน บทพิสูจน์เหล่านี้มีผลทำให้ฐานคิดในการพัฒนาเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยทำให้เกิดความตระหนักว่า ชุมชนมิได้มีแต่ความว่างเปล่าและมีแต่ด้านที่เป็นปัญหา แต่ชุมชนท้องถิ่นในทุกภูมิภาคล้วนมีภูมิปัญญา มีศักยภาพ มีพลังสร้างสรรค์ และมีทางเลือกของตนเองอย่างอิสระที่จะแก้ปัญหของชุมชน การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นในแง่เป้าหมายหรือกระบวนการจึงควรเป็นการกำหนด ตัดสินใจ และดำเนินการจากชุมชนซึ่งเป็นผู้รับผลจากการพัฒนา โดยกำหนดให้ชุมชนเป็นตัวตั้งรวมทั้งมีความหลากหลายและครอบคลุมในหลายมิติด้วย (เสรี พงศ์พิศ. 2531 ; กาญจนา แก้วเทพ. 2538)

ประเด็นดังกล่าวนี้ ยืนยันทัศนะของการวิเคราะห์ว่าทกรรมที่เชื่อว่า "ประเทศโลกที่สาม" มิใช่เป็นเพียงแค่วัตถุที่ถูกขึ้นนำและ ถูกกระทำ มิได้เป็นเพียงฝ่ายขาว หรือกระดานเปล่าที่รออยู่หนึ่ง ๆ เพื่อให้ว่าทกรรมการพัฒนาเข้าไปขีดเขียนอะไรลงได้ตามอำเภอใจแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่มีศักยภาพ มีสิทธิและมีอำนาจที่จะรักษาความเป็นตัวของตัวเองโดยการตอบโต้ ต่อด้าน หรือส่งเสริมว่าทกรรมนั้นได้ด้วย ด้วยเหตุนี้แนวทางที่ถูกต้องของการพัฒนา จึงควรคืนสถานภาพและความเป็นตัวของตัวเองให้กับสังคมประเทศโลกที่สามจากการเป็นเพียงวัตถุที่ถูกศึกษาหรือวัตถุธรรมของว่าทกรรมการพัฒนาให้กลับคืนสู่การเป็นตัวแสดงหรือผู้กระทำอีกครั้งหนึ่ง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540 : 106)

แน่นอนว่า คำถามที่จะต้องเกิดขึ้นตามมาก็คือ การช่วงชิงอำนาจหรือการคืนสถานภาพความเป็นตัวของตัวเองให้แก่สังคมไทยในการสร้างว่าทกรรมที่เกิดขึ้นจากความต้องการของสังคมไทยเองนั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ประเด็นดังกล่าวนี้พบว่า เป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างยิ่ง นักวิเคราะห์ว่าทกรรม เช่น ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540 : 128) แสดงความเห็นว่าจะมิใช่ด้วยวิธีการประณามว่าทกรรมการพัฒนาที่เป็นอยู่คือ ความทันสมัยว่าเป็นระบบครอบงำที่ชั่วร้ายและต้องทำลายล้างลงด้วยวิธีการปฏิบัติที่รุนแรงหรือด้วยวิธีการแย่งชิงอำนาจอธิปไตยในวิธีคิดแบบเก่า แต่สิ่งสำคัญก็คือจะต้องต่อสู้ และปะทะด้วยการสร้างว่าทกรรมชุดใหม่ขึ้นมา พร้อมเอกลักษณ์หรือตัวตน และความหมายชนิดใหม่ที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ในกรอบของการพัฒนาแบบเดิมอีกต่อไปขึ้นมามากทดแทน ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นเพิ่มเติมว่าเงื่อนไขสำคัญของว่าทกรรมชุดใหม่นี้ก็คือ ความมั่นใจว่า "อำนาจ" ที่อยู่เบื้องหลังการสร้างว่าทกรรมเพื่อให้ความหมายและทัศนะใหม่ต่อการพัฒนา ซึ่งจะมีผลสืบเนื่องไปถึงการสร้างกระบวนการทัศน์ และการกำหนดแนวทางนโยบาย รวมทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศนั้น จะต้องเป็นอำนาจที่มาจากสังคมไทย อันหมายรวมถึงชุมชนในชนบท ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าท้ายที่สุดแล้ว นักวิเคราะห์ว่าทกรรมจะให้ข้อเตือนใจว่า การให้ความหมายของการพัฒนาด้วยแนวทางว่าทกรรมใหม่ ย่อมหลีกเลี่ยงได้ยากที่จะนำเอาระบบคุณค่าบางอย่างดั้งเดิมเข้าไป อีกทั้งย่อมไม่อาจรับประกันได้ว่า ว่าทกรรมใหม่ที่สร้างขึ้น จะนำมาแต่ผลด้านบวกมาให้เสมอไป แต่ในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ อันมีอำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ รวมทั้งจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับผลจากการพัฒนาโดยตรง ดังนั้นสังคมไทยทั้งภาคเมืองและชนบทจึงควรมีสติและมีความชอบธรรมอย่างเท่าเทียมกันในการเลือกกำหนดว่าทกรรมและกระบวนการทัศน์รวมถึงทางเลือกสำหรับการพัฒนาของตนเองได้อย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม การที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้นนี้ ยังคงมีข้อจำกัดอย่างมากตราบเท่าที่สังคมไทยยังคงมีความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพิงที่ไม่เท่าเทียมกันอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพิงต่อสังคมโลกหรือการพึ่งพิงของชนบทที่มีต่อภาคเมือง เนื่องจากภาวะของการพึ่งพิงย่อมเป็นอุปสรรคอย่างสำคัญต่อการมี "อำนาจต่อรอง" เพื่อช่วงชิง "อำนาจ" การพัฒนาให้กลับคืนมา นอกจากนั้นการก้าวเข้าสู่สังคมทันสมัยไปพร้อมกับการปรับตัวในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ยิ่งทำให้การพึ่งพิงดังกล่าวลึกลงเข้าไป

การพึงพิงในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมืองอย่างแน่นแฟ้น สิ่งเหล่านี้คือ คำอธิบายว่า เพราะเหตุใดสังคมไทยซึ่งดูเหมือนว่า มีความทันสมัยอย่างเต็มที่ แต่ในขณะเดียวกันก็ กลับสูญเสียอำนาจ และความอิสระในการตัดสินใจกำหนดทางเลือกการพัฒนา และยังสูญเสียศักยภาพ ในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิต รวมทั้งความสามารถในการสนองตอบต่อความต้องการ และการ แก้ไขปัญหาของตนเองไปพร้อมกัน

ด้วยเหตุนี้ ทางออกสำคัญของปัญหาดังกล่าว จึงต้องเริ่มต้นด้วยการตัดวงจรแห่งการพึ่งพิงที่ เกิดจากความไม่เสมอภาคกันเสียก่อน โดยสร้างการต่อรองเพื่อทำให้อำนาจและความอิสระดังกล่าวกลับ คืนมา อย่างไรก็ตามความปรารถนาเหล่านี้จะเป็นจริงได้ก็ต่อเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีคิด ความเชื่อ ระบบคุณค่า รวมทั้งปรัชญาอันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญของกระบวนการพัฒนาเป็นพื้นฐาน ก่อนทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความเชื่อมโยงส่งผลไปถึงการเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ เป้าหมายและแนวทาง รวมทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนาตามลำดับต่อไป

เช่นเดียวกับการสร้างวาทกรรมไปสู่ความทันสมัยในยุคเริ่มต้นของการพัฒนาเมื่อ 40 กว่าปีที่ ผ่านมาซึ่งยุคนั้นประเทศตะวันตกได้ใช้อำนาจครอบงำโดยผ่านกระบวนการวาทกรรมทำให้เกิดแบบ อุดมคติ (Ideal-type) การพัฒนาด้วยวิธีการสร้าง (Construct) แบบจำลองปรากฏการณ์ทางสังคมผ่าน การเชื่อมโยงมโนทัศน์ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดวาทกรรมแห่งความทันสมัยขึ้นในสังคมไทย วาทกรรมดังกล่าว นี้ได้แบ่งแบบอุดมคติการพัฒนาศึกษาที่สร้างขึ้นออกเป็นสองขั้วที่แตกต่างกัน อันได้แก่ สังคมทันสมัยที่พัฒนา แล้วกับสังคมล้าสมัยที่ยังด้อยพัฒนา ทั้งนี้เพื่อผลักดันให้สังคมไทยเห็นความสำคัญ ความจำเป็นและ ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นประเทศทันสมัยอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม แม้จะดูเหมือน ว่าการอธิบายกระบวนการตัดวงจรแห่งการพึ่งพิงดังกล่าวนี้ จะมีลักษณะและวิธีการที่คล้ายคลึงกันกับการ สร้างวาทกรรมความทันสมัยดังที่ได้กล่าวมา . ไม่ว่าจะเป็นการสร้างวาทกรรมที่แบ่งแบบอุดมคติออกเป็น สองด้านโดยให้ด้านหนึ่งเป็นแบบอุดมคติแห่งการพึ่งพิง (Dependent Ideal-Type) ที่ปรากฏอยู่ในรูป ของความเชื่อมโยงและการครอบงำทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมกับระบบโลก ในขณะที่อีก ด้านหนึ่งเป็นแบบอุดมคติแห่งความพอเพียง (Sufficient Ideal-Type) ซึ่งประกอบด้วยมโนทัศน์ต่าง ๆ เช่น ความเข้มแข็งของชุมชนและความเป็นประชาสังคม (Civil Society) อันมีนัยยะของอำนาจที่เป็น อิสระต่อรัฐในการตอบสนองและแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง (อเนก เหล่าธรรมทัศน์. 2542: 35) ความสามารถดำรงรักษาหน้าที่สำคัญในการตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน หรือศักยภาพที่ สมาชิกของสังคมสามารถจัดการปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันได้ ที่เรียกว่า Self-contained (นภาพรณี ทะ วานนท์. 2542 : 6) รวมทั้งมโนทัศน์อื่น ๆ ที่ทำให้คนสามารถพึ่งตนเองและดำเนินชีวิตได้อย่างมี ศักดิ์ศรี ภายใต้อำนาจและความมีอิสระในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิต ควบคุมและจัดการให้ ตนเองได้รับการสนองตอบต่อความต้องการต่าง ๆ รวมทั้งสามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตัวเอง (Self-sufficient) ได้อย่างเต็มที่ แต่อย่างไรก็ตามโดยแท้จริงแล้วการสร้างวาทกรรมแห่งความ "พอเพียง" มีลักษณะและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างจากวาทกรรมความทันสมัยอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่วาทกรรมแห่ง ความทันสมัยเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากอำนาจจากภายนอก ที่ส่งผ่านเข้ามาเพื่อสร้างภาพและให้ ความหมายต่อความทันสมัยโดยปิดกั้นวาทกรรมอื่นที่เคยมีอยู่ให้สูญหายและลบเลือนไปทั้งนี้เพื่อต้องการ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้นในสังคมไทยตามวิถีทางที่เคยเกิดขึ้นในประเทศตะวันตก แต่การ เกิดขึ้นของวาทกรรมแห่งความพอเพียง มีรากฐานมาจากอำนาจของสังคมไทยเองที่พยายามปะทะและ

ต่อสู้กับวาทกรรมหลัก ทั้งนี้เพื่อให้สังคมไทยมีทางเลือกและมีสิทธิที่จะกำหนดแนวทางการพัฒนา ด้วยอำนาจและศักดิ์ศรีของตนเอง ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของวาทกรรมแห่งความพอเพียง เป็นปรากฏการณ์แห่งการต่อสู้เพื่อช่วงชิง "อำนาจและสิทธิ" แห่งการพัฒนา โดยใช้ "ความรู้" เป็นเครื่องมือนั่นเอง ดังนั้น "ความพอเพียง" หรือศักยภาพในการตอบสนองความต้องการของตนเองในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอันเกิดขึ้นจากการสร้างวาทกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่บนฐานความเชื่อว่าความพอเพียงนี้ได้เกิดขึ้นและยังคงดำรงอยู่กับสังคมไทยตลอดมา แม้ว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จะต้องผ่านการต่อสู้โดยการปรับตัวในหลายลักษณะ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่หรือการพลิกฟื้นกลับขึ้นมาจากการล่มสลายอันเป็นผลกระทบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงบริบทของสังคม ดังนั้นการดำรงอยู่ของปรากฏการณ์แห่งความพอเพียงโดยเฉพาะอย่างยิ่งความพอเพียงทางด้านเศรษฐกิจ (Sufficient Economy) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของโครงสร้างสังคมทั้งหมด จึงสะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้และการปรับตัวของ "อำนาจ" ในการสร้างวาทกรรมการพัฒนาของตนเองที่สังคมไทยพยายามรักษาและปกป้องไว้อย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีแนวโน้มว่าวาทกรรมใหม่อันได้แก่วาทกรรมแห่งความพอเพียงทางเศรษฐกิจนี้จะพยายามช่วงชิงการนำ (Hegemony) การให้ความหมายและกำหนดกฎเกณฑ์การพัฒนาจากวาทกรรมหลักแห่งความทันสมัยเพื่อช่วงชิงอำนาจการกำหนดกระบวนทัศน์รวมทั้งการกำหนดแนวทางการพัฒนาให้กลับสู่สังคมไทย แต่เมื่อพิจารณาจากสภาพองค์ความรู้ในเรื่องดังกล่าวที่มีอยู่ในปัจจุบันกลับพบว่ายังคงไม่เพียงพอที่จะอธิบายให้เข้าใจถึงกระบวนต่าง ๆ ของปรากฏการณ์ รวมทั้งเป็นฐานอำนาจในการสร้างและสนับสนุนวาทกรรมใหม่ได้อย่างเพียงพอที่จะสามารถปะทะกับวาทกรรมเดิมอันจะทำให้เกิดการให้ความหมายและทางเลือกใหม่ต่อการพัฒนาซึ่งจะเป็นการคืนอำนาจให้แก่สังคมไทยและสังคมชนบทอย่างเต็มที่

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่า มีความจำเป็นมากที่จะต้องศึกษาวิจัยเพื่อสร้างความรู้อย่างเร่งด่วนเพื่อรองรับและสนับสนุนการเกิดขึ้นของวาทกรรมใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพปัจจุบันซึ่งสังคมไทยต้องประสบกับปัญหาการพัฒนาหลายด้าน ซึ่งมีผลทำให้เกิดคำถาม เกิดความสงสัยและเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ มากมายต่อวาทกรรมการพัฒนาเดิมที่มุ่งเน้นการไปสู่ความทันสมัยแต่เพียงอย่างเดียว

การเกิดขึ้นของวาทกรรมที่ว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียงนั้น แม้จะดูเหมือนว่าสังคมไทยได้เข้าใกล้จุดเปลี่ยนผ่านของวาทกรรมการพัฒนาซึ่งจะมีผลสืบเนื่องเชื่อมโยงถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์และแนวทางการพัฒนาทั้งหมด อันจะเป็นความหวังใหม่ในการคืนอำนาจให้แก่สังคมและชนบทไทยก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่า หากการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของวาทกรรมเป็นเรื่องที่ละเอียด มีขั้นตอนและความสลับซับซ้อนของบรรดาเงื่อนไขต่าง ๆ ที่นำไปสู่การก่อตัว การเกิดของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม รวมถึงผลกระทบหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำจากภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมการพัฒนาชุดนั้นด้วยแล้ว องค์ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยขณะนี้จึงยังมีอยู่น้อยมาก ไม่เพียงพอที่จะรองรับและสนับสนุนการต่อสู้ช่วงชิงการนำในการสร้างความหมาย และกฎเกณฑ์การพัฒนาจากวาทกรรมเดิมที่มุ่งไปสู่ความทันสมัย ซึ่งมีความได้เปรียบในแง่ของการพัฒนาองค์ความรู้อย่างกว้างขวางต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ด้วยเหตุนี้การสร้างความรู้ที่จะนำไปสู่การอธิบายและการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นในฐานะที่

เป็นการสร้างความรู้สำหรับอธิบาย ทำความเข้าใจและให้ความหมายรวมทั้งนำไปสู่การสร้างทางเลือก
สำหรับการพัฒนาของสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะเป็นปรากฏการณ์
ทางสังคมอย่างหนึ่งว่า มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่และปรับตัวไปอย่างไรท่ามกลางความเป็นพลวัต
ของบริบททางสังคม ที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีเข้าสู่สังคมทันสมัย

ปัญหาการวิจัย

1. การเกิดขึ้น และการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทสังคมแบบประเพณี
(Traditional Society) ก่อนยุคเศรษฐกิจทุนนิยมการค้า มีเงื่อนไข ปัจจัยอย่างไร
2. เศรษฐกิจพอเพียงมีการเปลี่ยนแปลง หรือปรับตัวภายใต้บริบทที่เปลี่ยนผ่านจากโครงสร้าง
สังคมแบบประเพณี ไปสู่สังคมทันสมัย (Modern Society) อย่างไร

ขอบเขตของการศึกษา

เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้ ต้องการศึกษาลักษณะปรากฏการณ์การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการ
ปรับตัวของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป
จากสังคมประเพณี (Traditional Society) มาเป็นสังคมทันสมัย (Modern Society) โดยกำหนดนิยาม
ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาว่าประกอบด้วย
กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก 4 ประการคือ การผลิต (Production) การบริโภค (Consumption)
การแลกเปลี่ยน (Exchange) และการจัดสรรผลผลิต (Distribution) โดยมุ่งศึกษาและทำความเข้าใจ
ว่าภายใต้การเปลี่ยนแปลงไปของสังคมซึ่งเป็นบริบทที่แวดล้อมอยู่นั้น ประชาชนในชนบทมีทัศนะ และ
ให้ความหมายกับการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการปรับตัว ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก 4 ประการ
ดังกล่าวนี้อย่างไร และด้วยเหตุที่การอธิบายและให้ความหมายดังกล่าวเป็นทัศนะที่เกิดขึ้นจากมุมมอง
ของราษฎรในชนบทเอง ดังนั้น การวิจัยนี้จึงใช้วิธีวิทยาการศึกษาเชิงคุณภาพในสร้างองค์ความรู้ที่มาจาก
ทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เน้นการศึกษาปรากฏการณ์สังคมจากมุมมอง
และการให้ความหมายของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ (Glaser, 1967) ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการ
วิเคราะห์มาสร้างมโนทัศน์ (Concept) และหาความเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ ให้ได้ข้อสรุปเชิง
ทฤษฎีสำหรับการอธิบายและทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัว
ของเศรษฐกิจพอเพียงได้

ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัยและหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือก
พื้นที่ภาคสนามแบบเจาะจงคือ เลือกพื้นที่ที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา โดย
พิจารณาจากลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักสี่ประการ ดังที่ได้กล่าวและกำหนดนิยามไว้แล้วในเบื้องต้น

ซึ่งจะทำให้พื้นที่ดังกล่าว สามารถเป็นตัวแทนในการให้ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัยที่กำหนดไว้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยตามที่ตั้งไว้ได้อย่างสมบูรณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลของการวิจัยนี้จะช่วยทำให้เข้าใจถึงกระบวนการในการสร้างเอกลักษณ์ การให้ความหมาย รวมทั้งการสร้างชุดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับวาทกรรมการพัฒนาที่นำไปสู่คำอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์เศรษฐกิจพอเพียงได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น
2. ผลของการวิจัยนี้จะช่วยทำให้เข้าใจถึงการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการปรับตัวของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบททางสังคมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างต่อเนื่องเป็นพลวัตรวมทั้งมีความหลากหลายและเชื่อมโยงในหลายมิติ
3. ผลของการวิจัยนี้ จะทำให้เกิดความรู้ที่จะสนับสนุนและอธิบายวาทกรรมใหม่ ที่ว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้สามารถมีองค์ความรู้สำหรับอธิบายปรากฏการณ์เพื่อปะทะกับวาทกรรมหลัก ทำให้เกิดทางเลือกใหม่สำหรับการพัฒนาที่หลากหลาย เชื่อมโยงกันหลายมิติและมีความสอดคล้องกับสภาพสังคมและความต้องการของสังคมไทยรวมทั้งราษฎรในชนบทมากยิ่งขึ้น

แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะอธิบายถึงเงื่อนไข และกระบวนการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง (Sufficiency-Economy) ว่าภายใต้วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของสังคมประเพณี (Traditional Society) ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งจากการปฏิสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมภายใต้ระบบคุณค่าและโลกทัศน์ของสังคมในอดีต ซึ่งมีผลต่อการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้นเป็นอย่างไร เมื่อวิถีชีวิตของสังคมเข้าสู่ความทันสมัย (Modern Society) วิธีการผลิตเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบการค้า ระบบความสัมพันธ์ คุณค่าและโลกทัศน์ดังกล่าวนี้เปลี่ยนแปลงและปรับตัวไปอย่างไร เพื่อที่ท้ายที่สุดแล้วต้องการหาคำตอบหรือคำอธิบายสำหรับคำถามวิจัยของการศึกษานี้ว่า ความพอเพียงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้บริบทของทุนนิยมแบบการค้าในปัจจุบันนั้น โลกทัศน์ ระบบคุณค่าและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมอันเป็นปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้น ดำรงอยู่ หรือปรับตัวได้นั้น มีปัจจัยและเงื่อนไขอย่างไร โดยเหตุที่การศึกษานี้มีกรอบแนวคิดที่ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเชื่อมโยงระหว่างระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบคุณค่า โลกทัศน์และระบบเศรษฐกิจ ดังนั้นแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษานี้จึงประกอบด้วยทฤษฎีสองกลุ่มใหญ่ด้วยกันคือ ทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยาและทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์

ทฤษฎีโครงสร้างและการจัดระเบียบทางสังคม (Social Structure and Social Organization) ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Functionalism) และทฤษฎีพื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการขัดเกลาทางสังคมเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงกระบวนการจัดระเบียบที่ทำให้แบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ เกิดขึ้นในรูปบรรทัดฐานที่ปรากฏอยู่ในจารีตประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชน ส่วนกลุ่มทฤษฎีที่อธิบายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่ ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization) และทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency) เป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่ใช้เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมตั้งแต่โลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่มีผลต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งได้นำแนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรม (Discourse) มาใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการเกิดขึ้นของ โลกทัศน์และระบบคุณค่าซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเศรษฐกิจต่าง ๆ

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ในกลุ่มเสรีนิยมหรือทุนนิยม (Capitalism) ทฤษฎีวิถีการผลิตแบบเอเซีย (Asiatic Mode of Production) และทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ในกลุ่มเศรษฐกิจแบบพอเพียงคือ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (Buddhist Economics) เศรษฐศาสตร์จริยธรรม (Moral Economics) เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Economics) เป็นทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่ใช้อธิบายลักษณะของโครงสร้างเศรษฐกิจและเศรษฐกิจพอเพียง

ทฤษฎีวิวัฒนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) ของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) เป็นทฤษฎีที่อาจถือว่าอยู่ในกลุ่มทั้งสังคมวิทยาและเศรษฐศาสตร์ที่ใช้อธิบายและเชื่อมโยงให้

เห็นถึงความสัมพันธ์รวมทั้งอิทธิพลที่มีต่อกันระหว่างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ

แนวความคิดและการให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency-Economy)

เนื่องจากการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงภายใต้ความเชื่อมโยงกับปัจจัยเรื่องระบบความสัมพันธ์ทางสังคมรวมทั้งระบบคุณค่าและโลกทัศน์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นปัญหาการวิจัยหลัก ดังนั้นการกำหนดความหมายและขอบเขตของเศรษฐกิจแบบพอเพียงจึงเป็นความสำคัญลำดับแรกของการศึกษานี้

1. การเกิดขึ้นของระบบเศรษฐกิจและประเภทของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมทำให้มีความจำเป็นจะต้องผลิตสินค้า และบริการเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภค ดังนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมอันเป็นพื้นฐานที่มีบทบาททำให้ความต้องการดังกล่าวนี้ได้รับการตอบสนองและทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตตลอดจนอยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้ ผลจากการทำงานของระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในรูปแบบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ นั้นทำให้มนุษย์ได้รับอย่างน้อยที่สุดคือ ปัจจัยสี่อันเป็นเงื่อนไขสำหรับการดำรงชีวิตให้อยู่รอด ดังนั้นระบบเศรษฐกิจจึงเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เป็นโครงสร้างหลักของสังคมซึ่งมนุษย์ทุก ๆ คนจำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ นอกจากนั้นระบบเศรษฐกิจยังมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับระบบสังคมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมืองการปกครอง ระบบเครือญาติ และครอบครัว ระบบคุณค่า ระบบศาสนา ระบบการศึกษา ฯลฯ จนอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ย่อมส่งผลกระทบต่อสืบเนื่องไปถึงโครงสร้างสังคมโดยรวมหรือพัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นด้วย (ยศ สันตสมบัติ. 2537 : 50 ; นิยพรรณวรรณศิริ. 2536 : 7)

ระบบความสัมพันธ์หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ นั้นไม่ว่าจะเป็นในสังคมที่เป็นระบบเศรษฐกิจแบบใดหรือในยุคสมัยใดจะมีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึงกัน ทำให้สามารถแบ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ออกได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1.1 การผลิต (Production)

การผลิต หมายถึงการใช้แรงงาน หรือเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบหรือปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ที่มาจากทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นของกินของใช้ สินค้าและบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการแก่มนุษย์หรือผู้บริโภค ดังนั้นการผลิตจึงมักเน้นถึง รูปแบบของการผลิตหรือทุนที่ใช้ในการผลิต เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ แรงงาน เงินทุน และวัตถุดิบต่าง ๆ รวมทั้ง การจัดการโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับแรงงาน เช่น การแบ่งหน้าที่กันในการผลิต รวมถึงการพัฒนาระบบวิธีหรือประสิทธิภาพการผลิต โดยใช้ปัจจัยการผลิตน้อยที่สุดเพื่อให้ได้ผลผลิตมากที่สุดเนื่องจากทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตมีอยู่

อย่างจำกัดนั่นเอง ดังนั้นประสิทธิภาพการผลิตจึงขึ้นอยู่กับเทคโนโลยี อันหมายรวมถึงเครื่องจักร เครื่องมือต่างๆ รวมทั้งประสิทธิภาพของแรงงานและผู้ประกอบการด้วย (นิยพรรณ วรณศิริ. 2536 : 12-13; วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. 2539 :58-59)

ในฐานะนักมานุษยวิทยา ยศ สันตสมบัติ (2537 : 63-65, 92) ได้ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่า ความแตกต่างหลากหลายของลักษณะและรูปแบบการผลิตอาหารในสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลักษณะพัฒนาการของระบบการผลิตอาหารในสังคมหนึ่ง ๆ นั้น ระดับของเทคโนโลยีการผลิตและ ลักษณะสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสำคัญ กล่าวคือ เมื่อเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าขึ้น มนุษย์ย่อมมีความสามารถ และศักยภาพในการควบคุม เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตให้มี ประสิทธิภาพสูงขึ้นโดยปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมจะลดความสำคัญลงไป นอกจากนั้นเทคโนโลยี ยังสามารถพัฒนา และถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อไปได้ด้วย แต่อย่างไรก็ดี การพัฒนาเทคโนโลยีหรือ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ นั้นก็อาจถูกจำกัดด้วยวิถีชีวิตและวิธีการทำมาหากินของมนุษย์ในสังคมนั้นเอง เช่น วิถีชีวิตที่ต้องเดินทางเร่ร่อนอยู่ตลอด จะทำให้การพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ถูกจำกัดให้เป็นไปใน ลักษณะที่สามารถเคลื่อนย้ายติดตัวไปได้โดยสะดวกเท่านั้น เป็นต้น

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า มโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายกิจกรรม การผลิตนั้น มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ เช่น สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ฯลฯ ารงาน การจัดการและทุน รวมทั้งเทคโนโลยีและประสิทธิภาพของกระบวนการผลิต ซึ่งปัจจัยดังกล่าว เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มีความเป็นพลวัต สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา จึงส่งผลให้ ระบบความสัมพันธ์ของการผลิตมีลักษณะเป็นพลวัตไม่คงที่เช่นกัน

1.2 การบริโภค (Consumption)

การบริโภค คือ การใช้ผลผลิตและบริการบำบัดหรือตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งพบว่าแบบแผนการบริโภคนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับค่านิยมซึ่งเชื่อมโยงไปถึงระบบคุณค่า และ โลกทัศน์ของสังคมนั้นด้วย โดยสมาชิกของแต่ละสังคมจะมีลักษณะการบริโภคที่แตกต่างกันไปตาม ค่านิยมพื้นฐาน ในบางสังคมซึ่งมีค่านิยมเกี่ยวกับเรื่องการประหยัด และการออม เช่น สังคมอเมริกัน ซึ่งถือว่าเป้าหมายสูงสุดในชีวิต คือการแสวงหาและการสะสมทรัพย์เพื่อทำให้ตนเองมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยการมีกินมีใช้ในยามชรา ไม่ได้มุ่งหวังที่จะสะสมทรัพย์ไว้ให้ลูกหลาน แม้จะมีมรดกให้บ้างก็จะเป็นส่วนที่เหลือจากที่ตนเองใช้จ่ายบริโภคเพียงพอแล้ว ดังนั้นการประหยัดและการออมทรัพย์ในสังคมอเมริกัน จึงถือว่าเป็นความมีระเบียบที่คนจะต้องรู้จักประมาณการใช้จ่ายให้พอเพียงไม่ประมาท ซึ่งจะ ทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตบั้นปลายคือ เป็นผู้มีทรัพย์สินและครอบครัวสุขสบาย อันถือว่าเป็น ความสำเร็จสูงสุดของชีวิตของคนอเมริกัน คล้ายคลึงกันกับสังคมจีน ที่มีค่านิยมในเรื่องความประหยัด และการเก็บออมทรัพย์เช่นกัน แต่สังคมจีนมีเหตุผลอธิบายพฤติกรรมความประหยัดและการเก็บออม ที่แตกต่างไปจากสังคมอเมริกันเพราะคนจีนมีโลกทัศน์ที่เห็นว่า หากมีทรัพย์สินให้คนอื่นเห็นจะเป็นสิ่งที่ มีศักดิ์ศรี ดังนั้นคนจีนจึงทำงานหนักเพื่อสะสมทรัพย์ไว้ เพื่อแสดงฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีของตนและ ตระกูลตนให้คนอื่นยอมรับเคารพยกย่อง ดังนั้น พฤติกรรมการบริโภคและการออมของคนจีนจึงต่าง จากอเมริกัน ตรงที่คนจีนทำงานเพื่อสะสมทรัพย์ไว้ โดยไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเก็บไว้บริโภคใน

วัยชราเช่นเดียวกับคนอเมริกัน นอกจากนั้นคนจีนยังได้มีการมอบทรัพย์สินที่สะสมไว้ให้แก่ลูกหลานที่ได้อบรมสั่งสอนให้มีแบบแผนการบริโภค การทำงานและการออมเช่นเดียวกับบรรพบุรุษ ดังนั้นจึงทำให้ทรัพย์สินของคนจีนเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ พฤติกรรมการบริโภคและการใช้จ่ายเงินของคนจีน จะขึ้นอยู่กับความต้องการแสดงออกในการมีทรัพย์สินและการถือฤทธาติพิน้องที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ อันมีผลมาจากความผูกพันในวงศ์ตระกูลที่สืบเนื่องมาจากความเคารพในบรรพบุรุษสายเลือดเดียวกัน

ในทางตรงกันข้าม สำหรับสังคมอินเดีย หรือสเปนรวมทั้งชนเผ่าฮาวายจะเป็นสังคมที่มีแบบแผนการบริโภคที่แตกต่างอย่างมากจากสังคมชาวจีน ทั้งนี้เพราะคนในสังคมเหล่านี้มองว่าเมื่อต้องทำงานหนัก ก็ควรจะนำทรัพย์สินเหล่านั้นมาใช้แสวงหาความสุข ไม่ว่าจะเป็นการบริโภคส่วนตัวหรือแจกจ่ายช่วยเหลือคนอื่น ดังนั้น สังคมที่มีลักษณะค่านิยมเช่นนี้ จึงมีแบบแผนการบริโภคที่เน้นหนักไปในการบริโภคอาหาร การใช้จ่ายใช้สอยต่าง ๆ เช่น การแต่งกายและความสนุกสนานเป็นส่วนใหญ่ สำหรับสังคมไทย เนื่องจากเป็นสังคมที่มีค่านิยมพื้นฐานในเรื่องของความสนุกสนาน ความสะดวกสบาย ไม่อดทนต่อการทำงานหนักและความยากลำบาก แต่กลับมีความภูมิใจที่ได้ทรัพย์สินมาโดยไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยทำงาน ดังนั้นจึงทำให้มีแบบแผนการบริโภคที่ไม่เน้นความประหยัด และการอดออมมากนัก ขาดระเบียบในการบริโภคมีระดับการบริโภคสูง แต่ระดับการผลิตน้อยไม่สมดุลกัน (ณรงค์ เส็งประชา. 2530 : 62 ; นิยพรรณ วรรณศิริ. 2536 : 82-85)

1.3 การแลกเปลี่ยน (Exchange)

โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนสินค้า ถือได้ว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญมากเนื่องจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์มองว่า เมื่อมนุษย์มีความต้องการที่ไม่จำกัดแต่ขณะเดียวกันมนุษย์มีความสามารถในการผลิตจำกัด ไม่สามารถผลิตทุกอย่างเองได้จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นเงื่อนไขเชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการบริโภคขึ้น ยิ่งในบริบทของโครงสร้างเศรษฐกิจแบบปัจจุบันซึ่งมีการแยกย่อยกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกไปในลักษณะของการแบ่งงานกันทำ (Division of labour) อย่างซับซ้อน ทำให้เกิดการจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Differentiation of Economic Activities) มีผลทำให้การผลิต และการบริโภคที่แต่เดิมเคยอยู่ในหน่วยสังคมเดียวกันเกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะแยกผู้ผลิตและผู้บริโภคออกจากกัน หากความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีความซับซ้อนและแยกย่อยมากยิ่งขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งทำให้การผลิตแยกออกจากการบริโภคในระยะห่างที่มากยิ่งขึ้นเท่านั้น จนอาจมีแนวโน้มที่จะแยกการบริโภคออกจากหน่วยสังคมที่เป็นผู้ผลิต นั่นคือ ผู้ผลิตและผู้บริโภคอาจอยู่ต่างสังคมกัน หรือผู้ผลิตอาจไม่ทราบว่าผู้บริโภคของตนเองคือใคร รวมทั้งเส้นทางหรือช่องทางการกระจายสินค้าจากตนเองไปสู่ผู้บริโภคเป็นอย่างไร (นภาพรณ พะวานนท์. 2542 : 15) สิ่งเข้ามาทำหน้าที่ทดแทนช่องว่างที่เกิดจากระยะห่างดังกล่าวนี้ก็คือ กิจกรรมการแลกเปลี่ยน ซึ่งหากระยะห่างนี้เกิดขึ้นมากเนื่องจากมีการจำแนกแจกแจงสูง ระบบความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนก็ต้องยิ่งมีความซับซ้อนและหลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อเชื่อมโยงการผลิตและการบริโภคให้สามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเป็นปกติ เช่น การพัฒนาวิธีการแลกเปลี่ยนในระบบตลาดที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยนสำหรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ระบบความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเงื่อนไขสำคัญมากที่จะทำให้เกิดความ “พอเพียง” หรือ

“ความไม่พอเพียง” อันได้แก่ สภาพความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภคซึ่งอีกนัยหนึ่งก็คือ ความสามารถในการจัดการเพื่อตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ของตนขึ้น เพราะเป็นจุดเชื่อมโยง ทำให้ผู้บริโภคและผู้ผลิตได้รับการตอบสนองความต้องการ แม้ในการผลิตสินค้าและบริการบางประเภท ที่ผู้บริโภคอาจไม่ได้ผลิตเอง ในขณะเดียวกัน การแลกเปลี่ยนที่ตั้งอยู่บนฐานของความไม่เท่าเทียมกัน ต่าง ๆ ก็อาจนำมาซึ่งความไม่พอเพียงได้เช่นกัน

โดยคำนิยามทั่วไปแล้ว การแลกเปลี่ยน มักหมายถึง การแลกเปลี่ยนผลผลิตอันได้แก่ สินค้าและบริการต่าง ๆ ไปสู่สมาชิกของสังคมโดยมีสื่อกลางการแลกเปลี่ยนในลักษณะต่าง ๆ เช่น สิ่งของด้วยกัน (Barter exchange) รวมทั้งเงินตราหรือการค้า (Money or Commercial Exchange) และพ่อค้าคนกลาง เป็นต้น ซึ่งการแลกเปลี่ยนนี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการผลิตอย่างใกล้ชิด (ณรงค์ เส็งประชา. 2530 : 62; นิยพวรรณ วรณศิริ. 2536 : 12-14; จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ. 2540 : 93)

ยศ สันตสมบัติ (2537: 82-93) มีความเห็นว่าระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของ สังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งหมดอาจแบ่งแยกได้เป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ

1.3.1 การให้สินค้าและบริการเพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ (Reciprocity)

เป็นการให้หรือแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการโดยไม่ใช้เงินเป็นสื่อกลาง ซึ่งอาจอยู่ในรูปของการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน เช่น การให้ของกำนัล ซึ่งการแลกเปลี่ยนในรูปแบบนี้มักพบในสังคมมนุษย์ทุกแห่งทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มญาติพี่น้องหรือคนในกลุ่มเดียวกัน การแลกเปลี่ยนอีกลักษณะหนึ่งอาจอยู่ในรูปของการแลกเปลี่ยนแบบสมดุล (Balanced reciprocity) ซึ่งเป็นการให้ที่คาดหวังผลตอบแทน เช่น การนำสินค้าชนิดหนึ่งไปแลกกับสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่เศรษฐกิจเรียกว่า Barter System ซึ่งการแลกเปลี่ยนแบบสมดุลนี้มีได้จำกัดเฉพาะการแลกเปลี่ยนสินค้าเท่านั้น หากแต่อาจเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างครัวเรือนหรือกลุ่มต่าง ๆ เช่น การลงแขก หรือการเอาแรงในสังคมชาวนา หรือการแลกของขวัญในเทศกาลคริสต์มาสหรือปีใหม่ เป็นต้น การแลกเปลี่ยนแบบนี้ มักเกิดขึ้นระหว่างเพื่อนบ้านที่ต้องการเสริมสร้างมิตรภาพให้ยาวนานสืบไป นอกจากนั้นยังพบว่าระบบการแลกเปลี่ยนแบบนี้ มิได้มีบทบาทเป็นเพียงแค่การแบ่งปันในรูปของการแลกเปลี่ยนอาหาร ผลผลิตสินค้าและบริการ ภายในหรือระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังพบว่าระบบการแลกเปลี่ยนแบบนี้ สามารถสร้างความสมดุลในระบบการผลิตของสังคมได้อีกด้วย เช่น ในกรณีที่บางสังคมมีผลผลิตส่วนเกินมากเกินไปที่อาจเน่าเสียจึงนำมาแลกเปลี่ยนกัน เป็นต้น

1.3.2 ระบบการกระจายตัวของสินค้าและบริการไปยังสมาชิกสังคม (Redistribution)

เป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่สินค้าจำนวนหนึ่งถูกเก็บรวบรวมสะสมไว้ ณ ที่แห่งหนึ่งหรือโดยบุคคลหนึ่งเพื่อทำการแบ่งปันออกไปในเวลาจำเป็น เช่น ครอบครัวร่วมแรงร่วมใจกันทำงานโดยมีหัวหน้าครอบครัวทำหน้าที่รวบรวมดูแลสินค้า หรือผลผลิตที่ครอบครัวหามาได้เพื่อทำการแบ่งปันให้สมาชิกครอบครัวอีกทีหนึ่ง หรือในสังคมที่มีโครงสร้างทางชนชั้นรวมทั้งสังคมที่มีการจัดตั้งสถาบันการเมืองที่แน่นอนชัดเจน ผลผลิตที่เป็นส่วนเกินส่วนหนึ่งจะถูกเก็บไว้เป็นสมบัติส่วนรวม โดยมีผู้ปกครอง เช่น พระมหากษัตริย์เป็นผู้ดูแลแบ่งปันให้สมาชิกเมื่อถึงคราวจำเป็น

1.3.3. ระบบการแลกเปลี่ยนแบบเงินตราหรือการค้า

(Money or commercial exchange)

ระบบการแลกเปลี่ยนแบบเงินตราหรือการค้า หรือที่นิยมเรียกกันว่าระบบตลาด เป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นหลังสุดเมื่อเทคโนโลยีมีความทันสมัย มีผลผลิตมากเกินกว่าการบริโภคอย่างสม่ำเสมอ ความหนาแน่นของประชากรสูงขึ้นและเกิดความชำนาญพิเศษ นอกเหนือจากการผลิตเพื่อยังชีพ เช่น เกิดกลุ่มช่างฝีมือต่าง ๆ นักบวช นักพรต เป็นต้น การแลกเปลี่ยนค้าขายในยุคแรกจะเป็นการสินค้ากันโดยตรงโดยไม่ใช้เงินในลักษณะการแลกเปลี่ยนอย่างสมดุล ซึ่งมักเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยและมีความเชื่อใจกัน ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มขึ้น มีการขยายการค้าไปสู่คนแปลกหน้า อีกทั้งปริมาณผลผลิตที่เป็นส่วนเกินมากพอที่จะนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าประเภทอื่น รวมทั้งประเภทของสินค้าก็มีความหลากหลาย ดังนั้นความต้องการระบบการแลกเปลี่ยนโดยมีเงินเป็นสื่อกลางจึงเพิ่มมากขึ้น เงินจะทำหน้าที่สำคัญ 3 ประการคือ ประการแรก เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน ประการที่สอง เป็นสิ่งกำหนดคุณค่าของสินค้าต่างชนิดกันให้มีมาตรฐานเดียวกันสามารถแลกเปลี่ยนกันได้ ประการที่สาม ทำให้เกิดการสะสมทรัพย์สินและความมั่งคั่ง

1.4 การจัดสรรผลผลิตหรือการวิภาคกรรม (Distribution)

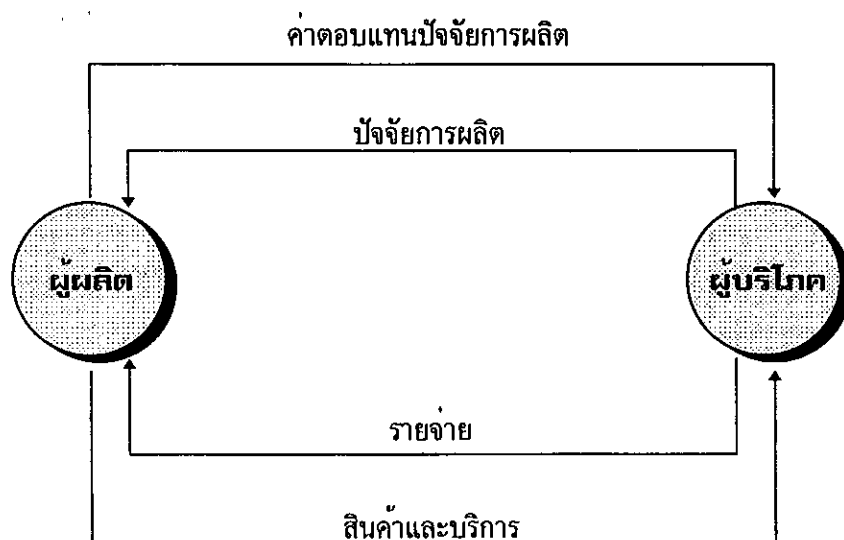
การจัดสรรผลผลิตหรือการวิภาคกรรม หมายถึง สัดส่วนของผลประโยชน์ที่บุคคลได้รับจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิตซึ่งอยู่ในรูปผลตอบแทนปัจจัยการผลิต 4 ชนิดคือ ค่าจ้างสำหรับปัจจัยแรงงาน ค่าเช่าสำหรับปัจจัยที่ดิน ดอกเบี้ยสำหรับเงินทุนและกำไรสำหรับทุน และด้วยเหตุที่ความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันโดยมีความแตกต่างกันระหว่างชนชั้นทำให้มีความแตกต่างกันในกรรมสิทธิ์เหนือปัจจัยการผลิตและความแตกต่างกันในการจัดสรรว่าเจ้าของปัจจัยการผลิตใดควรได้รับการจัดสรรผลประโยชน์ตอบแทนจำนวนเท่าใดจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้สถานภาพทางเศรษฐกิจของบุคคลแตกต่างกัน (Bender, 1986)

แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์อธิบายในเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า เนื่องจากบุคคลมีฐานะเป็นทั้งผู้บริโภคและเจ้าของปัจจัยการผลิตไปพร้อม ๆ กัน ในฐานะที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน และการประกอบการ ผู้บริโภคจะนำปัจจัยการผลิตที่ตนเองมีอยู่ไปใช้ในการผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ ซึ่งจะได้รับการจัดสรรค่าตอบแทนสำหรับปัจจัยการผลิตในรูปของ ค่าจ้าง ค่าเช่า ดอกเบี้ยและกำไร เพื่อนำไปใช้จ่ายสำหรับซื้อสินค้าและบริการในการตอบสนองความต้องการของตน

ในระบบการแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง จะเห็นได้ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ มีการแยกย่อย (Differentiation) จากการผลิตและการบริโภค ออกเป็นการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต โดยกิจกรรมเหล่านี้อาจไม่ได้ดำรงอยู่ในบริบท หรืออยู่ในความควบคุมขององค์กรสังคมเดียวกันอีกต่อไป นอกจากนั้น “เงิน” ที่ถูกใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนก็มีใช้สิ่งที่บริโภคได้โดยตรง หากแต่ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการอื่น ๆ ที่ผู้บริโภคไม่สามารถผลิตเองได้ เพื่อให้ตนได้รับการตอบสนองความต้องการเท่านั้น (ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย และคนอื่น ๆ. 2529 : 54-57)

จะเห็นได้ว่า การที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจมีการแจกแจงแยกย่อยออกเป็นเช่นนี้ หากไม่สามารถสร้างองค์กรหรือสถาบัน เพื่อทำหน้าที่ประสานและบูรณาการกิจกรรมเหล่านี้ เพื่อรักษาอำนาจในการควบคุมกิจกรรมของสังคมไว้ ก็ย่อมเป็นไปได้ยากที่จะรักษาความพอเพียงไว้ได้เช่นกัน

โครงสร้างระบบเศรษฐกิจ

ภาพประกอบภาพ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการกระจายสินค้า

จากแบบจำลองทางเศรษฐศาสตร์ที่ยกมาข้างต้นนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันของกิจกรรมการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต ซึ่งประกอบรวมกันเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี บุคคลอันเป็นสมาชิกสังคมทุกคนมีฐานะเป็นทั้งผู้บริโภคและเจ้าของปัจจัยการผลิตอันได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุนและการจัดการไปพร้อม ๆ กัน เมื่อบุคคลนำปัจจัยการผลิตที่ตนเองมีอยู่ไปร่วมในการผลิตสินค้าและบริการ สิ่งที่จะได้รับจัดสรรเป็นการตอบแทนก็คือ ค่าตอบแทนปัจจัยการผลิตต่าง ๆ อันได้แก่ ค่าจ้าง ค่าเช่า ดอกเบี้ยหรือกำไรตามชนิดของปัจจัยการผลิตที่นำมาใช้ผลิตสินค้า ค่าตอบแทนเหล่านี้ถือว่าเป็นรายได้ของเจ้าของปัจจัยการผลิตซึ่งในฐานะที่เป็นผู้บริโภคด้วยรายได้ที่ได้รับมานั้นก็จะถูกนำมาใช้จ่ายเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง

สำหรับทางด้านการผลิต เมื่อผู้ผลิตได้รับปัจจัยการผลิตเข้ามาก็จะนำไปใช้ร่วมกับกระบวนการผลิตอันมีเทคโนโลยีและเครื่องมือต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบเพื่อทำการการผลิต หรือแปรรูปเพื่อให้ได้สินค้าและบริการเกิดขึ้นมาตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในสังคม ดังนั้นหน้าที่สำคัญของผู้ผลิตก็คือ ทำการผลิตสินค้าและบริการอันเป็นความต้องการของสังคมเพื่อให้เกิดความพอใจสูงสุด และในขณะเดียวกันก็ต้องใช้กระบวนการผลิตที่มีประสิทธิภาพรวมทั้งใช้ปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น แรงงาน วัตถุดิบ ทุน ฯลฯ อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดในการผลิตด้วย

เมื่อผลิตสินค้าและบริการขึ้นมาแล้ว กิจกรรมต่อไปก็คือ การนำสินค้าและบริการเหล่านั้น จัดสรรให้แก่ผู้บริโภคในลักษณะของกิจกรรมการแลกเปลี่ยนแบบต่าง ๆ ซึ่งในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ผู้บริโภคจะไม่ได้มีการจัดสรรในรูปสินค้าและบริการโดยตรงแต่จะได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินตรา เพื่อใช้เป็นสื่อกลางสำหรับแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการมาตอบสนองความต้องการของตนโดยผู้ผลิตเอง จะได้รับผลตอบแทนในรูปกำไร ซึ่งจะถูกนำมาใช้หมุนเวียนในกิจกรรมการผลิตต่อไป(ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย และคณะ. 2529 : 53-59; นราทิพย์ ชูติวงศ์ และคณะ. 2540 : 119-120)

จะเห็นว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างเศรษฐกิจ ได้แก่ การผลิต การแลกเปลี่ยนหรือการจัดสรรผลผลิต และการบริโภค ล้วนแล้วแต่เป็นระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงและจะต้องดำเนินไปด้วยกันโดยไม่อาจแบ่งแยกได้ อีกทั้งลักษณะความสัมพันธ์ของแต่ละกิจกรรม จะเป็นเงื่อนไขในการกำหนดลักษณะของกิจกรรมอื่นไปพร้อมๆ กันด้วย เช่น ลักษณะแบบแผนการบริโภคจะเป็นเงื่อนไขกำหนดลักษณะการผลิตกับการแลกเปลี่ยน และในขณะเดียวกันการผลิตและการแลกเปลี่ยนก็มีอิทธิพลในการกำหนดแบบแผนการบริโภคด้วย เช่น ความต้องการสินค้าและบริการจะกำหนดว่า จะต้องผลิตสินค้าชนิดใด จำนวนเท่าใด และต้องกระจายผลผลิตนี้ไปสู่ใครบ้าง เป็นต้น

จากที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญของทุกสังคม ทั้งนี้เพราะเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์รวมทั้งเสถียรภาพของระบบโครงสร้างสังคมทั้งหมด ซึ่งโครงสร้างเศรษฐกิจประกอบด้วย องค์ประกอบความสัมพันธ์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประการคือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรรค่าตอบแทนปัจจัยการผลิต ในขณะที่ การผลิต เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องระหว่างธรรมชาติ แรงงานมนุษย์ และเทคโนโลยี ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน โดยมีกระบวนการผลิตและความเป็นเจ้าของปัจจัยเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ดังกล่าว ส่วน การบริโภค นั้นเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบคุณค่าและโลกทัศน์ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมหรือทัศนคติของสังคม ดังนั้นจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตของมนุษย์ซึ่งวิธีการผลิตและการแลกเปลี่ยนของสังคมนับเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างทัศนคติและค่านิยมอันมีผลต่อการกำหนดแบบแผน และลักษณะการบริโภคของคนในสังคมด้วย ยกตัวอย่างเช่น ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมซึ่งให้การโฆษณาและสื่อต่างๆ เป็นเครื่องมือกระตุ้นและสร้างค่านิยมความต้องการในการบริโภค เป็นต้น สำหรับการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินตราหรือไม่ใช้เงินตราย่อมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการผลิตและการบริโภค เพราะเป็นกิจกรรมที่กำหนดว่าสมาชิกของสังคมควรได้รับสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นได้สำหรับตอบสนองความต้องการหรือไม่ จำนวนเท่าใด ดังนั้นการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต จึงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเพื่อเชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการบริโภคเข้าด้วยกัน นอกจากนั้นการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตนี้ยังเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงกันอย่างผสมกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตของสังคม อีกทั้งยังมีลักษณะที่เป็นพลวัต ดังนั้นจึงมีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้มีลักษณะไม่หยุดนิ่งหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

แนวความคิดและการให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียง

✓ “เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและ กว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยและทรงพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณในการปรับปรุงแก้ไข และได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542)

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี ได้กล่าวถึงทฤษฎีใหม่ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของแนวพระราชดำริในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงว่า ทฤษฎีใหม่ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวเนื่องกับชุมชน เกี่ยวเนื่องกับชนบท เกี่ยวเนื่องกับการผลิต เกี่ยวเนื่องกับเศรษฐกิจ เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตวิถีวัฒนธรรม เกี่ยวเนื่องกับประเพณีท้องถิ่น เกี่ยวเนื่องกับความมั่นคง เกี่ยวเนื่องกับวิทยาศาสตร์ เกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ เกี่ยวเนื่องกับการปกครอง เกี่ยวเนื่องกับการรวมตัวของสมาชิกในครอบครัว และที่สำคัญที่สุดเกี่ยวเนื่องกับวิถีคิดและจิตสำนึกของคนเพราะทฤษฎีใหม่เป็นปรัชญาการพัฒนาที่มองเห็นสังคมอย่างเป็นองค์รวม ไม่ได้แยกการพัฒนาออกเป็นส่วน ๆ ไม่เหมือนกับโครงการพัฒนาอื่น ๆ ที่มีมุมมองสังคมแบบแยกส่วน เช่น พัฒนาตลาดเงิน ตลาดทุน ฯลฯ ซึ่งการพัฒนาเหล่านั้นอาจได้ผลตามเป้าหมายแต่แต่ไม่ได้ผลสมบูรณ์ตามความหมายของการพัฒนาที่แท้จริง เพราะขาดความรู้ความคิดแบบสหสาขาวิชาที่จะช่วยให้ผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาช่วยเหลือตนเอง และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านประยุกต์ ความรู้ความคิดสร้างสรรค์ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับกับเขาและสิ่งแวดล้อมของเขามากกว่า

✓ ทฤษฎีใหม่ในขั้นที่ 1 นั้นเน้นถึงความพอเพียงบนพื้นฐานของความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ก่อน ดังนั้นจึงไม่ได้เป็นสูตรตายตัวแต่สามารถปรับปรุงได้ การที่ทรงพระราชทานแนวคิดให้ปลูกข้าวร้อยละ 30 ของพื้นที่ เพราะทรงคำนวณว่าคนไทยมีวัฒนธรรมในการบริโภคข้าวมาแต่โบราณแล้ว การปลูกข้าวในพื้นที่นี้จะทำให้ครอบครัวมีข้าวบริโภคตลอดปี สัตว์ที่เลี้ยงไว้ก็จะเป็นแหล่งโปรตีน พืชผักก็

พอมิบริโภคเอง ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย ส่วนที่เหลือก็สามารถเป็นรายได้เสริม การปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดในพื้นที่เดียวกันก็จะช่วยให้เกิดความหลากหลาย ลดความเสี่ยง และเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ สระน้ำที่ขุดขึ้นก็จะเป็นแหล่งน้ำสำหรับใช้เวลาที่ไม่มีฝน แต่ชาวบ้านก็ยังจำเป็นต้องอาศัยแหล่งน้ำขนาดใหญ่จากการลงทุนของรัฐด้วย แสดงให้เห็นถึงการแบ่งสรรหน้าที่และบทบาทของสังคมอย่างมีเหตุมีผล มีพลวัต และสามารถประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และเวลาที่แตกต่างกัน

✓ สำหรับในขั้นที่ 2 นั้น เป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรรวมพลังกันในกลุ่มหรือสหกรณ์โดยร่วมกันดำเนินการผลิต การตลาด การเป็นอยู่ การสวัสดิการและการศึกษา ด้วยความร่วมมือกันระหว่างหน่วยราชการ มูลนิธิและเอกชนทั้งนี้เพื่อให้เกิดพลังชุมชน ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล วิธีคิดที่หลากหลายเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ผสมผสานความรู้ใหม่กับภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นเพื่อร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การอนามัย การสาธารณสุข ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากรัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองแต่มีใช้การให้การสังคมสงเคราะห์หรือการสั่งการ ดังนั้นทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 นี้จึงแตกต่างจากขั้นแรก ตรงที่ขั้นที่ 1 มุ่งเน้นไปที่ตัวบุคคลและครอบครัวก่อน ส่วนขั้นที่ 2 มุ่งเน้นไปที่สถาบันชุมชนต่าง ๆ

สำหรับขั้นที่ 3 เป็นระดับการพัฒนาที่สูงขึ้นคือ สูงกว่าความพออยู่พอกินโดยนำส่วนที่เหลือจากการบริโภคมาแปรรูปและจัดจำหน่ายซึ่งจะต้องอาศัยเทคโนโลยี ความรู้และความสามารถในการจัดการสูง ดังนั้นในขั้นนี้ ชุมชนจะต้องร่วมมือกับแหล่งเงินทุน แหล่งพลังงาน เพื่อจัดตั้งและบริหารกิจการการแปรรูปสินค้าที่สูงขึ้นไปอีก เช่น การบริหารโรงสี การตั้งร้านสหกรณ์ซึ่งรัฐจะต้องสนับสนุนโดยการให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในรูปสาธารณูปโภคต่าง ๆ ทั้งการขนส่ง สื่อสาร การภาษีอากรท้องถิ่น กฎหมายและระเบียบ ฯลฯ เพื่อเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมือกันได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ จึงมีความเห็นว่า หลักการดังกล่าวนี้มีหัวใจของการพัฒนาแฝงอยู่หลายอย่าง เช่น ความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับเศรษฐกิจการค้าหรือการตลาด การปรับเปลี่ยนการบริหารราชการโดยลดการขึ้นนำ หรือสั่งการ รวมทั้งการมองการพัฒนาสังคมแบบองค์รวมหลายมิติไม่แยกส่วน รวมทั้งการประยุกต์และผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่ ภายใต้หลักการสำคัญคือการยึดหยุ่น สามารถปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงได้ในหลักการของเหตุผล (ปรัชญาการพัฒนา : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ. 2541 : 8-17)

✓ ณรงค์ โชควัฒนา ได้สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงจากทัศนะและประสบการณ์ว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือ การพัฒนาเป็นขั้นตอน ไม่ใช่เป็นการถอยหลังเข้าสู่ระบบบรรพกาลแต่เป็นการสร้างรากฐานที่แข็งแกร่งในระดับชาติและต่างประเทศได้ โดยถ้าชุมชนได้พัฒนามาถึงจุดที่มีการรวมตัวกันและใช้องค์ความรู้ความสามารถในการพึ่งตนเอง ให้เป็นพันธมิตรกับรัฐและองค์กรสังคมอื่น ๆ อย่างเสมอภาค องค์ความรู้ที่ประชาชนมีอยู่รวมกับความรู้ทางวิทยาการใหม่ ๆ ที่เข้ามาจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งในระดับทฤษฎีขั้นที่ 3 ซึ่งหมายความว่าเราพร้อมที่จะแข่งขันเพื่อเข้าสู่ตลาดการค้าและตลาดโลก

ดังนั้นจึงมีความเห็นว่า แนวคิดทฤษฎีใหม่เน้นความพอเพียง 3 ระดับ คือระดับที่หนึ่งพอเพียงในระดับครอบครัวให้สามารถเลี้ยงตนเองได้ ระดับที่สองพอเพียงในระดับชุมชน คือ มีการ

รวมพลังกันพัฒนาการผลิต การตลาด การพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิการสังคมและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ส่วนระดับที่สาม คือ พอเพียงในระดับประเทศ หมายความว่า ร่วมมือเป็นพันธมิตรกับแหล่งเงินทุน (ธนาคาร) แหล่งเครือข่ายข้อมูลข่าวสาร องค์กรพัฒนาเอกชน (ภาคเอกชน) หน่วยงานภาครัฐ (วิชาการ การวิจัย) ในการทำธุรกิจที่แข่งขันได้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตบนผลประโยชน์ที่เท่าเทียมของทุกฝ่าย โดยเน้นว่าการพึ่งตนเองในทุกระดับต้องเชื่อมโยงอย่างเป็นขั้นตอน เน้นการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันอย่างรู้จักการช่วยเหลือแบ่งปันในรูปการให้และการรับ ไม่ใช่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด รวมทั้งยังต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนและระหว่างชุมชนกับภาคธุรกิจ อย่างเท่าเทียมกันด้วย

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สามารถนิยามความหมายได้หลายแง่มุมตามลักษณะการตีความตามมุมมอง และประสบการณ์ที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความหมายในลักษณะสัมพัทธ์ (Relative meaning) คือ มีหลายความหมาย มากกว่าที่จะเป็นแบบสัมบูรณ์ (Absolute meaning) คือ มีความหมายเดียว อย่างไรก็ตามท่ามกลางความหมายที่แตกต่างกันนั้น สามารถหาลักษณะร่วมกันเพื่ออธิบายถึงความหมายเศรษฐกิจพอเพียงจากคำนิยามต่าง ๆ นั้น โดยการยกระดับความเป็นนามธรรมของมโนทัศน์ต่าง ๆ เหล่านี้ให้มีระดับสูงขึ้น ดังเช่นที่ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2541: 170-171) ซึ่งให้เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจแนววิถีมาเป็นแนวทางของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของการสร้างดุลยภาพ 3 ประการคือ ดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งจะต้องหาจุดพอดีจากการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติพร้อม ๆ กับการดูแลและอนุรักษ์ธรรมชาติ ดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์และมนุษย์(หรือกับสังคม) คือ การพึ่งพาอาศัยและไม่เบียดเบียนกัน และดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของกายกับจิต หมายถึง ความพอดีระหว่างความพึงพอใจกับคุณภาพชีวิตโดยเป็นการบริโภคอย่างมีขอบเขตและเหตุผลซึ่งจะเกิดขึ้นได้โดยการควบคุมตัณหาของตนเองให้อยู่ในวงจำกัด ไม่ให้ไปเบียดเบียนผู้อื่นและเบียดเบียนธรรมชาติ ดุลยภาพระหว่างกายกับจิตนี้เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จะทำให้เกิดดุลยภาพด้านอื่นๆ ซึ่งจะเป็นไปโดยธรรมชาติไม่ต้องอาศัยกฎหมายหรือเครื่องมือทางการเมืองการปกครองมาควบคุมหรือบังคับ

ดังนั้นในการศึกษานี้จึงได้กำหนดความหมายและขอบเขตของปรากฏการณ์เศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงศักยภาพของการผลิตที่สามารถตอบสนองความต้องการบริโภคอย่างพอเพียงและยั่งยืน ทั้งนี้ได้หมายความว่า จะต้องบริโภคผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการผลิตของตนเองเท่านั้น หากผลผลิตที่เกิดขึ้นสามารถนำไปแลกเปลี่ยนผลผลิตอื่นเพื่อนำมาตอบสนองความต้องการในการบริโภคให้เกิดความพอใจได้ก็ถือว่าความพอเพียงหรือความสมดุลได้เกิดขึ้นแล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้ด้วยการจัดการให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนเงื่อนไขของดุลยภาพทั้ง 3 ประการ คือ ดุลยภาพของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเองและดุลยภาพระหว่างกายกับจิตของมนุษย์ ดังนั้นการกำหนดขอบเขตเศรษฐกิจแบบพอเพียงในการศึกษานี้ จึงได้แบ่งกรอบแนวคิดการอธิบายความสมดุลดังกล่าวตามลักษณะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่สำคัญ 4 ประเภทดังที่ได้กล่าวมาแล้วคือ การผลิต (Production) การบริโภค (Consumption) การแลกเปลี่ยน (Exchange) และการจัดสรรค่าตอบแทนปัจจัยการผลิต (Distribution) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อสร้างมโนทัศน์ (Concept) การอธิบายจาก

แนวคิดพื้นฐาน ในกลุ่มเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Economics) เศรษฐศาสตร์จริยธรรม (Moral Economics) เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Economics) รวมทั้งแนวคิดทางด้านเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficient Economy) เพื่อกำหนดนิยามความหมาย ลักษณะและขอบเขตของกิจกรรม การผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนที่นำไปสู่ความพอเพียงดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงต่อไป

การผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เนื่องจากแนวคิดในกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงมีโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในกลุ่มคลาสสิก และมีโอกาสหลายประการ เช่น ในขณะที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก หรือเศรษฐศาสตร์แบบการค้ำมองว่า การผลิตเป็นการสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมา และมีได้ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ และขีดจำกัดของธรรมชาติรวมทั้งสิ่งแวดล้อมเท่าใดนัก เนื่องจากมีความเชื่อว่าธรรมชาติสามารถตอบสนองให้เกิดความเจริญทางด้านวัตถุโดยไม่มีขอบเขต ดังนั้นจึงทำให้เกิดการแสวงหากำไร การขยายลงทุนที่เกิดควบคู่ไปกับการผลิตสินค้าใหม่ ๆ อย่างกว้างขวาง โดยมีกำไรเป็นสิ่งจูงใจ ในขณะที่เศรษฐศาสตร์พอเพียงกลับมองว่า แท้จริงแล้วการผลิตมิใช่การสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมา แต่เป็นการแปรสภาพจากสิ่งหนึ่งไปเป็นอีกสิ่งหนึ่ง การแปรสภาพดังกล่าวนี้เป็นการทำลายสภาพเก่า ดังนั้นในการผลิตจึงมีการทำลายควบคู่กันไปเสมอ (พระเทพเวที, 2537: 38) กลุ่มแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความเชื่ออันตั้งอยู่บนปรัชญาพื้นฐานที่ว่า ระบบความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตอยู่ส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางธรรมชาติหรือระบบนิเวศทั้งสิ้น เนื่องจากธรรมชาติเป็นแหล่งทรัพยากรอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดต่อการดำรงชีวิตและความมั่นคงทุกด้าน ดังนั้นระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ จึงมีผลกระทบกับคุณภาพของระบบนิเวศทางธรรมชาติโดยตรงซึ่งผลกระทบดังกล่าวนี้ก็จะย้อนกลับมาส่งผลกระทบต่อมนุษย์ในที่สุดอีกเช่นกัน

เมื่อเป็นเช่นนั้น เศรษฐกิจจึงต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ต้องยอมรับว่าเราจำเป็นต้องมีขีดจำกัดความเจริญเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศไว้ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536 : 23-33) การดำเนินระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจึงต้องเผชิญกับเงื่อนไขสองสิ่ง คือ การรักษาสิ่งแวดล้อมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นจะต้องเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติรวมทั้งสังคมเสียใหม่ ภายใต้ระบบคุณค่า โลกทัศน์รวมทั้งปรัชญาที่กำหนดให้ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และสังคมดังกล่าว ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบนิเวศ แต่ในขณะเดียวกันมิได้หมายความว่ามุ่งเน้นระบบนิเวศแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องตระหนักและคำนึงถึงการพัฒนาวិถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในลักษณะที่เป็นองค์รวมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กันด้วย อย่างสอดคล้องและสมดุล

ด้วยกรอบแนวคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบคุณค่าและโลกทัศน์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้เศรษฐกิจพอเพียงใช้โมทัศน์สำหรับการให้คำนิยามต่อการผลิตในลักษณะที่แตกต่างจากการนิยามของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหลายประการ การผลิตโดยการนิยามของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การผลิตที่มีการใช้หรือแปรรูปปัจจัยการผลิตเพื่อผลิตสินค้าและบริการเพื่อมุ่งตอบสนองความต้องการในการอุปโภค

บริโศค บนพื้นฐานของความสอดคล้องและสมดุลกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เทคโนโลยีจะต้องมีขนาดเล็กไม่ซับซ้อนจนเกินไปหรือมีขนาดที่เหมาะสมอันจะก่อให้เกิดความสมดุลกับระบบนิเวศได้ ในขณะที่เดียวกันก็เน้นความประหยัดการใช้ทุนในรูปเงินทุน และเครื่องจักรทุนไปพร้อม ๆ กับการส่งเสริมการนำแรงงานและการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ เช่น เป็นเทคโนโลยีที่ประสานระหว่าง อุตสาหกรรม และเกษตรกรรมชนบท ไม่ก่อให้เกิดมลพิษแกสิ่งแวดล้อม หรือหากจำเป็นจะต้องเกิดมลพิษบ้าง ก็ต้องมีวิธีการจัดการแก้ไขปัญหานั้นที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ สิ่งจูงใจหรือวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการผลิตจะต้องเป็นไปสำหรับการอุปโภคบริโภคเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ก่อน เมื่อสามารถบริโภคอย่างพอเพียงแล้วมีส่วนเกิน (Surplus) เกิดขึ้นจึงนำมาแลกเปลี่ยนกัน นอกจากนั้นแล้วยังมีการร่วมมือกันในกิจกรรมการผลิตต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพการผลิตและมีส่วนเกินเกิดขึ้นรวมทั้งสร้างอำนาจต่อรองให้เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม สำหรับการผลิตสินค้าและบริการชนิดเดียวกันซึ่งอาจจะนำไปสู่การแข่งขันกันได้นั้น เศรษฐกิจพอเพียงมีความเชื่อว่าแม้จะต้องแข่งขันกันบ้างแต่มนุษย์ก็สามารถที่จะเรียนรู้และสร้างระบบความสัมพันธ์ในการร่วมมือกัน แบ่งปันทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตจากผู้มีมีไปสู่ผู้ยากไร้หรือด้อยโอกาส เพื่อเป็นการกระจายอำนาจในการผลิตไปพร้อม ๆ กันด้วย รวมทั้งสร้างระบบการทำงานที่สร้างความพอใจและความสุขให้แก่ทุกคนได้

ในรายละเอียดข้างต้นนี้ มหาตมะ คานธี (จักรทิกย์ นาคสุภา และคณะ. 2541 : 179-238) ได้ให้ความเห็นว่า อุตสาหกรรมขนาดย่อมที่มีความเชื่อมโยงกับเกษตรกรรมและปศุสัตว์ในชนบทน่าจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีอันเหมาะสมเพื่อให้การผลิตและการกระจายผลผลิตตกอยู่แก่ท้องถิ่น ซึ่งการผลิตเช่นนี้ต้องมีพื้นฐานอยู่ในการครอบครองของมวลชน และมีขนาดเล็กเพื่อที่จะสามารถควบคุมได้ แต่ไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพราะจะทำให้เกิดการว่างงาน และเกิดการผูกขาดการผลิตรวมทั้งอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองทำให้ชนบทต้องพึ่งพาเมืองมากขึ้น นอกจากนั้นการใช้เครื่องจักรที่ไม่เหมาะสม เช่น มีขนาดใหญ่และซับซ้อนเกินไปจะทำให้สุขภาพของมนุษย์ถูกคุกคาม แต่อย่างไรก็ตามยังมีความจำเป็นจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ขนาดใหญ่ว่าบางประเภทที่จะเกื้อกูลให้อุตสาหกรรมขนาดเล็กดำเนินไปได้ แต่ต้องมีการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การผลิตตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือการจัดการความสัมพันธ์ทางการผลิตต่างๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันให้ตั้งอยู่บนความสอดคล้องและสมดุลนั่นเอง

✓ การบริโภคตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เช่นเดียวกับการผลิต กิจกรรมการบริโภคของเศรษฐกิจแบบพอเพียงก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบคุณค่า และโลกทัศน์ที่แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์ทุนนิยม หรือการค้าในหลายลักษณะเช่นเดียวกัน แม้ว่า การเริ่มต้นอธิบายจะมองว่า การบริโภคมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ “ความต้องการของมนุษย์” อันไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายความหมายของ “ความต้องการ” ตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็ตาม แต่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๔} มองว่า มนุษย์สามารถกำหนดรวมทั้งสร้างระบบการจัดการเพื่อควบคุมขอบเขตการบริโภคให้ไปสู่จุดมุ่งหมายแห่งคุณภาพชีวิตของตน มิใช่

บริโภคโดยมุ่งแต่เพียงการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้เกิดความพอใจอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเท่านั้น การได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตก็คือ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบทางสายกลาง รู้จักประมาณ รู้จักความพอดี ความพอดีก็คือจุดที่คุณภาพชีวิตและความพึงพอใจมาบรรจบกันซึ่งในที่นี้คุณภาพชีวิตก็คือ การบริโภคที่ทำให้เกิดความพึงพอใจที่ได้รับคุณภาพชีวิตอันเป็นความหมายของทางสายกลางด้วย / ด้วยเหตุนี้หัวใจสำคัญของกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงมีลักษณะเป็นเครื่องมือ (Means) มิใช่เป้าหมาย (Ends) คือเป็นกระบวนการในการพัฒนาตนเองของมนุษย์ซึ่งประกอบด้วย มนุษย์ ธรรมชาติและสังคมรวมอยู่ด้วยกัน มนุษย์ต้องสามารถค้นหาและกำหนดควบคุมได้ว่า สิ่งใดเป็นความต้องการแท้จริงของตน และสิ่งใดคือความต้องการที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยการค้าหรือทุนนิยม อันทำให้มนุษย์มีความต้องการครอบครองและบริโภคโดยไม่มีขอบเขตที่สิ้นสุด นอกจากนั้นยังต้องเข้าใจด้วยว่าการสนองความต้องการทางด้านวัตถุแต่เพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้สังคมหรือมนุษย์โดยรวมมีความสุขได้ ในขณะที่การแสวงหาของคนกลุ่มหนึ่งอาจทำให้คนอีกกลุ่มหนึ่งมีความทุกข์ยากเพราะถูกแย่งชิงทรัพยากรไป เป็นต้น การบริโภคในแนวเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงค่านิยมจากความต้องการโดยไม่มีที่สิ้นสุด (The Economics of more and more) มาเป็นความต้องการแบบเพียงพอ (The Economics of enough) ดังนั้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้จึงเป็นการจัดการให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์ทุกคนและการสนองความต้องการนี้ต้องไม่เป็นการทำลายธรรมชาติด้วย (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536 : 23-33)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า แบบแผนของการบริโภคนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปัจจัยด้านคุณค่า ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมหรือทัศนคติ อันเชื่อมโยงไปถึงโลกทัศน์ของคนในสังคมนั้น ๆ ด้วย ซึ่งสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดคุณค่าเหล่านี้ขึ้นมา เช่น ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญในการปลูกฝังระบบคุณค่า และสร้างโลกทัศน์ที่จะทำให้มนุษย์สามารถควบคุมและกำกับขอบเขตการบริโภคของตนเองได้ ดังนั้น ในสังคมที่มีสถาบันและโครงสร้างทางสังคมที่มีความเข้มแข็งเสมอภาคมีขนาดเล็ก สามารถปลูกฝังค่านิยมที่เอื้อต่อการมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่เน้นค่านิยมที่เน้นการสะสมความมั่งคั่งทางวัตถุอย่างไม่มีขอบเขต แบบแผนการบริโภคที่พอเพียงก็จะเกิดขึ้นได้โดยไม่ยากนัก

กล่าวโดยสรุปแล้ว การบริโภคตามความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จะมีลักษณะเป็นการบริโภคที่มีได้สนองความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่เป็นการบริโภคที่มีขอบเขตกำกับเพื่อให้แบบแผนการบริโภคนั้นสามารถนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น / ดังนั้นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการบริโภคจึงอยู่บนพื้นฐานความสมดุลระหว่างกายกับจิตภายใต้การตระหนักถึง ความสำคัญของการรักษาความสมดุลอันสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งคุณภาพชีวิตตามความหมายนี้คือองค์ประกอบ 3 ประการที่รวมกันอยู่ในระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์กล่าวคือ มนุษย์ ธรรมชาติและสังคม เงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้การบริโภคลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้นั้นจำเป็นต้องเชื่อมโยงไปสู่รากฐานเบื้องหลังที่เป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมและแบบแผนการบริโภคของคนนั้นคือ ระบบคุณค่าและโลกทัศน์ของคนในสังคมนั้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับแบบแผนการบริโภค จึงจำเป็นต้องพิจารณาให้ตลอดสิ้นจนจบกระบวนการ จึงจะสามารถเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวได้อย่างแท้จริง

การแลกเปลี่ยนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การแลกเปลี่ยนเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่อง
จากเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงการผลิตและการบริโภคเข้าด้วยกัน ดังนั้น การแลกเปลี่ยนจึง
เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่ความพอเพียงทางเศรษฐกิจ ดังนั้น เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของ
ความพอเพียงดังกล่าว ความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนที่เหมาะสมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน
จึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานความเท่าเทียมและยุติธรรม เพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึงรวมทั้งได้รับ
ผลผลิตมาตอบสนองความต้องการในการอุปโภคบริโภคได้อย่างเพียงพอโดยไม่มีเอาเปรียบกันหรือมุ่ง
แข่งขันกันเพื่อแสวงหากำไรแต่เพียงอย่างเดียว

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงสภาพบริบทของสังคมที่เป็นอยู่ในยุคปัจจุบันซึ่งเป็นไปได้ยากที่จะสามารถหลีกเลี่ยงการเข้าไปเชื่อมโยงกับการแลกเปลี่ยนในเชิงการค้าและเงินตราของระบบทุนนิยมซึ่งเป็นวิธีการผลิตหลักทั้งในระดับสังคมและโลกได้ งานการศึกษาวิจัยจำนวนมากได้ยืนยันว่า ภาวะการเสียเปรียบของอำนาจต่อรองในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนและกระจายสินค้าเป็น จุดเริ่มต้นที่สำคัญของการเกิดภาวะฟุ้งเฟ้อ ซึ่งภาวะการฟุ้งเฟ้อดังกล่าวย่อมสามารถเชื่อมโยงไปสู่การขาดความพอเพียงในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การผลิต และการบริโภค รวมไปถึงการเสียสมดุลของสังคมทางด้านการเมือง สังคม วัฒนธรรม การศึกษา ศาสนา ฯลฯ ทำให้เกิดการฟุ้งเฟ้ออย่างแน่นแฟ้นต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

สิ่งสำคัญก็คือ เราคงไม่อาจคาดหวังให้ลักษณะการแลกเปลี่ยน และกระจายสินค้าที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเอื้อเฟื้อ แบ่งปันด้วยความมีน้ำใจ ไม่เอาเปรียบกันเกิดขึ้นได้เสมอไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบริบทที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้วิธีการผลิตหลักแบบทุนนิยมการค้า ที่ต่างมุ่งไปสู่การแสวงหากำไรและการสะสมวัตถุ พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงในค่านิยมไปสู่การแข่งขันและเอาเปรียบ รวมทั้งมีการใช้อำนาจที่เหนือกว่าสร้างระบบและแบบแผนความสัมพันธ์ของการฟุ้งเฟ้อในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้มีอำนาจจะสามารถเข้าถึงผลประโยชน์ของผู้อื่นให้ได้มากที่สุด

ทางออกที่ดีและน่าจะเป็นไปได้เพื่อนำพาสังคมและชุมชนไปสู่ภาวะของความพอเพียงทางเศรษฐกิจอันจะนำไปสู่ความพอเพียง และความสามารถในการพึ่งตนเองแก่โครงสร้างสังคมด้านอื่น ๆ ด้วย ก็คือ การเริ่มต้นสร้างแบบแผนและระบบความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนและการกระจายสินค้า
ให้อยู่บนพื้นฐานของการมีอำนาจต่อรอง ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การมีวิธีการผลิตที่มุ่งไปสู่
การบริโภคให้เพียงพอเสียก่อนเพื่อเป็นการตัดวงจรของวงจรฟุ้งเฟ้อ เป็นต้น

แนวคิดเรื่องกลไกการบูรณาการกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสเมลเซอร์ (Neil J. Smelser. 1963) นับว่าเป็นแนวคิดที่อธิบายกลไกการสร้างและรักษาอำนาจการต่อรองได้อย่างน่าสนใจโดยชี้ให้เห็นว่า ในลักษณะโครงสร้างของสังคมประเทศที่มีความซับซ้อนน้อยเนื่องจากองค์กรทางสังคมที่มีอยู่ทำหน้าที่หลายหน้าที่ (Multifunctional Role Structure) ทำให้สามารถบูรณาการหน้าที่ต่างๆ ให้สามารถตอบสนองความต้องการ และสนับสนุนให้สามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง (Self - contained) ได้ดี เช่น การมีการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในบริบทเดียวกัน ทำให้สังคมนั้นสามารถรักษาอำนาจแห่งความพอเพียงไว้ได้ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงมาสู่โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีความซับซ้อนมากขึ้นเนื่องจากการแบ่งแยกหน้าที่เฉพาะด้าน (Several more Specialized

Structure) (นภกรณ หะวานนท์. 2542 : 1-20) อันจะทำให้เกิดความชำนาญ และประสิทธิภาพการผลิตที่สูงขึ้น แต่หากสังคมนั้น ไม่สามารถสร้างกลไกที่จะบูรณาการเพื่อให้หน่วยสังคม และระบบความสัมพันธ์ใหม่ที่แยกตัวออกไปนี้ สามารถทำหน้าที่ประสานงานกันได้เหมือนเดิม สังคมนั้นก็จะสูญเสีย “ อำนาจ ” ในการต่อรอง และควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้มีอิทธิพลหรือมีอำนาจเหนือกว่าซึ่งจะอาศัยสถานะแห่งความขัดข้องและเสียสมดุลที่เกิดขึ้นนี้เข้ามาคุกคาม (Disturbance) หากสังคมนั้นไม่สามารถต้านทานการคุกคามนี้ไว้ได้ก็จะสูญเสียความพอเพียงทางเศรษฐกิจของตนเองไปในที่สุด ดังนั้นเงื่อนไขก็คือ การพยายามสร้างกลไกบูรณาการให้เกิดขึ้นเพื่อรักษาอำนาจการต่อรองของตนไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกบูรณาการของระบบความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนและกระจายสินค้า ทั้งนี้เพื่อรักษาส่วนเกินที่เกิดขึ้นเอาไว้ในสังคมหรือชุมชนนั่นเอง ดังนั้นจึงมักพบว่าในชุมชนที่สามารถสร้างระบบความสัมพันธ์หรือระบบการจัดการที่ก่อให้เกิดกลไกการบูรณาการในรูปแบบต่าง ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ ฯลฯ จะพบว่ามักเป็นสังคมหรือชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีความพอเพียงและพึ่งพาตนเองได้ด้วย

การจัดสรรผลผลิตหรือค่าตอบแทนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การจัดสรรผลผลิตนี้ นับว่าเป็นกิจกรรมสำคัญที่จะนำไปสู่ความพอเพียงทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกันกับกิจกรรมการแลกเปลี่ยน รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การจัดสรรซึ่งโดยคำนียามแล้ว หมายถึง สัดส่วนของผลประโยชน์ที่บุคคลได้รับจากการมีส่วนร่วมในการผลิตที่ได้จัดสรรให้ในรูปของผลตอบแทนปัจจัยการผลิตต่าง ๆ อันได้แก่ ค่าจ้าง ค่าเช่า ที่ดินและกำไร ซึ่งในระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง ผลตอบแทนปัจจัยการผลิตที่ได้รับเหล่านี้ จะถูกใช้ไปในการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าและบริการมาตอบสนองความต้องการของเจ้าของปัจจัยการผลิตหรืออีกนัยหนึ่งก็คือผู้บริโภค ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า การจัดสรรเป็นเงื่อนไขหรือเป็นคำตอบสำคัญต่อการที่ผู้บริโภคหรือสมาชิกสังคมจะได้รับการตอบสนองต่อการบริโภคอย่างเพียงพอหรือไม่แน่นอน

ด้วยเหตุนี้ การจัดสรรที่มีประสิทธิภาพและมีความเหมาะสมตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง จึงอยู่บนพื้นฐานที่ว่า อำนาจที่ใช้ในการจัดสรรผลผลิตที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องเป็นไปด้วยความเท่าเทียมและยุติธรรม ซึ่งย่อมหมายถึงว่า สัดส่วนของผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่บุคคลได้รับจากการมีส่วนร่วมในการผลิตจะต้องจัดสรรและกระจายไปสู่เจ้าของปัจจัยการผลิต หรือสมาชิกสังคมต่าง ๆ อย่างทั่วถึงด้วย

อย่างไรก็ตาม ความปรารถนาดังกล่าวนี้อยู่เป็นไปได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมการค้า ซึ่งมาร์กซ์เองก็ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ความสัมพันธ์แบบนี้ตั้งอยู่บนฐานของอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน เนื่องจากความแตกต่างกันระหว่างชนชั้นหรือความแตกต่างกันในกรรมสิทธิ์ของปัจจัยการผลิต ดังนั้น ประเด็นสำคัญที่เศรษฐกิจพอเพียงนำเสนอซึ่งคล้อยคลึงกับที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็คือเพื่อสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นสังคมจะต้องมีการสร้างกลไกต่าง ๆ เพื่อบูรณาการอำนาจการต่อรองในลักษณะที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อบูรณาการทุน การมีจัดการปัจจัยการผลิต และการตลาดที่มีประสิทธิภาพหรือ การสร้างความเข้มแข็งและกระบวนการพึ่งพาตนเอง ฯลฯ

เพื่อให้อำนาจในการจัดสรรผลผลิต ให้ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์และมนุษย์ไว้นั่นเอง

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด เป็นการให้ความหมายและกำหนดขอบเขตเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประการคือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการกระจายสินค้า ซึ่งมีลักษณะและมโนทัศน์ที่แตกต่างจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหลายประการ และโดยเหตุที่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีแบบแผนของกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น ลักษณะความสัมพันธ์ของการผลิตที่มีความตระหนักถึงความสมดุลของธรรมชาติ ลักษณะของการบริโภคที่มีขอบเขตของการบริโภค หรือการแลกเปลี่ยนที่ตั้งอยู่บนหลักการของการเอื้อเพื่อแบ่งปันกัน รวมทั้งการสร้างอำนาจการต่อรอง เป็นต้น ดังนั้น จึงถือว่าแบบแผนความสัมพันธ์ของกิจกรรมต่าง ๆ นี้ทั้งหมดก็คือ ปรากฏการณ์สังคมที่เป็นปัญหาการวิจัยหลักของการศึกษาซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยง และได้รับอิทธิพลจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดที่เรียกว่า “โครงสร้างสังคม” ด้วย

อิทธิพลของโครงสร้างสังคมต่อแบบแผนของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงนั้น ไม่ว่าจะเป็นในด้านกิจกรรมการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนหรือการจัดสรรผลผลิตนั้น มิได้เป็นความความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ด้วยความเป็นอิสระในตัวเอง ตรงกันข้าม เนื่องจากเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม (Social Phenomena) อย่างหนึ่ง ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทั้งหมดรวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจแบบพอเพียงจึงเกิดขึ้น และดำรงอยู่ภายใต้บริบทของโครงสร้างและการจัดระเบียบของสังคม อีกทั้งยังมีความเชื่อมโยงกับปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของโครงสร้างสังคมทั้งหมดอย่างใกล้ชิด ด้วยเหตุนี้การศึกษาเพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีความเข้าใจในเรื่องโครงสร้างสังคมรวมทั้งอิทธิพลที่เกิดขึ้นระหว่างปรากฏการณ์ทั้งสองด้านนี้อย่างลึกซึ้งเป็นพื้นฐานเสียก่อน

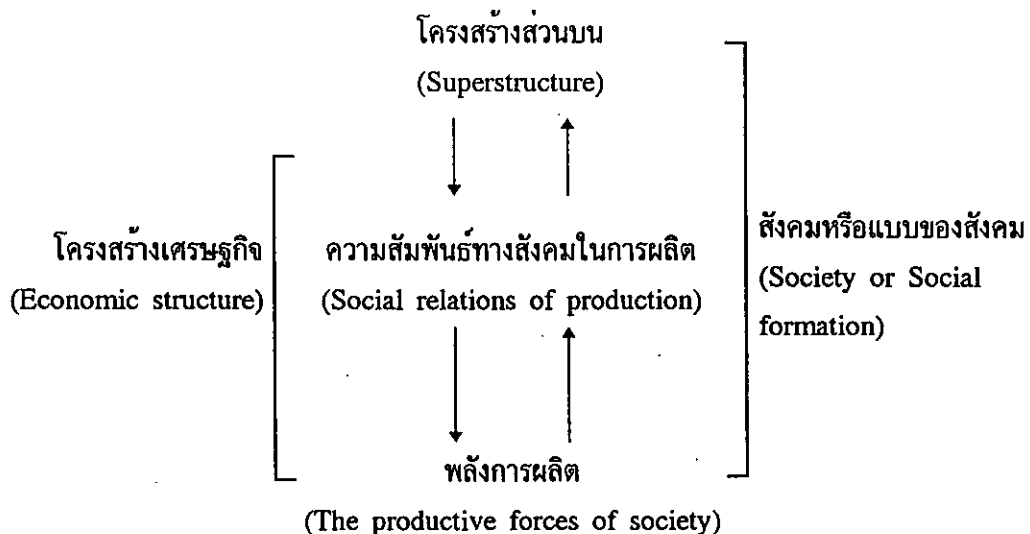
1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างสังคมและระบบเศรษฐกิจ

ทฤษฎีทางวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) ของมาร์กซ์ถือได้ว่าเป็นแนวคิดทฤษฎีหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและโครงสร้างสังคมอย่างชัดเจน ดังเช่นที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541 : 151-153) ได้วิเคราะห์และชี้ให้เห็นว่าตามแนวคิดของมาร์กซ์ได้แบ่งการพิจารณาโครงสร้างสังคมออกเป็น 3 ส่วนใหญ่คือ 1. พลังการผลิต (Productive Forces) ซึ่งเป็นความสามารถของมนุษย์ในการใช้แรงงาน ความรู้ประสบการณ์มาเป็นผลผลิต เรียกว่า วิธีการผลิตหรือเทคโนโลยี 2. ความสัมพันธ์ในการผลิต (Relations of Production) คือ ความสัมพันธ์ของมนุษย์ผ่านระบบการผลิตโดยมีปัจจัยการผลิตกำหนดสถานภาพของความสัมพันธ์ว่า ใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และใครจะได้ส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภค

3. โครงสร้างส่วนบน (Superstructure) คือ ระบบกฎหมาย ระบบการเมือง วัฒนธรรม และระบบความคิด

ส่วนที่เป็นพื้นฐานของโครงสร้างสังคม คือ พลังการผลิต และความสัมพันธ์ในการผลิตหรือที่เรียกว่าวิธีการผลิต (Mode of production) ซึ่งรองรับโครงสร้างส่วนบนไว้ โดยมาร์กซ์ให้ความสำคัญต่อการผลิตและการทำมาหากินของมนุษย์มากเนื่องจากเห็นว่าเป็นรากฐานประวัติศาสตร์ เพราะเมื่อพลังการผลิตเปลี่ยน จะทำให้ความสัมพันธ์ในการผลิตและระบบกรรมสิทธิ์เปลี่ยนแปลงไปด้วย ทำให้เกิดการขัดแย้งกับโครงสร้างส่วนบนซึ่งชนชั้นนายทุนพยายามจะใช้อำนาจครอบงำเพื่อรักษาสถานภาพเดิมซึ่งตนมีความได้เปรียบไว้ จนนำไปสู่การปฏิวัติสังคม และในที่สุดโครงสร้างส่วนบนที่หมายถึงระบบการเมือง และวัฒนธรรม จะต้องเปลี่ยนแปลงจนสอดคล้องกับพลังการผลิตและระบบกรรมสิทธิ์ที่เป็นอยู่ จึงทำให้โครงสร้างสังคมทั้งหมดเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมาร์กซ์มีความเห็นโดยสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา นั้น เกิดขึ้นเนื่องจากความขัดแย้งทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานสำคัญ

ในประเด็นดังกล่าวนี้ สนิท มณีดุล (2539 : 1-60) อธิบายไว้เช่นกันว่า แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production) ซึ่งเรียกย่อมาจากคำว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมในการผลิต (The Social Relations of Production) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในการผลิต ซึ่งครอบคลุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมในแต่ละยุคสมัยอันประกอบด้วย การผลิต การบริโภค การแบ่งสรร และการแลกเปลี่ยน

ภาพประกอบ 2 อธิบายแนวคิดของมาร์กซ์
ที่มา : เกอร์รี่ (Gurley) (อ้างถึงใน สนิท มณีดุล . 2539 : 12)

จากแผนภาพอธิบายแนวคิดของมาร์กซ์ข้างต้น สนิท มณีดุล ได้ชี้ให้เห็นถึงการให้ความหมายของความสัมพันธ์ทางการผลิตตามแนวคิดของมาร์กซ์ว่า ความสัมพันธ์ทางการผลิตในสังคมแบบหนึ่งแบบใดขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 2 ประการคือ โครงสร้างส่วนบน (Superstructure)

อันได้แก่ ศาสนา การเมือง ระบบกฎหมาย รวมทั้งวิถีชีวิตมุมมองของคนซึ่งถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นบรรทัดฐานของสังคมทำหน้าที่กำหนดหรืออยู่เบื้องหลังความคิดของคน ซึ่งมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการสนับสนุนความถูกต้องและความชอบธรรมแก่สถาบันสังคมต่าง ๆ สำหรับองค์ประกอบอีกด้านหนึ่งคือพลังในการผลิต (Productive Force) อันได้แก่ แรงงาน ความรู้และทักษะของคนในการใช้เทคโนโลยีที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ โดยแปรสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติมาเป็นผลผลิต เพื่อตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ทั้งโครงสร้างส่วนบนและพลังการผลิตจะเป็นเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์ทางการผลิตซึ่งในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ทางการผลิตก็มีส่วนในการกำหนดพลังการผลิตและโครงสร้างส่วนบนเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ระบบความสัมพันธ์เป็นไปได้ทั้ง 2 ทาง (Reciprocal Relations) การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่งนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากเมื่อคนมีความต้องการบริโภคมากขึ้นและสามารถพัฒนาความสามารถในการผลิตให้สูงขึ้นด้วยจึงส่งผลให้พลังการผลิตพัฒนาไปอย่างรวดเร็วทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชนชั้นเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์กัน ในที่สุดแล้วภายใต้สถานการณ์ที่เหมาะสม การต่อสู้ระหว่างชนชั้นที่รุนแรงจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางการผลิตใหม่ที่เข้ากันได้อันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างสังคม ดังนั้นตามแนวคิดของมาร์กซ์จึงมีความเชื่อว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Economic Factors) เป็นปัจจัยที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นและความสัมพันธ์ในการผลิต ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างสังคมทั้งหมดด้วย

แม้ว่าแนวคิดดังกล่าวจะทำให้มาร์กซ์ถูกวิพากษ์วิจารณ์และถูกโต้แย้งอย่างกว้างขวาง เช่น คาร์เรนดอฟที่มีความเห็นโต้แย้งว่า ปัจจัยทางการเมือง (Political Factors) น่าจะเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดลักษณะชนชั้นรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นมากกว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Brinkerhoff and White, 1985 : 556) ดังนั้น ลำพังแต่เพียงการให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางเศรษฐกิจและความขัดแย้งว่าเป็นเงื่อนไขหลักของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมหรือแม้แต่กระทั่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจเอง อาจทำให้คำอธิบายนั้นไม่สามารถเข้าถึงมโนทัศน์ของปรากฏการณ์ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีความเห็นว่า แนวคิดของมาร์กซ์นั้น แม้ว่าจะไม่สามารถอธิบายและคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างถูกต้องเต็มที่ก็ตาม แต่ทฤษฎีดังกล่าวนี้ก็ถือได้ว่าเป็นทฤษฎีที่มีอำนาจการอธิบายสูง เนื่องจากประกอบด้วยมโนทัศน์ต่าง ๆ ที่มีความเป็นนามธรรมอย่างกว้างขวาง นอกจากนั้นยังมีความเป็นระบบเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล นับตั้งแต่การผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต อันประกอบกันเป็นวิถีการผลิตหรือที่มาร์กซ์เรียกว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจเชื่อมโยงจนไปถึงโครงสร้างทางการเมือง วัฒนธรรม รวมทั้งวิถีชีวิตหรือโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคมอันประกอบกันเป็นโครงสร้างของสังคมทั้งหมดโดยรวม จึงนับว่าเป็นแนวคิดที่มีคุณูปการต่อการอธิบายสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อย่างดียิ่ง

ด้วยเหตุนี้ในการวางกรอบความคิดของการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดของมาร์กซ์มาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างกรอบความคิด เพื่ออธิบายว่า โครงสร้างเศรษฐกิจอันประกอบด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ได้แก่ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรรค่าตอบแทนการผลิตนั้น มิได้เป็นสิ่งที่อยู่ในสุญญากาศ แต่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่

เกิดขึ้นภายใต้บริบทของโครงสร้างสังคมที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้งหลายมิติ ทั้งมิติทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม ดังนั้นในการศึกษาจึงมีอาจแยกปรากฏการณ์นั้นออกมาศึกษาเป็นส่วน ๆ ตามลำพังได้ ยิ่งไปกว่านั้นด้วยลักษณะที่มีความเป็นพลวัตไม่หยุดนิ่ง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต และโครงสร้างสังคมที่เกิดขึ้นย่อมก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างกัน ทำให้มีจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงความเป็นบูรณาการของกรอบแนวคิดในการศึกษาด้วย อย่างไรก็ตามการนำทฤษฎีดังกล่าวนี้มาใช้ ผู้วิจัยได้คำนึงถึงการแก้ไขจุดอ่อนของทฤษฎีนี้โดยได้นำมโนทัศน์ทางด้านการเมือง และสังคมมาร่วมใช้อธิบายปรากฏการณ์นี้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคม และทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ซึ่งจะอธิบายถึงกระบวนการเกิดขึ้นของแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทของโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้

2. แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม

แนวคิดทางด้านสังคมวิทยามองว่าการที่มนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่ได้นั้น จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันหรือมนุษย์กับธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ลักษณะพื้นฐานที่เหมือนกันของทุกระบบสังคมก็คือ ความจำเป็นในการที่จะต้องสร้างกลไกเพื่อการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมเหล่านี้ให้อยู่ในรูปแบบแบบแผนความสัมพันธ์ที่เรียกว่า บรรทัดฐาน (Norms) รวมทั้งกำหนดตำแหน่งของคนในกลุ่มหรือสังคมให้อยู่ในรูปของสถานภาพ (Status) เพื่อให้คนปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสถานภาพที่ดำรงอยู่หรืออีกนัยหนึ่งปฏิบัติตาม บทบาท (Roles) ของตนเอง กระบวนการดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นเพื่อที่จะทำให้สมาชิกสังคมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นและมีระเบียบแบบแผนโดยรู้ว่าควรปฏิบัติตนอย่างไรในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น มิให้เกิดความวุ่นวายไร้ระเบียบและทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวให้สังคมนั้นสามารถดำรงอยู่ได้ ไม่ว่าสังคมนั้นจะเป็นสังคมแบบง่าย ๆ ที่ไม่มีความสลับซับซ้อน เช่น สังคมของชาวพื้นเมือง หรือสังคมที่มีความสลับซับซ้อนสูง (Complex Society) มีความแตกต่างหลากหลายทั้งความรู้สึนึกคิด ค่านิยม พฤติกรรม เชื้อชาติและศาสนา เช่น สังคมอเมริกัน ก็ล้วนแล้วแต่มีความจำเป็นที่จะต้องจัดระเบียบทางสังคมทั้งสิ้น (ปฟาณี จิตวัฒนา. 2523: 55)

2.1 การจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization)

โอล์เซน (Olsen. 1968 : 52-63) อธิบายถึงกระบวนการของการจัดระเบียบทางสังคมว่า กระบวนการดังกล่าวมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรม และการสื่อสารสัญลักษณ์ (Symbolic Communication) เป็นอย่างมาก เนื่องจากการจัดระเบียบสังคมนั้น เป็นกระบวนการที่เริ่มต้นจาก ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือสมาชิกสังคมที่มีลักษณะที่เป็นแบบแผนซ้ำ ๆ กัน ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมให้ความหมาย และสร้างสัญลักษณ์ต่อการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมจนเกิดความเห็นพ้องต้องกันว่า แบบแผนความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ดีงาม ถูกต้องและเหมาะสมที่จะยึดถือปฏิบัติต่อมาเมื่อสมาชิกเหล่านี้ได้มีการสื่อสารรวมทั้งแลกเปลี่ยน

ทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อต่าง ๆ จนทำให้พัฒนาไปสู่ลักษณะที่เป็นความเห็นร่วมในวงกว้าง (Common Ideas) จึงทำให้แบบแผนความสัมพันธ์เหล่านี้กลายเป็นมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติของสังคมที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง และในที่สุดพัฒนาไปสู่การเกิดขึ้นของวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งทำให้มาตรฐานการปฏิบัตินี้จะถูกถ่ายทอดไปยังสมาชิกของสังคมโดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น โอล์เซน ยกตัวอย่าง การเกิดขึ้นและการแผ่ขยายของระบบทุนนิยมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการจัดระเบียบทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจใหม่ที่ตกอยู่ภายใต้ปรัชญาของอุดมคติทางธุรกิจและการให้อิสระเสรีภาพแก่การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเสรี ซึ่งมีผลทำให้วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามมา มีลักษณะที่สอดคล้องกับการจัดระเบียบทางสังคมและเศรษฐกิจใหม่นี้โดยให้การสนับสนุนปรัชญาทุนนิยมทั้งสิ้น

นอกจากการจัดระเบียบสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดแล้วยังมีลักษณะเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เป็นวัฏจักรเชื่อมโยงซึ่งกันและกันอีกด้วย แม้ว่า “วัฒนธรรม” โดยคำจำกัดความแล้ว จะมีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือ ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็น “วิถีชีวิตของคน” แต่โอล์เซนเห็นว่า เมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบทางสังคมแล้ว พบว่ามีปัจจัย 4 ประการที่อยู่ในขอบข่ายของการพิจารณา คือ ระบบคุณค่า (Social Values) ความเชื่อ (Social Beliefs) มาตรฐาน (Social Standards) และเทคโนโลยี (Social Technology) ของสังคมที่เป็นอยู่นั้น

1. คุณค่า (Social Values) โดยความหมายแล้ว เป็นความเห็นร่วมของสมาชิกสังคมว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและสิ่งใดที่มีลักษณะตรงกันข้าม ด้วยเหตุนี้คุณค่าจึงเป็นนามธรรมขั้นสูงสุดที่กำหนดความเชื่อและการมองโลกของบุคคล เป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำของมนุษย์เป็นพื้นฐานจิตใจและเป็นหลักการ รวมทั้งเป็นจุดหมายปลายทางที่คนยึดถือในการดำเนินชีวิต ดังนั้นคุณค่าของสังคมจึงมีอิทธิพลต่ออย่างมากต่อการกำหนดบรรทัดฐาน ซึ่งสอดคล้องกับที่ อูทซ์ หรือโต (2522 : 56-57) ซึ่งให้เห็นว่า เนื่องจากคุณค่าหรือค่านิยม เป็นสิ่งที่บุคคลพอใจหรือเห็นว่ามีความค่าจึงรับเอาไว้เป็นความเชื่อหรือความรู้สึกนึกคิดของตนเอง เมื่อบุคคลประสบกับสถานการณ์ใด ๆ ที่ต้องตัดสินใจก็จะนำค่านิยมนั้นมาใช้ประกอบในการตัดสินใจเสมอ ดังนั้นค่านิยมจึงเป็นเสมือนพื้นฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติของคนโดยตรง ค่านิยมใดที่คนส่วนรวมในสังคมนั้นยอมรับและเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ควรแก่การปฏิบัติค่านิยมนั้นก็จะเป็นค่านิยมของสังคมด้วย (ปภาณี ฐิติวัฒนา. 2523 : 57-58) นอกจากนั้น โอล์เซน (Olsen . 1968 : 58) ยังชี้ให้เห็นว่า คุณค่าและโลกทัศน์เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน เพราะเมื่อกล่าวถึงคุณค่าในความหมายที่กว้างขวางครอบคลุมถึงวิธีการมองโลก การให้ความหมายและวิธีคิดของคนในสังคมแล้ว คุณค่าก็จะเป็นเป็นสิ่งที่มีความหมายเดียวกับ “โลกทัศน์ (World View)” นั่นเอง

2. ความเชื่อ (Social Beliefs) เป็นสิ่งที่มีความใกล้ชิดกับระบบคุณค่าและโลกทัศน์เช่นกัน เนื่องจากเป็นความเห็นร่วมกัน (Shared Ideas) ของสมาชิกสังคมในเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และการใช้ชีวิตอยู่ในสังคม (The nature of man and his social life) ดังนั้นจึงมีผลต่อการตัดสินใจว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่มีความค่าหรือเป็นสิ่งที่ดีงามอันจะเป็นผลสืบเนื่องถึงการกำหนดมาตรฐานความประพฤติและการควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนด้วย

3. มาตรฐานของสังคม (Social Standards) เป็นข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกสังคมว่าในการอยู่ร่วมกันนั้น สิ่งใดควรกระทำและสิ่งใดไม่ควรกระทำหรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า มาตรฐานของสังคมก็คือแบบแผนการประพฤติปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในรูปบรรทัดฐาน (Norms) และกฎเกณฑ์ทางสังคมต่าง ๆ นั่นเอง ซึ่งโธมัส ไฮน์ส ได้ชี้ให้เห็นว่า เนื่องจากบรรทัดฐานเป็นมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติที่ประกอบไปด้วยคุณค่า (Value) ในระดับต่าง ๆ ไม่มากนักน้อย จากการเกิดขึ้นของระบบบรรทัดฐานแล้วแต่อยู่บนพื้นฐานของการให้ความหมายและการตีความว่า แบบแผนการปฏิบัตินั้น “ถูกต้อง” หรือ “สมควร” หรือไม่มาก่อนทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ประเภทหรือลักษณะของบรรทัดฐานที่เกิดขึ้น จึงแตกต่างกันไปตามระดับคุณค่าที่กำหนดบรรทัดฐานเหล่านั้นขึ้นมา เช่น วิถีชาวบ้านหรือวิถีประชา (Folkways) ซึ่งเป็นบรรทัดฐานที่สังคมเห็นว่าเป็นแบบแผนการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของบุคคลที่มิได้มีผลต่อความสงบสุขเรียบร้อยของสังคมส่วนรวมมากนักจึงมิได้มีการบังคับอย่างเข้มงวด เมื่อมีการฝ่าฝืนก็มักจะมีการลงโทษอย่างไม่เป็นทางการ ไม่รุนแรง และสามารถยืดหยุ่นได้ ด้วยเหตุนี้จึงพบว่า คนมีโอกาสฝ่าฝืนวิถีประชาได้มากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมสมัยใหม่ (จามงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ. 2540 : 35)

สำหรับจารีตหรือกฎศีลธรรม (Mores) นั้น เป็นบรรทัดฐานที่สมาชิกเห็นความสำคัญเนื่องจากมีผลต่อความสงบสุขเรียบร้อยของสังคมส่วนรวม จึงได้มีส่วนร่วมกันในการกำหนดขึ้นบุคคลจึงมีแนวโน้มจะปฏิบัติตามโดยปราศจากข้ออ้าง และหากมีการฝ่าฝืนจะถูกลงโทษอย่างรุนแรง (จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส. 2542: 25) ดังนั้น จารีตหรือกฎศีลธรรมจึงเป็นบรรทัดฐานที่มีพลังอำนาจในการครอบงำคนได้อย่างลึกซึ้ง ในบางสังคมความเชื่อจะเป็นสิ่งที่ทำให้จารีตเป็นสิ่งที่มิหวั่นไหว ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในรูปเทพนิยาย (myth) ที่ปรากฏอยู่ในรูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ฯลฯ อันสะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนความประพฤติที่สังคมเห็นว่าถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ บรรทัดฐานประเภทนี้จึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ยากและมีอำนาจการควบคุมสูงสำหรับสังคมที่ไม่ซับซ้อนมากนัก เช่น ในสังคมเล็ก ๆ ของหมู่บ้านในชนบทที่การควบคุมให้สมาชิกปฏิบัติตามจารีตประเพณีจะกระทำได้ง่ายและเคร่งครัดมากกว่าสังคมเมืองซึ่งมีความซับซ้อน ผู้คนต่างคนต่างอยู่ไม่สนใจกันซึ่งจะมีการละเมิดกฎได้ง่ายกว่า (จามงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ. 2540 : 35; ปาณานิ รุติวัฒนา. 2523 : 61-62) สำหรับกฎหมาย (Laws) เป็นบรรทัดฐานที่สมาชิกสังคมเห็นว่า มีผลต่อความปลอดภัยและความสงบสุขของสังคมส่วนรวม ดังนั้นจึงมีการกำหนดไว้อย่างแน่นอนชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร และมีผลบังคับใช้กับสมาชิกทุกคนในสังคม หากฝ่าฝืนจะถูกลงโทษด้วยอำนาจของรัฐตามข้อบังคับที่กำหนดไว้ ด้วยเหตุนี้ กฎหมายจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมที่ซับซ้อนและมีความขัดแย้งต่าง ๆ เกิดขึ้นมาก อย่างไรก็ดี กฎหมายแม้บางโอกาสอาจเกิดขึ้นจากรัฐแต่กฎหมายที่ดีนั้นย่อมต้องมีความสอดคล้อง และได้รับการสนับสนุนจากวิถีประชา จารีตประเพณีรวมทั้งกฎศีลธรรมด้วย (จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส. 2542 : 26; ปาณานิ รุติวัฒนา. 2523 : 62-63)

4. เทคโนโลยี (Social Technology) เป็นความรู้ความเข้าใจของสมาชิกสังคมเกี่ยวกับกระบวนการทั้งหมดของการจัดระเบียบสังคม เพื่อนำไปสู่ความมั่นคง ความก้าวหน้าและมีเสถียรภาพของสังคมโดยส่วนรวมซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกสังคมที่จะทำนุบำรุงให้สังคมของตนนั้นสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยกระบวนการทำงานของการจัดระเบียบสังคม ภายใต้องค์ประกอบของปัจจัยดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้แบบแผนความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกสังคมส่วนใหญ่เห็นร่วมกันว่า เป็นสิ่งดีงามเหมาะสมที่จะยึดถือปฏิบัติหรือบรรทัดฐานเกิดขึ้นมา ดังนั้น เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามบรรทัดฐานและแสดงบทบาทที่ถูกต้องตามสถานภาพที่ตนเองดำรงอยู่ สังคมจึงได้สร้างกลไกที่จะคอยควบคุมสมาชิกในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การควบคุมทางสังคม (Social Control) ซึ่งอาจทำได้หลายวิธี ทั้งการสนับสนุนทางสังคม (Social support) สำหรับผู้ปฏิบัติตามบรรทัดฐาน และ การบังคับทางสังคม (Social sanction) สำหรับผู้ฝ่าฝืนบรรทัดฐาน โดยการควบคุมทางสังคมจะมีระดับความเข้มงวดของการบังคับในระดับที่แตกต่างกัน และยังแบ่งออกได้เป็นหลายลักษณะ เช่น การควบคุมจากภายนอก (External control) ทั้งในลักษณะการควบคุมที่เป็นทางการ (Formal control) เช่น การควบคุมโดยเจ้าหน้าที่หรือองค์กรของรัฐ หรือการควบคุมอย่างไม่เป็นทางการ (Informal control) ซึ่งเป็นการควบคุมโดยญาติพี่น้องและชาวบ้านในชุมชน ส่วนการควบคุมจากภายในหรือการควบคุมตนเอง (Internal control) เป็นวิธีการควบคุมทางสังคมที่ทำให้คนปฏิบัติตามบรรทัดฐานอย่างมีประสิทธิภาพมากอีกวิธีการหนึ่ง โดยการอบรมปลูกฝังให้คนเกิดจิตสำนึกในการควบคุมตนเอง (Internal control) โดยทำให้เกิดการตระหนักว่าบรรทัดฐานต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม หรืออาจทำให้เกิดความกลัวเช่น การกลัวอำนาจลึกลับจากภูติผีปีศาจหรือ บาปกรรม เป็นต้น ดังนั้นสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชน โรงเรียน รวมไปถึงศาสนาและอำนาจรัฐและอื่น ๆ ย่อมมีส่วนร่วมในการควบคุมให้บุคคลปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมทั้งสิ้น (จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคนอื่น ๆ. 2540 : 33)

การที่บรรทัดฐานถูกทำให้ได้รับการยอมรับจากสมาชิกสังคมอย่างกว้างขวางไม่ว่าจะโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาหรือการควบคุมทางสังคม จนในที่สุดสามารถปลูกฝังบรรทัดฐานลงไปในจิตสำนึกของคนได้อย่างลึกซึ้ง (Internalized) นั้นย่อมเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้บรรทัดฐานต่างๆ เหล่านี้สามารถกลายเป็นโลกทัศน์และระบบคุณค่าใหม่ของสังคมในที่สุด โดยโลกทัศน์และคุณค่าที่เกิดขึ้นใหม่นี้ อาจเหมือนสิ่งเดิมหรือกลายเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นมาแทนก็ได้ คำอธิบายดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ต่างมีอิทธิพลระหว่างกันของโลกทัศน์และระบบคุณค่ากับบรรทัดฐาน ดังนั้นหากเกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคมแล้ว ก็ย่อมมีผลทำให้การให้ความหมายต่อแบบแผนการปฏิบัติที่ถือว่าเป็นสิ่งดีงามเหมาะสมเปลี่ยนแปลงไป ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ เกิดการเปลี่ยนแปลงในบรรทัดฐานอันเป็นแบบแผนความประพฤตินั้นด้วย ในลักษณะเช่นเดียวกัน เมื่อบรรทัดฐานเดิมเปลี่ยนแปลงจนเกิดเป็นบรรทัดฐานใหม่ และสามารถพัฒนาจนกลายเป็น “สถาบัน (Institutionalized)” ขึ้นมา ย่อมมีผลทำให้เกิดการปลูกฝังบรรทัดฐานดังกล่าวนี้ลงไปในจิตสำนึกภายใน (Internalized) จนเกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบคุณค่าและโลกทัศน์ของสังคมด้วย ด้วยเหตุนี้ปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงวนเวียนกันเป็นวัฏจักรระหว่างกันอยู่ตลอดเวลา ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่โอล์เซนพยายามชี้ให้เห็น เพื่ออธิบายถึงความเป็นพลวัตของโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานของสังคม ก็คือ แม้ว่าโลกทัศน์และคุณค่าของสังคมจะเป็นเงื่อนไขที่กำหนดว่าแบบแผนความประพฤติใดเป็นสิ่งที่ดีงามเหมาะสมที่จะประพฤติปฏิบัติอันมีผลทำให้เกิดบรรทัดฐานหนึ่งขึ้นมา แต่ในปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นนั้น พบว่าเนื่องจากแต่ละบุคคลอาจให้ความหมายและกำหนดคุณค่าต่อสิ่งหนึ่งซึ่งแม้จะมี

ทิศทางที่เหมือนกันแต่ก็อาจเป็นไปในระดับที่แตกต่างกันได้ เช่น เห็นว่าบรรทัดฐานในเรื่องหนึ่งมีความสำคัญและเหมาะสมที่จะปฏิบัติแต่อาจอยู่ในระดับที่ให้ความสำคัญมาก ปานกลางและน้อยแตกต่างกัน ดังนั้นจึงทำให้พฤติกรรมที่แสดงออกแม้จะเป็นไปในแนวทางเดียวกันแต่ก็มีความหลากหลายไม่เหมือนกันโดยสิ้นเชิง โดยในความหลากหลายของบรรทัดฐานที่เกิดขึ้นนั้น หากภายหลังบรรทัดฐานใดได้รับการยอมรับในวงกว้างมากยิ่งขึ้น ก็จะทำให้บรรทัดฐานดังกล่าวสามารถพัฒนาจนกลายเป็นโลกทัศน์และค่านิยมใหม่ ซึ่งจะมีผลต่อการสร้างบรรทัดฐานใหม่ที่สอดคล้องกันขึ้นมาหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงกันไปตลอด

มโนทัศน์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้อธิบายให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ทั้งการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรค่าตอบแทนนั้น ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลของระบบบรรทัดฐานชุดหนึ่งหรือหลายชุดอันเป็นผลจากการจัดระเบียบทางสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากโลกทัศน์และคุณค่าซึ่งมีอิทธิพลในการปลูกฝัง และควบคุมให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติตนตามแบบแผนความสัมพันธ์ที่กำหนดไว้ และเมื่อใดที่โลกทัศน์ คุณค่าและระบบบรรทัดฐานเปลี่ยนแปลงไปย่อมมีผลทำให้บรรทัดฐานและพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนในสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย

การพัฒนาจากบรรทัดฐานเป็นสถาบันทางสังคมต่าง ๆ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า จากการที่สังคมมีค่านิยมร่วมกัน (Common Values) มีรูปแบบของพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน (Common Procedure) จึงมีผลทำให้เกิดเป็นโครงสร้างสังคมที่อยู่ในรูปของกลุ่มบรรทัดฐานต่าง ๆ อันมีสถานภาพ บทบาทและการควบคุมกับการสนับสนุนทางสังคม รวมทั้งโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคมเป็นปัจจัยที่กำหนดและควบคุมอยู่เบื้องหลัง เมื่อบรรทัดฐานหรือแบบแผนความสัมพันธ์ของกิจกรรมใดได้รับการยอมรับ และปฏิบัติตามจนกลายเป็นแบบแผนที่ค่อนข้างถาวร รวมทั้งมีกระบวนการถ่ายทอดแบบแผนความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ให้แก่สมาชิกสังคมในรุ่นต่อไป กลุ่มบรรทัดฐานนั้นก็พัฒนาจนกลายเป็น “สถาบันหรือระบบ” ความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา

ประเสริฐ แยมกลิ่นฟูง (ม.ป.ป. : 1-30) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า โดยที่สถาบันทางสังคมเป็นบรรทัดฐานหรือแบบแผนความสัมพันธ์ที่สมาชิกสังคมปฏิบัติตามจนเคยชินทำให้รู้สึกเคารพและยอมรับ เกิดความผูกพันและเชื่อมั่นรวมทั้งมีการเคารพในสัญลักษณ์ (Symbol) ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงทำให้สมาชิกพร้อมที่จะปกป้องเพื่อรักษาบรรทัดฐานเหล่านี้ให้ดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนั้น ความเป็นสถาบันยังทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานแห่งความคิดและการกระทำเพื่อภาระหน้าที่พื้นฐาน (Basic Functions) ในการตอบสนองความต้องการต่าง ๆ เพื่อทำให้สังคมอยู่รอดและเจริญก้าวหน้า (จามงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ. 2540 : 77) ซึ่งสถาบันสังคมที่ถือว่าเป็นโครงสร้างหลักของสังคมอาจแบ่งออกได้เป็นประเภทต่าง ๆ คือ

สถาบันการเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มบรรทัดฐานที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจเพื่อรักษาเสถียรภาพของสังคม โดยดูแลให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ดังนั้นสถาบันการเมืองจึงมีบทบาทสำคัญในด้านการควบคุมทางสังคม

สถาบันศาสนา เป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่รวมเอาความเชื่อ และการปฏิบัติร่วมกันรวมทั้ง การสร้างทัศนคติในการมองโลกและระบบคุณค่าของคนในสังคม ซึ่งถือได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดระเบียบสังคมทั้งหมด

สถาบันการศึกษา เป็นกลุ่มของบรรทัดฐานหรือแบบแผนการคิดและการกระทำเกี่ยวกับการ อบรมให้การศึกษาแก่สมาชิกใหม่ของสังคม รวมทั้งการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคน อีกรุ่นหนึ่ง นั่นคือเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการขัดเกลาทางสังคม (Socialization)

สถาบันเศรษฐกิจ เป็นแบบแผนความสัมพันธ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมขั้นพื้นฐานของการ อยู่รอดมนุษย์อันประกอบด้วยกิจกรรมหลัก 4 ประเภทคือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและ การจัดสรรผลผลิต ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อ ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ให้มีประสิทธิภาพที่สุด

การที่แบบแผนความสัมพันธ์ใด ๆ ถูกทำให้เป็นสถาบัน (Institutionalization) นั่น คือ การทำให้บรรทัดฐานนั้นเป็นที่ยอมรับของสังคมรวมทั้งเห็นว่ามี ความจำเป็นและเหมาะสม (คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2537 : 105-108) ซึ่งย่อมมีผลทำให้บรรทัดฐานที่สถาบันทางสังคมเหล่านี้สร้างขึ้นมานั้น มีความชอบธรรม และเป็นที่ยอมรับในการประพฤติปฏิบัติจากสมาชิกอย่างมั่นคง เช่น เมื่อความสัมพันธ์ทางสังคมของ เศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกทำให้กลายเป็นสถาบันขึ้นมาแล้ว ย่อมมีผลทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวที่ปรากฏอยู่ใน รูปของระบบการจัดการต่าง ๆ ในกระบวนการจัดระเบียบสังคมเพื่อให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ว่าจะ เป็นการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลตอบสนองสามารถดำรงอยู่และปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้

บทบาทของสถาบันสังคมที่มีต่อการสร้างโลกทัศน์ และระบบคุณค่า

เนื่องจากโลกทัศน์และระบบคุณค่ารวมทั้งปรากฏการณ์ของสังคม เป็นปรากฏการณ์ที่ถูกสร้าง (Construct) และให้ความหมาย (Meaning) ด้วยกระบวนการสร้างวาทกรรมของสถาบันสังคมต่าง ๆ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540 :56) ไม่ว่าจะเป็น สถาบันเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนาหรือการศึกษา ซึ่งโลกทัศน์ และระบบคุณค่าที่ถูกสร้างขึ้นนี้จะมีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบทางสังคมทำให้บรรทัดฐาน ต่าง ๆ ของสังคมมีลักษณะที่สอดคล้องกับโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่เป็นอยู่หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ มี ลักษณะที่สอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ของสังคมที่เป็นอยู่นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ความเข้าใจในมโนทัศน์ ดังกล่าวจะสามารถนำไปสู่ความเชื่อมโยงของคำอธิบายว่า เพราะเหตุใดกระบวนการทัศน์การพัฒนาจึงมี อิทธิพลต่อการกำหนดเป้าหมาย แนวทางรวมทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนาซึ่งมีผลทำให้เกิดขึ้นของ บรรทัดฐานต่าง ๆ มีลักษณะที่สอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ที่เป็นอยู่ ยกตัวอย่างเช่น การสร้างวาทกรรม ของความทันสมัย ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคมย่อมมีผลทำให้ บรรทัดฐานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นไปในลักษณะที่สอดคล้อง และตอบสนองต่อการให้ความหมายของ สังคมทันสมัยทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นบรรทัดฐานทางด้าน เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา หรือ การศึกษา เช่นเดียวกับการที่เกิดกระแสของกระบวนการทัศน์การพัฒนาใหม่ที่น่าไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบันที่ได้

มีการสร้างและให้ความหมายใหม่ต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เพื่อต่อสู้และช่วงชิงพื้นที่กับเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งเป็นวาทกรรมหลัก ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ก็ย่อมทำให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงในระบบบรรทัดฐานต่าง ๆ ของสังคมในลักษณะเช่นเดียวกัน

ประเด็นดังกล่าวนี้ได้ชี้ให้เห็นถึง การใช้อำนาจที่ส่งผ่านมายังสถาบันสังคมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา และการศึกษาเพื่อสร้างกฎเกณฑ์ในการให้ความหมายและเอกลักษณ์ของ “การพัฒนา” ทำให้เกิดโลกทัศน์และระบบคุณค่าขึ้นมาแบบหนึ่งซึ่งได้มีผลทำให้เกิดการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมหรือบรรทัดฐานที่สอดคล้องต้องกันกับโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่เป็นอยู่ โดยบรรทัดฐานเหล่านี้จะดำรงคงอยู่ได้ตราบเท่าที่ยังมีความสอดคล้องและสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้ แต่ความซับซ้อนของปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ก็คือ ระบบบรรทัดฐานที่ถูกสร้างขึ้นมานี้ เมื่อมีความชอบธรรม และสมาชิกยอมรับอย่างกว้างขวางก็จะทำให้พัฒนากลายเป็น “สถาบัน” ซึ่งจะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสถาบันสังคมเดิมที่มีอยู่และในที่สุดก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโลกทัศน์และคุณค่าของสังคม ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะหมุนเวียนเป็นวัฏจักรและมีสภาพเป็นพลวัตตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้การอธิบายถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างโลกทัศน์และระบบคุณค่า ระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม จึงต้องมีความเข้าใจในเรื่องบทบาทของสถาบันสังคมต่าง ๆ ที่ใช้วาทกรรมสร้างความหมายต่อการพัฒนาเป็นพื้นฐานเสียก่อน

1. บทบาทสถาบันทางศาสนาที่มีต่อโลกทัศน์ และระบบคุณค่าของสังคม

สถาบันศาสนา เป็นสถาบันสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อโลกทัศน์ ระบบคุณค่าของสังคมมาก เนื่องจากสถาบันศาสนาเป็นที่มาของความเชื่อต่าง ๆ อันมีผลต่อแบบแผนการประพฤติปฏิบัติให้สามารถดำเนินไปในแนวทางเดียวกัน โดยทำให้เกิดการยอมรับและปฏิบัติตามหลักการของระเบียบประเพณีที่สังคมกำหนดขึ้น (จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ และคนอื่น ๆ. 2540 : 102) อีกทั้งความเชื่อทางศาสนายังมีอิทธิพลต่อการกำหนดสิ่งที่เป็นความดีความชั่วในสังคม จึงมีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของโลกทัศน์และระบบคุณค่า อันมีผลสืบเนื่องไปถึงการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม นอกจากนั้น ศาสนายังมีความเกี่ยวเนื่องกับสถาบันสังคมอื่น ๆ เช่น สถาบันเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ทำให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ในลักษณะเป็นวัฏจักร ซึ่งในที่สุดก็ล้วนแล้วแต่ส่งผลมาถึงการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมทั้งสิ้น

งานของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber, 1930) ในหนังสือ *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* ได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงและความเชื่อมโยงของสถาบันสังคมเหล่านี้อย่างชัดเจนว่า การปฏิรูปศาสนาโดยการแยกนิกายโปรเตสแตนต์ออกจากนิกายคาทอลิกเป็นการเปลี่ยนแปลงของสถาบันศาสนาที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของสังคมตะวันตกเข้าสู่ระบบทุนนิยม สถาบันศาสนาได้สร้างความเชื่อและค่านิยมแบบใหม่ขึ้นมา ซึ่งค่านิยมเหล่านี้ส่งเสริมและเอื้อต่อระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไม่ว่าจะเป็นค่านิยมเรื่องการควบคุมตนเองและการทำงานโดยปลุกฝังให้คนขยันขันแข็งในการทำงาน เลิกอบายมุขต่าง ๆ เพื่อทุ่มเทในการทำงานอย่างเต็มที่หรือค่านิยมในการมีความคิดริเริ่ม การเก็บออมเพิ่มพูนทรัพย์สิน เพื่อการลงทุนตามความต้องการของ

พระเจ้า เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันค่านิยมเหล่านี้ก็ได้ส่งเสริมและเอื้อต่อการเกิดค่านิยมทางศาสนาในรูปแบบใหม่พร้อม ๆ กันไปด้วย ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนาและสถาบันทางเศรษฐกิจจึงเป็นความสัมพันธ์สองด้านที่ต่างมีอิทธิพลต่อกันและกัน

ในประเด็นดังกล่าวนี้อมรา พงศาพิชญ์ (2541 : 66-67) ได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาในความหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจตามระบบทุนนิยมนั้น ความเชื่อทางศาสนาที่สร้างและปลูกฝังโลกทัศน์กับค่านิยมเรื่องการหลุดพ้นและความพอดีย่อมไม่สอดคล้องกับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของสถาบันทางเศรษฐกิจที่ต้องการไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วตามปรัชญาและวัตถุประสงค์ของระบบทุนนิยม ในประเด็นนี้หากพิจารณาในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนาและสถาบันทางเศรษฐกิจที่จำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกันเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างราบรื่นแล้ว ย่อมเห็นได้ว่าจะต้องมีการปรับเปลี่ยนสถาบันศาสนาเสียใหม่ไม่ว่าจะเป็นปรัชญา คำสอนหรือพิธีกรรมให้สอดคล้องและสามารถดำเนินควบคู่ไปกับเป้าหมายทางเศรษฐกิจได้ ปัญหาการพัฒนาที่พบในประเทศโลกที่สามก็คือ ในขณะที่สถาบันทางเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ถูกรอบงำด้วยอิทธิพลของระบบทุนนิยมที่ชักนำให้มีการเพิ่มผลผลิตและการหากำไร แต่ในขณะเดียวกันสถาบันศาสนาของประเทศเหล่านี้ ยังไม่สามารถปรับตัวได้อย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางเศรษฐกิจ ยังคงใช้ปรัชญาและคำสอนที่เน้นพิธีกรรมทางศาสนาที่มีความซับซ้อนและให้ความสำคัญต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาก

อมรา พงศาพิชญ์ ยังได้ยกคำวิจารณ์ของ เอฟ อี ชูமாகเกอร์ ในเรื่องเศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธที่วิเคราะห์ให้เห็นว่า แม้ว่าจะมีความไม่สอดคล้องกันระหว่างสถาบันทางเศรษฐกิจและสถาบันทางศาสนาในประเทศโลกที่สาม แต่วิธีการจัดการความไม่สมดุลเหล่านี้ไม่ควรใช้วิธีการปรับเปลี่ยนสถาบันทางศาสนาเนื่องจากปรัชญาและพิธีกรรมของศาสนาพุทธเป็นสิ่งที่ดีอยู่แล้วควรหันมาปรับเปลี่ยนสถาบันทางเศรษฐกิจที่ไม่เน้นการเพิ่มผลผลิตและการหากำไรจะเหมาะสมกว่า หากเป็นเช่นนี้ความสมดุลระหว่างสถาบันศาสนาและสถาบันทางเศรษฐกิจก็จะเกิดขึ้นได้และในที่สุดปัญหาการพัฒนาที่จะได้รับการแก้ไข

จากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องความสัมพันธ์ของสถาบันทางศาสนาที่มีต่อโลกทัศน์ระบบคุณค่าและโครงสร้างของสังคมรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนากับสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ดังที่ได้กล่าวมานี้ ทำให้สามารถเชื่อมโยงมโนทัศน์ที่อธิบายถึงการเกิดและการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์กับระบบคุณค่าได้ว่า เมื่อพิจารณาโลกทัศน์และระบบคุณค่าโดยนัยยะของทัศนะและความเชื่อในการมองโลกของบุคคลอันอยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำของมนุษย์รวมทั้งเป็นหลักการและจุดหมายปลายทางที่คนยึดถือในการดำเนินชีวิตแล้ว แท้จริงโลกทัศน์และระบบคุณค่าก็คือ ระบบสัญลักษณ์ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมไม่ว่าจะเป็น สถาบันศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษาล้วนแล้วแต่มีส่วนร่วมและมีอิทธิพลในการกำหนดและให้ความหมายต่อระบบสัญลักษณ์นี้ทั้งสิ้น ซึ่งหากพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงของโลกทัศน์และคุณค่าโดยนำแนวคิดเรื่องวาทกรรมมาวิเคราะห์จะทำให้เห็นถึงปรากฏการณ์การที่สถาบันสังคมต่าง ๆ ชว้างหรือประสานประโยชน์กัน เพื่อใช้อำนาจสร้างกฎเกณฑ์และให้ความหมายต่อโลกทัศน์และคุณค่าของสังคม อันเชื่อมโยงไปถึงการจัดระเบียบและโครงสร้างด้านอื่นของสังคมในลักษณะที่มีความซับซ้อนเกี่ยวเนื่องกันในหลายมิติ

2. บทบาทของสถาบันการเมืองที่มีต่อโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคม

โดยที่สถาบันการเมือง เป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ เช่น แบบแผนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่กำหนดว่าใครเป็นผู้มีอำนาจ กฎเกณฑ์การใช้อำนาจ การแบ่งสรรและการเปลี่ยนแปลงหรือสืบทอดอำนาจ (จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ และคนอื่น ๆ. 2540 : 87) ซึ่งเดวิด อีสตัน (David Easton) ได้ชี้ให้เห็นว่า แท้จริงแล้วการเมืองจึงเป็นเรื่องของการใช้อำนาจในการจัดสรรสิ่งมีคุณค่าต่าง ๆ ในสังคม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช. 2539 : 181) เพราะการที่สมาชิกในสังคมยอมรับว่าสิ่งใดที่มีความชอบธรรม (Legitimacy) ย่อมเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประเพณีปฏิบัติ

ประเด็นดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเมืองกับการสร้างวาทกรรมได้อย่างชัดเจน เมื่อการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ ในขณะที่วาทกรรมก็เป็นเรื่องของอำนาจที่ใช้ในการสร้างความหมายและเอกลักษณ์แก่สิ่งต่าง ๆ ดังนั้นสถาบันการเมืองจึงมีบทบาทในการใช้อำนาจที่มีอยู่ผ่านตนเองรวมทั้งสถาบันทางสังคมอื่น สร้างวาทกรรมขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการและสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ที่ครอบครองอำนาจอยู่นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการเมืองที่เป็นผู้แทนการใช้อำนาจอันชอบธรรมของสังคมที่เรียกว่า “รัฐ”

ด้วยเหตุนี้ นักสังคมวิทยาจึงมองหน้าที่และบทบาทของรัฐในฐานะเป็นผู้ใช้อำนาจว่า มีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างและรักษาระเบียบของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดแบบแผนการประพฤติปฏิบัติในรูประเบียบกฎหมายต่าง ๆ หรือการควบคุมให้สมาชิกปฏิบัติตามบรรทัดฐานโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ นอกจากนี้รัฐยังมีสิทธิเด็ดขาดในการบังคับและลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎหมาย มีหน้าที่ในการจัดการแก้ไขความขัดแย้งและประสานประโยชน์โดยแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ สิ่งสำคัญก็คือ รัฐมีหน้าที่ในการวางแผนและดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมที่มีสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสมาชิกสังคมไม่ว่าจะเป็น การวางแผนทางเศรษฐกิจหรือบริการสาธารณะ เช่น การศึกษา สาธารณูปโภค ฯลฯ รวมทั้งยังมีบทบาทหน้าที่ในการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมอื่นอีกด้วย

ดังนั้นแนวคิดทางทฤษฎีหน้าที่ (Functional Theory) จึงชี้ให้เห็นว่ารัฐในฐานะเป็นสถาบันที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของสังคม มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงกับสถาบันสังคมอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทางเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษาในการกำหนด ระบบคุณค่า โลกทัศน์ และบรรทัดฐานของสังคมผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมต่าง ๆ นั่นเอง

3. บทบาทของสถาบันการศึกษาที่มีต่อโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคม

เช่นเดียวกับสถาบันการเมือง สถาบันการศึกษาในความหมายของ ระบบความสัมพันธ์หรือแบบแผนบรรทัดฐานที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน การถ่ายทอดวัฒนธรรมความรู้ความคิดต่าง ๆ

ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงและกล่อมเกลา (Socialization) ให้สมาชิกสังคมประพฤติปฏิบัติตามที่สังคมต้องการ นอกจากนั้นสถาบันการศึกษายังเป็นกลไกที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการจัดระเบียบของสังคม ด้วยการอบรมปลูกฝังให้คนยอมรับในบรรทัดฐานที่กำหนดขึ้น สอนให้คนมีระบบคุณค่าอันเดียวกันทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการ

ศึกษายังทำหน้าที่ในการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ความรู้ความคิดต่าง ๆ ซึ่งบทบาทของการศึกษาดังที่ได้กล่าวมา ได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษานั้นมีบทบาทสำคัญต่อสร้างวาทกรรมและปลูกฝังวาทกรรมที่สร้างขึ้นนั้นให้มีความชอบธรรมและสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นไปในลักษณะที่การศึกษาเป็นผู้สร้างวาทกรรมนั่นเองหรือถูกใช้เป็นเครื่องมือของสถาบันสังคมอื่นในการสร้างวาทกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการของสถาบันเหล่านั้นก็ตาม

ความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการศึกษาที่ต่อสถาบันเศรษฐกิจและสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ในการจัดเตรียมแรงงานตามปริมาณและคุณภาพที่สถาบันต่าง ๆ ต้องการ หรือหน้าที่ในการรองรับแรงงานเหล่านั้นไว้ในขณะที่ตลาดแรงงานยังไม่พร้อมหรือหน้าที่ในการคัดเลือกเพื่อให้คนได้มีโอกาสเลื่อนชั้นทางสังคม หน้าที่ดังกล่าวเหล่านี้ ในทัศนะที่มองด้านความขัดแย้ง วิเคราะห์ว่า สถาบันการศึกษามีบทบาทสำคัญในการทำให้ความแตกต่างทางชนชั้นดำรงอยู่ สิ่งที่เราเรียนรู้ในโรงเรียนเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อกับสถาบันเศรษฐกิจและสถาบันสังคมอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้เกิดความเชื่อในความชอบธรรมของระบบและยอมรับสภาพที่ตนเองเป็นอยู่โดยไม่ได้แย้ง ทำให้คนเคารพกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดขึ้นอันเป็นผลเนื่องมาจากวาทกรรมที่การศึกษาสร้างขึ้น ด้วยเหตุนี้การศึกษากับสังคมเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกันมากและมีอิทธิพลกำหนดระหว่างกันอย่างใกล้ชิด สังคมโดยรวมจะเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดการศึกษาที่เหมาะสมกับโครงสร้างและยุคสมัยของตน นอกจากนั้นยังทำหน้าที่ควบคุมการศึกษาแต่ในขณะเดียวกัน การศึกษาก็มีบทบาทอย่างสำคัญในการควบคุมและเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยการทำหน้าที่เป็นสถาบันที่สร้างอบรมปลูกฝังและถ่ายทอดวาทกรรมแก่สังคมด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า สถาบันหรือระบบความสัมพันธ์ทางการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมที่ไม่สามารถแบ่งแยกออกจากโครงสร้างสังคมส่วนอื่น ๆ ได้ ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง ตลอดจนความจำเป็นด้านต่าง ๆ ของสังคมจะเป็นเงื่อนไขกำหนดการศึกษา เช่น ความสัมพันธ์ในโรงเรียนจะสะท้อนให้เห็นถึง ระบบความสัมพันธ์นอกโรงเรียน เพราะฉะนั้น การศึกษาจึงไม่ได้อยู่อย่างเป็นอิสระแต่มีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับส่วนอื่น ๆ ของสังคม (จำนง อติวัฒนสิทธิ และคนอื่น ๆ. 2540 : 111-115) ด้วยเหตุนี้การทำความเข้าใจในบทบาทของการศึกษาที่มีต่อการสร้างวาทกรรมอันมีผลต่อโลกทัศน์ คุณค่าและการจัดระเบียบของสังคมนั้นจะต้องคำนึงถึงความเกี่ยวพันระหว่างสถาบันการศึกษาและสถาบันสังคมอื่น ๆ ไปพร้อมกันด้วย

4. บทบาทของสถาบันเศรษฐกิจที่มีต่อโลกทัศน์และระบบคุณค่าของสังคม

สถาบันเศรษฐกิจเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทอย่างสำคัญต่อการสร้างวาทกรรมเพื่อกำหนดลักษณะของระบบคุณค่า โลกทัศน์และระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของคนในสังคมเช่นกัน โดยบทบาทดังกล่าวนี้อาจเป็นไปในลักษณะที่สถาบันเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงโดยใช้อิทธิพลผ่านสถาบันอื่น เช่น สถาบันศาสนาหรือการศึกษาหรืออาจเป็นไปในลักษณะที่สถาบันเศรษฐกิจมีอิทธิพลเองโดยตรงก็ได้ เช่น การใช้สื่อโฆษณาสร้างระบบคุณค่าและโลกทัศน์เกี่ยวกับวัตถุและการบริโภคนิยมหรือการมุ่งไปสู่กำไร สร้างคุณค่าและโลกทัศน์เกี่ยวกับการแข่งขันและความมีประสิทธิภาพ เป็นต้น อย่างไรก็ตามสถาบันเศรษฐกิจมิใช่ผู้กำหนดสังคมแต่ผู้เดียวเท่านั้น ในทางกลับกันระบบคุณค่าโลกทัศน์

และระบบความสัมพันธ์อื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมก็มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการกำหนดลักษณะของกิจกรรมรวมทั้งระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน

แนวคิดทฤษฎีวิวัฒนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) ของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) เป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันเศรษฐกิจกับระบบคุณค่าและโลกทัศน์ของสังคมอย่างชัดเจน ด้วยการอธิบายว่า วิธีคิดวิธียมองของคนซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญในโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) ของสังคมร่วมกับ สถาบันศาสนา การเมือง กฎหมาย ฯลฯ นั้น ล้วนแล้วแต่ถูกรอบงำด้วยอิทธิพลของสถาบันเศรษฐกิจในการสร้างวาทกรรมที่มีผลต่อการกำหนดคุณค่าและโลกทัศน์หรือวิธีคิดวิธียมองของคนเพื่อให้การสนับสนุนความถูกต้องและชอบธรรมแก่สถาบันเศรษฐกิจและยังเป็นเงื่อนไขในการกำหนดบรรทัดฐานของสังคม (Gurley. 1988 : 8-9; Fushfeld. 1982 : 47) เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการเพิ่มพลังการผลิตให้สูงขึ้นจะก่อให้เกิดความขัดแย้งในโครงสร้างชนชั้นอย่างกว้างขวางการขูดรีดหรือเอาเปรียบกันระหว่างชนชั้นจนในที่สุดจะก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชนชั้นเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์กันอย่างรุนแรงจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตใหม่ที่เข้ากันได้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) ขึ้น

ดังนั้น การที่จะอธิบายถึงการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทของโครงสร้างสังคมโดยรวมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกันระหว่างโลกทัศน์ระบบคุณค่า ระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ต้องมีความเข้าใจและเห็นถึงกระบวนการที่เกิดขึ้นตั้งแต่การใช้อำนาจของสถาบันสังคมต่าง ๆ กำหนดวาทกรรมอันมีผลทำให้เกิดการให้ความหมายในลักษณะของโลกทัศน์และระบบคุณค่าต่าง ๆ ขึ้น โลกทัศน์และระบบคุณค่าที่ถูกสร้างขึ้นมานี้จะส่งผลต่อการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจแบบพอเพียงสามารถเกิดขึ้นและดำรงอยู่ รวมทั้งต้องปรับตัวตามโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

อิทธิพลของโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่มีต่อโครงสร้างสังคม

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าวัตถุประสงค์หลักของการศึกษานี้ก็คือการต้องการหาคำตอบที่จะอธิบายถึงเงื่อนไขและกระบวนการที่โครงสร้างสังคมโดยรวมมีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้น การดำรงอยู่รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจพอเพียงโดยพิจารณาว่าปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวเป็นปฏิสัมพันธ์สองด้านนั่นคือ โครงสร้างสังคมมีอิทธิพลต่อปรากฏการณ์ที่ศึกษาและในขณะเดียวกันปรากฏการณ์ที่ศึกษาก็มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่าง ๆ ของสังคมด้วย ด้วยเหตุนี้การสร้างกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงมโนทัศน์ (Concepts) ต่าง ๆ ที่สามารถชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขรวมทั้งกระบวนการที่อธิบายว่า แบบแผนความสัมพันธ์หรือโครงสร้างสังคมที่ทำให้เศรษฐกิจแบบพอเพียงเกิดขึ้นและดำรงอยู่นั้นเป็นอย่างไร จึงเป็นความสำคัญอีกประการหนึ่งของการศึกษานี้

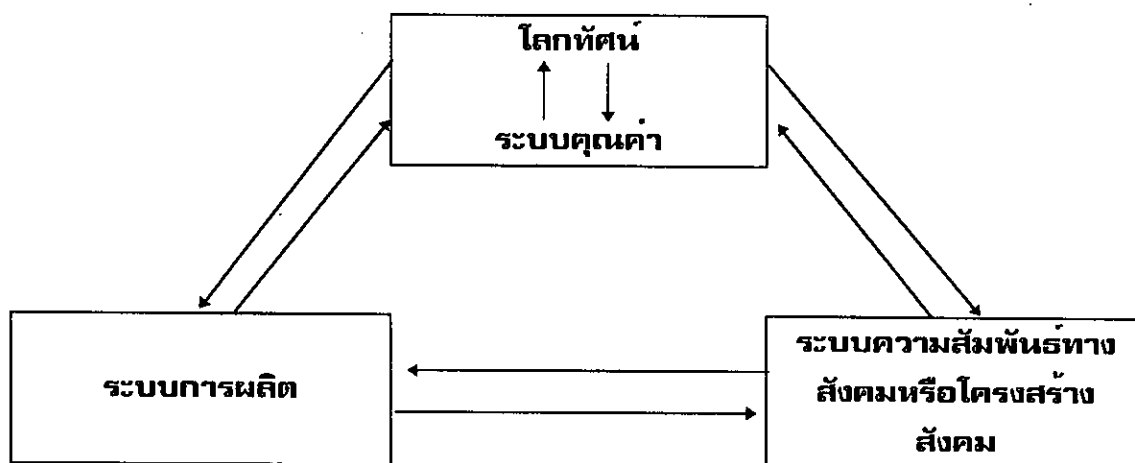
จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่าค่านิยมหรือระบบคุณค่าซึ่งเชื่อมโยงไปถึงโลกทัศน์ของคนในสังคม เป็นมโนทัศน์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของระบบความสัมพันธ์หรือโครงสร้างสังคม ดังเช่นที่ อมรา พงศาพิชญ์ (2537 : 78) ได้ชี้ให้เห็นว่า ค่านิยมและโลกทัศน์มีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับการสร้างบรรทัดฐานและการจัดระเบียบทางสังคมโดยอธิบาย

ว่า การที่สังคมสามารถดำรงอยู่ได้นั้นเพราะสังคมมีกระบวนการในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของรูปของบรรทัดฐานอันเป็นกฎเกณฑ์สำหรับการกระทำทางสังคม ไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะของขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีต หลักศีลธรรมหรือ กฎหมายและอื่น ๆ ซึ่ง ระบบคุณค่าหรือค่านิยม ศาสนา รวมทั้งอุดมการณ์ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญมากในการสร้างหรือกำหนดบรรทัดฐานต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมา

ประเสริฐ แยมกมลพิทักษ์ (2529 : 36) ได้ให้คำอธิบายในประเด็นดังกล่าวอย่างชัดเจนเช่นเดียวกันว่า คุณค่าที่แพร่หลายในสังคมจะมีอิทธิพลต่อบรรทัดฐานหรือแบบอย่างที่เป็นแนวทางพฤติกรรมในสังคมนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ บรรทัดฐานจะแสดงออกถึงคุณค่าทางสังคม และที่ได้รับความนิยมมีการปฏิบัติตามก็เพราะสอดคล้องหรือสนับสนุนจากคุณค่า การศึกษาที่มาของบรรทัดฐานจึงต้องมองไปถึงคุณค่าที่อยู่เบื้องหลัง ... พิจารณาถึงลงไปอีก คุณค่าแสดงถึงทัศนะในการมองโลกของบุคคลและสังคม โลกทัศน์เป็นมโนภาพที่ใช้ในความหมายที่เป็นนามธรรมและทั่วไป ยิ่งกว่าคุณค่าเพราะถือว่าระบบคุณค่าจะเป็นอย่างไร่อมขึ้นอยู่กับโลกทัศน์ของบุคคลและสังคม โลกทัศน์อาจจะมองชีวิตในแง่ของการต่อสู้แข่งขัน ความไม่ไว้วางใจกัน ในแง่ความไม่แน่นอนของสิ่งต่าง ๆ หรือในแง่ความเชื่อมั่นในตัวมนุษย์ว่าสามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ ได้

จากคำอธิบายข้างต้นจึงชี้ให้เห็นว่า โลกทัศน์ ระบบคุณค่าและโครงสร้างสังคมเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด เมื่อเกิดสังคมขึ้นย่อมเป็นผลทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์ด้วยกันรวมทั้งมนุษย์ต่อธรรมชาติแวดล้อมต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมา ดังนั้นเพื่อก่อให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์เหล่านี้ไว้ให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ กระบวนการจัดระเบียบทางสังคม จึงได้ดำเนินการจัดระเบียบความสัมพันธ์เหล่านี้ให้เป็นระเบียบแบบแผนอันเป็นผลทำให้เกิดโครงสร้างของสังคมขึ้น ประเด็นสำคัญก็คือ กระบวนการจัดระเบียบทางสังคมดังกล่าวนี้มีได้เกิดขึ้นหรือเป็นไปอย่างอิสระหากแต่ดำเนินไปภายใต้การครอบงำหรืออิทธิพลของระบบคุณค่าของสังคมนั้นซึ่งได้แก่ความเชื่อและการมองโลกของบุคคล ดังนั้นระบบคุณค่าจึงเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำของมนุษย์ รวมทั้งเป็นพื้นฐานจิตใจของคนและเป็นหลักการรวมทั้งจุดหมายปลายทางที่คนยึดถือในการดำเนินชีวิต บุคคลจะมีคุณค่าอย่างไรขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่เขาได้รับจากสังคมรวมทั้งอิทธิพลจากศาสนาและการปลูกฝังหรือให้ความหมายของสถาบันสังคมต่าง ๆ บุคคลจะกระทำหรือละเว้นการกระทำใด ๆ ตามคุณค่าที่เขาเชื่อถืออยู่ ซึ่งท้ายที่สุดแล้วการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์หรือโครงสร้างของสังคมที่เกิดขึ้นมาจากกระบวนการจัดระเบียบทางสังคม ก็จะต้องมีความสอดคล้องกับระบบคุณค่าที่ปรากฏอยู่ในสังคมนั้นด้วย

สำหรับระบบคุณค่านั้นก็มิได้เป็นอิสระในตัวเองเช่นกันหากแต่ได้รับอิทธิพลจากโลกทัศน์หรือทัศนะในการมองโลกของคนในสังคมนั้น ด้วยเหตุนี้กระบวนการความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและโครงสร้างสังคมซึ่งนอกจากจะมีอิทธิพลต่อกันเป็นลำดับกล่าวคือโลกทัศน์กำหนดระบบคุณค่า ระบบคุณค่ากำหนดการจัดระเบียบทางสังคมและโครงสร้างสังคม ความซับซ้อนที่เกิดขึ้นก็คือ ปัจจัยเหล่านี้ยังสามารถส่งผลกระทบต่อกันอันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเป็นวัฏจักรหมุนเวียนต่อเนื่องกัน

ภาพประกอบ 3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างโลกทัศน์ ระบบคุณค่ากับระบบการผลิตและโครงสร้างสังคม

ในสังคมทุกสังคมการสร้างกฎเกณฑ์แบบแผนการประพฤติปฏิบัติเมื่อมาอยู่ร่วมกันย่อมมีค่านิยมเป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขที่กำหนดว่า สิ่งใดควรปฏิบัติหรือสิ่งใดไม่ควรปฏิบัติ ซึ่งทำให้คนในสังคมมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน มีกฎเกณฑ์และความคิดเห็นในการดำเนินชีวิตในแนวทางเดียวกัน อันเป็นการเกิดขึ้นของการจัดระเบียบสังคม ในสังคมเล็ก ๆ ที่ไม่มีความซับซ้อน ขนบธรรมเนียมประเพณี และค่านิยมอาจใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ในสังคมได้ แต่เมื่อสังคมซับซ้อนขึ้น ค่านิยมแปรเปลี่ยนไปจึงไม่เพียงพอที่จะเป็นกฎเกณฑ์สำหรับการจัดระเบียบทางสังคมได้ลำพังต่อไป จำเป็นต้องมีเครื่องมืออื่น ๆ มาช่วยบังคับ เช่น กฎหมาย หรือความเชื่อทางศาสนาซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดสิ่งที่เป็นความดีความชั่วในสังคม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ความเชื่อทางศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการกำหนดค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีหรือการจัดระเบียบสังคมซึ่งล้วนแล้วแต่มีผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกสังคมทั้งสิ้น

การที่สมาชิกในสังคมเห็นพ้องต้องกันหรือกำหนดข้อตกลงเป็นหลักไว้ว่า ควรใช้แนวทางการประพฤติปฏิบัติแบบใดนั้นจะต้องสอดคล้องกับข้อกำหนดที่สมาชิกส่วนใหญ่ยอมรับและยึดถือเป็นเรื่องสำคัญอันได้แก่ ค่านิยมซึ่งจะถูกใช้เป็นพื้นฐานเพื่อวินิจฉัยว่าการประพฤติปฏิบัตินั้นไม่ขัดกับการยอมรับของสังคม ด้วยเหตุนี้ค่านิยมจึงเป็นแกนกลางให้สมาชิกของสังคมเป็นหลักในการกำหนดแบบแผนความประพฤติรวมทั้งวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับค่านิยมนั้นโดยอัตโนมัติและยังถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อไปด้วย แม้ว่าการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมบางอย่างอาจมีการเปลี่ยนแปลงหรือยืดหยุ่นได้บ้างแต่ค่านิยมและหลักใหญ่ที่ใช้เป็นกฎเกณฑ์ของสังคมยังไม่เปลี่ยน

มนทัศน์ต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้สามารถเชื่อมโยงไปสู่กรอบแนวคิดของการศึกษานี้ได้ว่า การที่จะสามารถอธิบายถึงปัจจัย เงื่อนไขรวมทั้งกระบวนการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงอันเป็นปัญหาการวิจัยหลักของการศึกษา จะต้องอธิบายและเชื่อมโยงให้เห็นว่า โลกทัศน์และระบบคุณค่าที่ส่งผลทำให้สังคมมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อเศรษฐกิจพอเพียงอันปรากฏอยู่ในรูปของความสมดุลของ

กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ นั้น สามารถเกิดขึ้น ดำรงอยู่และปรับตัวไปภายใต้โครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณี (Traditional Society) ไปสู่สังคมทันสมัย (Modern Society) อย่างไร

พลวัตของอำนาจในการช่วงชิงการกำหนดวาทกรรมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ระบบคุณค่า และโครงสร้างสังคม

เนื่องจากอำนาจที่ใช้ในการกำหนดวาทกรรมของปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว หรือหยุดนิ่ง หากแต่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ที่สลับซับซ้อนของการต่อสู้ช่วงชิงยุทธศาสตร์ระหว่างวาทกรรมชุดต่าง ๆ ในการกำหนดความหมายและเอกลักษณ์ของปรากฏการณ์และการกระทำทางสังคมในสนามของวาทกรรม (Discursive Field) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540 : 105-106) ดังนั้น การทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์หรือการกระทำทางสังคมใด ๆ ก็ตาม จึงต้องทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งไปถึงว่า โครงสร้างอำนาจและกระบวนการของกฎเกณฑ์ที่ให้ความหมายต่อปรากฏการณ์นั้นเป็นอย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น ความซับซ้อนที่เกิดขึ้น ก็คือ ลักษณะความเป็นพลวัตของอำนาจและวาทกรรมได้ทำให้ความหมายและเอกลักษณ์ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปไม่คงที่ จึงเป็นสาเหตุทำให้กระบวนการทัศน์ โลกทัศน์และระบบคุณค่าซึ่งเป็นผลจากการสร้างวาทกรรมของสถาบันสังคมต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามความเป็นพลวัตของวาทกรรมด้วย ดังนั้น เงื่อนไขเหล่านี้จึงมีผลเชื่อมโยงไปถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและปรากฏการณ์สังคมที่ศึกษาด้วยในที่สุด

ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจปรากฏการณ์เศรษฐกิจพอเพียงอย่างลึกซึ้งและครบวงจรตั้งแต่การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวนั้น ต้องมองเห็นกระบวนการตั้งแต่การใช้อำนาจสร้างวาทกรรมขึ้นมาเพื่อกำหนดกระบวนการทัศน์ โลกทัศน์ และคุณค่าที่เป็นส่วนสำคัญในการจัดระเบียบทางสังคมทำให้เกิดบรรทัดฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในรูป จารีตประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม ฯลฯ โดยบรรทัดฐานเหล่านี้ย่อมมีบทบาทสำคัญในการควบคุมการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์สำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนหรือการจัดสรรค่าตอบแทนให้เป็นไปตามคุณค่าที่สังคมนั้นต้องการและเห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม ซึ่งมโนทัศน์ดังกล่าวนี้จะสามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจพอเพียงได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

แนวคิดที่อธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Change)

จากที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด เป็นการกล่าวถึงปรากฏการณ์ทางสังคมในลักษณะที่เป็นภาพนิ่ง เพื่อทำการศึกษาถึงโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสังคมนั้นรวมทั้งความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านั้น อย่างไรก็ตาม ในสภาพเป็นจริงแล้วปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจริงเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง แต่มีความเป็นพลวัตเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นในการศึกษาเพื่อ

หาคำอธิบายปรากฏการณ์สังคมที่ดำรงอยู่ให้สมบูรณ์และใกล้เคียงที่สุด จึงจำเป็นต้องเข้าใจในมโนทัศน์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยความหมายแล้วคือ การที่ระบบสังคมต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ นั้นเอง นักสังคมวิทยาได้อธิบายว่า สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้เกิดจากปัจจัยหลายด้านประกอบกัน เช่น สภาพแวดล้อมทางกายภาพ การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การติดต่อกับสังคมอื่น ระบบชนชั้น ทัศนคติและค่านิยม ระดับความรู้และเทคโนโลยี ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ เป็นต้น นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจมองว่าเกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยภายในหรือปัจจัยภายนอกสังคมก็ได้ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายในสังคม ได้แก่ จำนวนประชากร การประดิษฐ์คิดค้นต่าง ๆ เทคโนโลยี หรือความขัดแย้งต่าง ๆ ในสังคม ส่วนปัจจัยภายนอก เช่น การรับเอาเทคโนโลยี การถูกรุกรานจากสังคมภายนอก ฯลฯ เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ทุกสังคมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแต่การเปลี่ยนแปลงในแต่ละสังคมย่อมมีเงื่อนไขที่เป็นจำกัดต่าง ๆ กันอันมีผลทำให้การเกิดการเปลี่ยนแปลงในอัตราที่เร็วและช้าแตกต่างกันไปด้วย เช่น การยึดมั่นในประเพณีเดิม จำนวนประชากร การสื่อสาร ฯลฯ

แนวคิดทางด้านสังคมวิทยาจำนวนมากได้อธิบายและให้มโนทัศน์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้ อาทิ ทฤษฎีวิวัฒนาการในกลุ่มนักคิด อันได้แก่ สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) และ เดอร์ไครม์ (Emile Durkheim) ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural and Function Theory) ทฤษฎีความขัดแย้งทางวัฒนธรรม หรือทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization theory) และทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory) เป็นต้น ซึ่งทฤษฎีเหล่านี้ล้วนแล้วแต่อธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมในแนวทาง มุมมองและการเน้นปัจจัยสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน (ณรงค์ เส็งประชา. 2530 : 115-116) เช่น บางทฤษฎีจะมุ่งอธิบายไปถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลง บางทฤษฎีอธิบายถึงกระบวนการและบางทฤษฎีให้รายละเอียดและการคาดทำนายเกี่ยวกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2536 : 61-66) ยกตัวอย่างเช่น ทฤษฎีของมาร์กซ์ที่ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของเศรษฐกิจที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในแง่ของการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการของวิธีการผลิตในสังคมมนุษย์ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตามลำดับคือ ระบบชุมชนนุพกาล ระบบทาส ระบบศักดินา และระบบนายทุน มาร์กซ์อธิบายว่า ในสังคมดั้งเดิมที่เรียกว่าชุมชนนุพกาล (Primitive communism) พลังการผลิตอยู่ในขั้นเริ่มต้น เทคโนโลยีต่ำ มนุษย์ยังเอาชนะธรรมชาติได้น้อยมาก ผลิตภาพต่ำ โครงสร้างเศรษฐกิจเป็นไปในลักษณะที่ชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ไม่มีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ไม่มีการแบ่งชนชั้น ชุมชนเป็นครอบครัวใหญ่ประกอบด้วยเครือญาติผู้สืบสายโลหิตเดียวกันมา สมาชิกช่วยเหลือร่วมมือกันในการผลิตและต่างได้รับส่วนแบ่งโดยยุติธรรมจากชุมชน เนื่องจากยังไม่มีชนชั้นจึงยังไม่มีรัฐซึ่งเป็นตัวแทนของชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิต ต่อมาเมื่อพลังการผลิตพัฒนาขึ้น เกิดการเกษตรขนาดใหญ่รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ จนทำให้เกิดส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภค จึงเกิดการเอาส่วนเกินเป็นของตัวเอง ความสัมพันธ์ทางการผลิตจึงเปลี่ยนแปลงเป็นการมีระบบทาสขึ้น เกิดระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและชนชั้น

รวมทั้งเกิดการขูดรีดระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ทำให้เกิดความขัดแย้งในความสัมพันธ์ทางการผลิตจนทำให้แรงงานทาสก่อการปฏิวัติขึ้น ระบบศักดินา เป็นวิธีการผลิตที่เกิดขึ้นต่อมา เมื่อมีการผลิตขนาดเล็กโดยผู้เช่าที่ดินเริ่มมีประสิทธิภาพการผลิตสูงขึ้นทาสได้รับการปลดปล่อยให้เช่าที่ดินแต่เป็นการเช่าแบบพิเศษที่ตัวผู้เช่าและผู้สืบสายโลหิตต้องอยู่ติดกับที่ดินนั้น เจ้าของที่ดินจะเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตถึงการเป็นเจ้าของผู้ทำกินในที่ดินของตน ส่วนไพร่มีพันธะที่จะต้องส่งผลผลิตส่วนหนึ่งให้เจ้าของที่ดินและต้องถูกเกณฑ์แรงงานมาทำงานให้เจ้าของที่ดินโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนรวมทั้งยังต้องปฏิบัติตามพันธะอื่น ๆ ที่เจ้าของที่ดินกำหนด แต่ก็ยังมีอิสระในชีวิตอยู่บ้าง รวมทั้งเมื่อส่งส่วยผลผลิตแล้วหากมีส่วนเกินเหลือก็สามารถใช้ประโยชน์สำหรับตนเองและครอบครัวได้

มโนทัศน์เรื่องวิธีการผลิตระบบนายทุนของมาร์กซ์เป็นมโนทัศน์ที่อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคปัจจุบันที่ประเทศส่วนใหญ่ในโลกรวมทั้งประเทศไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบนายทุน มาร์กซ์ชี้ให้เห็นว่า ระบบนายทุน เกิดขึ้นเมื่อพลังการผลิตพัฒนามาถึงขั้นการผลิตเพื่อขายผลผลิตเป็นสินค้า (Commodity production) และเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักรและแรงงานอิสระ ข้อจำกัดต่าง ๆ ทางการค้าถูกยกเลิก ไพร่ถูกปลดปล่อยให้เป็นแรงงานอิสระมาสู่การเป็นกรรมกรผู้ไม่มีปัจจัยการผลิตแม้แต่แรงงาน เจ้าของกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเปลี่ยนจากเจ้าของที่ดินมาเป็นเจ้าของทุน ซึ่งกดค่าจ้างแรงงานเอาส่วนเกินจากแรงงานไปเป็นของตน

มโนทัศน์จากการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์ที่ได้ชี้ให้เห็นลำดับขั้นของพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะพัฒนาของวิธีการผลิตของสังคมที่เริ่มต้นจากสังคมบุพกาลจนกระทั่งถึงระบบนายทุน เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมที่ดำเนินไปควบคู่กันระหว่างวิธีการผลิต ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบคุณค่า ซึ่งจะได้อธิบายถึงในลำดับต่อไปในภายหลัง

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย (Modernization) เป็นแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่ถูกนำมาใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ดังเช่นที่ จานง ค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ (2540 : 173-174) ชี้ให้เห็นว่า ในห้วงเวลานั้นการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของประเทศด้อยพัฒนาถูกมองว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (Modernization) นั่นคือเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสภาพสังคมและประเพณีแบบดั้งเดิมไปสู่ลักษณะสังคมสมัยใหม่ตามแบบประเทศที่พัฒนาแล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศตะวันตก แนวคิดทฤษฎีนี้มีความเชื่อพื้นฐานว่าสังคมต่าง ๆ ย่อมสามารถพัฒนาหรือวิวัฒนาการตามลำดับขั้นจากสังคมที่ล้าหลังไปสู่สังคมที่ก้าวหน้าตามแบบตะวันตกได้ ด้วยเหตุนี้คำว่า “ความทันสมัย (Modernization)” จึงมีความหมายเช่นเดียวกับ “ความเป็นตะวันตก (Westernization)” นั่นเอง

การทำให้สังคมเกิดความทันสมัยขึ้นนั้นเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่าง ๆ ของสังคม เช่น ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อของคนในสังคม โดยปัจจัยที่เป็นตัวนำคือ การเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ด้วยเหตุนี้การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยจึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิควิธีการต่าง ๆ จากการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายไม่ซับซ้อนตามแบบสังคมประเพณี (Traditional Society) ไปสู่วิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาความรู้

และเทคโนโลยีที่เป็นวิทยาศาสตร์ เช่น การเปลี่ยนเทคนิคการเพาะปลูก จากการทำนาแบบเก่าดั้งเดิม มาเป็นการเกษตรแผนใหม่ หรือการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อบริโภคเองจากที่ดินแปลงเล็กเป็น การผลิตเพื่อขายโดยขยายขนาดการเพาะปลูกเป็นการทำไร่นาขนาดใหญ่ เปลี่ยนจากการผลิตหรือทำ สิ่งของต่าง ๆ ขึ้นใช้เองเป็นการซื้อจากตลาด และมีการจ้างแรงงานในการเพาะปลูกแทนการใช้แรงงาน ในครอบครัว เปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนในการผลิตแบบอุตสาหกรรมมาเป็นการใช้เครื่องจักรกล รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมาเป็นแบบสังคมเมืองมากขึ้น เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยดังกล่าวข้างต้นนี้ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นพร้อมกันทีเดียว เช่น ในบางสังคมอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นการเกษตรแบบเพื่อขายในขณะที่ยังไม่เกิดการขยายตัว ทางด้านอุตสาหกรรมก็ได้ นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยยังต้องมีการเปลี่ยนแปลงใน โครงสร้างสังคมอื่น ๆ ไปพร้อมกันด้วย เช่น มีการขยายตัวและมีการเปลี่ยนแปลงการศึกษา การสื่อสาร มวลชน การคมนาคม การสาธารณสุข โภค การเปลี่ยนแปลงในระบบการเมือง ระบบราชการรวมทั้งเกิด การเปลี่ยนแปลงในค่านิยมและความเชื่อของคนในสังคม ฯลฯ เป็นต้น ความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของแต่ละสังคมนั้นย่อมมีความเร็วช้าที่แตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่เป็น อยู่ในสังคมนั้น เช่น ประเพณีหรือความเชื่อเดิมของสังคมที่อาจขัดขวางหรือส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงนี้ เช่น การมีบุคคลที่มีลักษณะของความเป็นนักประกอบการ (Entrepreneur) คือ กล้าเสี่ยงและมีความ ต้องการความสำเร็จเป็นแรงจูงใจของชีวิตย่อมส่งเสริมการไปสู่ความทันสมัยแต่ในขณะที่ในบางสังคมที่ คนมีค่านิยมที่ขัดขวาง เช่น ในบางสังคมที่นิยมสะสมทรัพย์สินไว้ในรูปทองคำหรือที่ดิน ค่านิยมเหล่านี้ ย่อมไม่เอื้อต่อการลงทุนและการเกิดผลผลิตอุตสาหกรรม เป็นต้น

แนวคิดสำคัญที่อยู่หลังทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยก็คือ ความเชื่อที่ตั้งอยู่บน ฐานที่ว่า ทุกสังคมจะพัฒนาในแนวทางเดียวกันไปสู่สังคมทันสมัยได้ตามลำดับขั้น คือ จากความเจริญ เดิบโตของอุตสาหกรรม การกลายเป็นสังคมเมือง การเปลี่ยนแปลงในสถาบันครอบครัวจากครอบครัว ขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ฯลฯ

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 118-132) มีความเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ก็คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในโครงสร้างและหน้าที่ของระบบสังคม เช่น การที่รัฐส่งเสริมให้มอุตสาหกรรมเกิดขึ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในโครงสร้างและหน้าที่ต่าง ๆ ของระบบ สังคมตามมา นอกจากนั้นยังได้ชี้ให้เห็นว่า นักสังคมวิทยาหลายท่านมีความเห็นว่า ความทันสมัยมี ลักษณะพื้นฐานร่วมกันที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ต้องเกิดจากการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานเช่น การที่สเมลเซอร์ (Smelser) มองว่า การไปสู่ความทันสมัยมีความหมายควบคู่ไปกับการพัฒนา เศรษฐกิจเพียงแต่มีขอบเขตที่กว้างขวางกว่า กล่าวคือ มีการคำนึงถึง การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคมวัฒนธรรม ความเชื่อ ระบบราชการ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย จึงเป็นการ เปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมจากสังคมประเพณีมาเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และ การจัดระเบียบทางสังคมที่แสดงถึงลักษณะทางเศรษฐกิจที่มีความเจริญก้าวหน้าหรือมีการพัฒนา เศรษฐกิจจนมีความมั่นคงทางการเมืองเหมือนเช่นประเทศตะวันตก

นภาพร หะวานนท์ (2542 : 12-17) ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของแนวคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยว่า แนวคิดดังกล่าวนี้เพิ่งเริ่มเกิดขึ้นเมื่อไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา

มาซึ่งในห้วงเวลานั้น ได้เกิดปรากฏการณ์ที่สังคมต่าง ๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากการจัดระเบียบทางสังคมที่มีความซับซ้อนน้อยไปสู่การจัดระเบียบทางสังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ นักวิชาการต่าง ๆ ได้พยายามสร้างแนวคิดทฤษฎีเพื่อให้คำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้ โดยสร้างแบบอุดมคติของสังคมที่แบ่งออกเป็นสองขั้วเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของการเปลี่ยนแปลงจากจุดเริ่มต้นที่เกิดขึ้นจากขั้วหนึ่งซึ่งเป็นสังคมที่ยังไม่พัฒนาไปสู่จุดหมายปลายทางในอีกขั้วหนึ่งซึ่งเป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว โดยนำเสนอว่า สังคมจะพัฒนาเป็นลำดับขั้นโดยเปลี่ยนจากลักษณะสังคมแบบหนึ่ง (แบบประเพณี) ไปสู่อีกแบบหนึ่ง (ทันสมัย) ซึ่งนักสังคมวิทยาจำนวนมากถูกจัดว่าอยู่ในกลุ่มแนวคิดนี้ เช่น เฟอร์ดินันท์ ทอนนี นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันที่นำเสนอแนวคิดในแบบอุดมคติที่เรียกว่า “ชุมชน (Gemeinschaft)” และ “สังคม (Gesellschaft)” โดยอธิบายว่า ชุมชน ในที่นี้คือ ตัวแทนของสังคมประเพณี ที่มีลักษณะของระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม เช่น การไม่แบ่งแยกหน้าที่และระบบความสัมพันธ์ในเรื่องของการทำงานออกจากชีวิตส่วนตัว ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเดียวกันจะพัฒนาขึ้นมาจากรากฐานของความผูกพันในระบบเครือญาติที่ทำให้เอื้ออาทรและมีความใกล้ชิดต่อกันสูง เมื่อชุมชนเกิดการพัฒนา แบบแผนความสัมพันธ์ดังเช่นที่เป็นอยู่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะเป็นความสัมพันธ์ในแบบ “สังคม” ซึ่งความสัมพันธ์แบบเครือญาติจะเปลี่ยนแปลงมาเป็นความสัมพันธ์แบบวิสาหะ (Association) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ตามแบบข้อสัญญาแทน นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นอีกว่าการสร้างแบบอุดมคติเพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมยังปรากฏอยู่ในงานของนักสังคมวิทยาหลายท่าน เช่น โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Redfield, 1965) ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมเมือง (Urban Culture) กับวัฒนธรรมท้องถิ่น (Folk Culture) หรือ เลิร์นเนอร์ (Lerner, 1965) ที่กล่าวถึงสังคมแบบประเพณี (Traditional Society) และสังคมสมัยใหม่ (Modern Society) รวมทั้งโฮสลิทซ์ (Hoselitz, 1965) ที่กล่าวถึงสังคมด้อยพัฒนา (Underdeveloped Society) และสังคมสมัยใหม่ที่เรียกว่าสังคมที่พัฒนาแล้ว (Developed Society) เป็นต้น นักวิชาการในกลุ่มนี้มีความเชื่อพื้นฐานว่า ภาวะดั้งเดิมและภาวะความทันสมัยจะปรากฏอยู่ในทุกด้านของสังคมไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของเทคโนโลยี การเกษตรกรรมและการอุตสาหกรรม นิเวศวิทยา รวมทั้งการติดต่อสัมพันธ์กันของคนในสังคม โดยทุกสังคมจะสามารถเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการวิวัฒนาการเป็นลำดับขั้นจากสังคมดั้งเดิมไปสู่สังคมทันสมัยได้ด้วย กระบวนการก้าวไปสู่ความทันสมัย (Modernization) เช่น ในด้านเทคโนโลยีจะมีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้เทคโนโลยีแบบง่าย ๆ ไปเป็นเทคโนโลยีที่ซับซ้อน ด้านการเกษตรกรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อบริโภคแบบพออยู่พอกินไปเป็นการผลิตเพื่อการค้ารวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการในระบบตลาด มีการจ้างแรงงานในการทำเกษตรกรรม ส่วนในทางอุตสาหกรรมก็จะมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการใช้กำลังคนและสัตว์ไปสู่การใช้เครื่องจักร มีการขยายตัวของการค้าขายแลกเปลี่ยนกันในระบบตลาด สำหรับทางนิเวศวิทยาจะมีการย้ายถิ่นฐานเข้ามาสู่เมืองมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมทันสมัยของประเทศในโลกที่สามนี้ ไม่ใช่สิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้เองหากแต่ต้องอาศัยการเข้ามาจัดการหรือแทรกแซงอย่างเข้มข้นจากรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งในลักษณะการกำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาประเทศอย่างชัดเจน โดยมีภารกิจบังคับและการชักจูงใจทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อสร้างกระบวนการที่จะนำไปสู่ความทันสมัยตามที่ตั้งเป้าหมายไว้

ความทันสมัยในที่นี้ ก็คือการเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม โดยรัฐสามารถเข้าแทรกแซงโดยผ่านกลไกที่เรียกว่า “นโยบายการพัฒนา” ซึ่งเป็นการพยายามจัดระเบียบใหม่ของสังคมโดยมีการกำหนดกติกาและกฎเกณฑ์ในเรื่องต่าง ๆ ใหม่ เช่น การจัดสรรทรัพยากร การจัดการด้านระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อม และการปรับเปลี่ยนค่านิยมใหม่ เป็นต้น

การพัฒนาประเทศโดยใช้แนวทางเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยนั้น พบว่าได้ก่อให้เกิดผลลบหลายประการต่อสังคมประเทศโลกที่สาม ในขณะที่ ผลด้านบวกที่เกิดขึ้นก็ยังไม่สามารถเป็นไปได้ อย่างเต็มที่ตามการอธิบายและคาดการณ์ของทฤษฎีความทันสมัย ด้วยเหตุนี้ แนวคิดทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory) จึงเป็นแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาที่เกิดขึ้นมาภายหลังเพื่อพยายามอธิบายว่า เพราะเหตุใด บางสังคมจึงไม่อาจพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ โดยประเทศที่พัฒนาแล้ว มีบทบาทสำคัญต่อประเทศที่ด้อยพัฒนาในฐานะที่เป็นประเทศศูนย์กลางและประเทศด้อยพัฒนาตกอยู่ในฐานะเป็นประเทศบริวารที่ต้องพึ่งพิงหรือขึ้นอยู่กับประเทศศูนย์กลาง ประเทศพัฒนาจะมีบทบาทในการเข้าไปครอบงำทางเศรษฐกิจด้วยการดึงเอาทรัพยากรวัตถุดิบต่าง ๆ จากประเทศบริวาร หรือด้วยวิธีการเข้าไปผูกขาดกิจการธุรกิจบางอย่างในรูปของบรรษัทข้ามชาติ และการเข้าไปควบคุมด้านเงินทุน ด้วยการให้กู้เงินรวมทั้งให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ โดยมีเงื่อนไขผูกมัดที่ทำให้ประเทศด้อยพัฒนาต้องพึ่งพิงประเทศศูนย์กลาง

การเข้าไปมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจเหนือประเทศบริวาร ทำให้ประเทศด้อยพัฒนาขาดอิสระในการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศ รวมทั้งนักธุรกิจก็ขาดอิสระในการดำเนินธุรกิจด้วยเพราะต้องพึ่งพิงทุนและเทคโนโลยีจากประเทศศูนย์กลาง ด้วยเหตุนี้การสะสมทุนในประเทศจึงเกิดขึ้นได้ยาก เพราะรายได้จากการลงทุนจะถูกส่งกลับประเทศศูนย์กลาง รัฐบาลในประเทศบริวารก็จะขาดอิสระในการบริหารและกำหนดนโยบายต่าง ๆ ดังนั้นบรรษัทต่างชาติจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่อยู่เบื้องหลังรัฐบาลของประเทศบริวาร การปฏิรูปใด ๆ ที่จะกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของบรรษัทต่างชาติจะถูกขัดขวาง ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาจึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้มีใช้เพราะประเทศด้อยพัฒนาขาดบุคคล หรือทรัพยากรแต่เป็นเพราะถูกขัดขวางโดยประเทศศูนย์กลางหรือประเทศที่พัฒนาแล้วนั่นเอง (จางค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ. 2540 : 174-175)

จากแนวคิดและทฤษฎีทั้งหมดที่ได้กล่าวมานี้ เป็นการนำมโนทัศน์ต่าง ๆ จากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวนี้มาสร้างกรอบแนวคิดเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นปัญหาวิจัยหลักในการศึกษานี้คือ การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบพหุเพียงในบริบทโครงสร้างสังคมไทยซึ่งเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัยซึ่งจะได้กล่าวถึงในลำดับต่อไป

กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย

เนื่องจากการศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งว่า เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้น ดำรงอยู่ รวมทั้งมีกระบวนการปรับตัวไปอย่างไรท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณี (Traditional Society) เข้าสู่สังคมทันสมัย (Modern Society) โดยได้กำหนดคำถามวิจัยหลักไว้ 2 ประการเพื่อเชื่อมโยง

ไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดเพื่อหาคำตอบหรือคำอธิบายว่า ในสังคมก่อนยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การค้า หรือที่เรียกว่าสังคมประเพณีนั้น เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้อย่างไร มีเงื่อนไขใดบ้างที่ทำให้ดำรงอยู่ ประการหนึ่ง ส่วนคำถามวิจัยอีกประการหนึ่ง ก็คือภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากโครงสร้างสังคมแบบประเพณีไปสู่สังคมทันสมัย หรือยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยมการค้า นั้น เศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะเป็นอย่างไร แตกต่างจากเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้นภายใต้สังคมประเพณีอย่างไร รวมทั้งศึกษาถึงเงื่อนไขของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้สังคมสมัยใหม่ด้วยว่า มีเงื่อนไขและปัจจัยอย่างไร /

ในการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นปรากฏการณ์สังคมอันเป็นปัญหาการวิจัยหลัก ผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดของการให้ความหมายและขอบเขตของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง สักยภาพการผลิตที่สามารถตอบสนองความต้องการบริโภคอย่างพอเพียงและสมดุลโดยเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่อยู่บนดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และภายในจิตของมนุษย์ ไม่ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือแยกย่อยออกไปเช่นใด สังคมก็สามารถปรับตัวเพื่อรักษาความพอเพียงและดุลยภาพไว้ด้วยกลไกของกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่สอดคล้องและยืดหยุ่นไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงนั้น ด้วยเหตุนี้ เศรษฐกิจพอเพียงจึงมีลักษณะเป็นพลวัตมีจุดดุลยภาพที่เคลื่อนไปได้หลายระดับ (Moving equilibrium) ซึ่งจะสามารถวิเคราะห์ได้โดยผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประเภทที่มีลักษณะเฉพาะที่สอดคล้องกับแนวคิดพอเพียง เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและเศรษฐศาสตร์จริยธรรม ได้แก่ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และ การจัดสรรผลผลิต ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ แม้ว่าจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอยู่บ้าง แต่ก็พบว่ามิมีโน้ตชนหลายประการที่แตกต่างกันเช่นกัน กล่าวคือ

การผลิต ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตั้งอยู่บนความเชื่ออันอยู่บนพื้นฐานปรัชญาที่ว่า ระบบเศรษฐกิจที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้น เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังนั้นการผลิตจึงต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติโดยคำนึงถึงการพัฒนาวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไปพร้อม ๆ กันด้วย ดังนั้น การผลิตโดยการนิยามของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การผลิตที่มีการใช้หรือปรับปรุงปัจจัยการผลิตเพื่อผลิตสินค้าและบริการ เพื่อมุ่งตอบสนองความต้องการในการอุปโภคบริโภคบนพื้นฐานของความสอดคล้องและสมดุลกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เทคโนโลยีจะต้องมีขนาดเล็กไม่ซับซ้อนจนเกินไป หรือมีขนาดที่เหมาะสมอันจะก่อให้เกิดความสมดุลกับระบบนิเวศได้ ในขณะเดียวกันก็เน้นความประหยัดการใช้ทุนในรูปเงินทุน และเครื่องจักรทุนไปพร้อม ๆ กับ การส่งเสริมการนำแรงงานและการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ เช่น เทคโนโลยีที่ประสานระหว่าง อุตสาหกรรม และเกษตรกรรมชนบท ไม่ก่อให้เกิดมลพิษแก่สิ่งแวดล้อม โดยสิ่งจูงใจหรือวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการผลิตจะต้องเป็นไปสำหรับการอุปโภคบริโภคเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ก่อน เมื่อสามารถบริโภคอย่างพอเพียงแล้วมีส่วนเกิน (Surplus) เกิดขึ้นจึงนำมาแลกเปลี่ยนกัน นอกจากนั้นแล้วเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพการผลิตและส่วนเกินรวมทั้งสร้างอำนาจต่อรองให้เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม การผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงสร้างระบบการจัดการในการแบ่งปันและร่วมมือกัน แม้ว่าจะมีการแข่งขันกันบ้าง แต่มนุษย์ก็สามารถที่จะเรียนรู้และร่วมมือกัน แบ่งปันทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตเพื่อสร้างสรรค์ระบบการทำงานที่สร้างความพอใจและความสุขให้แก่ทุกคนได้

การผลิตตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง มิได้จำกัดอยู่เพียงแค่มุ่งผลิตในภาคเกษตรกรรม เท่านั้น แต่แนวคิดนี้มีความเห็นว่า อุตสาหกรรมขนาดย่อมที่มีความเชื่อมโยงกับเกษตรกรรม และปศุสัตว์ในชนบทน่าจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีอันเหมาะสมเพื่อให้การผลิตและการกระจายผลผลิตตกอยู่แก่ท้องถิ่น แต่การผลิตเช่นนี้ต้องมีพื้นฐานอยู่ในการครอบครองของมวลชน และมีขนาดเล็กเพื่อที่จะสามารถควบคุมได้ สำหรับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่บางประเภทที่จะสามารถเกื้อกูลให้อุตสาหกรรมขนาดเล็กดำเนินไปได้นั้นอาจจะมีได้บ้างแต่ต้องมีการควบคุมดูแลโดยรัฐอย่างใกล้ชิด

การบริโภค เช่นเดียวกับการผลิต แนวคิดเกี่ยวกับการบริโภคของเศรษฐกิจพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบคุณค่า และโลกทัศน์ที่มองว่า แม้ว่าการบริโภคมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ “ความต้องการของมนุษย์” อันไม่มีที่สิ้นสุด แต่มนุษย์ก็สามารถกำหนดและสร้างระบบการจัดการเพื่อควบคุมขอบเขตการบริโภคให้ไปสู่จุดมุ่งหมายแห่งคุณภาพชีวิตของตนได้ โดยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบทางสายกลาง คือ รู้จักประมาณและรู้จักความพอดี ดังนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเป็นเพียงเครื่องมือ (Means) มิใช่เป้าหมาย (Ends) ของมนุษย์ การบริโภคที่เหมาะสมจึงเป็นการที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงค่านิยมจากความต้องการโดยไม่มีที่สิ้นสุด (The Economics of more and more) มาเป็นความต้องการแบบเพียงพอ (The Economics of enough) และสมาชิกสังคมได้ร่วมกันสร้างระบบการจัดการให้ระบบเศรษฐกิจ และสังคมสามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของทุกคนได้อย่างพอเพียงโดยไม่ต้องไม่เป็นการทำลายธรรมชาติด้วย จุดเริ่มต้นสำคัญอันเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้การบริโภคลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้นั้น จำเป็นต้องเชื่อมโยงการวิเคราะห์ไปสู่รากฐานเบื้องหลังที่เป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมและแบบแผนการบริโภคของคนนั้นคือ ระบบคุณค่าและโลกทัศน์ของคนในสังคมนั้นก่อน

การแลกเปลี่ยน เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการบริโภคเข้าด้วยกัน ดังนั้น การแลกเปลี่ยนจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่ความพอเพียงทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษานี้ การแลกเปลี่ยนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งอยู่บนพื้นฐานความยุติธรรม เพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึง และได้รับผลผลิตมาตอบสนองความต้องการในการอุปโภคบริโภคได้อย่างเพียงพอ โดยไม่มีการเอาเปรียบหรือมุ่งแข่งขันกันเพื่อแสวงหากำไรแต่เพียงอย่างเดียว การนำไปสู่กิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ จึงต้องเริ่มต้นจากการสร้างแบบแผนและระบบความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยน และการกระจายสินค้าให้อยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรมและการมีอำนาจต่อรองเสียก่อน เช่น การผลิตที่มุ่งไปสู่การบริโภคให้เพียงพอเพื่อเป็นการตัดวงจรของการพึ่งพิงหรือการสร้างกลไกบูรณาการเพื่อรักษาอำนาจการต่อรองรวมทั้งสร้างกลไกการจัดการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ ฯลฯ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนที่มีความเท่าเทียม มีอำนาจต่อรองอันจะนำไปสู่ความพอเพียง และพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

การจัดสรรผลผลิตหรือค่าตอบแทน ตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น การจัดสรรผลผลิตและค่าตอบแทนแก่เจ้าของปัจจัยการผลิตที่เหมาะสมจะต้องเป็นระบบความสัมพันธ์ที่มีศักยภาพในการใช้อำนาจเพื่อการจัดสรรผลผลิตอันเป็นผลตอบแทนปัจจัยการผลิตต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียม และยุติธรรม โดยสัดส่วนของผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่บุคคลได้รับจากการมีส่วนร่วมในการผลิตจะต้อง

จัดสรรและกระจายไปสู่เจ้าของปัจจัยการผลิตหรือสมาชิกสังคมต่าง ๆ อย่างทั่วถึง ดังนั้นสังคมจึงจำเป็นต้องมีการสร้างกลไกเพื่อบูรณาการอำนาจการต่อรองในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การรวมกลุ่มเพื่อบูรณาการทุน การจัดการปัจจัยการผลิตและการตลาด การสร้างความเข้มแข็งและกระบวนการพึ่งพาตนเอง ฯลฯ เพื่อให้อำนาจในการจัดสรรผลผลิตยังคงดำรงอยู่ในมือของชุมชนหรือสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมไว้ให้ได้นั่นเอง

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ พบว่า ระบบเศรษฐกิจของทุกสังคมจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและเชื่อมโยงกับระบบคุณค่า โลกทัศน์รวมทั้งโครงสร้างสังคมอื่น ๆ อันได้แก่ ระบบการเมือง ศาสนา และการศึกษา ที่เป็นอยู่ในสังคมนั้น ด้วยเหตุนี้การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นผลที่เชื่อมโยงมาจากการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของระบบคุณค่า โลกทัศน์และโครงสร้างสังคมต่าง ๆ ดังนั้น เมื่อได้ให้ความหมายและกำหนดขอบเขตของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นปรากฏการณ์สังคมอันเป็นปัญหาวิจัยหลักของการศึกษาแล้ว การสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษานี้จึงมุ่งไปสู่การหาคำอธิบายถึงเงื่อนไข และปัจจัยของกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า โลกทัศน์และโครงสร้างสังคมซึ่งมีผลทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่และปรับตัวไปได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อมนั่นเอง

ในประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะอาศัยแนวคิดทางด้านสังคมวิทยาเป็นแนวทางในการศึกษา ทั้งนี้แนวคิดทางสังคมวิทยาได้ชี้ให้เห็นว่า การที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับ การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของปรากฏการณ์อย่างลึกซึ้งได้นั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่อธิบายถึงการเกิดขึ้นและหน้าที่ของโครงสร้างสังคมต่าง ๆ อันมีความสัมพันธ์กับโลกทัศน์ ระบบคุณค่า รวมทั้งระบบเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานเสียก่อน การจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) นั้น เป็นกลไกทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อกำหนดแบบแผนหรือกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มเพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่น และมีระเบียบแบบแผนโดยสมาชิกแต่ละคนรู้ว่าควรปฏิบัติตนอย่างไรในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น โดยในทุกสังคมจะมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ใน 2 ลักษณะ คือ การจัดระเบียบบรรทัดฐานซึ่งเป็นการกำหนด แนวทางปฏิบัติในการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และการจัดระเบียบความแตกต่าง ซึ่งเป็นการแบ่งแยกคนออกเป็นกลุ่มเป็นพวกตามสถานภาพและบทบาทของแต่ละคน

แนวคิดทางด้านสังคมวิทยาอธิบายว่า การจัดระเบียบสังคมนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากเงื่อนไขสำคัญ 4 ประการคือ ระบบคุณค่า (Social Values) ความเชื่อ (Social Beliefs) มาตรฐานหรือบรรทัดฐาน (Social Standards) และเทคโนโลยี (Social Technology) ที่เป็นอยู่ในสังคมนั้น โดยชี้ให้เห็นว่า กระบวนการจัดระเบียบทางสังคมเริ่มต้นจาก การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกสังคมที่ปรากฏเป็นแบบแผนซ้ำ ๆ กัน ซึ่งแบบแผนดังกล่าวนี้ถูกให้ความหมายและสร้างสัญลักษณ์โดยผ่านโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่เป็นอยู่ จนทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมยอมรับว่าแบบแผนดังกล่าวนี้เป็นสิ่งดีงาม ถูกต้องและเหมาะสมที่จะประพฤติปฏิบัติ ในที่สุดจึงมีผลทำให้แบบแผนความประพฤตินี้กลายเป็นมาตรฐานทางสังคมที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในรูปของบรรทัดฐานทางสังคม (Norms) ที่แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น วิถีประชา จารีตหรือกฎศีลธรรม และกฎหมาย--

นอกจากนี้ เพื่อสืบค้นว่า เพราะเหตุใด คนเราจึงยอมปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ผู้วิจัยจะอาศัยแนวคิดเรื่อง “การควบคุมทางสังคม (Social Control)” ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่สังคมสร้างขึ้นมากอย ควบคุมให้สมาชิกปฏิบัติตามบรรทัดฐาน โดยการควบคุมทางสังคมนี้อาจทำได้หลายวิธี ทั้งการสนับสนุนทางสังคม (Social Support) การบังคับทางสังคม (Social Sanction) การควบคุมจากภายนอก (External Control) หรือ การควบคุมจากภายใน (Internal Control) นอกจากนั้นแล้วยังพบว่า บรรทัดฐานเหล่านี้ยังได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดให้แก่สมาชิกของสังคมโดยผ่านกระบวนการขัดเกล าทงสังคม (Socialization) ซึ่งเป็นวิธีการที่สามารถทำให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่ สร้างขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นอีกวิธีหนึ่งด้วย /

การที่บรรทัดฐานต่าง ๆ ถูกทำให้ได้รับการยอมรับจากสมาชิกสังคมอย่างกว้างขวางไม่ว่าจะ เป็นด้วยกระบวนการขัดเกลหรือควบคุมทางสังคม จนในที่สุดสามารถปลูกฝังบรรทัดฐานเหล่านี้ลงไปในจิตสำนึกภายในของคนได้อย่างลึกซึ้ง (Internalized) นั้น เป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้บรรทัดฐาน แปรสภาพเป็นโลกทัศน์และคุณค่าของสังคมอันจะทำให้มีอิทธิพลต่อการให้ความหมายและกำหนด บรรทัดฐานได้ในที่สุด ด้วยเหตุนี้จึงพบว่า ความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ระหว่างโลกทัศน์ ระบบคุณค่ากับบรรทัดฐานทางสังคมนั้น เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลเชื่อมโยงระหว่างกันอย่างเป็นวัฏจักรหมุนเวียน โดยต่างฝ่ายต่างก็มีอิทธิพลระหว่างกัน ซึ่งมีโน้ตทัศน์ดังกล่าวนี้นับว่าเป็นประเด็นที่มีความสำคัญในการ สร้างกรอบแนวคิดเพื่อตอบปัญหาวิจัยที่ได้กำหนดไว้อย่างมาก ทั้งนี้เพราะความเข้าใจในกระบวนการ เปลี่ยนแปลงระหว่าง โลกทัศน์ ระบบคุณค่า และโครงสร้างสังคมนั้นย่อมสามารถเชื่อมโยงไปสู่คำ อธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่และปรับตัวท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเงื่อนไข บังคับ และกระบวนการอย่างไรอันเป็นปัญหาวิจัยหลักของการศึกษานี้

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้อย่างสมบูรณ์ การนำแนวคิดเรื่องวาทกรรมมาวิเคราะห์ถึง เงื่อนไข การเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของโลกทัศน์และ ระบบคุณค่าเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การอธิบายถึงการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ ของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ย่อม ทำให้การศึกษานี้มีประเด็นการวิเคราะห์ที่กว้างขวางยิ่งขึ้น แนวคิดทางด้านวาทกรรมได้ให้คำอธิบายว่า โลกทัศน์ และคุณค่าที่เป็นอยู่ในสังคมนั้น เป็นผลมาจากอำนาจของวาทกรรมที่สร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา เพื่อให้ความหมายและเอกลักษณ์ต่อสิ่งต่าง ๆ โดยอาศัยสถาบันทางสังคมไม่ว่าจะเป็นสถาบันศาสนา การศึกษา การเมือง และเศรษฐกิจเป็นปัจจัยในการกำหนดและเผยแพร่วาทกรรมเหล่านั้น เมื่ออำนาจ มีความเป็นพลวัต จึงทำให้วาทกรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปไม่แน่นอนด้วย ดังนั้นมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ระบบคุณค่า อันมีผลสืบเนื่องไปถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคม โครงสร้างสังคมและ ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งในที่สุดก็จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง การดำรงอยู่ ของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Change) ผ่าน มโนทัศน์ของทฤษฎีความทันสมัย (Modernization) และทฤษฎีอื่น ๆ ทำให้เป็นประโยชน์อย่างมากใน การเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างเป็นองค์รวมและเป็นพลวัตได้พร้อม ๆ กันว่า การเปลี่ยนแปลง ครั้งใหญ่ของสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งมีผลทำให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่าง ๆ อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ อันทำให้โครงสร้างสังคมไทยโดยรวมมีลักษณะที่เปลี่ยน

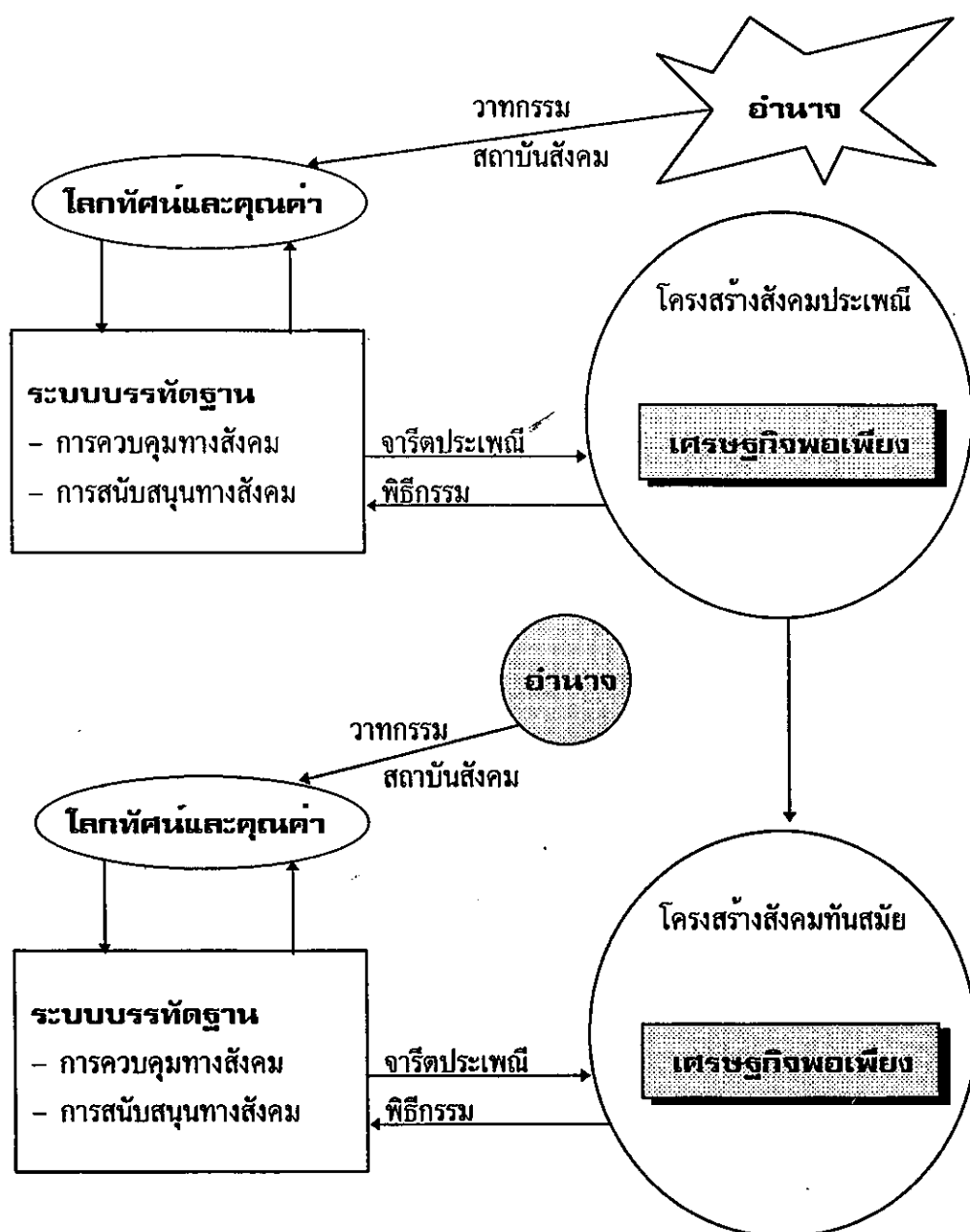
ผ่านจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมทันสมัยนั้น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของ เศรษฐกิจพอเพียงด้วยเงื่อนไขอย่างไร

ในลักษณะของโครงสร้างสังคมประเพณีนั้น พบว่ามีเงื่อนไขหลายประการที่เอื้อต่อการเกิดขึ้น และดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขทางด้านระบบการผลิตที่มุ่งไปสู่การตอบสนองต่อความต้องการในการบริโภคเป็นพื้นฐาน ทำให้วิถีการผลิตมีขนาดเล็ก ไม่ซับซ้อนมีความสอดคล้องกับความสมดุลของธรรมชาติ รวมทั้งการมีระบบการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพและการมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในบริบทเดียวกัน หรือเงื่อนไขในเรื่องโลกทัศน์และระบบคุณค่า ที่มีการให้ความหมายและความสำคัญต่อการรักษาความสมดุลของธรรมชาติ การเคารพบรรพบุรุษ การผูกพันกันระหว่างเครือญาติ รวมทั้งคุณค่าแห่งความซื่อสัตย์และการช่วยเหลือและแบ่งกันว่าเป็นสิ่งที่งดงามเหมาะสม ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวเหล่านี้ทำให้สังคมประเพณีมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์อันทำให้เกิดเงื่อนไขของระบบการอยู่ร่วมกันหรือโครงสร้างสังคมที่เอื้อให้เกิดเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต โดยการสร้างระบบการอยู่ร่วมกันในรูปของบรรทัดฐาน การสนับสนุนและการบังคับรวมไปถึงการขัดเกลาทางสังคมที่เกื้อกูลให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่และถ่ายทอดต่อไปได้

เมื่อสังคมไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่กระบวนการของสังคมทันสมัยภายใต้การจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีโครงสร้างซับซ้อนและแยกย่อยออกไป องค์การทางสังคมแต่ละหน่วยจะได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เฉพาะอย่างมากขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพตามวิถีทางของความทันสมัย ไม่ว่าจะเป็นการจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมของครอบครัว ระบบค่านิยมและช่วงชั้นทางสังคม ซึ่งการที่โครงสร้างเศรษฐกิจถูกแยกย่อยออกไปเช่นนี้ ได้มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างมาก ปรากฏว่าผลที่เกิดขึ้นจากแนวทางพัฒนาดังกล่าวนี้อีกคือ การเพิ่มขึ้นของผลผลิตและมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างมาก แต่อีกด้านหนึ่งกลับพบว่าสังคมได้สูญเสียศักยภาพและอำนาจในการควบคุมและตอบสนองความต้องการของตนเองซึ่งทำให้สังคมไทยตกอยู่ในสภาพการขาดความพอเพียงในตนเอง เกิดความอ่อนแอโดยต้องพึ่งพิงผู้อื่นมากขึ้นเช่นกัน

จากผลกระทบที่เกิดขึ้นมีผลทำให้ชุมชนต้องแสวงหาทางออกเพื่อรักษาความอยู่รอดและความพอเพียงของตนเองไว้ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบการสร้างระบบความสัมพันธ์ที่ไม่พึ่งพิงผู้อื่นโดยมุ่งผลิตและบริโภคด้วยฐานทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ หรือการเลือกที่จะผนวกตนเองเข้าไปกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปก็ตาม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้มีผลทำให้เงื่อนไขและรูปแบบการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละชุมชนมีความหลากหลายแตกต่างกันไปด้วย อย่างไรก็ตามพบว่าเงื่อนไขสำคัญที่เป็นพื้นฐานร่วมกันในการปรับตัวเพื่อรักษาความพอเพียงทางเศรษฐกิจไว้ก็คือ ความสามารถในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ เพื่อรักษาศักยภาพในการตอบสนองความต้องการและคุณภาพขอความสัมพันธ์ต่าง ๆ รวมทั้งอำนาจต่อรองของตนเองไว้ ด้วยการสร้างความเป็นประชาสังคมให้เกิดขึ้น ซึ่งการเป็นประชาสังคมดังกล่าวนี้อาจเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนนั้นมี ทุนทางสังคม (Social Capital) หรือระบบการจัดการที่ดีอันเป็นพื้นฐานที่เพียงพอเสียก่อน มโนทัศน์สำคัญของการเกิดทุนทางสังคมขึ้นในชุมชนก็คือ การพัฒนาความสัมพันธ์ที่เอื้อให้เกิดความไว้วางใจกันทางสังคมขึ้นซึ่งจะ

มีความเชื่อมโยงกับโลกทัศน์ คุณค่าและบรรทัดฐานของสังคมที่ตั้งอยู่บนความเชื่อเพื่อแผ้วแผ่ ความสำเร็จและ การเกิดจิตสำนึกสาธารณะของสมาชิกสังคมอันจะเกิดขึ้นด้วยการบรรลุผลตามเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการคือ การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันและการสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน ซึ่งการศึกษานี้จะได้นำมโนทัศน์ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ เชื่อมโยงสู่คำอธิบายถึงการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมไทยที่ได้เปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างสังคมแบบประเพณีเข้าสู่สังคมทันสมัย ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดทั้งหมดในการศึกษาเพื่อตอบปัญหาวิจัยที่กำหนดไว้

ภาพประกอบ 4 อธิบายกรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมของการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ว่าภายใต้การจัดระเบียบโครงสร้างทางสังคมแบบประเพณี (Traditional Society) ที่เกิดจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างโลกทัศน์และระบบคุณค่า กับระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้วิถีการผลิตแบบยังชีพและความผูกพันกันในลักษณะความเป็นเครือญาตินั้น มีปัจจัยและเงื่อนไขใดบ้างที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ ต่อมาเมื่อสังคมถูกแทรกแซงจากอิทธิพลภายนอก ทำให้โครงสร้างสังคมเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความทันสมัย (Modern Society) วิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงจากการยังชีพเป็นทุนนิยมแบบการค้ารวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมอื่น ๆ จนมีผลให้เกิดการจัดระเบียบสังคมใหม่ที่ทำให้โลกทัศน์และคุณค่า รวมทั้งรวมทั้งระบบความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดเปลี่ยนแปลงไป เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่โดยมีปัจจัย เงื่อนไข รวมทั้งกระบวนการในการปรับตัวอย่างไร ภายใต้บริบทของความทันสมัยในปัจจุบัน

เนื่องจากการศึกษาวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์นั้น ต้องการทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์สังคมที่มีความซับซ้อน หลากหลายและเชื่อมโยงกันในหลายมิติ ดังนั้นการพยายามทำความเข้าใจถึงวิธีการที่บุคคลให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว เพื่อเชื่อมโยงไปถึงคำอธิบายเกี่ยวกับวิธีคิดและการกระทำของบุคคล ย่อมทำให้สามารถเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษาได้อย่างลึกซึ้งและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่าความรู้ทางทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวที่มีอยู่ในปัจจุบันยังไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์นี้ได้เพียงพอ ดังนั้น การใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory) จึงเป็นสิ่งจำเป็นของการศึกษาวิธีวิทยาแบบนี้มีความเชื่อพื้นฐานว่า การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ จะต้องเข้าใจถึงกระบวนการที่บุคคลให้ความหมาย (Meaning) ต่อสิ่งนั้นเสียก่อน ทั้งนี้เพราะความเข้าใจต่อการให้ความหมายของคนจะทำให้สามารถอธิบายถึงความคิดและพฤติกรรมของคนเหล่านั้นได้ (นภาพร หะวานนท์, 2539 : 102) เงื่อนไขสำคัญคือผู้ศึกษาจะต้องทำความเข้าใจกระบวนการเหล่านี้จากจุดยืนหรือมุมมองของผู้กระทำเอง จึงจะสามารถเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษานั้นเกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างไร ด้วยเหตุนี้ วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อสร้างทฤษฎีฐานรากจึงมุ่งเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลอันหลากหลาย และเชื่อมโยงกันหลายมิติเพื่อสะท้อนปรากฏการณ์จริง ผ่านมุมมองของคนในบริบทนั้นเอง โดยนำข้อมูลที่ได้นำนผ่านกระบวนการวิเคราะห์และตีความ เพื่อสร้างและเชื่อมโยงมโนทัศน์จากข้อมูลต่าง ๆ ให้เป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีสำหรับอธิบายหรือคาดทำนายปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำการศึกษา

ด้วยเหตุนี้ การวิจัยเชิงคุณภาพจึงมีวิธีดำเนินการวิจัยที่มีลักษณะและระเบียบวิธีพิเศษเฉพาะตัวที่ผู้ศึกษาจะต้องคำนึงถึงอย่างละเอียดรอบคอบ ดังนี้

สนาม (Field)

การเลือกสนามหรือพื้นที่ศึกษา นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เนื่องจากสนามที่ทำการศึกษาก็คือ ตัวแทนของปรากฏการณ์ที่ต้องการเข้าถึงเพื่อหาคำอธิบาย ดังนั้นการเลือกสนามจึงได้กระทำอย่างรอบคอบโดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับคุณลักษณะของปรากฏการณ์อันเป็นปัญหาการวิจัยหลักรวมทั้งกรอบแนวคิดในการศึกษา ก่อนตัดสินใจเลือกสนามผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนข้อมูลกับนักวิชาการอื่น ๆ และเดินทางไปดูพื้นที่จริงในจังหวัดต่าง ๆ แล้วนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกันว่าพื้นที่ใดมีความสอดคล้องและเหมาะสมที่จะเลือกเป็นสนามในการศึกษามากที่สุด ในที่สุดผู้วิจัยได้เจาะจงเลือกพื้นที่หมู่บ้าน “พอเพียง” ตำบล “เพียงพอ” (ชื่อหมู่บ้านและตำบลเป็นชื่อสมมุติ) ที่ตั้งอยู่ในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นสนามในการศึกษา เนื่องจากพบว่าหมู่บ้านดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีความสอดคล้องกับคุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงตามคำนิยาม และขอบเขตที่กำหนดไว้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงจากบริบทสังคมประเพณีแบบยังชีพมาสู่สังคมทันสมัยแบบทุนนิยมการค้าโดยมีลักษณะหลายประการที่แสดงถึงการพยายามปรับตัวที่น่าสนใจ ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีความสมบัติเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์ที่สามารถนำไปสู่การสร้างมโนทัศน์ต่าง ๆ เพื่ออธิบายและคาดทำนายปรากฏการณ์ทางสังคมตามปัญหาการวิจัยที่กำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี

การเข้าสู่สนาม

หลังจากเลือกพื้นที่หรือสนามการศึกษาซึ่งเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์แล้ว ผู้วิจัยได้เดินทางไปสำรวจพื้นที่ก่อนเข้าสู่สนามจริง โดยได้มีการทดลองสัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่สร้างขึ้นเพื่อทดสอบว่าผู้ให้ข้อมูลหลักสามารถเข้าใจแนวคำถามตรงตามวัตถุประสงค์รวมทั้งตอบคำถามอย่างสอดคล้องและครอบคลุมครบถ้วนตามประเด็นที่ต้องการหรือไม่เพื่อจะได้นำมาแก้ไขปรับปรุงแนวคำถามให้มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพก่อนนำไปใช้ในการสัมภาษณ์จริง นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างความคุ้นเคยเบื้องต้นกับผู้ให้ข้อมูลหลักด้วย

สำหรับการสร้างแนวคำถามการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยได้พัฒนาแนวคำถาม (Guideline) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยคำนึงถึง วัตถุประสงค์และปัญหาการวิจัยรวมทั้งกรอบแนวคิดในการศึกษาเป็นพื้นฐาน โดยกำหนดประเด็นต่าง ๆ ของคำถามให้ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่หลากหลายรวมทั้งเชื่อมโยงไปถึงการให้ความหมายต่อการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้น (ดูแนวคำถามในภาคผนวก) นอกจากนั้นยังใช้วิธีการเก็บรวบรวมหลายรูปแบบประกอบกันทั้ง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ระดับลึกและใช้ตัวผู้วิจัยเองเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล เช่น การปฏิสัมพันธ์กับผู้ถูกสัมภาษณ์เพื่ออธิบายให้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของคำถามหรือการทำให้ประเด็นคำถามบางประเด็นที่คลุมเครือให้มีความชัดเจนขึ้น รวมทั้งทำหน้าที่สังเกต สืบหา ท้าทาย และแสวงหาของผู้ถูกสัมภาษณ์ด้วย

แนวคำถามที่ใช้เป็นลักษณะคำถามปลายเปิดเพื่อให้โอกาสแก่ผู้ให้ข้อมูลได้แสดงทัศนะ หรือ มุมมองต่อคำถามมากที่สุด โดยผู้วิจัยจะพยายามเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลด้วยการสร้างความคุ้นเคยและสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน (Rapport) เช่น การสัมภาษณ์ในลักษณะการไปเยี่ยมเยียนที่บ้านหรือในไร่ รวมทั้งไปร่วมทำบุญตามประเพณีที่วัด ด้วยลักษณะท่าทางการพูดคุยที่สุภาพ ยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นกันเอง ทำให้เกิดความไว้วางใจและสามารถชักจูงใจให้เห็นถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในการศึกษานี้ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลจะได้สะท้อนทัศนะและมุมมองของตนต่อปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาการวิจัยอย่างเต็มที่

นอกจากนั้น เพื่อให้การเข้าสู่สนามมีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากที่สุด ผู้วิจัยได้วางแผนและเตรียมการเกี่ยวกับการเก็บข้อมูล โดยทำการศึกษาข้อมูลทางกายภาพและประวัติชุมชน รวมทั้งสภาพบริบทต่าง ๆ ก่อน และได้นัดแนะผู้เก็บข้อมูลอันประกอบด้วยนักวิชาการที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการศึกษาวิจัยชุมชน จำนวน 2 คน และผู้ช่วยนักวิจัย จำนวน 3 คน ซึ่งทุกคนได้ทำการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับประเด็นการวิจัย กรอบความคิดในการศึกษารวมทั้งแนวคำถามล่วงหน้าเป็นอย่างดีแล้วเข้าไปสำรวจพื้นที่ก่อน โดยภายหลังเมื่อกลับออกมาก็ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับแผนการสัมภาษณ์ การแบ่งหน้าที่รวมทั้งการประสานงานในการเก็บข้อมูลก่อนเข้าสู่สนามจริง ซึ่งมีระยะเวลาห่างจากการเข้าไปสำรวจพื้นที่ล่วงหน้าประมาณ 2 อาทิตย์

การเลือกบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

การเลือกบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์หรือบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก นับว่าเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่มีความสำคัญมากเช่นกัน ในการศึกษานี้ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) ซึ่งจะกำหนดกำหนดลักษณะของผู้ให้สัมภาษณ์ไว้กว้าง ๆ ตามกรอบแนวคิดที่สร้างขึ้น เช่น ผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องหรือมีอิทธิพลต่อปรากฏการณ์ที่ศึกษาในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่นและกลุ่มองค์กรชุมชน ผู้นำทางด้านศาสนาและพิธีกรรม ผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน ผู้แทนกลุ่มสตรีและแม่บ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้อาวุโส เด็กและเยาวชน ฯลฯ โดยคำนึงถึงความหลากหลายของการให้ความหมายตามลักษณะที่แตกต่างกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างกันตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ อายุ เพศ อาชีพ ฯลฯ (ดังรายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในตารางแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลหลักท้ายบท) ซึ่งบุคคลเหล่านี้สะท้อนออกมาตามมุมมองของตนแล้วจึงนำมโนทัศน์ที่ได้จากข้อมูลเชื่อมโยงกับการใช้ความไวต่อทฤษฎี (Theoretical Sensitivity) สร้างและจัดหมวดหมู่มโนทัศน์เข้าด้วยกันเพื่อให้สามารถเลือกหรือกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักรายต่อไป ดังนั้นการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์หรือผู้ให้ข้อมูลหลักจึงเป็นการระบุอย่างกว้าง ๆ ในเบื้องต้นก่อน โดยไม่เจาะจงว่าจะเก็บข้อมูลจากใคร ลักษณะใดหรือต้องการข้อมูลจำนวนมากเท่าใด ความไวต่อทฤษฎีและมโนทัศน์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกจะเป็นข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงผู้ให้สัมภาษณ์รายอื่น ๆ เมื่อได้ข้อมูลเพิ่มเติมก็จะนำมาวิเคราะห์ตีความเพื่อสร้างและจัดหมวดหมู่มโนทัศน์เหล่านั้นออกเป็นคุณสมบัติ (Property) หรือมิติ (Dimension) ต่าง ๆ แล้วเลือกผู้ให้สัมภาษณ์รายต่อไปอีก กระบวนการเช่นนี้จะดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งพบว่า การหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการสร้างมโนทัศน์เริ่มเป็นแบบแผนที่ซ้ำกันและแน่นอน แม้จะมีข้อมูลเพิ่มเติมอีกก็มิได้ใหม่มโนทัศน์ที่

แตกต่างกันไป (Negative case) ซึ่งหมายถึงว่า ทฤษฎีได้ถึงจุดอิ่มตัวแล้ว (Theoretical Saturation) กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงยุติลง ดังนั้นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การจดบันทึกหรือการสัมภาษณ์ระดับลึกนั้นจึงเป็นไปเพื่อรวบรวมข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับปรากฏการณ์ ที่ศึกษาอย่างรอบด้าน โดยอาศัยการบรรยายเหตุการณ์ การเล่าประสบการณ์ต่าง ๆ อย่างละเอียด เพื่อที่จะเข้าถึงความหมายของปรากฏการณ์และบริบทที่เชื่อมโยงไปสู่การอธิบายสาเหตุของพฤติกรรม หรือความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ อย่างถูกต้องตรงกับความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้นจริงได้

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสร้างทฤษฎีฐานรากนี้ ความสมบูรณ์ของมโนทัศน์และ ทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นมาจากข้อมูลเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมาก ดังนั้นในการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล จึงเป็นการสร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (Theoretical Coding) ด้วยวิธีการสร้างความเชื่อมโยงระหว่าง ข้อมูลกับทฤษฎีในลักษณะที่นำข้อมูลที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนี้มาแยกส่วน หรือจัดหมวดหมู่ตาม คุณสมบัติ (Properties) ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการตีความ (Interpretation) เพื่อสร้าง (Construct) มโนทัศน์ขึ้นมาจากข้อมูลแล้วดำเนินการเชื่อมโยงมโนทัศน์ในรูปความสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ เช่น ความสัมพันธ์กันในเชิงสาเหตุหรือผลลัพธ์ โดยคำนึงถึงเงื่อนไข (Condition) และบริบท (Context) ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา ทั้งนี้ทฤษฎีที่สร้างขึ้นมาจะสามารถ สะท้อนความจริงและมีลักษณะเป็นนามธรรมอันจะนำไปสู่การสร้างอำนาจในการอธิบายปรากฏการณ์ที่ ศึกษาได้ ด้วยเหตุนี้กระบวนการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลจึงต้องดำเนินไปควบคู่กับการเก็บข้อมูล พร้อมทั้งมีการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งอื่น (Triangulation) ด้วย

นอกเหนือจากการใช้ความไวต่อทฤษฎีที่เกิดจากความรู้และประสบการณ์ของผู้วิจัยโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมทั้งกรอบความคิดในการวิจัย แล้ว ผู้วิจัยยังมีโอกาสอันดีในการได้รับข้อเสนอแนะจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคณะนักวิชาการ ในโครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒอันประกอบด้วย คณาจารย์และนิสิตปริญญาเอกสาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยให้เข้าไปศึกษาและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในหมู่บ้านนี้ในประเด็นการวิจัยและช่วงเวลา การเก็บข้อมูลที่ใกล้เคียงกัน และผู้วิจัยยังได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้แทนองค์กรพัฒนา เอกชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่และได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ของหมู่บ้านมาเป็นระยะเวลานาน การแลกเปลี่ยนเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการวิเคราะห์ ตีความและจัดหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อสร้าง มโนทัศน์ต่าง ๆ ของผู้วิจัยมากโดยได้นำไปสู่การหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่กว้างขวาง หลากหลายและ ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในหลายมิติมากยิ่งขึ้น

สำหรับการนำเสนอผลจากการศึกษาวิจัยนี้ ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 7 บทด้วยกันคือ

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบความคิดในการศึกษา

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 บริบทของชุมชน

บทที่ 5 การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้โครงสร้างสังคมแบบประเพณี
(Traditional Society)

บทที่ 6 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัยกับการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

บทที่ 7 ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและข้อเสนอแนะ

ตาราง 1 แสดงรายละเอียดต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษา

ลำดับ ที่	อายุ	เพศ	การศึกษา	เชื้อชาติ	จำนวนคน ในครอบครัว	อาชีพหลัก	อาชีพเสริม	กลุ่มที่สังกัด
1	35	ชาย	ปริญญาตรี	ไทย	5	ผู้ประสานงานองค์กร พัฒนาเอกชน	เพาะปลูก	องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่ม เกษตรนิเวศ กลุ่มป่าชุมชน ธนาคารขาว
2	33	หญิง	ปริญญาตรี	ไทย	5	แม่บ้าน	-	กลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์
3	45	ชาย	ป.4	กะเหรี่ยง	5	ทำไร่ และหาของป่า	ไม่ผล	กลุ่มพืชสวน และป่าชุมชน
4	38	ชาย	ป.4	กะเหรี่ยง	6	ทำไร่ และหาของป่า	-	ผู้ใหญ่บ้าน และป่าชุมชน
5	25	หญิง	ป.6	กะเหรี่ยง	4	ทำไร่ และหาของป่า	ปลูกข้าวโพดขาย	กลุ่มทอผ้า
6	63	ชาย	-	กะเหรี่ยง	-	ทำไร่ และหาของป่า	-	-
7	30	หญิง	ป.6	กะเหรี่ยง	4	ทำไร่ และหาของป่า	รับจ้าง	กลุ่มทอผ้า และออมทรัพย์
8	55	ชาย	-	กะเหรี่ยง	7	ทำไร่ และหาของป่า	-	มรรคทายกวัด
9	34	หญิง	ป.4	กะเหรี่ยง	5	ทำไร่ และหาของป่า	รับจ้าง	กลุ่มทอผ้า
10	21	หญิง	ป.6	กะเหรี่ยง	-	ทำไร่ และหาของป่า	-	กลุ่มทอผ้า
11	66	หญิง	-	กะเหรี่ยง	-	ทำไร่ และหาของป่า	-	ผู้อาวุโส
12	27	ชาย	ป.6	กะเหรี่ยง	-	ทำไร่ และหาของป่า	รับจ้าง เลี้ยงปลา	กลุ่มทอผ้า
13	27	ชาย	-	กะเหรี่ยง	-	-	-	พระ
14	93	หญิง	-	กะเหรี่ยง	-	-	-	เจ้าวัด

ตาราง 1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	อายุ	เพศ	การศึกษา	เชื้อชาติ	จำนวนคน ในครอบครัว	อาชีพหลัก	อาชีพเสริม	กลุ่มที่สังกัด
15	15	ชาย	มัธยม ปริญญาตรี	กะเหรี่ยง ไทย	-	-	-	นักเรียน
16	28	ชาย			-	รับราชการ ทำไร่	-	ครู
17	32	ชาย	ป.6	ไทย (เขม)	-	ขายของ พ่อค้ากลาง	ผู้ช่วยนักวิจัย	กลุ่มป่าชุมชน
18	35	ชาย	ไม่มี	กะเหรี่ยง	5	พ่อค้าคนกลาง	ทำไร่	-
19	50	ชาย	ป.4	ไทย	-	พ่อค้าคนกลาง	-	-
20	25	หญิง	ป.6	กะเหรี่ยง	4	ทำไร่ และหาของป่า	ทอผ้า	กลุ่มทอผ้า
21	27	ชาย	ป.6	กะเหรี่ยง	4	ทำไร่ และหาของป่า	ข้าวโพด	กลุ่มป่าชุมชน
22	50	ชาย	-	กะเหรี่ยง	5	ทำไร่	ข้าวโพด	ไม่เห็นด้วยกับกลุ่มป่าชุมชน
23	83	ชาย	-	กะเหรี่ยง	3	-	-	ผู้อาวุโส
24	55	ชาย	ป.4	ไทย	4	พ่อค้าคนกลาง	-	-
25	28	หญิง	ป.6	กะเหรี่ยง	4	แม่บ้าน	ทอผ้า	กลุ่มออมทรัพย์
26	65	ชาย	-	กะเหรี่ยง	5	ทำไร่	-	สมุนไพรร
27	45	ชาย	ป.6	กะเหรี่ยง	5	รับจ้างรัฐ	-	หน่วยรักษาป่า
28	83	ชาย	-	กะเหรี่ยง	2	-	-	-
29	72	หญิง	-	กะเหรี่ยง	3	-	-	-
30	35	ชาย	ป.6	กะเหรี่ยง	6	ทำไร่ และหาของป่า	-	-

บทที่ 4

บริบทของชุมชน

เนื่องจากการศึกษานี้ ได้เลือกหมู่บ้านพอเพียง ตำบลเพียงพอ (ชื่อหมู่บ้านและตำบลเป็นชื่อสมมุติ) อำเภอด่านช้างจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นสนามในการศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีคุณลักษณะของปรากฏการณ์เศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นปัญหาการวิจัยหลักดำรงอยู่ ดังนั้น การอธิบายและให้รายละเอียดเกี่ยวกับบริบทของชุมชนซึ่งเป็นสนามของการศึกษาจึงเป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้เป็นอย่างดี

สภาพทั่วไปของชุมชน

1. สถานที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพ

หมู่บ้านพอเพียงตั้งอยู่ในเขตอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี มีระยะห่างจากกรุงเทพมหานครรวมทั้งสิ้น 260 กิโลเมตร จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในเขตภาคกลาง โดยทิศเหนือมีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดชัยนาทและอุทัยธานี ทิศตะวันออกจรดจังหวัดอ่างทองและจังหวัดสิงห์บุรี ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดนครปฐม และทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดกาญจนบุรี โดยมีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอบางปลาม้า อำเภอสองพี่น้อง อำเภออู่ทอง อำเภอสามชุก อำเภอดอนเจดีย์ อำเภอศรีประจันต์ อำเภอเดิมบางนางบวช อำเภอหนองหญ้าไซ และอำเภอด่านช้าง

อำเภอด่านช้างซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านพอเพียงนั้น มีพื้นที่ 1,193.599 ตารางกิโลเมตร มีตำบลรวมทั้งสิ้น 7 ตำบล 84 หมู่บ้าน 7 องค์การบริหารส่วนตำบล มีประชากร 59,921 คน โดยมีระยะห่างจากตัวจังหวัดสุพรรณบุรี 77 กิโลเมตร ได้รับการยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอเมื่อ 30 สิงหาคม 2517 และเป็นอำเภอเมื่อ 14 กรกฎาคม 2524 สำหรับตำบลเพียงพอนั้น ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งสิ้น 7 หมู่บ้าน คือ บ้านกล้วย บ้านองค์พระ วังยาว ละว้าวังควาย ตะเพินคี ม่วงมะ และบ้านพอเพียง

หมู่บ้านพอเพียง มีสถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติองค์พระ-เขาพระกำ-เขาห้วยพลู บริเวณรอยต่อของอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรีกับอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรีและอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ปัจจุบันเป็นบ้านหมู่ที่ 6 อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี หมู่บ้านแห่งนี้มีประชากรเป็นชาวกะเหรี่ยงที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ดั้งเดิม จำนวน 42 ครัวเรือน ประชากร 254 คนและเป็นครอบครัวที่อพยพมาจากพื้นที่ราบซึ่งได้เข้ามาตั้งรกรากอยู่รอบ ๆ ชุมชนเดิมอีก 75 ครัวเรือน ประชากร 289 คน จึงเป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 117 ครัวเรือน ประชากรจำนวน 543 คน

ป่าสงวนแห่งชาติองค์พระ ฯ มีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 447,000 ไร่ ป่าผืนนี้เป็นป่าผืนเดียวกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง-ทุ่งใหญ่นเรศวร ตลอดจนป่าอื่น ๆ ที่ประกอบกันเป็นป่าผืนตะวันตกอันเป็นพื้นที่ป่าที่มากที่สุดของประเทศไทยในปัจจุบัน สภาพโดยรวมของพื้นที่ป่าสงวนแห่งนี้

แต่เดิมมีพืชพรรณธรรมชาติเป็นป่าเบญจพรรณ (Mixed deciduous forest) สลับกับป่าดิบแล้ง (Dry evergreen forest) และป่าไผ่ที่ขึ้นอย่างหนาแน่น นอกจากนี้ยังมีป่าสนเขา(สนสองใบ) บริเวณหนึ่ง ณ ระดับความสูง 600 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ปัจจุบันพื้นที่บางส่วนของป่าสงวนแห่งชาติองค์พระฯ และพื้นที่เกือบทั้งหมดของป่าชุมชนได้ถูกประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติพุเตย เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2541 (พยงค์ ศรีทอง. ม.ป.ป.)

ในอดีต คือ ช่วงย้อนไปก่อนปี 2518 ซึ่งยังไม่มีการเข้ามาถึงหมู่บ้านนั้น กล่าวได้ว่า สภาพป่าที่มีอยู่เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชพรรณทั้งจากป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง และป่าไผ่ โดยพืชพรรณหลักได้แก่ มะค่าโมง ประดู่ ชิงชัน ตะเคียน เปล้าใหญ่ เปล้าเลือด คูณ แคป่า สวองตีนนกแดง มะเดื่อ ไทร เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีสัตว์ป่าชุกชุม เช่น ช้างป่า วัวแดง กะทิ สมเสร็จ เก้ง อีเห็น กวาง นกกกและนกเงือกชนิดต่าง ๆ เลียงผา ชะนี ลิง ค่าง เสือโคร่ง หมูป่า และตะกวด เป็นต้น ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวนี้จึงทำให้ชาวบ้านสามารถยังชีพด้วยการเก็บหาของจากป่ารอบ ๆ ชุมชน ทำให้ดำรงชีพอยู่อย่างสบายไม่เดือดร้อน นอกจากนั้นความสมบูรณ์ของป่ายังทำให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ มีผลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ผลผลิตต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์ด้วยเหตุนี้ วิถีชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้านนี้จึงมีความผูกพันกับป่าในฐานะที่เป็นแหล่งอาหารและทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวบ้านตลอดมา

2. การตั้งถิ่นฐานและลักษณะประชากร

หมู่บ้านพอเพียง มีชื่อเรียกในภาษากะเหรี่ยงว่า “ที่คองทา” ซึ่งหมายความว่า “บ้านห้วยต้นกุ่ม” อันมีถิ่นฐานดั้งเดิมนับแต่การก่อตั้งประมาณ 150-200 ปี ตัวหมู่บ้านตั้งอยู่ในที่แอ่งที่ราบระหว่างหุบเขา มีลำห้วยที่มีต้นกุ่มบก (*Crateva adansonii* DC. subsp. *trifoliata* (Roxb.) Jacobs) ขึ้นอยู่สองฝั่งไหลผ่านและมีจุดที่เป็นบ่อน้ำซับอยู่กลางหมู่บ้านสำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภค ซึ่งพบว่ากะเหรี่ยงในแถบภาคเหนือหรือตะวันตกมักจะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามหุบเขาที่มีลำธารเล็กๆ ไหลผ่าน เพราะเป็นชนเผ่าที่แสวงหาที่ดินเพื่อปลูกข้าวมาลุ่มมาแต่อดีต แต่อย่างไรก็ตามพบว่าการตั้งบ้านเรือนอย่างถาวรในหุบเขาที่เป็นป่าก็ทำให้มีอัตราการเป็นโรคมาลาเรียสูงด้วยเช่นกัน

หมู่บ้านแห่งนี้ เป็นชุมชนของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง ซึ่งตามประวัตินั้น ชนชาติกะเหรี่ยงเป็นชนชาติดั้งเดิมที่อยู่อาศัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิระวดี ในเขตพม่ามานานนับพันปี ก่อนการก่อตั้งนครรัฐของพม่าซึ่งต่อมาเมื่อถูกพม่ารุกรานก็ได้อพยพผ่านแนวเขาด้านตะวันตกเข้าสู่ประเทศไทยโดยปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงยกทัพไปตีเมืองตองอูนั้น มีแม่ทัพชาวกะเหรี่ยงร่วมเดินทางไปด้วย ต่อมาเมื่อพม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษก็ได้มีการปราบปรามกะเหรี่ยงที่แข็งข้อ ทำให้กะเหรี่ยงจำนวนมากอพยพเข้ามาในเขตไทยอีก โดยพบว่ากะเหรี่ยงมักตั้งถิ่นฐานในจังหวัดชายแดนด้านตะวันตกที่ติดกับพม่า เช่น กาญจนบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี อุทัยธานี (ซึ่งบางครั้งเรียกว่ากะหร่าง) หรือในเขตจังหวัดทางภาคเหนือ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน เป็นต้น ซึ่งกะเหรี่ยงที่พบในประเทศไทยนั้น สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ กะเหรี่ยงสะกอ (Sgaw Karen) หรือที่เรียกว่า ยางขาวเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด กะเหรี่ยงโป (Pwo

Karen) เป็นกลุ่มใหญ่รองลงมา กะเหรี่ยงคะยา(Kayah Karen) หรือยางแดงและกะเหรี่ยงตองสูหรือพะโอ(Taungthu or Pa-O) นอกเหนือจากกะเหรี่ยงกลุ่มดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีกะเหรี่ยงกลุ่มเล็ก ๆ ที่เพิ่งอพยพเข้ามา เช่น กลุ่มปาดอง (กะเหรี่ยงคอยาว)และกะยอ(กะเหรี่ยงหยา) ด้วย (สุริยา รัตนกุล. 2538: 3-5)

ชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านพอเพียงเป็นกะเหรี่ยงในกลุ่มโปซึ่งได้อพยพมาตั้งถิ่นฐาน ณ หมู่บ้านแห่งนี้มานานนับหลายร้อยปีแต่ไม่ได้มีการบันทึกหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ คงปรากฏหลักฐานจากการสืบค้นของพยางค์ ศรีทอง แต่เพียงว่าย้อนหลังไปประมาณ 150-180 ปีซึ่งครั้งนั้นหมู่บ้านนี้ปกครองโดยเจ้าวัดชื่อ สะไร่ใจ และได้สืบทอดมาสู่เจ้าวัดอื่นๆ อีก 4ชั่วอายุคน ซึ่งเหลนรุ่นที่ 3 ของเจ้าวัดสะไร่ใจ ได้เป็นกำนันตำบลพอเพียง คือ กำนันสงบ สะไร่ใจ (เสียชีวิตเมื่อปลายปี 2540) ชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านพอเพียงนี้ ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยกันมาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน มีช่วงเวลาสั้น ๆ เพียง 2-3 ปีหลังสงครามโลกครั้งที่สองเท่านั้นที่ชาวบ้านละทิ้งหมู่บ้านหลบภัยไปอยู่อาศัยที่อื่นชั่วคราวเนื่องจากเกิดปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุมเกี่ยวพันมาชาวบ้าน ต่อมาเมื่อภัยโจรสงบลงก็ได้กลับมาอยู่อาศัย ณ หมู่บ้านเดิมจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ลักษณะดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องประเพณีการตั้งถิ่นฐานของกะเหรี่ยงซึ่งพบว่า เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านแล้วมักจะไม่อพยพพร้อมกันไปที่ยังอื่นอีกเนื่องจากมีพื้นที่ทำกินที่เป็นหลักแหล่งประกอบกับความสามารถในการอนุรักษ์ดินให้คงความอุดมสมบูรณ์อยู่เสมอ ทำให้สามารถผลิตข้าวเพื่อบริโภคได้อย่างถาวร (สมัย สุทธิธรรม. 2541 : 17-19; สุริยา รัตนกุล. 2538: 12-15)

กะเหรี่ยงเป็นชนเผ่าที่ได้รับการยอมรับว่ามีความตระหนักและเห็นความสำคัญในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทั้ง ป่า ดินและน้ำเป็นอย่างสูง ซึ่งจะเห็นได้จากวิธีการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของเขา เช่น มีการกำหนดพื้นที่อย่างชัดเจนว่า ส่วนใดเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและส่วนใดเป็นพื้นที่เพาะปลูกซึ่งจะมีการหมุนเวียนกันไปและมีการหยุดพักเพื่อให้ดินฟื้นตัว หรือการไม่นิยมการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำไร่แบบเลื่อนลอย แม้กระทั่งการปลูกสร้างบ้านก็จะได้เห็นว่า บ้านของกะเหรี่ยงจะมีลักษณะง่าย ๆ ที่สร้างจากวัสดุในท้องถิ่น โดยชาวบ้านในหมู่บ้านจะมาช่วยกันสร้าง มีลักษณะเป็นบ้านที่ยกพื้นสูงจากดิน ส่วนใหญ่จะปลูกหลังเล็ก ๆ คล้ายกระท่อมหรือทับ มีขนาดพอดีสำหรับครอบครัว มักมีห้องเดียวเป็นห้องเอนกประสงค์ ครอบครัวใดที่มีลูกสาวที่โตแล้วอาจกันห้องเพิ่มขึ้น สำหรับลักษณะของพื้นและฝาบ้านเป็นเพียงไม้ไผ่สับฟาก มีหลังคาเป็นหญ้าแห้งเย็บเป็นตับหรือใบตองตึงคลุมตลอด บางหลังอาจมีชานบ้านยื่นออกมาโดยมีบันไดไม้ไผ่พาดขึ้นไปบนบ้าน เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ในหมู่บ้านจะมีป่าที่มีพรรณไม้มีค่าต่าง ๆ เช่น มะค่า ประดู่ อยู่มากมายแต่ชาวบ้านก็มีไม้ไผ่เหล่านี้มาใช้ในการปลูกสร้างอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น

3. วิถีชีวิตและสภาพบริบททางสังคม

3.1 ครอบครัว

ครอบครัวกะเหรี่ยงมักเป็นครอบครัวเดี่ยว คือ ประกอบด้วย พ่อแม่ ลูกแต่ก็ยังพบว่าในบางครอบครัวก็มีลักษณะของครอบครัวขยาย เช่น อาจมีบิดามารดาของฝ่ายหญิงอาศัยอยู่ด้วย โดยฝ่ายชาย

จะให้ความนับถือญาติฝ่ายหญิงเพราะเมื่อแต่งงานแล้ว ผู้ชายเป็นฝ่ายต้องไปอยู่บ้านผู้หญิง และจะอยู่กันแบบผัวเดียวเมียเดียวตลอดไปโดยไม่มีการหย่าร้างหรือนอกใจกัน จึงทำให้ครอบครัวส่วนใหญ่มีความสงบสุข ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดการประนีประนอมกันระหว่างสามีและภรรยา ซึ่งทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันในครอบครัว

3.2 ความเชื่อและพิธีกรรม

กะเหรี่ยงไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดหรือไม่ว่าจะนับถือศาสนาใด คริสต์หรือพุทธพบว่าจะนับถือผีพร้อมกันไปด้วย และมีความเชื่อว่าผีจะมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นในป่า ในไร่ ในลำธาร ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ ความเชื่อและศาสนาจึงผูกพันอยู่กับผีและวิญญาณอย่างแน่นแฟ้น หากใครทำผิดและผีโกรธก็จะถูกลงโทษด้วยการทำให้เจ็บป่วยหรือเกิดเหตุร้ายแรงต่าง ๆ เช่น ฝนแล้ง หรือสัตว์เลี้ยงตาย ดังนั้นจึงต้องประกอบพิธีตามประเพณีเพื่อขอขมาลาโทษต่อผี เช่น การเลี้ยงอาหารทั้งเหล่า เพื่อบวงสรวงต่อวิญญาณรวมทั้งผีต่าง ๆ จึงเห็นได้ว่าผีและวิญญาณจึงเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมและค่านิยมของชุมชนหลายประการ เช่น การลักขโมยเป็นความผิด แม้ไม่มีใครเห็นแต่ผีและวิญญาณย่อมเห็นและลงโทษได้ การเลี้ยงดูพ่อแม่ที่แก่ชราด้วยความเชื่อว่าวิญญาณของบรรพบุรุษคือ ผีบ้านผีเรือนนั้นจะคุ้มครองให้ลูกหลานอยู่เป็นสุข หรือการประพาศผีตลกผีตลกคนอื่นถือว่าเป็นการผิดผีอย่างร้ายแรง เป็นต้น ดังนั้นจึงพบว่ากะเหรี่ยงสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขโดยมีความผูกพันกันในชุมชนและความรักเผ่าพันธุ์ของตนเองเป็นเงื่อนไขสำคัญ (สมัย สุทธิธรรม, 2541 : 22-23)

ผู้นำทางความเชื่อและพิธีกรรมที่สำคัญของหมู่บ้านก็คือเจ้าวัด ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านโดยทั่วไปไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง เด็กหรือคนแก่ เจ้าวัดอาจเป็นชายหรือหญิงก็ได้ แต่โดยสภาพแล้ว เจ้าวัดมิใช่คนบวชเช่นเดียวกับพระสงฆ์ เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผู้ที่สามารถติดต่อสื่อสารถึงเทพและผีต่าง ๆ ได้ ดังนั้นเจ้าวัดจึงเป็นชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไป คือ ทำมาหากินเลี้ยงชีพตามปกติเพียงแต่จะต้องมีคุณลักษณะสำคัญคือ การดำรงตนอยู่ในความดีด้วยการปฏิบัติตามศีลห้าและข้อปฏิบัติบางประการอย่างเคร่งครัด เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ต้องสวดมนต์หรือบวงสรวงด้วยเครื่องแต่งกายแบบกะเหรี่ยง ส่วนใหญ่เจ้าวัดจะเป็นผู้ค่อนข้างมีอายุ เช่น เจ้าวัดที่หมู่บ้านป่าผาดที่อยู่เลยออกไปไม่ไกลนักมีอายุถึง 90 ปี สำหรับการกำหนดว่าผู้ใดจะเป็นเจ้าวัดคนต่อไปเมื่อเจ้าวัดคนก่อนสิ้นอายุลงนั้น จะเป็นในลักษณะของการกำหนดโดย "ปกาศิตจากสวรรค์" ซึ่งจะมีเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้รับรู้หรือเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าบุคคลนี้ได้รับเลือกให้เป็นเจ้าวัดต่อไป เมื่อคนใดได้ถูกกำหนดให้เป็นเจ้าวัดจะต้องถือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ สำหรับเจ้าวัดโดยเคร่งครัด โดยเหตุที่ชาวกะเหรี่ยงรวมทั้งในหมู่บ้านพอเพียงนี้ด้วยนั้น ยังมีความเชื่อในเรื่องผีอย่างมั่นคง ดังนั้นการที่ เจ้าวัดซึ่งเป็นผู้ที่กะเหรี่ยงเชื่อว่าสามารถติดต่อกับเทวดาและผีต่าง ๆ ที่ตนนับถือได้ จึงมีผลทำให้ความเชื่อ ความศรัทธาและความเคารพนับถือต่อเจ้าวัดเป็นสิ่งที่มั่นคงไม่เสื่อมคลาย และยังสืบทอดต่อมายังรุ่นลูกหลาน แม้ว่าในระยะหลังจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในความเชื่อต่าง ๆ อันเป็นผลเนื่องจากอิทธิพลของความทันสมัยที่เข้าไปในหมู่บ้านแต่ชาวบ้านก็ยังให้ความเคารพนับถือ ให้ความสำคัญและไปปฏิบัติพิธีกรรมกับเจ้าวัดอย่างสม่ำเสมอ ข้อห้ามประการใดที่เจ้าวัดประกาศออกมาก็จะได้รับการยอมรับและปฏิบัติตามโดยไม่มีข้อสงสัยหรือมีการตั้งคำถามหาเหตุผลต่อข้อห้ามนั้นทั้งสิ้น

สิ่งที่แสดงออกถึงความศรัทธาอันมั่นคงที่ชาวบ้านพอเพียงยังคงมีต่อเจ้าวัด ก็คือ แม้ว่าในปัจจุบันหมู่บ้านพอเพียงจะไม่มีเจ้าวัดอาศัยอยู่ ดังนั้นเมื่อเวลาจะประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ชาวบ้านจะต้องเดินทางไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีเจ้าวัดคือบ้านป่าผาดที่ห่างออกไปประมาณ 5-6 กิโลเมตร ซึ่งชาวบ้านเกือบทั้งหมู่บ้านรวมทั้งหมู่บ้านใกล้เคียงต่างก็เดินทางไปประกอบพิธีกรรมเจ้าวัดอย่างสม่ำเสมอ โดยสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมจะอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านของเจ้าวัด ในบริเวณดังกล่าว นอกจากจะมีศาลาซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างสำหรับผู้มาร่วมพิธีกรรมแล้วยังมีสัญลักษณ์สำคัญทางพิธีกรรมคือ เจดีย์ซึ่งมีลักษณะเป็นกองดินพูนสูงขึ้นมาและล้อมรอบด้วยรั้วพร้อมทั้งปักเสเดอซึ่งมีลักษณะคล้ายฉัตร 5 ชั้นซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของศีล 5 ไว้โดยรอบเพื่อแสดงว่าเป็นสถานที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการปักเสเดอไว้จะสามารถป้องกันสิ่งชั่วร้ายมิให้เข้ามาในบริเวณเจดีย์ที่เชื่อกันว่าเทพและผีสิงสถิตย์อยู่ ด้วยเหตุนี้ ในการประกอบพิธีกรรม เจดีย์จึงเป็นจุดสำคัญที่สุด นอกจากนั้นจากการสัมภาษณ์ยังพบว่า แม้ในไร้ที่ทำการเพาะปลูก หากมีจอมปลวกเกิดขึ้นทำให้มีลักษณะเป็นกองดินพูนสูงขึ้นมา ชาวบ้านก็จะนำเสเดอไปปักไว้พร้อมทั้งนำน้ำขมิ้นไปพรม เพราะถือว่าเป็นเจดีย์ที่เกิดขึ้นในไร้เป็นสิ่งสิริมงคล การที่แสดงความเคารพต่อเทพและผีที่มาสิงสถิตย์ที่เจดีย์ด้วยวิธีการต่าง ๆ นั้น จะทำให้การเพาะปลูกได้ผลดี

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ แม้ว่าชาวบ้านพอเพียงจะนับถือผีอย่างเคร่งครัดแต่พร้อมๆ กันนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ก็นับถือศาสนาพุทธ และบางส่วนก็นับถือศาสนาคริสต์โดยไปปฏิบัติศาสนกิจไม่ว่าจะเป็นฟังเทศน์ ฟังธรรมหรือทำบุญตักบาตรที่วัดอย่างสม่ำเสมอเช่นเดียวกัน โดยชาวบ้านจะให้ความสำคัญทั้งการปฏิบัติตามเจ้าวัด และศาสนาที่ตนนับถืออยู่ไปพร้อม ๆ กันโดยไม่เกิดความขัดแย้งแสดงให้เห็นถึงการผสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดีระหว่างระบบความเชื่อทั้งสองระบบนี้ อย่างไรก็ตามบทบาทของเจ้าวัดดูเหมือนว่าจะมีอิทธิพลต่อความเชื่อ และการประพฤติปฏิบัติของคนในหมู่บ้านมากกว่าพระสงฆ์อยู่มากทีเดียว

ประเพณีสำคัญของชาวบ้านหมู่บ้านพอเพียงมีหลายประเพณีที่ถือได้ว่าเป็นการผสมกลมกลืนกันระหว่างประเพณีพุทธกับผีซึ่งสามารถตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี เช่น ประเพณีทำบุญข้าวใหม่หรือทำบุญแม่โพสพซึ่งเป็นประเพณีที่แสดงความขอบคุณต่อพระแม่ธรณีหรือพระแม่โพสพที่เอื้ออำนวยให้เพาะปลูกได้ผลผลิตและเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่สัตว์ต่าง ๆ ที่ได้ทำลายชีวิตระหว่างเพาะปลูก ประเพณีนี้จะกระทำกับเจ้าวัดในช่วงเดือนสามก่อนที่จะนำข้าวไปเก็บไว้ในยุ้ง โดยชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกใหม่ที่เพิ่งเก็บเกี่ยวได้ไปมอบให้แก่แม่โพสพซึ่งเป็นสตรีที่เจ้าวัดคัดเลือกให้เป็นตัวแทนในพิธี เมื่อประกอบพิธีนี้แล้วชาวบ้านจะมีความเชื่อว่าจะเพาะปลูกได้ผลผลิตดี ประเพณีที่สำคัญอีกประเพณีหนึ่งก็คือ ประเพณีการผูกข้อมือ ซึ่งสื่อของด้ายที่ผูกข้อมือจะแตกต่างกันไปตามความเชื่อและการปฏิบัติตัวของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มด้ายขาว จะเป็นกลุ่มที่มีความเชื่อในเรื่องผีมาก และมีกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติเคร่งครัดที่สุด กลุ่มที่ผูกข้อมือด้วยด้ายสีเหลืองจะเป็นกลุ่มที่มีความเชื่อในทางประยูกต์มากกว่าคือกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติไม่เคร่งครัดและยุ่งยากเหมือนกลุ่มด้ายขาว แต่ก็ยังเคร่งครัดในเรื่องการยึดถือศีลห้าและละเว้นอบายมุขต่าง ๆ อยู่ เช่น ไม่เลี้ยงสัตว์ไว้มากเกินไป ไม่ดื่มเหล้า เล่นการพนัน เป็นต้น ชาวบ้านในหมู่บ้านพอเพียงเป็นกะเหรี่ยงที่อยู่ในกลุ่มด้ายเหลืองที่ข้อมือของชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านจะผูกด้ายสีเหลืองไว้ ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าการผูกด้ายไว้ที่ข้อมือนี้จะเป็น

สิริมงคลแก่ตนเองและปกป้องสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะทำให้ "ขวัญ" อยู่กับเนื้อกับตัว ดังนั้นเมื่อถึงเวลาตามประเพณีชาวบ้านก็จะไปให้เจ้าวัดผูกข้อมือให้ ถ้าไม่สามารถให้เจ้าวัดผูกให้ได้ก็อาจให้ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านหรือนุ้ยตายายเป็นผู้ผูกให้แทน นอกจากนั้นการผูกข้อมือยังเป็นการแสดงตนว่าอยู่ในกลุ่มใดด้วย สำหรับประเพณีการทำบุญถวายสังฆทานซึ่งจะทำในช่วงเข้าพรรษา ชาวบ้านจะเอาข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ผ้าห่ม หม้อไห ของกินของใช้ไปผูกไว้บนต้นไม้แล้วทำบุญให้กับเจ้าวัด นอกจากนั้นยังมีประเพณีอื่น ๆ เช่น การขับไล่ผี ประเพณีดูโคลฟ ฯลฯ เป็นต้น

กะเหรี่ยงโดยทั่วไปจะมีนิสัยรักความสงบ รักธรรมชาติ ไม่ชอบการต่อสู้และไม่ชอบมีความสัมพันธ์กับคนนอกเผ่าหรือสังคมภายนอก แม้กระทั่งกะเหรี่ยงเผ่าอื่น ๆ ก็ตามทั้งนี้เพราะความจำกัดในการสื่อสารกับภาษาอื่น ปัจจัยดังกล่าวนี้ทำให้กะเหรี่ยงมักหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธไม่ยอมรับอิทธิพลภายนอกให้เข้ามาเปลี่ยนแปลงประเพณีของตนได้ง่าย ๆ การติดต่อกับคนภายนอกที่เป็นคนพื้นราบ มักพบในลักษณะการแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายผลผลิต เช่น การไปซื้อของที่จำเป็นในตลาด และการติดต่อกับพ่อค้าคนกลางที่เข้าไปรับซื้อ พริกแห้ง มะเขือพวง ฯลฯ ในหมู่บ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบความสัมพันธ์ในลักษณะการรับจ้างเกิดขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลังซึ่งชาวบ้านต้องประสบกับภาวะการขาดแคลนข้าวทำให้ต้องหันไปรับจ้างเก็บข้าวโพด ชุดดินหรือดายหญ้า เป็นต้น

ดังนั้น วิถีชีวิตของกะเหรี่ยงในหมู่บ้านจึงเป็นชีวิตที่สันโดษ สมถะและ ไม่นิยมความขัดแย้งหรือความรุนแรงใดๆ ในบางครั้งแม้พบว่ามีการทำความผิดที่จะต้องตัดสินลงโทษ ก็จะต้องมีการประชุมกันก่อน การลงโทษก็มักเป็นเพียงการปรับไหมหรือโทษที่รุนแรงที่สุดก็คือ ไล่ออกจากหมู่บ้านโดยจะไม่มีการใช้กำลังต่อกัน สำหรับการทะเลาะวิวาทกันก็พบน้อยมากโดยจะมีวิธีการปลุกฝังกล่อมเกลากันมาตั้งแต่เด็ก เช่น ไม่พบว่ากะเหรี่ยงมีการตีลูกจะมีเพียงแต่คำหยาบหรือดูเท่านั้นเพราะมีความเชื่อว่าการตีลูกจะทำให้ขวัญเด็กออกจากตัวอาจทำเด็กให้ไม่สบายได้ ดังนั้นจึงทำให้เมื่อเกิดความไม่พอใจขึ้นมักถูกเก็บไว้เงียบ ๆ ในใจโดยพยายามเก็บซ่อนความรู้สึกไว้ แสดงออกแต่เพียงความเกรงใจอยู่เสมอ หากมีความไม่พอใจที่รุนแรงมากก็จะเพียงแค่ปลื้กตัวหนีไป นอกจากนั้น ตามประเพณีของกะเหรี่ยงนั้นเมื่อมีแขกแปลกหน้าเข้ามาในหมู่บ้านก็จะต้อนรับเป็นอย่างดี แต่ขณะเดียวกัน ก็จะแอบเฝ้ามองอย่างเงียบ ๆ กะเหรี่ยงยังมีนิสัยชอบร้องเพลงและเต้นรำไม่ว่าจะเป็นในงานรื่นเริงหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านจะพบว่าจะมีการร้องรำทำเพลงอยู่เสมอ

ประเพณีของกะเหรี่ยงนั้นให้ความเคารพแก่ผู้อาวุโสมาก โดยเฉพาะในครอบครัวที่มีบิดามารดาฝ่ายหญิงอยู่ร่วมด้วยในบ้าน ทำให้ผู้อาวุโสยังคงมีบทบาทในการอบรมกล่อมเกลาสมาชิกครอบครัว นอกจากนั้นผู้อาวุโสยังได้รับการเคารพยกย่องให้มีบทบาทในการตัดสินใจต่างๆ โดยจะต้องมีการปรึกษาหารือและเชื่อกันความคิดเห็นของผู้อาวุโสในบ้าน ด้วยเหตุนี้วิถีชีวิตของกะเหรี่ยงจึงมีลักษณะของความประนีประนอมและมีความเสมอภาครวมทั้งมีความผูกพันกันในชุมชน สมาชิกทุกคนในหมู่บ้านมีสิทธิแสดงความคิดเห็นในการปรึกษาหารือกันในเรื่องต่าง ๆ อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านนับได้ว่าเป็นผู้มีอิทธิพลสำคัญมากที่สุดทีเดียว

4. การศึกษา

ในอดีตเมื่อยังไม่มีโรงเรียนมาตั้งอยู่นั้น สถาบันครอบครัว ผู้อาวุโสและความเชื่อท้องถิ่นนับว่ามีบทบาทอย่างสำคัญในการขัดเกลาเด็กผ่านการอบรมเลี้ยงดูในวิถีชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือแม่ทำงานบ้าน ล่าสัตว์ เก็บของป่าหรือการประกอบอาชีพเพาะปลูก ทอผ้า และยังปลูกฝังความเชื่อและทัศนคติต่าง ๆ โดยผ่านพิธีกรรม เพลงพื้นบ้าน การเล่านิทาน ฯลฯ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ถือว่าเป็นการศึกษาอันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ต่อมาเมื่อการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาทำหน้าที่ด้านนี้แทน โดยโรงเรียนที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านแห่งนี้แห่งแรกเป็นโรงเรียนที่อยู่ในความรับผิดชอบของตำรวจตระเวนชายแดนและต่อมาได้โอนมาสู่สำนักงานประถมศึกษาจังหวัดเมื่อประมาณปี 2522-2524

อิทธิพลของโรงเรียนสมัยใหม่ในความคิดเห็นของชาวบ้านนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตของคนรุ่นใหม่เปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็น แบบแผนการดำรงชีวิตประจำวัน การใช้เงิน วิธีคิด พฤติกรรม การเคารพพ่อแม่-ผู้อาวุโส และความเชื่อต่าง ๆ เช่น พบว่าเด็กวัยรุ่นในหมู่บ้านห้วยหินดำหลายบ้านใช้เวลาว่างในการฟังเทปเพลงสตริงที่กำลังได้รับความนิยมแบบเดียวกับวัยรุ่นในเมืองหรือเด็กบางคนเจาะหูตามแฟชั่นสมัยใหม่พร้อมๆ กับการที่เด็กเหล่านี้ยังคงไปประกอบพิธีกรรมกับเจ้าวอดอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตามในความคิดของชาวบ้านนั้น การศึกษาในระบบโรงเรียนก็ยังคงเป็นปัจจัยและเงื่อนไขสำคัญสำหรับการพัฒนาและการให้โอกาสที่ดีแก่บุตรหลาน ดังนั้นจึงต่างก็พยายามดันรนส่งลูกหลานให้เรียนต่อสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ เด็กในหมู่บ้านหลายคนได้เรียนต่อในชั้นมัธยมในขณะที่เมื่อไปสำรวจรายจ่ายของครอบครัวก็พบข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า รายจ่ายมากอันดับสองของแต่ละครัวเรือนนั้นถูกใช้ไปเพื่อการลงทุนในศึกษาของบุตร

5. สภาพเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

การเพาะปลูกและการหาของป่า เป็นการทำมาหากินหลักของชาวบ้านหมู่บ้านพอเพียง ทั้งการปลูกข้าวไร่และพืชอื่น ๆ เช่น พริก งามดา ผักต่าง ฯลฯ สำหรับการหาของป่าก็ได้แก่สัตว์ต่าง ๆ เห็ด หน่อไม้ พืชบางชนิดและผึ้ง เป็นต้น วิธีการก็คือใช้เครื่องมือง่าย ๆ ที่ทำขึ้นเอง เช่น ปืนแก๊ป เร้วดักสัตว์ เป็นต้น ผลผลิตที่ได้จากการเพาะปลูกและการหาของป่านั้นเป็นไปเพื่อการบริโภคเองเป็นเบื้องต้นก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าว ซึ่งไม่ปรากฏว่ามีการซื้อขายกัน พบว่าข้าวนอกจากบริโภคในครัวเรือนแล้วก็แบ่งปันกันในหมู่เพื่อนบ้านและทำบุญเท่านั้น ในบางกรณีที่ครอบครัวต้องประสบกับภาวะไม่พอกิน เช่น ฝนแล้งหรือภัยพิบัติต่าง ๆ ก็จะเป็นปัจจัยผลักดันให้ชาวบ้านออกไปรับจ้างทำงานเพื่อหาเงินมาซื้อข้าวกิน ไม่ว่าจะเป็น การรับจ้างหักข้าวโพดในไร่เพื่อนบ้านใกล้เคียง หรือการออกไปรับจ้างกับหน่วยป่าไม้ และหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่า รวมทั้งงานรับจ้างอื่น ๆ เท่าที่จะหาได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน มีเป็นจำนวนน้อยที่ออกไปรับจ้างไกลถึงในเมือง ดังนั้น วิธีการผลิตข้าวของหมู่บ้านแห่งนี้จึงเป็นไปเพื่อการบริโภคเองเท่านั้นโดยมีระบบการซื้อขายหรือเงินตรามาเกี่ยวข้องน้อยมาก

วิธีการปลูกข้าวของชาวบ้าน จะเพาะปลูกในพื้นที่ซึ่งเป็นระบบไร่หมุนเวียนเพื่อการยังชีพอันเป็นระบบที่ใช้สืบเนื่องกันมาแต่ดั้งเดิม กล่าวคือจะไม่มีใครมีกรรมสิทธิ์ถาวรในที่ดินเหล่านี้ เพียงแต่มีสิทธิทำกินชั่วคราว โดยเมื่อเลือกพื้นที่ได้แล้วชาวบ้านก็จะตัดฟันพื้นที่ป่ารอบ ๆ หมู่บ้านแล้วทำการเผาเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก พื้นที่เพาะปลูกของแต่ละครอบครัวจะมีจำนวนไม่มากนักประมาณ 5-6 ไร่ตามกำลังของแรงงานที่มีอยู่ในครอบครัว ข้าวที่ปลูกในไร่จะเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองซึ่งเป็นสายพันธุ์ที่สืบต่อกันมาแต่โบราณกว่า 10 สายพันธุ์ เช่น ข้าวเหนียวทอง ข้าวเหลือง ข้าวลาย เป็นต้น สำหรับในไร่ชาวนั้นชาวบ้านจะปลูกพืชอื่นร่วมไปด้วย เช่น ถั่ว หรือผักต่าง ๆ ที่เอาไว้กินเอง เป็นลักษณะการปลูกพืชแบบผสมที่อาศัยน้ำฝนแต่เพียงอย่างเดียว เมื่อทำการเพาะปลูกในพื้นที่นั้น 1-2 ปี ก็จะหยุดพักให้เป็นไร่ร้างเพื่อปล่อยให้ดินฟื้นตัวตามธรรมชาติที่เรียกว่า "ไร่ซาก" หลังจากนั้นก็จะย้ายไปทำไร่ในพื้นที่อื่น ๆ อีก 1-2 ปี และหมุนเวียนกลับมาทำกินในที่แปลงเดิมอีก เมื่อไร่ซากมีอายุประมาณ 7-10 ปี แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันด้วยความจำกัดของพื้นที่เนื่องจากมีประชากรในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น อายุของไร่ร้างหรือไร่ซากในหมู่บ้านห้วยหินดำจะลดลงเหลือประมาณ 3-5 ปีเท่านั้น พื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ยต่อครอบครัวประมาณ 5.5 ไร่

วิธีการผลิตที่เป็นไปเพื่อขาย ซึ่งเริ่มขยายตัวมากขึ้นพร้อม ๆ กับการคมนาคมที่สะดวกสบาย พืชที่ชาวบ้านทำการเพาะปลูกเพื่อขายโดยเฉพาะ ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องใช้พื้นที่จำนวนมากเพื่อปลูกข้าวโพดเพียงอย่างเดียว และยังจำเป็นที่จะต้องใช้เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชต่าง ๆ ที่ต้องจ่ายเงินซื้อหาจากภายนอก รวมทั้งเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ เช่น รถไถรวมทั้งแรงงานรับจ้าง สำหรับการขายผลผลิตนั้นก็ต้องทำโดยผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ นอกจากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แล้ว พริก ผัก กล้วย ก็เป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกขึ้นเพื่อขายของหมู่บ้านนี้เช่นเดียวกันโดยจะมีพ่อค้าจากภายนอกเข้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน สำหรับแหล่งรายได้ประจำที่เป็นตัวเงินของชาวบ้านที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งก็คือการหาของป่าขาย ไม่ว่าจะเป็นเห็ดหรือหน่อไม้ซึ่งพบว่ามีอยู่มาก หากในบางช่วงที่ชาวบ้านเก็บหาของป่าเหล่านี้ได้มากพร้อม ๆ กับการต้องการของตลาดที่สูงก็จะทำให้ชาวบ้านมีรายได้จำนวนไม่น้อยเลยทีเดียว

การทอดผ้าของกลุ่มแม่บ้าน นับว่าเป็นอาชีพเสริมที่สตรีเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อรายได้ของครอบครัวมาก มีการรวมตัวกันตั้งกลุ่มทอดผ้าพร้อมทั้งประยุกต์ทักษะและภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมรวมกับการพัฒนาเทคนิคใหม่ ๆ ทำให้ทอดผ้าที่มีคุณภาพดี ลดรายจ่ายสิ้นเปลืองทำให้เป็นที่ต้องการของตลาดและคนภายนอกที่เข้ามา ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สตรีมีบทบาทมากขึ้นในการใช้เวลาว่างเพิ่มพูนรายได้แก่ครอบครัว ความเข้มแข็งของกลุ่มทอดผ้านี้ได้เชื่อมโยงไปสู่การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในหมู่บ้านด้วย ซึ่งปรากฏว่าสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มทอดผ้าที่มีการรวมตัวอย่างเข้มแข็งมาก่อนทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สตรีมีบทบาทมากยิ่งขึ้นต่อฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว

6. การเปลี่ยนแปลงของบริบทหมู่บ้าน

6.1 ช่วงที่อิทธิพลภายนอกเข้ามาสู่หมู่บ้าน (พ.ศ. 2518-2525)

เดิมหมู่บ้านพอเพียงแห่งนี้ในช่วงก่อนปี 2518 มีสภาพเส้นทางคมนาคมที่ลำบากเนื่องจากไม่มีถนนติดต่อกับโลกภายนอก การติดต่อกันคงทำได้แต่เพียงระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง ๆ โดยใช้สัตว์

พาหนะต่าง ๆ เช่น ช้างหรือม้าหรือการเดินเท้า เท่านั้น ด้วยเหตุแห่งความจำกัดของการคมนาคมนี้ จึงเป็นข้อจำกัดที่ปิดกั้นไม่ให้อิทธิพลภายนอกเข้าไปสู่หมู่บ้านได้โดยง่าย จึงมีผลทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านในช่วงก่อนปี 2518 มีลักษณะเป็นแบบสังคมแบบประเพณี (Traditional Society) กล่าวคือ มีระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม เช่น การมีโครงสร้างทางสังคมที่มีความซับซ้อนน้อยไม่แบ่งแยกหน้าที่ การผูกพันกันแบบเครือญาติ การมีความเชื่อและพิธีกรรมแบบดั้งเดิมรวมทั้งการมีวิถีการผลิตที่เป็นไปเพื่อการบริโภคเอง เช่น การปลูกข้าวและหาของป่าด้วยเครื่องมือง่าย ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อรัฐมีนโยบายการกระจายงบประมาณตามโครงการเงินผัน ในปี 2518 ทำให้หมู่บ้านเริ่มมีถนนเล็ก ๆ ตัดผ่านเข้ามา และต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์เดินขบวนของนักศึกษาและรัฐเข้าปราบปรามอย่างรุนแรง หมู่บ้านนี้จึงถูกใช้เป็นที่พักหลบซ่อนตัวของขบวนการนักศึกษา รวมทั้งยังเป็นเขตแทรกซึมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยด้วยจึงทำให้มีส่วนกระตุ้นที่ทำให้รัฐพยายามเปิดเส้นทางคมนาคมเข้ามาสู่หมู่บ้านนี้รวดเร็วขึ้น ดังเช่นที่ชาวบ้านเรียกว่า "ถนนแห่งความมั่นคง" นั่นเอง (พยงค์ ศรีทอง. ม.ป.ป.)

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของหมู่บ้านจึงมีความสัมพันธ์กับถนนที่ตัดผ่านเข้ามาซึ่งเป็นปัจจัยเงื่อนไขสำคัญที่สุดที่ทำให้อิทธิพลจากภายนอกเข้ามาสู่หมู่บ้านทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายประการ ทั้งการดำรงชีวิต สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่า ความเชื่อ และสภาพเศรษฐกิจ ฯลฯ เมื่อสภาพถนนมีความสะดวกมากขึ้นกล่าวคือมีถนนลาดยางผ่านหมู่บ้านเมื่อปี 2524 และมีไฟฟ้าเข้ามาเมื่อปี 2541 ก็ยิ่งทำให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้นอย่างชัดเจนและรุนแรง นอกจากนั้น การมีโรงเรียนที่มีการสอนแบบสมัยใหม่เข้ามาก็เป็นปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญด้วยเช่นกัน

6.2 ช่วงการเสื่อมโทรมของป่าไม้และระบบนิเวศของหมู่บ้าน

มีผู้บันทึกไว้ว่า เมื่อปี 2516 บริษัททำไม้แห่งหนึ่ง ได้รับสัมปทานให้เข้าตัดฟันและชักลากไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติองค์พระ ฯ ในบริเวณพื้นที่ 810 ตารางกิโลเมตร ระยะเวลาสัมปทาน 20 ปี โดยบริษัทได้เริ่มลงมือทำไม้ในปี 2517 การตัดและชักลากไม้ตามสัมปทานนี้ได้ขยายวงกว้างขึ้นจนกระทั่งเข้าสู่อาณาเขตที่ทำกินของชาวบ้านพอเพียงในปี 2528 และได้ดำเนินการตัดไม้ไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งปี 2529 หลังจากนั้นบริษัทได้เคลื่อนพื้นที่การทำไม้เข้าสู่เขตหมู่บ้านอื่น ๆ คือ เขตบ้านกล้วย องค์พระและตะเพินคี จนกระทั่งมีการประกาศพระราชกำหนดยกเลิกสัมปทานทำไม้ทั่วประเทศเมื่อต้นปี 2532

ในขณะเดียวกัน ในระหว่างปี 2528-29 ได้มีการตัดถนนลูกรังเพื่อความมั่นคงเข้ามาทำให้มีคนจากภายนอกอพยพเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณรอบนอกหมู่บ้านมากขึ้น ดังนั้นจึงทำให้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมลงมากทั้งจากการทำลายของสัมปทาน และการบุกรุกเพื่อเปิดพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่อพยพเข้ามาใหม่ ปรากฏว่าที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์ป่าถูกทำลาย สัตว์ต้องหลบหนีจากเสียงรบกวนของเครื่องจักรกลรวมทั้งการถูกล่าอย่างไม่มีขอบเขต จนในที่สุดช้างเชือกสุดท้ายต้องล้มลงด้วยฝีมือของเจ้าหน้าที่บริษัทสัมปทานในปี 2529 ซึ่งความเสื่อมโทรมของสภาพป่าและระบบนิเวศของชุมชนอันเป็นผลเนื่องมาจากการได้รับสัมปทานการทำป่าไม้และการเข้ามาของถนน ทำให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการดำรงชีวิตต่าง ๆ ของชาวบ้านพอเพียง คือ

1. เกิดไฟไหม้ป่าอย่างรุนแรงเมื่อปี 2529 เนื่องจากมีเศษไม้แห้งอันเป็นผลจากจากเข้าตัดไม้ของบริษัท ฯ เป็นเชื้อเพลิงกองมืมาในบริเวณรอบ ฯ ชุมชน
2. เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่าง ฯ เช่น อากาศมีอุณหภูมิสูงขึ้น เกิดความแห้งแล้งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล
3. ป่าต้นน้ำถูกทำลาย ดินน้ำแห้ง เกิดภาวะการขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภค
4. ถ้าธารน้ำแข็งเนื่องจากดินถูกเปิดทางจากการทำทางสำหรับรถบรรทุกไม้
5. ชาวบ้านต้องประสบความยากลำบากจากการหาอาหารเนื่องจากป่าถูกทำลาย ทำให้ของจากป่ามีน้อยลง
6. เกิดความขัดแย้งจากการแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนที่อพยพมาตั้งใหม่ในบริเวณรายรอบ แม้จะมีการประกาศยกเลิกสัมปทานไปแล้วแต่การตัดไม้ทำลายป่าก็ยังมีได้หมดไป ยังคงปรากฏว่ามีกลุ่มนายทุนท้องถิ่นร่วมมือกับข้าราชการบางคนดำเนินการตัดไม้ทำลายป่าอย่างผิดกฎหมายอยู่ต่อไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี 2535-36 ที่มีปัญหาดังกล่าวที่รุนแรงมาก

การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้ โครงสร้างสังคมแบบประเพณี (Traditional Society)

เมื่อกล่าวถึงสังคมแบบประเพณี (Traditional or Folk Society or Primitive communism) ในทัศนะของนักสังคมวิทยาหลายท่าน เช่น โอล์เซน (Olsen, 1968 : 270-272) และ เองเกล (Engels, 1957 : 449-583) รวมทั้งคนอื่น ๆ นั้น มักอธิบายลักษณะของสังคมประเพณีว่าเป็นลักษณะสังคมแบบดั้งเดิมที่มนุษย์มีวิถีการดำรงชีวิต และความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติโดยมุ่งไปสู่การยังชีพเป็นหลักเพราะมีระดับเทคโนโลยีและวิธีการสะสมส่วนเกินที่ยังไม่พัฒนามากนัก นอกจากนั้นการที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษร่วมกันมา สังคมแบบนี้จึงมีความผูกพันกันในระบบเครือญาติที่มีอยู่ในรูปของการอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวขยาย ซึ่งทำให้สังคมประเพณีมีความแตกต่างทางชนชั้นน้อยและเอื้อให้มีการจัดสรรทรัพยากรในลักษณะการใช้กรรมสิทธิ์ร่วมกัน ทำให้เกิดการกระจายการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ อย่างทั่วถึงโดยไม่มีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและการขูดรีดเอาเปรียบ นอกจากนั้น การที่สังคมประเพณีมีการแจกแจงทางโครงสร้างเพื่อแบ่งแยกหน้าที่ (Social differentiation) ให้แก่สถาบันสังคมต่าง ๆ น้อย ทำให้ครอบครัวมีบทบาทในการบูรณาการหน้าที่ทางสังคมหลายด้านทั้ง เศรษฐกิจ การปกครอง ศาสนา สันทนาการและการขัดเกลาทางสังคม จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนยังคงรักษาอำนาจในการจัดการของตนเองไว้ได้ภายใต้โลกทัศน์และระบบคุณค่าที่ถ่ายทอดต่อกันมาแต่ดั้งเดิม โดยมีบรรทัดฐานพร้อมทั้งการควบคุมและการสนับสนุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในรูปจารีตประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบและควบคุมแบบแผนความประพฤติเหล่านี้ไว้

วิถีการผลิตในสังคมประเพณีนั้น มีความใกล้เคียงอย่างยิ่งกับวิถีการผลิตของระบบชุมชนบุพกาลตามที่มาร์กซ์ได้อธิบายไว้ กล่าวคือ พลังการผลิตของชุมชนอยู่ในขั้นเริ่มต้น มีเทคโนโลยีระดับต่ำยังเอาชนะธรรมชาติได้น้อยมาก ผลิตภาพต่ำ ไม่มีผลผลิตเหลือจากการบริโภคอีกทั้งไม่มีสิ่งจูงใจให้ผลิตเกินจากการบริโภค เนื่องจากไม่มีระบบการจัดการที่เหมาะสมในการสะสมส่วนเกินเหล่านี้ โครงสร้างเศรษฐกิจของสังคมประเพณียังเป็นไปในลักษณะที่ชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ไม่มีการแบ่งชนชั้นอย่างชัดเจน การได้เปรียบเสียเปรียบกันระหว่างชนชั้นจึงไม่รุนแรง ชุมชนเป็นครอบครัวใหญ่ประกอบด้วยเครือญาติผู้สืบสายโลหิตเดียวกันมา สมาชิกช่วยเหลือร่วมมือกันในการผลิตและต่างได้รับส่วนแบ่งโดยยุติธรรมจากชุมชน ระบบการแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่เป็นการนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกันเองหรือใช้ระบบสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแบบง่าย ๆ และเนื่องจากยังไม่มียุทธศาสตร์จึงยังไม่มีรัฐซึ่งเป็นตัวแทนของชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิตเกิดขึ้น

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533 : 15-41) วิเคราะห์ให้เห็นถึงวิถีหรือระบบการผลิตของสังคมไทยในยุคสังคมประเพณีว่า เป็นลักษณะการผลิตเพื่อยังชีพ หรือเพื่อกินเพื่อยู่โดยทำการกสิกรรมปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเอง ผสมผสานไปกับการเก็บของป่า ล่าสัตว์ จับปลา พืชหลักที่ใช้ในการบริโภคคือ ข้าวซึ่งจะเป็นหลักประกันสำหรับความพอเพียงของการบริโภค ส่วนอาหารอื่น ๆ

เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดและอยู่ร่วมกันได้นี้ จะถูกถ่ายทอดโดยเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ในสังคมประเพณีนั้น สถาบันครอบครัวมีบทบาทอย่างสำคัญร่วมกับสถาบันอื่นของชุมชนในกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมดของสมาชิก ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดความรู้อันได้แก่ วิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินอันเป็นชีวิตประจำวัน หรือการถ่ายทอดวิชาความรู้เฉพาะทาง เช่นวิชาช่างแขนงต่าง ๆ วิชาการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน รวมทั้งการถ่ายทอดระบบคุณค่าให้แก่สมาชิก ซึ่งมีผลต่อการคัดเลือกคนเข้าศึกษาหรือการสร้างระบบจรรยาบรรณเพื่อควบคุมพฤติกรรมของผู้เรียนจนกระทั่งสำเร็จไปประกอบอาชีพแล้ว

นอกจากนั้น ในด้านการปกครองและการจัดการภายในพบว่าสังคมประเพณีนั้นได้มีการสร้างและพัฒนาระบบการปกครองและบริหารภายในชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันของตนเองอยู่เดิมก่อนที่จะระบบการบริหารราชการของรัฐจะเข้าไปมีบทบาทแทนที่ ทั้งนี้โดยการให้ระบบผู้อาวุโสและผู้นำชุมชนซึ่งมีบทบาทในการรักษาหรือและแก้ไขปัญหารวมทั้งข้อขัดแย้งต่าง ๆ ร่วมกันโดยอาศัยจารีตประเพณีอันเป็นแบบแผนความประพฤติที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นมาเป็นเครื่องมือ มากกว่าการให้ความสำคัญด้วยบทกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร แม้กระทั่งความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น สังคมประเพณีก็สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เช่น การสร้างความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามที่ชุมชนอื่นประสบปัญหาฝนแล้งผลผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภคก็สามารถนำพืชผลเท่าที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนกัน โดยการแลกเปลี่ยนในภาวะดังกล่าวจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือกันตามระบบคุณธรรมมากกว่าเป็นการแลกเปลี่ยนกันในระบบการค้าที่ต้องคำนึงถึงมูลค่าในการแลกเปลี่ยนและการได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างกัน หรือแม้กระทั่งในยามปกติ ด้วยความตระหนักในข้อเท็จจริงที่ชุมชนมีความจำกัดในด้านต่าง ๆ ทำให้ไม่มีความสมบูรณ์เพียงพอที่จะตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ของตนเองอย่างเต็มที่แต่เพียงลำพัง ดังนั้นการพัฒนาระบบความสัมพันธ์ในเชิงความร่วมมือที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันกับชุมชนอื่น ๆ จึงเป็นความจำเป็นของทุกชุมชน ซึ่งหลายกรณีความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผูกพันกันในเชิงเครือญาติโดยไม่ต้องร่วมสายโลหิตด้วยวิธีการอันชาญฉลาดโดยใช้พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องมือ เช่น การผูกเถลหรือการผูกเสี่ยว เป็นต้น

ในด้านของโลกทัศน์ ระบบคุณค่า และความเชื่อของสังคมประเพณีพบว่า ผลจากการต่อสู้ทางการผลิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติและการมาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ทำให้สังคมประเพณีสร้างระบบคุณค่าและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนรากฐานของการตระหนักถึงความสำคัญ และให้คุณค่ากับธรรมชาติที่แวดล้อมตัวเองอย่างมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาและโลกทัศน์ในการดำเนินชีวิตสังคมประเพณีที่เน้นการปรับตัวและการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างสอดคล้องและสมดุล ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ ขึ้นมาเป็นตัวแทนธรรมชาติในรูปของผีและสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีกปรากฏพบเห็นอยู่เสมอในตำนาน พิธีกรรม ฯลฯ อันแสดงถึงความเชื่อที่เห็นว่าธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่นั้นทุกอย่างมีเจ้าของที่จะต้องให้ความเคารพใครจะล่วงละเมิดด้วยความมักง่ายมิได้ เช่น ความเชื่อเรื่องเจ้าป่าเจ้าเขาที่ทำให้ชาวบ้านเคารพจนมิอาจตัดไม้ทำลายป่าได้อย่างง่าย ๆ นอกจากนั้นการมีชีวิตที่ผูกพันที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติทำให้ชาวบ้านให้ความเคารพต่อธรรมชาติที่มีความยิ่งใหญ่ ยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับตนเองกับโลก จักรวาล

และดวงดาวแล้วในโลกทัศน์ของชาวบ้านก็ยังเห็นตนเองยิ่งเล็กลงมาก การดำเนินความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ กับธรรมชาติจึงต้องมีความระมัดระวังมิให้ไปกระทบกระเทือนหรือล่วงละเมิดได้ การสร้างระบบความสัมพันธ์ใด ๆ มนุษย์ต้องพยายามเรียนรู้กฎของธรรมชาติแล้ว พยายามปรับตัวเพื่อสร้างวิถีการดำเนินชีวิตและระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ ให้สอดคล้องอยู่ตลอดเวลา ซึ่งโลกทัศน์ดังกล่าวนี้แตกต่างอย่างยิ่งกับระบบคุณค่าและโลกทัศน์สมัยใหม่ที่พยายามเอาชนะธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา

ลักษณะของโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสังคมประเพณีก็คือการให้ความเคารพอย่างสูงกับบรรพบุรุษและสิ่งที่บรรพบุรุษส่งสืบทอดต่อกันมาโดยการแสดงออกด้วยการบูชาและเคารพยำเกรงแม้ว่าบรรพบุรุษเหล่านั้นจะตายจากโลกนี้ไปแล้ว แม้อมาศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธซึ่งเข้ามาภายหลังก็ได้สร้างความเชื่อและพิธีกรรมที่สามารถผสมกลมกลืนและปรับตัวเข้ากับอย่างสอดคล้องกับความเชื่อเดิมโดยการสร้างความเชื่ออย่างต่อเนื่องในเรื่องวิญญาณหรือผีที่สามารถให้คุณและโทษกับคน ความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าได้สะท้อนถึงลักษณะโครงสร้างครอบครัวและการจัดระเบียบในสังคมด้วย เช่น การแบ่งชั้นของผีออกเป็นผีบรรพบุรุษประจำครอบครัวและชุมชนซึ่งมีอำนาจในหน้าที่และขอบเขตที่แตกต่างกัน

ในสังคมประเพณี ระบบคุณค่าและความเชื่อเกี่ยวกับผีและสิ่งเหนือธรรมชาตินี้เป็นกฎที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาก ซึ่งสุรเวช เวชพิทักษ์ (2533 : 32) ได้ชี้ให้เห็นว่า การทำผิดกฎหมายอาจไม่ถูกลงโทษถ้าไม่มีผู้ใดรู้เห็น เพราะเป็นกฎที่เขียนไว้เป็นหนังสือที่อยู่ภายนอกตัวคน แต่กฎของผีเป็นกฎที่สมาชิกสังคมทุกคนรับรู้นับตั้งแต่วัยเยาว์โดยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ดังนั้นจึงเป็นกฎที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของสมาชิกทุกคนและด้วยอำนาจของผีที่สามารถรู้เห็นเสมอว่าใครกระทำความผิด เมื่อใดและที่ไหน ควบคู่ไปกับการมีบทลงโทษที่สามารถดลบันดาลให้ผู้กระทำความผิดมีอันเป็นไปต่างๆ นานา เช่น เจ็บไข้ได้ป่วยจนไปถึงตาย ดังนั้นการนับถือผีและความเชื่อต่าง ๆ ทางศาสนาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งในการควบคุมและสนับสนุนให้สมาชิกสังคมปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม ยิ่งไปกว่านั้นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ของสังคมประเพณียังสามารถถ่ายทอดโลกทัศน์และระบบคุณค่าให้สมาชิกสังคมในรุ่นต่อไปโดยทำให้เกิดความเชื่อว่า ผู้ที่เคารพและปฏิบัติตามแนวทางที่บรรพบุรุษวางแนวไว้ให้อย่างดีแล้วจะได้รับประโยชน์ ส่วนผู้ที่ลบหลู่หรือไม่ปฏิบัติตามก็จะได้รับโทษ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้แบบแผนการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวสามารถสืบทอดต่อไปได้

นาภรณ์ หะวานนท์ (2542 :14-17) สะท้อนมุมมองทางด้านสังคมวิทยาที่มีต่อสังคมประเพณีว่า ในสังคมประเพณีนั้น กิจกรรมการผลิตจะอยู่ในแวดวงของครอบครัวและเครือญาติโดยมีฐานการผลิตอยู่ที่หมู่บ้าน จึงมีผลทำให้การแลกเปลี่ยนและการบริโภคจำกัดขอบเขตอยู่ในครอบครัวและหมู่บ้าน การแลกเปลี่ยนภายนอกหมู่บ้านมีน้อยมาก แม้กระทั่งการกำหนดตำแหน่งของงานอาชีพต่าง ๆ ก็ถูกกำหนดโดยระบบเครือญาติด้วย ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าวิถีการผลิตและโครงสร้างสังคมแบบนี้ทำให้การผลิตและการบริโภคดำรงอยู่ในบริบทสังคมเดียวกัน และ เงินตรามีอิทธิพลน้อยมากในสังคมที่มีลักษณะเช่นนี้

นอกจากนั้น ยังชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่าวิถีการผลิตเพื่อยังชีพนั้นเป็นการผลิตเพื่่อมุ่งสำหรับไว้กินและไว้ใช้ในครัวเรือนมิใช่เพื่อการแลกเปลี่ยน ผลผลิตหลักของสังคมประเพณีคือข้าวเนื่องจากคนไทยบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก รวมทั้งมีการเก็บของป่า จับปลา ล่าสัตว์มาเป็นอาหาร สำหรับสิ่งของเครื่องใช้

ในชีวิตประจำวันก็เป็นการผลิตขึ้นใช้เอง เช่น การทอผ้าหรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในบางสังคมอาจต้องมีความจำเป็นที่ต้องแลกเปลี่ยนผลผลิตบางอย่างที่ผลิตเองไม่ได้กับชุมชนอื่น ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ทางการผลิตเช่นนี้มีใช่เป็นการพยายามแบ่งงานทำระหว่างหมู่บ้าน หากเป็นการผลิตที่เป็นไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยาของแต่ละหมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้ความชำนาญเฉพาะทางที่เกิดขึ้นจึงเป็นผลจากการสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษมากกว่าจากการแบ่งแยกหน้าที่เฉพาะด้าน

การผลิตเพื่อยังชีพนี้ มีส่วนสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมอื่น ๆ ของสังคม ประเพณีเพราะในวิถีการผลิตแบบนี้ ครอบครัวจะทำหน้าที่ทั้งทางด้านการผลิต และการบริโภคไปพร้อม ๆ กัน ในด้านการผลิตแต่ละครอบครัวจะทราบว่าจะต้องผลิตข้าวเท่าใดจึงจะเพียงพอต่อการบริโภคและยังทราบต่อไปอีกว่าจะต้องจัดเตรียมปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เช่น ที่ดิน แรงงาน เมล็ดพันธุ์ รวมทั้งเครื่องมือเครื่องมือน้อย่างไรจึงจะสามารถผลิตได้ตามที่ต้องการ รวมทั้งจะต้องมีความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับความเพียงพอของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหารของครอบครัวด้วย ในวิถีการผลิตแบบยังชีพ คนไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับการตลาด หรือ ระบบราคาทั้งนี้เพราะการผลิตเช่นนี้เป็นไปเพื่อการบริโภคในครอบครัวเป็นหลัก การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นก็มักจำกัดอยู่แต่เพียงในหมู่บ้าน แม้ว่าจะมีการแลกเปลี่ยนภายนอกชุมชนบ้างก็เป็นเพียงจำนวนจำกัด อย่างไรก็ตามในระบบการผลิตแบบนี้ แต่ละครัวเรือนไม่สามารถทำการผลิตได้แต่โดยลำพังหากแต่ต้องอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับครัวเรือนอื่นไม่ว่าจะเป็นในด้านแรงงาน เครื่องมือต่าง ๆ รวมทั้ง การจัดแบ่งสรรและการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ที่ใช้ในการผลิต เช่น การจัดการระบบเหมืองฝาย หรือการจัดระบบการปกครองเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน ซึ่งโดยนัยนี้อาจกล่าวได้ว่าสายใยเกาะเกี่ยวระหว่างครัวเรือนในชุมชนที่มีวิถีการผลิตเพื่อยังชีพ มีรากฐานมั่นคงเพราะทุกคนตระหนักว่าหากขาดความร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนแล้ว ครัวเรือนแต่ละแห่งก็ไม่สามารถอยู่ได้แต่เพียงลำพัง ลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งที่นักวิชาการเรียกว่าเป็น ความเพียงพอในระดับหมู่บ้าน ซึ่งหมายความว่า ความเพียงพอ (Self -Sufficient) หรือภาวะที่เรียกว่า พออยู่พอกินจะสามารถเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในระดับหมู่บ้านเท่านั้นไม่ใช่ในระดับครัวเรือน (นภาพรณ ทะวานนท์. 2542 : 19-20)

จะเห็นได้ว่าด้วยวิถีการผลิตในลักษณะดังเช่นที่กล่าวมา ทำให้สังคมประเพณีมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบคุณค่าที่เอื้อต่อการเกิดขึ้น และดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงอย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการมีโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่เคารพต่อธรรมชาติ อันเป็นผลให้กิจกรรมการผลิตรวมทั้งกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ ปรับตัวให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ โดยมีระบบคุณค่า ความเชื่อเป็นเครื่องมือในการควบคุมและสนับสนุนทางสังคมที่ทำให้ระบบความสัมพันธ์แบบเศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง นอกจากนั้นโครงสร้างทางการเมืองและการจัดการที่ไม่มีระบบชนชั้นรวมทั้งการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแนวราบหรือแบบวิสาสะ (Association) ก็มีส่วนอย่างมากในการสนับสนุนความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรการผลิตและการกระจายผลผลิตเพื่อการบริโภค ยิ่งไปกว่านั้นการที่การผลิตและการบริโภคที่ดำรงอยู่ในบริบทของสังคมเดียวกัน ก็มีส่วนอย่างสำคัญเช่นกันที่ทำให้สมาชิกของสังคมประเพณีสามารถที่จะมีอำนาจการต่อรอง รวมทั้งการจัดการที่ทำให้ได้รับการตอบสนองความต้องการในการบริโภคและความต้องการด้านอื่น ๆ ได้อย่างเต็มที่ แม้ในเวลาต่อมาด้วยความเป็นพลวัตของสังคมจะพบว่าลักษณะ

ความสัมพันธ์แบบวิสาสะในสังคมประเพณีจะกลายเป็นความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง หรือแบบอุปถัมภ์มากขึ้น ซึ่งมีผลทำให้เกิดการแตกตัวเป็นระบบชนชั้นขึ้นอันมีผลกระทบกระเทือนต่อการเข้าถึงทรัพยากรและการกระจายผลผลิต แต่การทำงานของระบบความสัมพันธ์ทางด้านอื่น ๆ ก็ยังสามารถสนับสนุนให้ความสัมพันธ์แบบเศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ได้ตลอดมา

สำหรับในด้านการบริโภคพบว่าบทบาทของสถาบันศาสนาที่ปลูกฝังค่านิยมในเรื่องของความพอดีมีบทบาทอย่างมากต่อแบบแผนการบริโภคในสังคมประเพณีรวมทั้งการผลิตที่เป็นไปสำหรับการบริโภคโดยมิได้มีสิ่งจูงใจและสนับสนุนในการสะสมผลผลิตส่วนเกินจึงทำให้สมาชิกสังคมมีความพอเพียงในการตอบสนองความต้องการในการบริโภคอยู่ตลอดเวลาด้วย

เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้โครงสร้างสังคมประเพณีของหมู่บ้านพอเพียง

เนื่องจากในบทที่ 5 นี้ มีวัตถุประสงค์ที่ต้องการอธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียง เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในบริบทของสังคมประเพณีได้อย่างไร โดยพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะของความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก 4 ประการ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรรผลผลิตตามรายละเอียดที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จึงแบ่งออกเป็นสองช่วง ได้แก่ ข้อมูลในช่วงก่อนปี 2518 ซึ่งหมู่บ้านพอเพียง หรือสนามศึกษานั้นอยู่ภายใต้บริบทของโครงสร้างสังคมแบบประเพณีเนื่องจากยังไม่มีอิทธิพลภายนอกเข้าแทรกแซง กับข้อมูลในช่วงหลังปี 2518 ซึ่งโครงสร้างหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปหลายด้านจากการถูกแทรกแซงจากปัจจัยภายนอก ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดในบทที่ 6 และบทที่ 7 ต่อไป

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาพบว่า หมู่บ้านพอเพียง ในยุคก่อนปี 2518 เมื่อยังไม่มีถนนตัดผ่านเข้าไปในหมู่บ้านจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากอิทธิพลภายนอกที่หลั่งไหลเข้ามานั้น กล่าวได้ว่าโครงสร้างสังคมของหมู่บ้านนี้มีลักษณะแบบสังคมประเพณีอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของวิถีการผลิต ที่พบว่าเป็นไปเพื่อการยังชีพด้วยการอาศัยการเกษตรกรรมต่าง ๆ ทั้งการปลูกข้าวและพืชอื่น ๆ ผสมผสานไปกับการเก็บของป่า ถั่วสัตว์ จับปลา เพื่อตอบสนองต่อความต้องการปัจจัย 4 ให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขพอสมควรตามอัตภาพ หรือการมีลักษณะเป็นสังคมแบบเครือญาติที่สืบสายโลหิตจากชนเผ่ากะเหรี่ยงร่วมกันมาทำให้เกิดความแตกต่างกันจากการแบ่งชนชั้นน้อยมีผลให้เกิดความช่วยเหลือร่วมมือกันระหว่างญาติพี่น้องและการกระจายทรัพยากรอย่างเท่าเทียม อีกทั้งการที่หมู่บ้านนี้มีโครงสร้างสังคมที่มีความซับซ้อนน้อย หน่วยสังคมต่าง ๆ ทำหลายหน้าที่ ทำให้มีความสามารถในการบูรณาการสูง และการมีระบบคุณค่าและความเชื่อต่าง ๆ ในสิ่งเหนือธรรมชาติที่พิสูจน์ไม่ได้ ก็ล้วนแล้วแต่เป็นลักษณะที่พบในสังคมประเพณีทั้งสิ้น

1. เงื่อนไขของความพอเพียง

มโนทัศน์ที่เป็นข้อค้นพบจากข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงโดยนัยยะของความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองที่ปรากฏอยู่ในรูปความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตและการบริโภครวมทั้งดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์และความ

สมดุลระหว่างกายกับจิตของมนุษย์นั้น เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้สังคมประเพณีของหมู่บ้านนี้ได้ด้วยเงื่อนไขหลักสำคัญ 2 ประการ ประการแรกคือ การมีวิถีการผลิตแบบยังชีพของหมู่บ้านซึ่งการผลิตเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคของตนเองเป็นหลัก ประการที่สองคือ ศักยภาพของหมู่บ้านที่ยังคงสามารถดำรง รักษา “อำนาจ” ในการดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ และกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของตนเองไว้ ทำให้สามารถใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่จัดการให้กิจกรรมการผลิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ตอบสนองความต้องการในการบริโภคของตนเองอย่างสมดุล นอกจากนั้นยังพบว่ามีเงื่อนไขอื่น ๆ อีก 4 ประการที่เป็นเงื่อนไขสนับสนุน ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถเกิดขึ้น และดำรงอยู่ในโครงสร้างสังคมประเพณีของหมู่บ้านคือ

1. การปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพลภายนอกและระบบการค้าแบบแบบเงินตรา
2. สภาพของป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งทรัพยากรที่เพียงพอ
3. เทคโนโลยีที่มีขนาดเหมาะสมและไม่ซับซ้อนจนเกินไป
4. จำนวนประชากรที่เหมาะสม

การมีวิถีการผลิตหลักแบบยังชีพของหมู่บ้านนั้น ทำให้ความต้องการบริโภคของครอบครัวและชุมชนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดลักษณะของกิจกรรมการผลิตไม่ว่าจะเป็นชนิดหรือจำนวนผลผลิตต่าง ๆ ในขณะที่อำนาจของชุมชนจะเป็นปัจจัยที่ควบคุมดูแลให้การผลิต นับตั้งแต่การจัดการปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน แรงงาน เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ รวมถึงกระบวนการผลิตตลอดจนกระทั่งการแลกเปลี่ยนหรือจัดสรรผลผลิตที่เกิดขึ้นให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการในการบริโภคอย่างสอดคล้องและพอเพียง ดังนั้น ข้อสรุปที่ได้ก็คือ วิถีการผลิตแบบยังชีพจะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงกันระหว่างการผลิตและการบริโภค ในขณะที่อำนาจของชุมชนและครอบครัวจะทำหน้าที่บูรณาการให้เกิดความสมดุลระหว่างสองกิจกรรมนี้ในช่วงต่อมา ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวจำเป็นที่ต้องดำเนินไปควบคู่กันไปทั้งสองประการจึงจะทำให้ความพอเพียงเกิดขึ้นและสามารถดำรงอยู่ได้ (ซึ่งจะได้อภิปรายถึงรายละเอียดในประเด็นนี้ในช่วงต่อไป)

มนัสศักดิ์กล่าวข้างต้นนี้ได้รับการยืนยันโดยข้อมูลจากการศึกษาสภาพหมู่บ้านพอเพียงในช่วงสังคมประเพณีที่ได้ชี้ให้เห็นว่า สภาพการติดต่อและการคมนาคมที่ลำบากทางไกลทำให้หมู่บ้านพอเพียงในช่วงก่อนปี 2518 ถูกแทรกแซงจากอำนาจภายนอกและวิถีการผลิตแบบทุนนิยมน้อยมาก ดังเช่น ที่ชาวบ้านผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่า “เมื่อก่อนเห็นคนไทยเข้ามาก็กลัวตายเลยเพราะไม่ค่อยมีคนเข้ามา” “ในป่าสัตว์เยอะ คนมันน้อย คนไทยก็ไม่มี” “การอยู่ในป่าลึกนี้ การเข้าออกเงินเรื่องลำบากมาก” การที่ไม่มีคนภายนอกอพยพเข้ามาทำให้จำนวนประชากรของหมู่บ้านมีจำนวนที่เหมาะสมกับทรัพยากรที่มีอยู่อีกทั้งการเป็นเครือญาติร่วมเผ่าพันธุ์เดียวกันก็ทำให้เกิดความผูกพันที่แน่นแฟ้นระหว่างกัน นอกจากนั้น สภาพของการเป็นสังคมปิดยังทำให้วิถีการผลิตแบบยังชีพเป็นวิถีการผลิตหลักของหมู่บ้าน กิจกรรมการผลิตทั้งหมดจะถูกกำหนดโดยความต้องการบริโภคของครอบครัวและชุมชน ซึ่งจะปรากฏอยู่ในลักษณะการทำมาหากินของชาวบ้านที่พบว่าขึ้นอยู่กับกิจกรรมหลัก 2 ประเภท คือ การเพาะปลูกพืชไร่ต่าง ๆ ได้แก่ ข้าว พริก มะเขือ พืชผัก และการหาของป่า ได้แก่ การล่าสัตว์ การเก็บหน่อไม้ เห็ด หรือน้ำผึ้ง สมุนไพร ฯลฯ รวมทั้งการทอผ้าและการจักสานอุปกรณ์ต่าง ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ ในยามว่างเพื่อนำมาบริโภคในชีวิตประจำวัน เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตก็ขนาดเล็ก

ไม่ซับซ้อน เช่น เครื่องมือและอุปกรณ์แบบง่าย ๆ โดยอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของป่าเป็นแหล่งทรัพยากรการผลิตที่สำคัญในการดำรงชีวิต ในหมู่บ้าน ครอบครัวและชุมชนจะเป็นองค์กรทางสังคมที่ทำหน้าที่บูรณาการ (Integration) ทั้งกิจกรรมการผลิตและการบริโภค เหล่านี้ไว้ด้วยกันภายใต้อำนาจที่ตนเองมีอยู่ โดยจะทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคไปพร้อมกัน ปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ล้วนแล้วแต่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงหรือความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภคเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในหมู่บ้านพอเพียง ในช่วงก่อนที่โครงสร้างสังคมของหมู่บ้านจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมทันสมัยในเวลาต่อมา

“ช่วงก่อนสัมปทานเข้ามาเปิดป่า ก่อนหน้านั้นชาวบ้านอยู่กันแบบยังชีพมาก คือปลูกข้าวไร่เป็นไร่นาหมุนเวียน แล้วก็ปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ นานาชนิดเข้าไปในนั้น เพื่อการยังชีพทั้งหมด อาจจะมีการติดต่อกับโลกภายนอกบ้าง แต่ก็ยังเป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้า อาจจะเป็นพวกกระวาน เขาตัดไปแลกกับพวกเกลือ น้ำมันก๊าด ตะกั่วแล้วก็เครื่องเหล็ก เป็นต้น”

“คือเอาไปกินได้ตลอดฤดูกาล จนบางส่วนของข้าวไร่ไปแล้ว ก็ยังมีเหลืออยู่ ยาสูบ ผ้ายพริก แดงกวา พวกนี้จะมีให้กินตลอดไป นี่เป็นระบบของชาวหมู่บ้านนี้”

“เมื่อก่อนไม่ต้องทำมาก เราก็กิน” “เมื่อก่อนเหลือ ยังได้แลกกันด้วย”

“เหลือกิน แล้วแต่คนขยันหรือไม่ขยัน ถ้าทำมากก็ได้มาก ทำน้อยก็ได้น้อย ”

“ตอนนั้น ดันไม้ตันไร่เยอะ ไม่มีใครมาทำ ในป่ามีทุกอย่าง อาหารในป่าเยอะ”

2. กระบวนการดำรงอยู่ของความพอเพียง

อย่างไรก็ตาม การที่อำนาจยังคงดำรงอยู่ในชุมชนมิได้เป็นเพียงเงื่อนไขที่ทำให้ความพอเพียงเกิดขึ้นได้เท่านั้น แต่อำนาจดังกล่าวยังก่อให้เกิดการสร้าง “กระบวนการจัดการ” ในรูปการจัดระเบียบทางสังคมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบรรทัดฐาน การควบคุมรวมทั้งการสนับสนุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในรูปจารีตประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อหรือที่รวมเรียกว่าภูมิปัญญา ทำให้เกิดจัดระเบียบความสัมพันธ์ในหมู่บ้านที่เอื้อให้ความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภครวมอยู่ รวมทั้งยังทำให้กระบวนการนี้มีการผลิตซ้ำโดยการถ่ายทอดสู่สมาชิกใหม่ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมอีกด้วย ดังนั้นอำนาจของชุมชนที่เป็นบ่อเกิดของกระบวนการจัดการหรือภูมิปัญญาเหล่านี้จึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ได้ต่อมา

ชีวิตของชาวบ้านหมู่บ้านพอเพียงภายใต้การพึ่งพาอาศัยป่าอันอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งทรัพยากรรวมทั้งการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนในการดำรงชีวิตนั้น ทำให้ชาวบ้านเหล่านี้เรียนรู้ว่าหากจะดำเนินชีวิตของตนให้มีความพอเพียงและมีความสุขอย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องมีระบบการจัดการให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากป่าอย่างสมดุลโดยมีการดูแลรักษาให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป รวมทั้งการมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนเพราะความพอเพียงในระดับครอบครัวนั้นไม่อาจดำรงอยู่ได้เพียงลำพัง หากแต่ต้องเกิดความพอเพียงในระดับชุมชนพร้อมกันด้วยความพอเพียงที่เกิดขึ้นจึงจะดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ดังนั้นชาวบ้านเหล่านี้จึงได้ใช้ร่วมกันสร้างระบบความสัมพันธ์ และกฎเกณฑ์ทางสังคมในรูปของบรรทัดฐาน จารีตประเพณี ความเชื่อรวมทั้งพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สามารถสร้างระบบการจัดการที่เอื้อให้ตนดำรงชีวิตอย่างสมดุลและเหมาะสมกับบริบทที่แวดล้อมอยู่

ได้ ระบบการจัดการหรือภูมิปัญญาดังกล่าวนี้นี้ ถือได้ว่าเป็นองค์ความรู้ของท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นมาจากการเรียนรู้จากชีวิตจริง พร้อมทั้งได้มีการคิดสรร และถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวอย่างต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน จนตกผลึกกลายเป็น วิถีคิด ระบบคุณค่าและโลกทัศน์ต่าง ๆ ที่แสดงออกมาในรูปจารีต ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาจึงไม่สามารถดำเนินต่อไปได้หากถูกตัดขาดออกจากรากเหง้าของธรรมชาติและวัฒนธรรมเดิม นอกจากนั้นภูมิปัญญายังมีความใกล้ชิดกับความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการทางด้านทรัพยากรซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาคุณภาพของระบบนิเวศไว้ ภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่นจึงประกอบไปด้วยแนวคิดเชิงศีลธรรมและการดูแลจัดการระบบนิเวศไปพร้อม ๆ กัน เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตย์อยู่ในป่าทำให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างเห็นคุณค่า มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ยำเกรงและตระหนักในบุญคุณของป่า ซึ่งต่อมาความเชื่อและวิถีคิดเหล่านี้ได้ตกผลึกกลายเป็นโลกทัศน์ และระบบคุณค่าที่มีผลต่อการกำหนดบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าซึ่งเป็นการผสมผสานอย่างแยบยลระหว่างหลักการของเหตุผลและความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่เข้ามามีบทบาทในการกำหนดและจัดระเบียบการใช้ทรัพยากรให้อยู่บนพื้นฐานของพึงพาวอาศัยกันระหว่างคนกับป่าอย่างสมดุล นอกจากนั้นกระบวนการถ่ายทอดหรือการผลิตภูมิปัญญาเหล่านี้เข้าสู่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคมอย่างต่อเนื่องก็ได้ทำให้ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้รับการตรวจสอบ และปรับเปลี่ยน เพื่อประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลาด้วย อย่างไรก็ตามข้อเตือนใจที่ต้องนึกถึงอยู่เสมอก็คือ ภูมิปัญญาหรือศักยภาพในระบบการจัดการดังกล่าวข้างต้นนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้ หากชาวบ้านปราศจาก “อำนาจ” ในการดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการเรื่องที่ดิน แรงงาน การใช้ทรัพยากรจากป่ารวมทั้งการผลิตและถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ซ้ำโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของตนเอง

จะเห็นได้ว่า การที่ชาวบ้านในหมู่บ้านพอเพียงยังคงมีอำนาจของตนเองในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ โดยมีได้ถูกแทรกแซงหรือถูกกลืนจากอิทธิพลภายนอกในช่วงก่อนปี 2518 นั้น ทำให้เขาสามารถสืบทอดหรือผลิตซ้ำกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาแต่ครั้งในอดีตเกี่ยวกับระบบการจัดการเพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติ และการพึ่งพาวอาศัยกันอันเป็นพื้นฐานที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียง ดังนั้น ภูมิปัญญาของชาวบ้านแห่งนี้ที่ปรากฏอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในกิจกรรมการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตแล้วแต่สนับสนุนให้ไปสู่การมีชีวิตที่พอเพียงทั้งสิ้น กล่าวคือ

1. การผลิต พบว่า วิถีการผลิตหลักของหมู่บ้านนี้ในช่วงเวลาก่อนปี 2518 นั้น ขึ้นอยู่กับกิจกรรมการผลิตหลัก 2 ประเภทคือ การเพาะปลูกและการหาของป่า ซึ่งผลผลิตที่ได้เกือบทั้งหมดเป็นไปเพื่อการยังชีพสำหรับการบริโภคในครอบครัว ส่วนน้อยอาจมีการแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่นบ้าง แต่ไม่ปรากฏข้อมูลว่ามีการซื้อขายกันโดยใช้เงินตรามากนัก ในหมู่บ้านนี้ พืชที่ถือว่าเป็นผลผลิตหลักสำหรับการบริโภคของทุกครอบครัวก็คือ ข้าว ดังนั้นการสร้างระบบการจัดการเกี่ยวกับที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญที่ใช้ในการเพาะปลูกข้าวและพืชอื่น ๆ เพื่อให้เกิด

1.1 ความอุดมสมบูรณ์ของดินอยู่เสมอ

1.2 การมีจำนวนที่ดินที่เพียงพอแก่การเพาะปลูกเพื่อยังชีพของสมาชิกหมู่บ้านทุกครอบครัว

1.3 การใช้ที่ดินให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ปัจจัยดังกล่าวนี้จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งของชุมชน ดังนั้น มโนทัศน์ที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการจัดการต่าง ๆ เกี่ยวกับที่ดินของหมู่บ้านนี้เพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก

กระบวนการจัดการเกี่ยวกับที่ดินในการเพาะปลูก ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะมาแต่ดั้งเดิมของชาวบ้านก็คือ การทำไร่ระบบหมุนเวียนในที่ดินส่วนรวมอันเป็นสิทธิร่วมกันของสมาชิกหมู่บ้าน ที่ดินดังกล่าวนี้มักอยู่ห่างออกไปจากเขตบ้านที่พักอาศัย 1-3 กิโลเมตรและส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขามีพื้นที่เฉลี่ยประมาณ 5-6 ไร่ต่อครอบครัว ชาวบ้านได้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับระบบไร่หมุนเวียนนี้ว่า “สมมติปีนี้เราทำตรงนี้ ทำเสร็จก็ย้ายไปอีกที่หนึ่งเพื่อทิ้งให้ดินฟื้นตัวสัก 2-3 ปี แล้วค่อยกลับมาทำใหม่ หมุนเวียนกันทำ ไม่ได้ถือว่าที่ดินตรงนี้ เป็นของเราแล้วคนอื่นจะเข้ามาทำไม่ได้ อะไรทำนองนั้น เราหมุนเวียนกันทำ หมุนเวียนกันใช้พื้นที่ทำกิน” วิธีการจัดการที่ดินดังกล่าวนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการจัดสรรทรัพยากรที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการกระจายที่ดินให้แก่สมาชิกหมู่บ้านในลักษณะการหมุนเวียนเปลี่ยนกันทำกินโดยไม่มีการมรดกสิทธิ์ส่วนบุคคล วิธีการเช่นนี้จะทำให้ปริมาณที่ดินจำนวนจำกัดสามารถตอบสนองความต้องการให้แก่สมาชิกได้อย่างทั่วถึง แต่ระบบการจัดการดังกล่าวนี้มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมชุดหนึ่งขึ้นมาเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการควบคุมดูแลให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติตามกติกาที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัดด้วย เช่น ชาวบ้านจะต้องเคารพกติกาว่าจะไม่สามารถยึดถือที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองดังนั้นพืชที่ปลูกจะต้องมีลักษณะที่สอดคล้องกับรอบระยะเวลาทำกินบนที่ดิน หรือรู้ว่าเขตพื้นที่ทำกินของตนควรมีปริมาณเท่าใด อยู่จุดใด โดยจะต้องได้รับการยอมรับจากสมาชิกอื่นด้วยการยึดถือและปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมที่กำหนดหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ไว้อย่างเคร่งครัดด้วยการปฏิบัติตามบรรทัดฐานดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านพอเพียงจะทราบถึงวิธีการแบ่งเขตแนวทำกินของแต่ละครอบครัว และสังเกตรู้ว่าเขตแนวที่ดินแปลงใดเป็นของใคร โดยไม่มีการรุกรานหรือทับที่กัน ส่วนใหญ่ที่ดินที่อยู่ใกล้เคียงกันก็มักเป็นของครอบครัวที่เป็นญาติพี่น้อง ดังนั้น ความขัดแย้งในเรื่องดังกล่าวจึงมีน้อยมากและหากมีก็จะสามารถตกลงกันได้ในที่สุด

ก่อนทำการเพาะปลูกชาวบ้านจะทำการเตรียมดินก่อนโดยตัดฟันไม้ให้เหลือตอไว้แล้วทำการเผาเพื่อเตรียมพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่าในไร่ของชาวบ้านนั้นจะปลูกข้าวร่วมกับพืชผักที่ใช้ในการบริโภคอื่นๆ โดยการหยอดเมล็ดพันธุ์ไปพร้อมกันไม่ว่าจะเป็น ถั่ว พริก พักทอง ฯลฯ โดยอาศัยน้ำฝนแต่เพียงอย่างเดียวสำหรับการเจริญเติบโตของพืชเหล่านี้ ผลผลิตที่ได้หากเหลือจากการบริโภคก็จะนำไปขายให้แก่พ่อค้า และเมื่อทำการเพาะปลูกในพื้นที่ดังกล่าวไปได้ 1-2 ปี ก็จะหยุดพักให้ที่ดินให้กลายเป็นไร่ร้างที่เรียกว่า “ไร่ซาก” เพื่อให้ดินฟื้นตัวตามธรรมชาติ แล้วย้ายไปทำไร่ในพื้นที่อื่น ๆ อีก 1-2 ปี ก่อนที่จะหมุนเวียนกลับมาทำการเพาะปลูกในที่แปลงเดิมอีกเมื่อไร่ซากอายุประมาณ 7-10 ปี วิธีการจัดการในกระบวนการเพาะปลูกดังกล่าวนี้สอดคล้องกับผลงานวิจัยที่พบว่า การปล่อยให้ดินฟื้นตัวในระยะเวลาตั้งแต่ 8 ปีขึ้นไปดินจะกลับสู่สภาพความอุดมสมบูรณ์ตามเดิม (ยศ สันตสมบัติ, 2542) และการปลูกพืชต่างชนิดในไร่เดียวกันมีผลทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพรวมทั้งความสมดุลใน

ระบบนิเวศ ส่วนการเผาไร่และการตัดฟันต้นไม้ในจุดเล็ก ๆ เพื่อเปิดพื้นที่ว่างให้ดินพลิกฟื้นคืนสภาพ ความอุดมสมบูรณ์ด้วยตัวเองจะกลายเป็นแหล่งกำเนิดของเห็ดรวมทั้งพืชผักและสมุนไพรต่าง ๆ ดังนั้น กระบวนการดังกล่าวนี้จึงเป็นภูมิปัญญาหรือการจัดการทรัพยากรรูปแบบหนึ่งที่ช่วยรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อให้สามารถเพาะปลูกข้าวและพืชต่าง ๆ ให้มีผลผลิตดีเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองพอเพียงรวมทั้งยังเป็นการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์ไม้ในผืนป่าเกิดใหม่ซึ่งย่อมเป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่แหล่งอาหารของชาวบ้านอีกด้วย

กระบวนการจัดการต่าง ๆ ในการเพาะปลูก พบว่าสำหรับวิธีการปลูกข้าวนั้น ชาวบ้านจะใช้วิธีการหยอดหลุมในไร่ที่เตรียมดินไว้แล้วโดยประมาณช่วงเวลาให้พอดีกับหน้าฝนเพื่อให้มีน้ำเพียงพอกับการเจริญเติบโตของต้นข้าว ดังนั้นการจัดการให้ได้ปริมาณน้ำฝนอย่างเพียงพอจึงเป็นสิ่งสำคัญ ชาวบ้านจะรู้ว่าควรกะเวลาเพาะปลูกในช่วงใดเพื่อให้ฝนตกลงมาในเวลาที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของต้นข้าว อีกทั้งยังมีความรู้ด้วยว่าการที่ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลหรือสภาพภูมิอากาศจะร้อนหรือเย็นนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความอุดมสมบูรณ์ของป่า นอกจากนั้นการจัดการเรื่องเมล็ดพันธุ์ที่พบว่าเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลูกกันในหมู่บ้านเป็นสายพันธุ์ดั้งเดิมทั้งหมด เช่น พันธุ์ข้าวเหนียวทอง ข้าวเหลือง หรือข้าวลาย โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าเมล็ดพันธุ์เหล่านี้เมื่อเป็นข้าวสารและนำมาบริโภคจะมีรสชาติอร่อย และให้พลังงานมากทำให้แข็งแรงและมีกำลัง ดังนั้นในหมู่บ้านแห่งนี้จึงไม่มีพันธุ์ข้าวใหม่จากภายนอกเข้ามาคงมีแต่เพียงการผสมข้ามสายพันธุ์กันระหว่างพันธุ์พื้นเมืองเดิมด้วยกันเท่านั้น นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเห็นว่า ข้าวพันธุ์พื้นเมืองเหล่านี้มีความแข็งแรงและทนทานต่อโรคและศัตรูพืชต่าง ๆ เป็นอย่างดี อีกทั้งพื้นที่ทำการเพาะปลูกก็มีความอุดมสมบูรณ์อยู่เสมอ จึงทำให้มองว่า ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องไ้ยาปราบศัตรูพืช ปุ๋ยหรือสารเคมีใด ๆ ในการเพาะปลูก เมื่อกระบวนการปลูกข้าวเสร็จสิ้นลง ข้าวออกรวงและเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วชาวบ้านก็จะทำการตีข้าวเพื่อให้ได้ข้าวเปลือกเพื่อนำไปเย็บในยุ้งข้าวสำหรับไว้ใช้เพื่อการบริโภคในครอบครัวต่อไป

ผลผลิตข้าวที่เพาะปลูกได้นั้นชาวบ้านจะเก็บไว้บริโภคเองทั้งหมดโดยไม่มีการจำหน่าย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะในทัศนะของชาวบ้านเห็นว่า ข้าวถือว่ามีค่าอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต เนื่องจากเป็นสิ่งประกันความมั่นคงพื้นฐานว่า ในปีนี้ครอบครัวของตนจะพอกินหรือไม่ หากปีใดฝนฟ้าดีและไม่มีศัตรูพืชมารบกวนก็จะทำให้สามารถมีข้าวพอกินตลอดปีและยังอาจเหลือไปถึงปีต่อไป แต่หากปีใดที่ต้องประสบกับภัยแล้งหรือศัตรูพืชรวมทั้งภัยพิบัติต่างๆ ก็จะมีผลทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่อย่างพอกิน เช่น การออกไปหาของป่าหรือออกไปทำงานรับจ้าง แต่จากข้อมูลที่ปรากฏพบว่า ชาวบ้านมีความรู้และมีระบบการจัดการที่ดีเพื่อให้ตนมีข้าวบริโภคอย่างพอเพียง โดยสามารถคำนวณล่วงหน้าได้ว่า แต่ละปีควรได้ผลผลิตข้าวเท่าใดจึงจะพอกิน เช่น ในครอบครัวเล็ก ๆ ที่มีพ่อแม่และลูกเล็ก ๆ 2 คน จะบริโภคข้าวตลอดปีในปริมาณที่ต้องใช้เมล็ดพันธุ์ในการเพาะปลูกจำนวน 2 ปี (ได้ผลผลิตเกือบ 2 เกวียน) ดังนั้นหากมีแนวโน้มว่า จะเพาะปลูกข้าวได้น้อยกว่านี้ ชาวบ้านก็ต้องเตรียมตัวในการแก้ไขปัญหามาตรึมอย่างไรก็ตามในช่วงก่อนปี 2518 ซึ่งการแทรกแซงจากอิทธิพลจากภายนอกน้อย อีกทั้งสภาพป่าในฐานะที่เป็นแหล่งอาหารและพื้นที่ทำกินยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ ระบบการจัดการที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมานี้จึงยังคงมีศักยภาพในการควบคุมให้ครอบครัวมีกินเพียงพอตลอดปีได้แต่หากปีใดที่ชาวบ้านต้องประสบปัญหา เช่น ภัยธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งมีผลทำให้เกิด

ภาวะความขาดแคลนขึ้น ชาวบ้านก็ยังมีทางเลือกที่หลากหลายในการแก้ปัญหา เช่น การใช้ระบบการแบ่งปันกันในหมู่บ้าน หรือการเก็บของป่าเพื่อแลกเปลี่ยนกับข้าว ฯลฯ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่ากระบวนการจัดการการเพาะปลูกดังกล่าวนี้นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สร้างความสมดุลตามธรรมชาติให้เกิดขึ้นโดยไม่ต้องพึ่งพาปุ๋ยหรือสารเคมีใด ๆ อีกทั้งยังทำให้ชาวบ้านได้รับการตอบสนองต่อความต้องการบริโภคอาหารสำหรับการดำรงชีวิตได้อย่างเพียงพอ มีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืนไปพร้อม ๆ กันอีกด้วย

“ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้ขายกัน นอกจากเจ้านี่ไม่พอกิน มาขอซื้อ ที่เหลือแบ่งขายในหมู่บ้านในกลุ่มกันเอง ไม่ใช่ทำแบบข้าวโพด เทขายแถวแถว ไม่มี”

“บางปีก็พอ บางปีก็ไม่พอ ขอซื้อเพื่อนบ้าน บางทีก็ซื้อยืมมาก่อน พอต่อไป เราทำได้”
“เราก็ใช้ เรายืมมา 5 ปี พอต่อไปก็เอาไปใช้”

พิธีกรรมที่น่าสนใจเกี่ยวกับการปลูกข้าวของหมู่บ้านแห่งนี้ ก็คือ พิธีทำบุญแม่โพสพซึ่งจะทำในช่วงที่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วกำลังจะนำไปเก็บที่ยุ้งข้าวสำหรับการบริโภคของครอบครัว พิธีกรรมดังกล่าวนี้เจ้าวัดจะทำการแต่งตั้งสตรีที่ได้พิจารณาแล้วว่า เป็นคนดี และปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรมทำหน้าที่เป็นแม่โพสพ โดยชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกที่เป็นผลผลิตของตนไปมอบให้เพื่อเป็นการขอบคุณที่ได้อำนวยความสะดวกให้การเพาะปลูกได้ผลดีและยังเป็นการทำบุญเพื่อขอโทษกรรมแก่บรรดาสัตว์เล็กสัตว์น้อยต่าง ๆ ที่ถูกทำลายชีวิตไปในระหว่างการเพาะปลูก นอกจากนั้นยังพบว่า การสร้างเจดีย์และปักสะดือ (มีลักษณะคล้ายฉัตร 5 ชั้นอันเป็นสัญลักษณ์ของการรักษาศีล 5 ในไร่ก็เป็นพิธีกรรมสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อและความผูกพันของชาวบ้านที่เห็นว่า การเพาะปลูกนั้นมีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถจะดลบันดาลให้การเพาะปลูกได้ผลดี โดยมีเงื่อนไขว่าผู้ที่ทำการเพาะปลูกนั้นจะต้องดำรงตนอยู่ในศีลในธรรมอันเป็นบรรทัดฐานสำคัญของชนเผ่ากะเหรี่ยงด้วย ดังนั้นเมื่อทำการเพาะปลูกเสร็จแล้วจึงแสดงความสำนึกถึงบุญคุณโดยการทำบุญให้ผ่านแม่โพสพ พิธีกรรมนี้จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบการควบคุมและสนับสนุนทางสังคม (Social control and Social support) ผ่านความเชื่อที่ว่า หากปฏิบัติตามศีลในธรรมรวมทั้งจารีตประเพณีที่ดีของกะเหรี่ยงแล้วก็จะได้รับการคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มีชีวิตที่มีความสุขและมีความพอเพียงตลอดไปด้วย

กระบวนการจัดการเกี่ยวกับแรงงานในการเพาะปลูก แรงงานถือว่าเป็นปัจจัยการผลิตที่มีความสำคัญต่อการเพาะปลูกมากเช่นกัน แม้ว่าขนาดที่ดินสำหรับการเพาะปลูกของชาวบ้านจะเป็นที่ดินผืนเล็ก ๆ ประมาณ 5-6 ไร่ ต่อครอบครัวแต่กิจกรรมการผลิตบางอย่างก็จำเป็นต้องใช้จำนวนแรงงานมากเกินไปที่มีอยู่ในครอบครัว การสร้างระบบการจัดการเพื่อให้มีแรงงานเพียงพอจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งของชุมชน ดังนั้น การ “เอาแรง” จึงเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าว การเอาแรงนี้ เป็นระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานด้วยการช่วยเหลือกันทำงานโดยไม่มีการจ้าง แต่มีความผูกพันกันโดยบรรทัดฐานของสังคมที่จะต้องให้แรงงานตนทำงานตอบแทนให้ในสัดส่วนที่เท่ากัน ดังที่ชาวบ้านอธิบายว่า “ส่วนใหญ่จะช่วยกัน เอาแรงเฉย ๆ” “เวลาเขามาช่วยเรา 2 วัน เราก็ไปช่วยเขา 2 วัน ช่วยเขาดอกหญ้า เกี่ยวข้าว ขอไร่ เวลาปลูกบ้านก็เหมือนกัน” ดังนั้นการเอาแรงจึงเป็นการพึ่งพากันทางด้านแรงงานในชุมชน เพื่อให้แต่ละครอบครัวสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆให้เกิดความพอเพียงขึ้นได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าในบางกิจกรรม

อาจเกิดความพอใจเพียงขึ้นได้ในระดับครอบครัว แต่หากพิจารณาในขอบเขตที่กว้างขวางแล้ว จะเห็นว่า ความพอใจจำเป็นต้องเกิดขึ้นในระดับชุมชนด้วย ยกตัวอย่างเช่น ในการเพาะปลูกบางช่วงหากไม่ได้รับการช่วยเหลือทางด้านแรงงานจากเพื่อนบ้านจะทำให้ไม่สามารถผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพและอาจมีผลทำให้ครอบครัวนั้นต้องประสบกับปัญหาในการทำมาหากินได้ ซึ่งชาวบ้านต่างก็ตระหนักถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น การเอาแรงยังมีมิติวัฒนธรรมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการควบคุมทางสังคมเนื่องจากการไม่เข้าร่วมในการเอาแรงก็จะทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากเพื่อนบ้านหรือถูกต่อต้านทำให้ต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยว อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า การเอาแรงนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความรู้สึกผูกพันและพึ่งพากันในชุมชนอันเป็นผลส่วนหนึ่งจากลักษณะการเป็นเครือญาติกัน และยังเป็นผลเนื่องมาจากการที่ชุมชนมีกระบวนการผลิตที่คล้ายคลึงกัน ใช้แรงงานในการผลิตในลักษณะที่เหมือนกันทั้งทางด้านความรู้และทักษะจึงทำให้สามารถแลกเปลี่ยนกันทางด้านแรงงานโดยไม่ผ่านค่าจ้างหรือเงินตราได้

การผลิตหลักที่สำคัญอีกประการหนึ่งของหมู่บ้านแห่งนี้ก็คือ การหาของป่า ซึ่งชาวบ้านได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าก่อนการเปลี่ยนแปลงอย่างน่าสนใจว่า “มีต้นไม้ใหญ่เต็มไปหมด จนเมื่อเดินเข้าไปในป่าแสงแดดไม่อาจตกมาโดนตัวได้เนื่องจากใบไม้ปกคลุมเต็มไปหมด” และ “สมัยก่อนมีป่าไม้เต็มไปหมด มีการใช้จ่ายเงินกันน้อยมาก เพราะเรามีผักให้เก็บกินมากมายหลายชนิด ไม่ต้องซื้อ มีอาหารสมบูรณ์แทบทุกอย่าง อยากกินปลาก็ไปหาในห้วย อยากกินผักก็เก็บกินกันเพราะมีผักขึ้นอยู่ทั่วไป เป็นผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติไม่ได้ปลูก” ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ได้สะท้อนสภาพป่าในช่วงก่อนปี 2518 ตรงกันว่า สภาพป่าในช่วงเวลานั้นมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งไม้เศรษฐกิจ เช่น สักและมะค่า รวมทั้งพรรณไม้อื่น ๆ มากมาย และยังเป็นแหล่งผลิตอาหารต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เห็ด หน่อไม้ รังผึ้งหรือพืชผักต่าง ๆ ตามธรรมชาติ สัตว์ป่าต่าง ๆ ก็มีชุกชุมทั้ง สัตว์ใหญ่จำพวก ช้าง กระต๊อง เสือ และหมูป่า เก้ง กวาง อีเห็น ลิง ค่างและ ไก่ป่า เป็นต้น ความอุดมสมบูรณ์ของป่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านสามารถมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พอเพียง โดยการสร้างระบบการจัดการในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการล่าสัตว์โดยใช้เทคโนโลยีขนาดเล็กไม่ซับซ้อนในรูปเครื่องมือต่าง ๆ เช่น แร้ว หรือปืนแก๊ปซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ประกอบขึ้นเองแบบง่าย ๆ ทำให้ไม่สามารถล่าสัตว์ได้ทีละมาก ๆ หรือการนำต้นไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ด้วยวิธีการตัดต้นไม้ด้วยเครื่องมือขนาดเล็ก คือ ขวานหรือมีดเท่านั้น

ชาวบ้านหมู่บ้านพอเพียงได้สังกมภูมิปัญญาหลายอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรจากป่าอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การเรียนรู้ช่วงเวลาของการล่าสัตว์โดยสัมพันธ์กับการออกผลของพรรณไม้ต่าง ๆ โดยชาวบ้านจะรู้ว่าเมื่อต้นไม้ชนิดนี้ออกผลสัตว์ชนิดใดจะมากินและจะล่าสัตว์ชนิดนั้น เฉพาะในช่วงที่พรรณไม้นี้กำลังออกผลอยู่เท่านั้น เมื่อหมดฤดูกาลก็จะหันไปล่าสัตว์อื่นที่กินผลจากพรรณไม้ชนิดอื่นต่อไปหมุนเวียนกัน โดยไม่ได้ล่าสัตว์ชนิดเดียวกันทั้งปี วิธีการจัดการดังกล่าวทำให้เกิดความสมดุลกับระบบนิเวศ และความสมดุลของปริมาณสัตว์ชนิดต่าง ๆ ทำให้สามารถมีสัตว์เป็นอาหารได้โดยตลอด นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่าชาวบ้านยังมีความตระหนักในการสร้างความสมดุลกับป่าในเรื่องของการตัดฟันต้นไม้เป็นอย่างดี ดังเช่นที่เขาอธิบายว่า

“เราไม่ได้ฟันหมดทั้งป่า เราฟันเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันของเรา ไม่ได้เอาไปขาย นายทุนอะไรแบบนั้น เราทำเพื่อยังชีพ ซึ่งต่อให้ทุกบ้านฟัน ก็รับรองได้ว่าไม่หมดป่าแน่นอน เพราะเราไม่ได้ฟันทุกวัน ไม่ได้ฟันวันละหลาย ๆ ต้น เราฟันเมื่อเราจำเป็น นาน ๆ ที่เราจึงจำเป็นต้องฟัน ถ้าเลี้ยงได้เราก็จะเลี้ยง เราไม่ทำ เพราะเรารู้ว่า ถ้าป่าหมดไปเราจะเดือดร้อนมากแค่ไหน เรารู้ดี การทำมาหากินก็ลำบาก การฟันไม้มันเป็นหน้า ถึงหน้าฟันไรก็ต้องฟัน มันต้องทำเป็นช่วง ๆ ไม่ใช่ทำทุกวัน ถ้าถึงช่วงฟันไรแล้วเราไม่ฟัน พอมันหมดช่วงของมันไปเราก็ทำอะไรไม่ได้แล้ว ที่สำคัญคือเราจะไม่พอกินในปิ่นัน”

สำหรับการเก็บเห็ด หน่อไม้ หรือการหาของป่าอื่น ๆ นั้น พบว่าฤดูกาลจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการควบคุมการเก็บหาของจากป่าให้เกิดความสมดุล อีกทั้งวัตถุประสงค์ที่เป็นไปเพียงเพื่อการบริโภคในครอบครัวโดยใช้เพียงแค่เครื่องมือเล็ก ๆ อันเป็นลักษณะสำคัญของวิถีการผลิตแบบยังชีพ ก็เป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความสมดุลเช่นเดียวกัน นอกจากนั้น ระบบการควบคุมทางสังคมที่ชุมชนกำหนดให้ผู้ที่มิสิทธิเก็บหาของป่าได้จะต้องเป็นสมาชิกของหมู่บ้านที่อยู่ภายใต้โลกทัศน์ คุณค่าระบบบรรทัดฐานและจารีตประเพณีเดียวกันเท่านั้น นับว่าเป็นกลไกอีกประการหนึ่งที่คอยควบคุมให้การใช้ประโยชน์จากป่าเป็นไปอย่างเหมาะสมด้วย

ระบบคุณค่า โลกทัศน์ และความเชื่อต่าง ๆ ของชาวบ้านในเรื่องความเกี่ยวพันระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์และป่า ที่แสดงออกมาให้เห็นผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการสร้างและสั่งสมระบบการจัดการ หรือภูมิปัญญาในการใช้และอนุรักษ์ป่าไปพร้อม ๆ กันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การขัดเกลางานของผู้เฒ่าผู้แก่ที่สั่งสอนจนทำให้เกิดความเชื่อว่าจะต้องไม่ตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่อาศัยของลิง หรือจะตัดต้นไม้ที่อยู่ระหว่างห้วยสองห้วยไม่ได้เพราะบาป รวมทั้งประเพณีการต่อชะตาต้นไม้ การนารกและสายสะตือเด็กฝังไว้ใต้ต้นไม้ ล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงระบบคุณค่าและโลกทัศน์เกี่ยวกับความผูกพันระหว่างชาวบ้านกับป่าโดยเชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่นที่ชาวบ้านผู้หนึ่งสะท้อนให้เห็นว่า

“สมัยก่อนเวลาเราไปฟันไร ไปฟันต้นไม้ใหญ่ ๆ เราเรียกว่าเป็นผืนต้นไม้ เราจะฟันไม่ได้ ถ้าเราฟันถือว่าเราผิดผี ผิดผืนต้นไม้ เราไม่นิยมทำ ถ้าใครทำแสดงว่าคนๆนั้นเป็นคนไม่ดี ปัจจุบันเราก็มองอยู่ อย่างต้นไม้ใหญ่ ๆ เหมือนต้นไม้ใหญ่ ๆ เหมื่อนต้นไม้ใหญ่ ๆ ปัจจุบันที่นี้ลมพัดแรงมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเราตัดต้นไม้ใหญ่ ๆ ด้วย ลมมาแล้วไม่มีอะไรมาปะทะ ก็พัดมาเจอบ้าน บ้านก็พัง แทนที่จะมีต้นไม้ไปรับแรงกระแทกก็ไม่มี กลายเป็นบ้านที่ต้องไปรับแรงกระแทกของลม บ้านก็พัง หน้าฝนฝนก็ตกหนัก”

การปลูกฝังแนวความคิดและภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าที่เกิดขึ้นอย่างแน่นแฟ้นจนกลายเป็นโลกทัศน์กับระบบคุณค่าของชาวบ้านและยังไปผูกพันกับความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ นับว่าเป็นกระบวนการควบคุมทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ เพราะสามารถทำให้ชาวบ้านมีพฤติกรรมในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเหมาะสมโดยไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายหรือเจ้าหน้าที่มาคอยควบคุม เพราะระบบการควบคุมเหล่านี้ได้ถูกปลูกฝังลงไปในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่อยู่ภายในจิตใจซึ่งเป็นการควบคุมทางสังคมที่ดีที่สุด

2. การบริโภค พบว่าในบริบทของสังคมประเพณีที่องค์กรทางสังคมทำหน้าที่หลายด้าน ทำให้มีการแจกแจงทางโครงสร้างน้อยรวมทั้งการที่มีวิธีการผลิตเป็นไปเพื่อการยังชีพสำหรับการบริโภค ในครอบครัวเท่านั้น มีผลทำให้กิจกรรมต่างทางเศรษฐกิจต่างๆ ของหมู่บ้านพอเพียงมิได้มีการแบ่งแยก ออกจากกันอย่างสิ้นเชิง กิจกรรมการผลิตและการบริโภคของครอบครัวจึงกระทำความคุ้นไปตลอด โดยมีความต้องการในการบริโภคเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดลักษณะและขอบเขตของกิจกรรมการผลิต ดังนั้นระบบการจัดการหรือภูมิปัญญาที่พบว่าการผลิต จึงส่งผลต่อการบริโภคและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นไปพร้อม ๆ กันด้วย ไม่ว่าจะเป็น โลกทัศน์ ระบบคุณค่า ความเชื่อตลอดจนบรรทัดฐาน และจารีตประเพณีต่าง ๆ ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว

มโนทัศน์สำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลก็คือ การที่ชาวบ้านในหมู่บ้านพอเพียงมี โลกทัศน์และระบบคุณค่าที่มีความตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและคุณสมบัติของป่าที่แวดล้อมตัวพวกเขาอยู่ ประกอบกับความเชื่อเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติที่ฝังลึกอยู่ในป่าอันก่อให้เกิดความเคารพยำเกรง ทำให้ชาวบ้านตระหนักอยู่เสมอว่าตนมิใช่เจ้าของธรรมชาติผู้ยิ่งใหญ่ที่จะนำทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ มาใช้ได้ตามอำเภอใจนั้น เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้โลกทัศน์ ระบบคุณค่าซึ่งมีผลสืบเนื่องถึงบรรทัดฐาน และจารีตประเพณีเกี่ยวกับการบริโภคของหมู่บ้านแห่งนี้เอื้อต่อการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้นว่าลักษณะของบ้านพักอาศัยเกือบทั้งหมดในหมู่บ้านเป็นลักษณะแบบง่ายๆ ไม่ใหญ่โต และมักปลูกด้วยไม้ไผ่ มีลักษณะเป็นใต้ถุนสูง พื้นก็ปูด้วยไม้ไผ่เช่นเดียวกัน ทั้งที่ป่าไม้ที่แวดล้อมอยู่ เต็มไปด้วยพรรณไม้เศรษฐกิจต่าง ๆ เช่น ไม้มะค่าหรือไม้ยางที่มีอยู่มากมาย แต่ชาวบ้านก็แทบไม่มีการตัดมาใช้ในการปลูกบ้านเลย ดังที่เขาเล่าให้ฟังว่า *“ชาวบ้านนี้จะเลื่อยไม้สร้างบ้านก็ยังไม่ค่อยเลย เขาไม่ให้เลื่อย แต่พอคนอื่นเข้ามาเลื่อยก็ไม่ค่อยใครว่าอะไร แบบว่าคนใหญ่คนโตมาเลื่อยเขาก็ว่าไม่ได้ เขามีเงิน”* นอกจากนั้นการมีวิธีการผลิตแบบยังชีพที่มุ่งไปสู่การบริโภคโดยไม่มีระบบเงินตราซึ่งเป็น เครื่องมือในการสะสมค่าและส่วนเกิน มีผลทำให้การบริโภคที่เกิดขึ้นเป็นไปเพียงแค่ว่าเพื่อการดำรงชีวิต อย่างเพียงพอเท่านั้นโดยมิได้มีความต้องการที่จะบริโภคอย่างไรขอบเขตหรือฟุ่มเฟือยรวมทั้งมีการสะสม เอาไว้ ดังนั้นลักษณะการบริโภคที่เป็นอยู่จึงเป็นปัจจัยที่กำหนดลักษณะและขอบเขตของกิจกรรมการผลิต ด้วยเช่นกัน ทำให้ทั้งกิจกรรมการบริโภคและการผลิตที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปอย่างสอดคล้องและสมดุลกับ ธรรมชาติ ด้วยการใช้องค์เทคโนโลยีหรือเครื่องมือเครื่องมือที่เหมาะสม ไม่มีขนาดใหญ่เกินไป โดยสามารถ สร้างความสมดุลให้แก่สิ่งแวดล้อมได้ด้วย นอกจากนั้นยังพบว่า การที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้มีโลกทัศน์ และคุณค่าที่ให้ความหมายว่า ความสุขคือความพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่โดยไม่ได้นำความสำคัญกับการ สะสมส่วนเกินมากนักได้มีผลทำให้ศักยภาพการผลิตที่เป็นอยู่สามารถตอบสนองความต้องการ บริโภคได้อย่างเหมาะสมด้วยเช่นกัน

การที่สถาบันครอบครัวทำหน้าที่บูรณาการกิจกรรมการผลิตและการบริโภคเข้าด้วยกัน ก็ได้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้ความต้องการในการบริโภคได้รับการตอบสนองอย่างเหมาะสมและพอเพียง ดังจะเห็นได้ว่า การที่ครอบครัวสามารถบูรณาการกิจกรรมการผลิตอาหารจากการเพาะปลูกและหาของ ป่า การทอดผ้าหรือการใช้สมุนไพรจะส่งผลให้ความต้องการบริโภคปัจจัย 4 ได้รับการตอบสนองอย่าง เหมาะสมภายใต้อำนาจการจัดการและควบคุมของชาวบ้านเอง และตราบนานเท่าที่องค์กรดังกล่าวนี้ยังคง

สามารถรักษาศักยภาพในการบูรณาการนี้ไว้ได้ก็จะทำให้การบริโภคได้รับการสนองตอบอย่างยั่งยืน และ ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ได้ด้วย

3. การแลกเปลี่ยน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในช่วงก่อนปี 2518 นั้น หมู่บ้านพอเพียงยังคงมีลักษณะของวิถีการผลิตแบบยังชีพอย่างเต็มที่ ดังนั้นการจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือการแบ่งแยกหน้าที่ออกจากกันจึงพบน้อย ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่เข้ามาเชื่อมโยงระหว่างการผลิต และการบริโภคจึงยังคงมีบทบาทน้อยเช่นกัน และหากจะพอมิบังก็ไม่นับว่าเป็นการแลกเปลี่ยนโดยอาศัยเงินตรามากนัก การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนั้น นอกจากจะเป็นการแลกเปลี่ยนทางด้านแรงงานแล้วยังมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือผลผลิตบางอย่างที่ตนผลิตไม่ได้กับเพื่อนบ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น เกลือ น้ำมันก๊าด หรือ พืชผักต่าง ๆ บ้างเพื่อให้สามารถได้รับผลผลิตเหล่านั้นมาตอบสนองความต้องการในการบริโภคของตน แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นก็เป็นในลักษณะการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือสิ่งของกันโดยตรงโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลางและระบบเงินตรา ทำให้ตลาดและกลไกราคามีบทบาทน้อย นอกจากนั้นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนก็เป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเท่าเทียมกันเนื่องจากตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งปันและพึ่งพาอาศัยกันอันเป็นผลเนื่องมาจากการไม่มีความแตกต่างระหว่างชนชั้น การเป็นระบบเครือญาติ และความผูกพันกันในชุมชนนั่นเอง ความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันดังกล่าวนี้พบว่า เป็นระบบการจัดการอย่างหนึ่งที่มักพบในสังคมแบบประเพณีที่สมาชิกสังคมต่างตระหนักดีว่า ถ้าพึ่งแต่เพียงตนเองเท่านั้นย่อมไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียงโดยไม่พึ่งพาสมาชิกคนอื่นได้ ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้สามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เช่น การสร้างความสัมพันธ์ของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับชุมชนอื่นหรือเพื่อนบ้าน โดยนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกันบนพื้นฐานของการช่วยเหลือกันตามระบบคุณธรรมมากกว่าที่จะใช้ระบบการค้าที่ต้องคำนึงถึงมูลค่าและการได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างกันด้วยความตระหนักว่าแต่ละชุมชนนั้นไม่มีความสมบูรณ์เพียงพอที่จะตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ของตนเองอย่างเต็มที่แต่เพียงลำพัง ดังนั้นการพัฒนาระบบความสัมพันธ์ในเชิงความร่วมมือ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันกับชุมชนอื่น ๆ หรือเพื่อนบ้านจึงเป็นความจำเป็นของทุกชุมชน หลายกรณีความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผูกพันกันในเชิงเครือญาติโดยอาจไม่ต้องร่วมสายโลหิตด้วยวิธีการอันชาญฉลาดโดยใช้พิธีกรรมต่างๆ เป็นเครื่องมือเช่น การผูกเกลอหรือการผูกเสี่ยว เป็นต้น สำหรับในหมู่บ้านแห่งนี้พบว่า การผูกข้อมือด้วยด้ายสีเหลืองของชาวบ้าน นอกจากจะเป็นเครื่องมือที่เป็นสัญลักษณ์ของชนเผ่ากะเหรี่ยงอันเชื่อมโยงไปถึงแนวทางการประพฤติปฏิบัติและความเชื่อต่าง ๆ แล้ว การผูกข้อมือด้วยด้ายเหลืองของชาวบ้านพอเพียงรวมทั้งหมู่บ้านอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงยังเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นชนเผ่าที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีแห่งชนเผ่ากะเหรี่ยงด้วยกัน มีวิถีชีวิตอันประกอบด้วยประเพณีและวัฒนธรรมเดียวกัน ดังที่ชาวบ้านอธิบายว่า *“ผูกเพื่อเป็นวัฒนธรรมประเพณีของเรา เรายึดมั่นในสิ่งนี้เราจะเดินทางไปที่ไหนใครมาเห็น จะรู้ว่าเป็นกะเหรี่ยง”* และที่สำคัญก็คือ การเป็นชนเผ่าเดียวกันทำให้มีเงื่อนไขแห่งความพอเพียงร่วมกันอันเป็นการปลูกฝังวิถีคิดที่ว่า ความพอเพียงในการดำรงชีวิตนั้นไม่สามารถเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ในระดับปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวเท่านั้น หากแต่ต้องเป็นความพอเพียงที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนที่อยู่ร่วมกันด้วย ดังนั้นจึงจำ

เป็นที่จะต้องช่วยเหลือ เอื้อเพื่อแบ่งปันกันเพราะเมื่อชุมชนมีความพอเพียงแล้วตนเองจึงจะสามารถอยู่อย่างพอเพียงได้ ด้วยเหตุนี้ระบบการจัดการหรือภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่ชาวบ้านสร้างขึ้นนั้นจึงล้วนแล้วแต่เป็นระบบการจัดการในระดับชุมชนทั้งสิ้น เป็นต้นว่า ประเพณีการแบ่งปันผลผลิตที่ได้จากการล่าสัตว์ ซึ่งพบว่าเป็นประเพณีของชาวบ้านที่เมื่อล่าสัตว์มาได้แล้วจะต้องแบ่งให้เพื่อนบ้านด้วยเสมอ แม้บางครั้งสัตว์ที่ได้มาอาจเล็กน้อยไม่พอที่จะแบ่งปันกันโดยตรงแต่ชาวบ้านก็มีการปรับตัวโดยการนำสัตว์ที่ได้มาไปปรุงเป็นอาหารเพื่อให้มีปริมาณที่มากขึ้นเสียก่อนแล้วจึงนำมาแบ่งปันกัน ผู้ที่ได้รับการแบ่งปันต่อมาเมื่อตนเองล่าสัตว์มาได้บ้างก็เป็นบรรทัดฐานที่ตนจะต้องแบ่งปันให้เพื่อนบ้านกลับคืนเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นประเพณีการเอาแรงที่ได้กล่าวถึงรายละเอียดไปแล้ว ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของระบบความสัมพันธ์การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่การเกิดขึ้น และดำรงอยู่ของความพอเพียงในระดับชุมชนด้วย

4. การจัดสรรผลผลิต พบว่า การที่โครงสร้างสังคมของหมู่บ้านพอเพียงนี้ มีความแตกต่างทางชนชั้นน้อยอีกทั้งความเป็นเครือญาติร่วมบรรพบุรุษกันมาทำให้สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เป็นไปอย่างเท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็น ในเรื่องที่ดินหรือการเก็บหาของป่า เพราะชาวบ้านแห่งนี้มีโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่เชื่อว่า เจ้าของทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่า น้ำ ฯลฯ ก็คือ ธรรมชาติผู้ยิ่งใหญ่ ชาวบ้านเป็นเพียงแต่ผู้ที่มาขอใช้ทรัพยากรเหล่านี้ในการดำรงชีวิตมิใช่เป็นเจ้าของ ซึ่งชาวบ้านผู้หนึ่งได้สะท้อนมุมมองนี้ว่า *“เริ่มที่ไร่ข้าวที่เราจะไปปลูก ถ้าเป็นกะเหรี่ยงจะเอาสะเค่อไปปักไว้ ขอทำกินกับเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่า เจ้าแม่ธรณี แม่คงคา เอาสัญญาสัญญานี้เป็นที่อาศัยอยู่ได้บารมีของสะเค่อ ทำให้เรามีความสุขในใจ”* ดังนั้นกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรต่าง ๆ จึงเป็นของธรรมชาติ เทวดาและเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งชาวบ้านจะต้องใช้ทรัพยากรเหล่านี้ด้วยความเคารพยำเกรงและไม่อาจถือสิทธิใด ๆ เป็นของตนเองได้ ด้วยเหตุนี้ทุกคนจึงมีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันโดยการได้รับอนุญาตจากธรรมชาติที่จัดสรรการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ สำหรับเป็นปัจจัยในการผลิตและบริโภคสำหรับการดำเนินชีวิตอย่างยุติธรรมภายใต้สิทธิการเป็นสมาชิกของชุมชน โดยอยู่ภายใต้การควบคุมด้วยมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีและบรรทัดฐานต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อทุกคนมีโอกาสนในการเข้าถึงทรัพยากรการผลิตอย่างเท่าเทียมกันจึงมีผลให้การจัดสรรผลผลิตที่เกิดขึ้นมีความเท่าเทียมและยุติธรรมด้วย หากแม้ว่าจะมีชาวบ้านคนใดที่ต้องประสบกับความทุกข์ยากเนื่องจากเกิดภาวะไม่พอกินเกิดขึ้น ซึ่งอาจเกิดเนื่องจากประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เช่น โรคหรือศัตรูพืชมาทำลายผลผลิต สังคมก็ได้สร้างระบบการช่วยเหลือโดยผ่านความสัมพันธ์ของการเอื้อเพื่อแบ่งปันเพื่อกระจายผลผลิตไปสู่คนที่ประสบปัญหานั้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียงได้ในที่สุด

การที่หมู่บ้านพอเพียงในช่วงเวลาก่อนปี 2518 มีวิถีการผลิตแบบยังชีพโดยเงินตรามีบทบาทน้อยมากในฐานะเป็นเครื่องสะสมมูลค่าส่วนเกินหรือทุนที่ใช้ในการผลิตเนื่องจากการผลิตที่เป็นอยู่ไม่ได้ใช้ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยารักษาแมลง ฯ ที่ต้องใช้เงินหรือทุนในการซื้อหา รวมทั้งชาวบ้านเองก็ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคไปพร้อม ๆ กันมากกว่าที่จะหันเหไปสู่การขายแรงงานโดยได้รับค่าจ้างเป็นตัวเงินตอบแทนอย่างเดียวย ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้นับว่ามีส่วนอย่างมากในการทำให้ชาวบ้านสามารถมีอำนาจในการควบคุม และจัดการรวมทั้งปรับตัวในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ โดย

เฉพาะอย่างยิ่งการจัดสรรผลผลิตเพื่อนำไปสู่การได้รับการตอบสนองความต้องการในการบริโภคของตนเองอย่างเต็มที่

กระบวนการจัดการเกี่ยวกับการขัดเกลาทงสังคัม พบว่าการมีอำนาจในการควบคุมจัดการกระบวนการขัดเกลาทงสังคัม (Socialization) โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ของสังคัมประเพณีเป็นมโนทัศน์สำคัญอีกประการหนึ่งที่อธิบายว่า เพราะเหตุใดเศรษฐกิจพอเพียงจึงสามารถผลิตเข้าสู่สมาชิกรุ่นต่อไปของสังคัมได้อย่างต่อเนื่อง มีผลทำให้เศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่ได้ตลอดมา ด้วยโครงสร้างสังคัมประเพณีซึ่งครอบคลุมทั่วหน้าทั้งบูรณาการกิจกรรมต่าง ๆ ไว้มิ่วว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค ฯลฯ รวมทั้งบทบาทในการจัดการควบคุมกระบวนการกล่อมเกลาทงสังคัมและกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้นครอบคลุมจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการถ่ายทอดโลกทัศน์ คุณค่าและบรรทัดฐานต่างๆ เช่น การตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติและ การช่วยเหลือพึ่งพากันและกันที่ถือว่าเป็นเงื่อนไขการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงให้สามารถผลิตเข้าสู่สมาชิกรุ่นต่อไป การที่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมิได้แยกออกไปจากวิถีชีวิตประจำวันทั้งการเพาะปลูกและการหาของป่า การทอผ้า ความรู้เรื่องสมุนไพร ตลอดจนถึงขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ จึงมีผลทำให้ภูมิปัญญาที่อยู่ในรูปการจัดการต่าง ๆ ยังคงทำหน้าที่ได้ดีในการผลิตซ้ำภูมิปัญญาเหล่านี้สู่อนุชนรุ่นหลัง ดังเช่นที่ชาวบ้านสะท้อนให้เห็นว่า

“เวลาออกไปทำงานจะไปเกี่ยวข้าว หว่านข้าวหรืออะไรก็แล้วแต่ แม้ก็จะเอาผมไปด้วย ผมก็ดูจากแม่พ่อกที่ทำงาน เราไปกันทั้งครอบครัว พ่อทำอะไรแม่ทำอะไร ลูกเรียนรู้จากภาพที่เห็น เพราะไปทุกวันและทำอย่างนั้นทุกวัน จนอยู่มาวุ่นหนึ่งเราก็กทำอย่างนั้นได้”

“ใคร ๆ ก็เห็นไปช่วยกัน ไปทำด้วยกัน พ่อแม่ทำ เราโตขึ้นมาเราก็กทำตาม เห็นตัวอย่างโดยที่พ่อแม่ไม่สอน”

มโนทัศน์ต่าง ๆ ทั้งหมดจากการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดของการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงในโครงสร้างสังคัมแบบประเพณีก็คือ การที่ชุมชนมีอำนาจในการควบคุมและดูแลทรัพยากรของตนเองอย่างเต็มที่ซึ่งจะทำให้ชุมชนนั้นสามารถสืบทอดและพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพให้เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องและสมดุลกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติอันทำให้ความพอเพียงไม่ว่างจะเป็นในแง่ของการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตสามารถเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ นอกจากนั้นยังพบว่า การมีจำนวนประชากรที่เหมาะสม การมีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ การผูกพันกันในลักษณะเครือญาติที่ทำให้มีความแตกต่างทางชนชั้นและการแจกแจงโครงสร้างน้อย รวมทั้งการมีวิถีการผลิตที่เป็นไปเพื่อการยังชีพและการบริโภคในครอบครัวโดยปราศจากการแทรกแซงของอิทธิพลภายนอก ก็เป็นเงื่อนไขสนับสนุนที่สำคัญต่อความมีประสิทธิภาพของระบบการจัดการนี้ด้วยเช่นกัน

ระบบการจัดการดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นกระบวนการทำงานที่เชื่อมโยงระหว่างโลกทัศน์และระบบคุณค่ากับการจัดระเบียบทางสังคัมโดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรทัดฐานที่สังคัมนั้นเห็นว่างเหมาะสมภายใต้กระบวนการสนับสนุนและควบคุมทางสังคัมซึ่งสะท้อนให้เห็นอยู่ในรูปของความเชื่อ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านอันเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ได้ ดังเช่นที่พบว่า ความตระหนักของชาวบ้านเกี่ยวกับความสำคัญของป่า

และธรรมชาติที่มีต่อการดำรงชีวิตรวมทั้งความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มชน มีผลทำให้เกิดโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่มองเห็นว่า การใช้ประโยชน์จากป่านั้นจะต้องเป็นไปอย่างสมดุลกับระบบนิเวศ รวมทั้งต้องรู้จักแบ่งปันและพึ่งพากันในกลุ่มชนเพื่อที่ในที่สุดแล้วทุกคนจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความพอเพียงอย่างยั่งยืน โลกทัศน์และระบบคุณค่าเหล่านี้ได้เชื่อมโยงไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในการจัดระเบียบแบบแผนความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีและสิ่งเหนือธรรมชาติที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจและสามารถให้คุณให้โทษได้ย่อมเป็นเครื่องมือในการควบคุมและสนับสนุนให้คนปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนบรรทัดฐานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นจารีตประเพณีของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจตั้งแต่ การผลิต ได้แก่ การจัดการปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ทั้ง ที่ดิน แรงงาน เมล็ดพันธุ์ รวมทั้งเทคโนโลยี ฯลฯ หรือ การบริโภค ที่ต้องมีระบบควบคุมความต้องการให้มีความพอดีและมีขอบเขตเหมาะสมกับความสมดุลของธรรมชาติ การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตที่ต้องตั้งอยู่บนบรรทัดฐานของการแบ่งปันและพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มชน ซึ่งเงื่อนไขและกระบวนการดังกล่าวมานี้ทำให้สังคมประเพณีมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้อต่อการเกิดขึ้น และดำรงอยู่เศรษฐกิจพอเพียงอย่างเหมาะสมรวมทั้งบทบาทของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันครอบครัวที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้และการขัดเกลาทางสังคมก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการผลิตซ้ำของภูมิปัญญาและระบบการจัดการต่าง ๆ ที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ในบริบทสังคมประเพณีของหมู่บ้านพอเพียงตลอดมา

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัยกับการดำรงอยู่ และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัย : ผลกระทบที่มีต่อเศรษฐกิจพอเพียง

นับตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ เริ่มตั้งแต่ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (พุทธศักราช 2504) เป็นต้นมา เมื่อสังคมไทยรับอุดมการณ์การพัฒนาตามแบบตะวันตก ที่มุ่งไปสู่ความทันสมัยเข้ามาอย่างเต็มที่ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบสังคมครั้งใหญ่ ภายใต้อุดมการณ์ของความทันสมัยที่ประเทศมหาอำนาจสร้างวาทกรรมขึ้นและใช้อำนาจครอบงำสังคมไทยในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การครอบงำทางด้านวิชาการ ความช่วยเหลือ ความสัมพันธ์ทางการค้าและความร่วมมือต่าง ๆ ฯลฯ ผลของการสร้างวาทกรรมการดังกล่าวนี้นำให้กระบวนการพัฒนาของสังคมไทยหันเหไปสู่เป้าหมายของการเป็นสังคมทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก ซึ่งต่อมาได้มีผลต่อการดำเนินนโยบาย รวมทั้งการใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ที่ล้วนแล้วแต่มีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกัน ดังนั้นผลที่ตามมาก็คือ เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมครั้งใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง การศึกษา โลกทัศน์และระบบคุณค่า ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ นภาพกรณ์ หะวานนท์ (2542 : 14-16) ได้วิเคราะห์ว่า แนวคิดเกี่ยวกับความทันสมัยไม่ว่าจะเป็น แนวคิดในเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือการจำแนกแจกแจงโครงสร้างสังคมล้วนแล้วแต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากฐานความคิดที่มองว่า การพัฒนาสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกสังคมหากมีการสร้างปัจจัยเงื่อนไขที่เหมาะสมโดยเส้นทางการพัฒนาของประเทศต่างๆ จะมีทิศทางที่เป็นแนวทางเดียวกันในลักษณะเส้นตรง (Linear Evolution) ซึ่งทุกประเทศจะสามารถพัฒนาไปสู่ความทันสมัยได้ดังเช่นที่ประเทศตะวันตกประสบความสำเร็จมาแล้วทั้งสิ้น สิ่งสำคัญก็คือ ประเทศจะต้องสร้างกลไกเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายทางความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น สร้างการออมและการลงทุน ไปพร้อมๆ กับการสร้างกลไก เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอื่นๆ ของสังคมไปพร้อมกัน เช่น การปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบสังคมจากโครงสร้างสังคมที่มีการแจกแจงน้อยไปสู่โครงสร้างสังคมที่มีการแจกแจงที่ซับซ้อนเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น การเปลี่ยนแปลงการจำแนกแจกแจงทางเศรษฐกิจ การจำแนกแจกแจงทางกิจกรรมของครอบครัว ระบบค่านิยม ระบบการจัดช่วงชั้นทางสังคม การเมือง การศึกษา ฯลฯ นั่นคือมีการจัดระเบียบและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบสังคมต่าง ๆ ใหม่ทั้งหมดให้สอดคล้องและเอื้อต่อการไปสู่ความทันสมัย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่ต้องอาศัยการเข้ามาจัดการหรือแทรกแซงจากรัฐอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการกำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาประเทศอย่างชัดเจน มีการ

สร้างกลไกบังคับทั้งทางตรง และทางอ้อม เพื่อสร้างกระบวนการที่จะนำไปสู่เป้าหมายของความทันสมัย ซึ่งมุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำประเทศให้เป็นสังคมอุตสาหกรรมซึ่งการแทรกแซงของรัฐในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการพยายามจัดระเบียบใหม่ของสังคมโดยมีการกำหนดกติกา กฎเกณฑ์ ในเรื่องต่าง ๆ ใหม่ เช่น การจัดการทางด้านระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อม การจัดสรรทรัพยากร การปรับเปลี่ยนค่านิยม รวมไปถึงโครงสร้างอื่น ๆ ของสังคม ซึ่งเป็นการใช้อำนาจในการสร้างวาทกรรม เพื่อให้เกิดผลในการจัดระเบียบใหม่ โดยสร้างและกำหนดกฎเกณฑ์รวมทั้งระเบียบชุดใหม่ ภายใต้ วาทกรรมที่กล่าวถึงการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั่นเอง

ผลที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยจากการครอบงำของวาทกรรมการพัฒนาดังกล่าวนี้นี้ก็คือ การสร้างความหมายหรือการ “ตีค่า” ที่แตกต่างกันระหว่าง “สังคมทันสมัย” และ “สังคมประเพณี” โดยสังคมสมัยใหม่ได้รับการเรียกขานว่า เป็นสังคมที่พัฒนาแล้วและมีความเจริญก้าวหน้า ส่วนสังคมประเพณี เป็นสังคมที่ล้าหลัง ไม่เจริญ ผู้คนตกอยู่ในวัฏจักรแห่งความด้อยพัฒนาที่มีแต่ความโง่ ความจนและความเจ็บป่วย ดังนั้นจึงเป็นสังคมที่จำเป็นจะต้องได้รับการพัฒนา กระบวนการสำคัญที่จะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์เหล่านี้ก็คือ จะต้องสร้างกลไกจากภายนอกโดยเฉพาะกลไกที่ใช้ผ่านองค์กรของรัฐเพื่อผนวกหมู่บ้านในความหมายที่เป็นตัวแทนของสังคมประเพณีให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโดยคนในชุมชนนั้นเป็นเพียงแค่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่รัฐเป็นผู้กำหนดมากกว่าจะเป็นการริเริ่มและจัดการจากคนในชุมชนซึ่งจะต้องเป็นผู้รับผลจากการพัฒนานั้นเอง (นภาพรณี หะวานนท์. 2542 : 2)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการส่งผ่านของอิทธิพลจากอำนาจจากภายนอกที่เชื่อมโยงกับรัฐและเครือข่ายต่าง ๆ ของรัฐลงไปสู่ชนบท เช่น การที่รัฐส่งเสริมการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์เพื่อส่งออกไปขายต่างประเทศ โดยอำนาจดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในรูปของการสร้างวาทกรรมอันประกอบด้วยชุดของกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ชุดใหม่ไม่ว่าจะเป็นในรูปของ ภาษา จารีตปฏิบัติ ความเชื่อคุณค่ารวมทั้งสถาบันต่าง ๆ ในสังคมทั้งนี้เพื่อกำหนดการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงหรือเลื่อนหายไปของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่สังคมสร้างขึ้นนั่นคือ การทำให้ระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมกัน ระบบคุณค่าและโลกทัศน์ของสังคมประเพณีเลื่อนหายไปและสร้างระบบความสัมพันธ์ชุดใหม่ที่เรียกว่า ความทันสมัยหรือการพัฒนาขึ้นมาทดแทน

ผลของการใช้อำนาจดังกล่าว ได้กระทบต่ออำนาจของสังคมประเพณีซึ่งเคยมีอิทธิพลในการจัดระบบความสัมพันธ์ของการผลิต การอยู่ร่วมกัน และระบบคุณค่าที่สามารถดำรงอยู่ในความพอเพียงภายใต้อำนาจหรือการจัดการควบคุมของตนเองอยู่แต่เดิมต้องถูกกระทบกระเทือน การสร้างและให้ความหมายสิ่งใหม่สำหรับการพัฒนาไม่ว่าจะผ่านรัฐและองค์กรต่างๆ ของรัฐ การศึกษา สื่อสารมวลชน หรือนักวิชาการก็ตาม สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้ความทันสมัยมีความน่าเชื่อถือและมีภาพที่สวยหรู ตรงกันข้ามกับสังคมแบบเดิมซึ่งมีแต่ภาพของความล้าสมัยและด้อยพัฒนาที่แตกต่างกันสุดขั้ว ดังนั้นจึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจว่า ผลจากปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงทำให้สังคมไทยเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมทันสมัยด้วยการจัดระเบียบสังคมใหม่ซึ่งการจัดระเบียบใหม่นี้ย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทุกส่วนของสังคมด้วยการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมที่มีการแจกแจงน้อยไปสู่การแจกแจงที่ซับซ้อน อันเป็นความหมายเดียวกันกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของหน่วยสังคมเดิมที่เคยทำหน้าที่ต่าง ๆ หลายหน้าที่ (Multifunctional Role Structure) แยกตัวออกเป็นหน่วยสังคมหลาย ๆ

หน่วยซึ่งมีหน้าที่เฉพาะอย่างมากขึ้น (Several More Specialized Structure) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จะทำให้หน่วยสังคมต่าง ๆ ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพดีขึ้นโดยที่มีเงื่อนไขว่าสังคมจะต้องมีกลไกที่ทำให้หน่วยสังคมใหม่ที่แยกตัวออกไปนั้นสามารถประสานงานกันและทำหน้าที่ (Function) ได้เหมือนหน่วยเดิมแต่มีประสิทธิภาพสูงกว่า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมทันสมัยนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุก ๆ มิติของสังคม ได้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ครอบครัวยุคใหม่ ระบบค่านิยม และการจัดช่วงชั้นทางสังคม

การจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Differentiation of Economic Activities) ในสังคมแบบดั้งเดิมหรือสังคมประเพณี กิจกรรมทางเศรษฐกิจจะอยู่ในแวดวงของครอบครัว และเครือญาติอันเป็นผลทำให้ชุมชนมีอำนาจในการควบคุมกิจกรรมและความสัมพันธ์ทางการผลิตต่าง ๆ เช่น การกำหนดตำแหน่งงานอาชีพ การผลิต การบริโภคและการแลกเปลี่ยน เมื่อมีการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจใหม่ให้มีการแยกย่อยและสร้างองค์กรสังคมใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่เฉพาะด้านเหล่านี้แทนเพราะเชื่อว่าการทำหน้าที่เฉพาะด้านจะมีผลให้ประสิทธิภาพการผลิตสูงและเกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญของการเข้าสู่ความทันสมัย ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายอย่างจึงแยกย่อยและเคลื่อนตัวออกจากชุมชน เช่น ในวิถีการผลิตที่เป็นไปเพื่อขาย (Commercialized Economy) ผู้ผลิต ผู้ขาย และผู้บริโภคอาจอยู่ในบริบทที่แตกต่างกันมิใช่อยู่ในบริบทหรือชุมชนเดียวกันอีกต่อไป องค์กรสังคมใหม่จะถูกสร้างขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่เฉพาะสำหรับแต่ละกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และเนื่องจากองค์กรทางสังคมเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องอยู่ในบริบทเดียวกันอีกต่อไป การสร้างระบบความสัมพันธ์ของแต่ละกิจกรรมจึงจำเป็นต้องเกิดขึ้น เพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมเหล่านี้เข้าด้วยกัน

การจำแนกกิจกรรมของครอบครัว การเข้าสู่กระบวนการของความทันสมัยทำให้เกิดการลดจำนวนกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากครอบครัวซึ่งมีบทบาทอยู่เดิมทำให้ครอบครัวต้องสูญเสียหน้าที่ (Function) สำคัญไป ในสังคมประเพณีครอบครัวจะทำหน้าที่หลายด้านพร้อม ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็น การผลิตอาหารและเครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภคต่าง ๆ การถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ในการดำรงชีวิต รวมทั้งคุณค่าต่าง ๆ ฯลฯ แต่เมื่อสังคมมีการจัดระเบียบใหม่โดยแยกกิจกรรมที่ครอบครัวเคยทำออกไปทำให้ครอบครัวสูญเสียอำนาจในการควบคุมจัดการกิจกรรมต่าง ๆ

การจำแนกแจกแจงระบบค่านิยม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าระบบคุณค่ารวมทั้งโลกทัศน์เป็นปัจจัยสำคัญและมีความเชื่อมโยงกับโครงสร้างหรือระบบความสัมพันธ์ทางสังคมอื่น ๆ อย่างใกล้ชิด ดังนั้นเมื่อมีการแจกแจงระบบค่านิยมออกไป เช่น การใช้ระบบเหตุผลและวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์เข้ามาแทนคุณค่าและโลกทัศน์เกี่ยวกับศาสนา รวมทั้งพิธีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ จึงมีผลทำให้การทำหน้าที่ของบรรทัดฐานรวมทั้งจารีตประเพณี และกลไกการควบคุมสังคมต่าง ๆ ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย

การจำแนกแจกแจงช่วงชั้นทางสังคม เช่น การเปลี่ยนจากระบบของการใช้สถานภาพที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เช่น ตระกูลหรือเชื้อชาติมาเป็นการใช้การศึกษาและความสามารถเป็นเครื่องมือกำหนดช่วงชั้นทางสังคมแทนอันมีผลให้เกิดความยืดหยุ่นในการเลื่อนชั้นทางสังคมมากขึ้น เป็นต้น (นภาพรณ์ หะวานนท์, 2542 : 15-16)

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของแนวคิดการไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตก ก็คือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้มีลักษณะเป็นสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งมีผลิตภาพสูงเพื่อก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจให้เป็นพื้นฐาน สำหรับการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างด้านอื่นไปพร้อม ๆ กัน นั้น สังคมดั้งเดิมในประเทศโลกที่สามซึ่งตกอยู่ในวัฏจักรแห่งความยากจนย่อมไม่สามารถหลุดพ้นออกไปได้หากไม่มีการลงทุนขนาดใหญ่ (Big Push) การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องใช้เงินทุนและการออมจำนวนมากมหาศาลรวมทั้งทรัพยากรต่าง ๆ เป็นจำนวนมากทำให้ประเทศโลกที่สามไม่สามารถแหวกวงล้อมนี้ออกไปได้แต่เพียงลำพังด้วยกำลังและทรัพยากรที่มีอยู่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านเงินทุนและเทคโนโลยีเพื่อกระตุ้นให้ระบบเศรษฐกิจขยายตัว อย่างไรก็ตาม เนื่องจากทรัพยากรดังกล่าวนี้ย่อมไม่เพียงพอที่จะกระจายไปได้ทุกส่วนพร้อม ๆ กัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามแตกออกเป็นลักษณะที่เรียกว่า เศรษฐกิจทวิลักษณ์ (Dual Economy) นั่นคือการเกิดเป็นภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมหรืออีกนัยหนึ่งคือภาคเมืองและภาคชนบทและโดยที่ภาคอุตสาหกรรมซึ่งมีประสิทธิภาพการผลิตสูงทรัพยากรการพัฒนาส่วนใหญ่จึงมีความชอบธรรมที่ถูกใช้ไปในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมก่อน ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้ผลิตภาพเพิ่มสูงขึ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยว การใช้เมล็ดพันธุ์ที่มีผลผลิตสูง การใช้ปุ๋ยและสารเคมี รวมทั้งการผลิตแรงงานเพื่อเป็นฐานทรัพยากรและวัตถุดิบให้กับภาคอุตสาหกรรมที่มีผลิตภาพสูงกว่า ทั้งนี้เพื่อให้ระบบเศรษฐกิจโดยรวมเกิดการขยายตัวอย่างเต็มที่ และในที่สุดความเจริญเติบโตที่เกิดขึ้นในภาคอุตสาหกรรมก็จะไหลรินเกิดกระจาย (Trickle down Effect) กลับไปสู่ภาคชนบททำให้ประเทศโลกที่สามเกิดการพัฒนาดังเช่นที่ประเทศตะวันตกได้ประสบความสำเร็จมาแล้ว ยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้คือสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์มองว่า เป็นการพัฒนาแบบไม่สมดุล (Unbalance Growth) ซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสำหรับประเทศโลกที่สาม ดังเช่นรายละเอียดที่ได้กล่าวมา

แนวคิดทฤษฎีดังกล่าวคงไม่เป็นปัญหาแต่ประการใด หากผลที่เกิดขึ้นเป็นไปเช่นนั้น แต่เมื่อเวลาผ่านไป แม้ว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาจะสูงขึ้นอย่างน่าพอใจเนื่องจากวิถีการผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น โครงสร้างการผลิตเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตสินค้าที่มีความหลากหลายและมีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นเป็นผลเนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการผลิต เกิดการขยายตัวและการกระจายสาธารณูปโภคออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างเห็นเป็นรูปธรรมในรายได้ประชาชาติที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วย แต่ในขณะเดียวกันเป็นที่น่าแปลกใจว่า การไหลรินความเจริญที่เกิดขึ้นจากภาคอุตสาหกรรมกลับไปสู่ภาคเกษตรกรรมกลับเป็นไปอย่างกระปรี่กระเปร่า ดังจะเห็นได้จากช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมที่ห่างออกจากกันไปเรื่อยๆ ในขณะที่ชาวชนบทในภาคเกษตรกรรมได้รับผลด้านลบจากการพัฒนาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การสูญเสียอำนาจและกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ การต้องเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่เป็นฐานการดำรงชีวิต การสูญเสียอำนาจต่อรองในการแลกเปลี่ยนและการบริโภคของตน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตดังกล่าวจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนี้ได้มีผลเชื่อมโยงไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในด้านอื่น ไม่ว่าจะเป็น ระบบคุณค่า

และโลกทัศน์ หรือระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันที่ปรากฏอยู่ในบรรทัดฐานและจารีตประเพณีต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิม อันเป็นผลทำให้ชนบทหรือภาคเกษตรกรรมสูญเสียอำนาจในการควบคุมและจัดการระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนาหรือการศึกษาให้สามารถตอบสนองความต้องการของตนซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นที่สุดสำหรับการสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในสังคมได้

แม้กระทั่งในภาคเมืองหรือภาคอุตสาหกรรม ซึ่งดูเหมือนว่าได้รับประโยชน์จากความทันสมัยอย่างเต็มที่นั้น แท้ที่จริงแล้วกลับพบว่า ความรุนแรงของการสูญเสียอำนาจในการจัดการเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองในภาคอุตสาหกรรมนั้น อยู่ในสถานะที่เลวร้ายกว่าภาคชนบทมาก ดังจะเห็นได้จากการที่ภาคอุตสาหกรรมมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราที่สูงเท่าใดกลับพบว่า อัตราการพึ่งพิงและถูกรอบงำจากภายนอกยิ่งสูงกว่า การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีบนพื้นฐานของวิถีการผลิตแบบทุนนิยมซึ่งทำให้ ต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีจากต่างประเทศก็ดี บทบาทของบรรษัทข้ามชาติต่าง ๆ ก็ดี รวมทั้งโครงสร้างเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมที่พึ่งพิงต่อการส่งออกและการค้าระหว่างประเทศก็ดี ปัจจัยเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ทำให้อำนาจในการควบคุม และตอบสนองความต้องการของตนเองในภาคอุตสาหกรรมแทบไม่เหลืออยู่ บทพิสูจน์ที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจจากฟองสบู่คงเป็นเครื่องยืนยันคำอธิบายนี้ได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้นด้วยความเชื่อมโยงของปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่มีต่อระบบคุณค่าและการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้นเมื่อสังคมเมืองสูญเสียอำนาจและความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองทางเศรษฐกิจไป จึงทำให้ต้องสูญเสียอำนาจในการควบคุมระบบคุณค่าและระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันไปด้วย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นในรูปของ ปัญหาสังคมต่าง ๆ เช่น การมีค่านิยมแบบบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความเสื่อมถอยของสถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา ปัญหาโสเภณีและการฆ่าตัวตาย ปัญหาการคอร์รัปชัน ฯลฯ เป็นต้น ปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ล้วนแต่ชี้ให้เห็นถึงความเสี่ยงภัยของสังคมอันสืบเนื่องมาจากสาเหตุที่สังคมไม่สามารถรักษาอำนาจที่ตนเคยมีอยู่ในการวางระเบียบแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม รวมถึงการสร้างกลไกในการควบคุม และสนับสนุนให้บรรทัดฐานเหล่านี้ได้รับการยอมรับและปฏิบัติตามอย่างมีประสิทธิภาพได้ ดังนั้น จากปรากฏการณ์การพัฒนาที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้จึงทำให้สังคมไทยถูกตั้งข้อสังเกตว่า เป็นสังคมทันสมัยที่ยังไม่พัฒนา (Modernization without Development) (Jacobs, 1971)

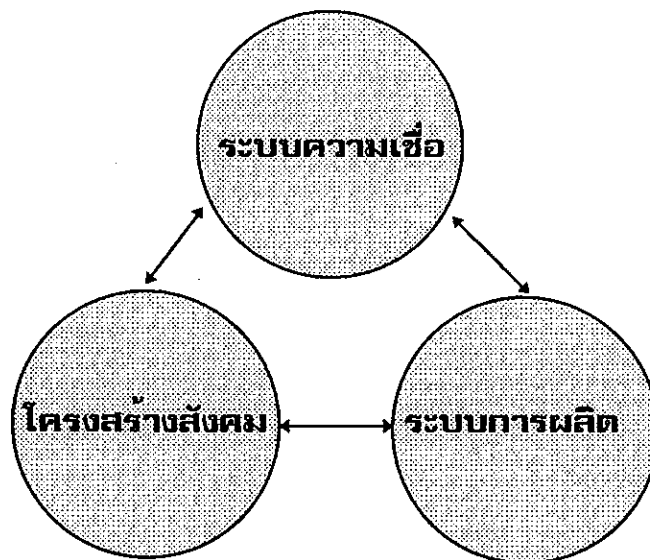
1.1 การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมไทย

เนื่องจากการศึกษาปรากฏการณ์สังคมเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนและเหลื่อมล้ำเชื่อมโยงกันในหลายมิติ ดังนั้นสิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยต้องตระหนักถึงอยู่เสมอก็คือ ความเป็นบูรณาการของมโนทัศน์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดเพื่อทำการอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533 : 13-14) ได้ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาถึงโครงสร้างวัฒนธรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์อย่างถูกต้องและสมบูรณ์นั้นมีความจำเป็นที่จะต้องพิจารณา 3 องค์ประกอบสำคัญไปพร้อมกันเสมอ คือ

1. ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน
2. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เช่น ครอบครัว เครือญาติ ชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนด้วย

3. ระบบความเชื่อ อันประกอบด้วย ระบบคุณค่า ศาสนาและพิธีกรรม เป็นต้น องค์ประกอบทั้งสามส่วนนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เมื่อใดที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบใดระบบหนึ่งก็จะส่งผลต่อเนื่องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบอื่น ๆ ด้วย และท้ายที่สุดก็จะทำให้โครงสร้างสังคมหรือวัฒนธรรมทั้งหมดเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุนี้สังคมหรือวัฒนธรรมจึงเป็นคล้ายสิ่งมีชีวิตที่สามารถเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต มีความหลากหลายไม่คงที่

เริ่มต้นจากการต่อสู้เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดของมนุษย์จึงทำให้เกิดระบบ การผลิต เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งในสังคมดั้งเดิมนั้น มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก ทำให้คนรู้จักจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยสร้างความเชื่อต่าง ๆ ขึ้นจนทำให้เกิดเป็น ระบบคุณค่า เกิดการนับถือศาสนาและพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนั้นการที่มนุษย์มาอยู่รวมกันจึงจำเป็นต้องจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันนี้ให้เหมาะสม ทำให้เกิดจารีตประเพณี ระบบ กฎเกณฑ์ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นแนวทางและบรรทัดฐานให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติ ซึ่งระบบ กฎเกณฑ์และประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดและอยู่ร่วมกันได้นี้ จะถูกถ่ายทอดโดยเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บางส่วนของระบบความสัมพันธ์หรือวัฒนธรรมนี้ถูกเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่รวมทั้งบางส่วนของที่ไม่เหมาะสมก็ต้องยกเลิกไม่มีการยึดถือปฏิบัติอีก

ภาพประกอบ 5 แสดงโครงสร้างทางวัฒนธรรมชนบท

ที่มา : สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533 : 14)

แนวคิดดังกล่าวนี้ว่ามีความสอดคล้องและยืนยันโน้มน้าวตามกรอบแนวคิดของการศึกษาที่ได้แสดงความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงระหว่างระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระบบคุณค่าและ

โลกทัศน์ กับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างระบบดังที่ ได้กล่าวมาแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัยโดยยึดถือแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ แบบทุนนิยมการค้าที่มุ่งไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างสังคมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น ค่านิยม การเมือง สังคม ครอบครัว หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การจัดระเบียบสังคมใหม่เพื่อให้เอื้อต่อความทันสมัยนั้น แม้ว่าผลที่เกิดขึ้นก็คือความทันสมัยสะดวกสบายซึ่ง ทำให้คุณภาพชีวิตส่วนหนึ่งของคนดีขึ้น แต่ขณะเดียวกันในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่า การพัฒนาด้านวัตถุ และการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่นี้ได้ทำลายสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นรากฐานของความสุข ความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชนลง (นาถรณ์ หะวานนท์, 2542 : 24) ผลกระทบสำคัญที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ ศักยภาพในการรักษาอำนาจเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองรวมทั้งการรักษาดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์และภายในจิตของมนุษย์อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดที่จะทำให้เกิดความพอเพียงขึ้นได้นั้นย่อมถูกกระทบกระเทือนไปด้วย จึงมีผลทำให้แต่ละชุมชนต้องพยายามหาหนทางเพื่อปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ด้วยความแตกต่างในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ลักษณะทางกายภาพ สภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากร ฯลฯ ของแต่ละชุมชน ทำให้การแสวงหาทางออกที่จะนำไปสู่การรักษาความพอเพียงซึ่งเป็นทางอยู่รอดของแต่ละชุมชน มีระดับ ลักษณะ และรูปแบบที่แตกต่างกันไป เช่น บางชุมชนรักษาความพอเพียงไว้ด้วยการสร้างระบบความสัมพันธ์ที่ไม่พยายามพึ่งพิงผู้อื่น โดยทำการผลิตเพื่อการบริโภคของตนเองและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากที่สุด ไม่เน้นการผลิตแบบการค้าหรือหากจะต้องมีบ้างก็สามารถสร้างระบบการจัดการที่เอื้อให้เกิดการบูรณาการแลกเปลี่ยนสินค้ารวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ให้ดำรงอยู่ในบริบทเดียวกัน หรือในบางชุมชนก็เลือกวิธีการอยู่รอดโดยผนวกตนเองเข้ากับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมการค้า ด้วยสร้างกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่เอื้อให้เกิด ความเป็นประชาสังคม (Civil Society) เพื่อรักษาศักยภาพแห่งความพอเพียงและอำนาจต่อรองกับเศรษฐกิจภายนอกไว้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม หรือการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเท่าเทียมบนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกัน (Social trust) ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคม (Social Capital) ที่สำคัญในการช่วยให้ชุมชนสามารถรวมกลุ่มกันเพื่อการจัดการปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเองอันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงได้

ในประเด็นดังกล่าวนี้ นาถรณ์ หะวานนท์ (2542 : 27-28) ได้ชี้ให้เห็นว่า ความไว้วางใจทางสังคมนี้เกิดขึ้นได้โดยเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก ด้วยการสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน (Norms of Reciprocal) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันขึ้นมา พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคมเพื่อให้บรรทัดฐานดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางและยั่งยืน ประการที่สอง ด้วยการสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน (Networks of Civic Engagement) เช่น การพัฒนาความสัมพันธ์แบบวิสาสะ (Association) และความสัมพันธ์แบบแนวราบ เพื่อให้สมาชิกได้สร้างนิสัยของความร่วมมือกัน (Cooperation) ทำให้สามารถผนึกกำลังกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ และความไว้วางใจกัน จนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความ

เป็นชุมชนแบบประชาสังคม (Civic Community) ซึ่งมีศักยภาพตอบสนองความต้องการของตนเองได้เป็นอย่างดี และทำให้สามารถสร้างระบบการจัดการในการรักษาความพอเพียงของตนเองไว้ได้ ไม่ว่าบริบทจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมการค้า นั่นก็คือ ศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ระบบคุณค่า และบรรทัดฐานที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างศักยภาพในการปรับตัวอย่างมีอำนาจต่อรอง และดำรงความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองไว้ได้ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง

2. การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของหมู่บ้านพอเพียง

หมู่บ้านพอเพียงมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครั้งใหญ่ นับตั้งแต่ในปี 2518 ซึ่งเริ่มมีถนนเข้ามาสู่หมู่บ้านเป็นต้นมา ในครั้งแรกถนนที่เข้ามานั้นเป็นเพียงถนนลูกรังเล็ก ๆ ที่ทางราชการตัดผ่านเข้ามาตามโครงการเงินผันเพื่อเปิดเส้นทางคมนาคมให้แก่หมู่บ้านซึ่งแต่เดิมสภาพการคมนาคมที่เป็นอยู่มีเพียงทางเดินเท้าและการใช้สัตว์พาหนะเท่านั้นต่อมาเมื่อมีกระแสการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษาในเมืองหลวงและรัฐบาลได้มีการปราบปรามอย่างรุนแรง จนทำให้มีนักศึกษาส่วนหนึ่งมาหลบซ่อนตัวอยู่ที่หมู่บ้านประกอบกับการเป็นเขตแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ รัฐบาลจึงมีนโยบายเร่งรัดการเปิดเส้นทางคมนาคมเพื่อสร้างความมั่นคงทางการเมืองในเขตนี้ ทำให้หมู่บ้านพอเพียงมีถนนลาดยางที่สะดวกสบายและทันสมัยเข้ามาถึงหมู่บ้านตั้งแต่ ปี 2524 เป็นต้นมา

การมีถนนเข้ามาถึงหมู่บ้านไม่ได้นำมาซึ่งความสะดวกสบายในด้านการคมนาคมเท่านั้น แต่ถนนที่ตัดผ่านเข้ามาได้นำการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เข้ามาสู่หมู่บ้านหลายด้านด้วยเช่นกัน ด้านหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าความเจริญหรือความทันสมัย ดังเช่นที่ชาวบ้านผู้หนึ่งให้ความหมายว่า “ ถนนเป็นตัวนำความเจริญเข้ามา เราคิดว่ามันหมายถึงความเจริญ ” แต่ในขณะเดียวกันชาวบ้านแห่งนี้ก็ตระหนักดีว่า ถนนได้ทำให้วิถีชีวิตที่เป็นอยู่ของเขาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

“พอถนนเข้ามาชีวิตเราก็เปลี่ยนแปลงไป เปลี่ยนไปมาก เดิมนี่มีการใช้เงินในชีวิตประจำวันมากขึ้น ชื้อกับข้าว ผลไม้ ปลา พวกนี้มีเร่ขายหมด คนข้างนอกมาเร่ขาย เขาเข้ามาเร่ขายแทบทุกวัน “ สมัยนี้ถ้าไม่มีเงินอยู่ไม่ได้ “

“ข้าวโพดเพิ่งเข้ามาเมื่อมีถนนเข้ามา เมื่อมีทางสะดวก ผมว่าส่วนหนึ่งเป็นพลังทางเศรษฐกิจที่นำมาโดยพ่อค้าคนกลางและคนภายนอกที่เข้ามา เพราะมีประสบการณ์จากข้างล่างเรื่อย ๆ คือพวกชาวบ้านกลุ่มนี้จะเป็นพวกแนวหน้าในการเปิดใหม่เรื่อย ๆ “

“เปลี่ยนแปลงมาก เมื่อก่อนเห็นคนไทยเข้ามาก็กลัวตายเลย เพราะไม่ค่อยมีคนเข้ามา เดิมนี่เด็กไม่กลัวอะไร เห็นใครเข้ามาก็วิ่งเข้าไปดูถ้าเป็นสมัยก่อนเรากลัวกันตาย นีรอกี่วิ่งเยอะ คนก็เข้ามาขายของเยอะแต่ไม่มีใครกลัว ตอนนีเขาดู ไม่กลัว เมื่อก่อนเขาจะไปกราบพระทุกเช้าเย็น เดิมนี่ไม่ค่อยเห็น เวลาไม่มี แม้กระทั่งวันพระยังไม่มีเวลาไปตักบาตรเลย “

“ก่อนหน้านี้ยังไม่มีทาง ไม่มีถนน มีแต่ทางเกวียน ซึ่งเข้ามายากลำบากมาก พอทางเปิด คือ มีทางของป่าไม้บ้าง ของทหารบ้าง ก็เริ่มมีคนนอกเข้ามาเพื่อหาที่อยู่ คนเหล่านั้นเริ่มเอาอะไรใหม่ ๆ เข้ามา”

“ผมว่าวัดขึ้นนี้มาพร้อมกับถนน และสมุนไพรก็ห่างเหินไปพร้อมกับถนนด้วย”

การมีถนนหนทางที่สะดวกสบายเข้ามาถึงหมู่บ้านย่อมเป็นประตูสำคัญที่ทำให้อิทธิพลภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลเศรษฐกิจแบบการค้าเข้ามาสู่หมู่บ้านรวมทั้งเปิดโอกาสให้คนในหมู่บ้านออกไปสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้วิถีการผลิตแบบยังชีพที่เคยเป็นอยู่ต้องเปลี่ยนแปลงไป เงินตราได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตเพิ่มขึ้นรวมทั้งคนภายนอกที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับคนในหมู่บ้านย่อมทำให้วิถีชีวิตแตกต่างไปจากเดิม

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้น ก็ยังไม่รุนแรงเท่ากับการที่ถนนนำมาซึ่งการให้สัมปทานป่าแก่นายทุนภายนอกให้เข้ามาครอบครองและใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องตามกฎหมายบนที่ดินที่เคยเป็นที่ทำมาหากินและแหล่งทรัพยากรของชาวบ้านมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายายทำให้ชาวบ้านต้องกลายเป็นผู้ผิดกฎหมายถูกลิดรอนสิทธิที่เคยมีไปจนเกือบหมดสิ้น แม้ว่าต่อมาทางการจะออกกฎหมายยกเลิกการให้สัมปทานป่า แต่การใช้สิทธิพลเรือนของนายทุนซึ่งมีความสัมพันธ์กับนักการเมืองก็ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน นายทุนผู้ซึ่งเป็นคนภายนอกที่ไม่เคยมีความผูกพัน ไม่เคยเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในรูปของคุณค่า โลกทัศน์หรือบรรทัดฐานใด ๆ ที่ทำให้เกิดความตระหนักว่าการใช้ประโยชน์จากป่านั้นจำเป็นต้องมีระบบจัดการที่เหมาะสมเพื่อให้สอดคล้องกับการดูแลรักษาป่าไปพร้อมกันด้วย อีกทั้งการที่นายทุนเหล่านี้เป็นคนภายนอกย่อมไม่ได้รับผลกระทบหรือมีส่วนได้ส่วนเสียใด ๆ ต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าและระบบนิเวศดังเช่นชาวบ้าน นอกจากนั้นยังเป็นผู้มีทุน มีเทคโนโลยีในรูปเครื่องมือเครื่องใช้ทันสมัยทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าเป็นไปในเชิงพาณิชย์ตามวิถีคิดของนายทุนอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้จึงพบว่า เพียงแค่เวลาไม่กี่ปีที่มีสัมปทานป่าเกิดขึ้นรวมทั้งผลของการใช้อิทธิพลเถื่อนต่าง ๆ ได้ทำลายสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าแห่งนี้จนเกือบหมดสิ้น และได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอย่างรุนแรงอีกด้วย

“พอมีสัมปทานเข้ามาทำให้เรามีพื้นที่ทำกินน้อยลง ต้องย้ายมาทำกินทางด้านเหนือ กับด้านตะวันตก ส่วนทางด้านตะวันออกเป็นสัมปทานหมดแล้ว”

“สมัยก่อนเป็นป่า มีต้นไม้เยอะมาก มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ระยะเวลาพอมีสัมปทานไม่กี่เริ่มหมดไป น้ำก็แห้งลง การทำมาหากินของชาวบ้านก็ยากลำบากมากขึ้น ความชุ่มชื้นของป่าน้อยลง พื้นที่ทำกินก็เปลี่ยนแปลงไป เมื่อก่อนที่ทำกินเป็นที่ราบเหมาะแก่การเพาะปลูก ตอนหลังกลายเป็นพื้นที่สัมปทานไปหมด เราต้องย้ายที่ทำกินไปเพาะปลูกทางทิศเหนือกับทางตะวันตกซึ่งเป็นพื้นที่เชิงเขา ลำบากมาก เวลาฝนตกหน้าดินก็ถูกชะล้าง”

“ก่อนหน้านี้ที่สัมปทานจะเข้ามา ชาวบ้านมีกินมีใช้อุดมสมบูรณ์ แต่พอสัมปทานเข้ามาสัตว์ที่เคยจับกินได้ก็หนีเข้าป่าลึกไป ผักหญ้าที่เคยเก็บกินได้ใกล้ ๆ บ้านก็เริ่มมีน้อยลง ความลำบากก็มาเยือนเรา ฝนก็แล้ง”

"เมื่อก่อนนี่ที่เป็นป่าสมบูรณ์ พอดีมีสัมปทานเข้ามา เริ่มเกิดผลกระทบต่อชาวบ้าน ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทุกอย่างเริ่มเปลี่ยนไป เราไม่เคยคิดว่าป่าจะหมดไปได้ เราไม่เคยคิดเลยเพราะป่าไม่มีมากเยอะแยะไปหมด ไม่มีใครคิดว่ามันจะหมดไปเลยจริง ๆ"

"สวนป่าเขาปลูกไม้ไผ่ทดแทนกระโดนเลย ดันต้นไม้ออกให้หมดแล้วไผ่โต ๆ พรุนดิน มะค่าต้นใหญ่ถูกโคหมด สัตว์ก็อยู่ไม่ได้ ต้นมะค่าเดี่ยวนี่เหลือแต่ความทรงจำ เขาเอาไม้ไปเข้าโรงเลื่อย"

"เราคิดว่าเราต้องมีป่าเพื่อชีวิตของเราเอง ผมเข้ามารับช่วงต่อจากกำนันสงบอิกที่ ทำตรางนี้เพราะเห็นประโยชน์ที่จะตกเป็นของชาวบ้านเพราะไม่อย่างนั้นแล้วจะมีแต่คนขังนอกเข้ามาครอบงำผลประโยชน์จากที่นี่ไป ช่วงกำนันสงบนั่น ก็เป็นช่วงที่ต้องต่อสู้กับคนภายนอกเยอะมาก เราพยายามบอกเขาว่า มันจะเกิดผลกระทบกับชาวบ้าน ขอร้องเขาว่า อย่าทำลาย อย่าทำแบบนั้นเลย เพราะเราจะเดือดร้อนมาก อย่าทำลายป่าไม้อยู่ เราโดนผลกระทบเดือดร้อนกันทั่วทุกครัวเรือนให้เห็นใจเราบ้าง"

"ผมเข้ามาปี 2532 ป่าหมดแล้วเหลือแต่ดอ ก็ปิดป่าพอดี พอปิดป่าก็เริ่มมีไม้เถื่อน ป่าที่มันหมดหลัก ๆ ก็คือ สัมปทาน พอหลังสัมปทานเข้ามาชาวบ้านที่ล้มละลายจากภายนอกเข้ามาหาที่ดินเพิ่มสำหรับทำไร่ เก่งกำไร หลังสัมปทานก็มีขบวนการทำไม้เถื่อน"

"หลังจากสัมปทานตัดไม้หมดแล้ว ปี 29 ปี 30 จะมีเศษกิ่งไม้ที่ถูกตัดทิ้งอยู่กลางป่า คือเวลาเขาทำ เขาโค เขาโคปาดเลย เมื่อกิ่งไม้ที่ถูกตัดทิ้งไว้และไม้ใหญ่ล้มทับไม้เล็กก็จะกลายเป็นเชื้อเพลิง พอมีไฟไหม้เข้ามาก็ไหม้แบบมโหฬาร สูงเท่ายอดมะพร้าว หลังจากนั้น ช่วงปี 32-33 เจอภาวะฝนแล้ง หนูระบาด ข้าวแทบไม่ได้กินเลย พันธุ์ข้าวก็แทบไม่มี เป็นภาวะผลกระทบอากาศ ฝนทิ้งช่วง"

"เมื่อก่อนอุดมสมบูรณ์มาก แต่มาหลังก็เปลี่ยนแปลงไป จำ พ.ศ. ไม่ได้ แต่เขาสัมปทานไปทั้งหมด ต้นไม้ใหญ่ ๆ ก็ไม่มี ชื้อไปทั้งฟากถนนฟากนี้ มีปัญหาเรื่องทำมาหากินมาก"

ความเสื่อมโทรมของสภาพป่าอันเป็นผลมาจากสัมปทานและอิทธิพลเถื่อนดังที่ได้กล่าวมานี้ ได้ส่งผลกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงที่สุดต่อศักยภาพแห่งความพอเพียงซึ่งได้เคยเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ตลอดมา ชาวบ้านต้องสูญเสียทั้งที่ดินและอำนาจในการควบคุมดูแลทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักของความพอเพียง เท่ากับว่าชาวบ้านเหล่านี้ถูกตัดขาดจากระบบการจัดการในรูปแบบปัญหาที่ได้มีการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ รวมทั้งถูกกันออกไปจากบทบาทและฐานะของผู้จัดสรรและจัดการทรัพยากรด้วย ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านเหล่านี้ก็ยังจะต้องพึ่งพาทรัพยากรจากป่าในการดำรงชีวิต แต่สภาพความเสื่อมโทรมของป่าที่เกิดขึ้นจากผลของสัมปทานกลับไม่อาจตอบสนองความต้องการนี้อย่างพอเพียงได้อีก

"การทำมาหากิน เช่น การทำไร่ ผลผลิตไม่ได้เท่าเมื่อก่อน เมื่อก่อนไม่ต้องทำมาก เราก็พอกิน ภาระยะหลังเมื่อมีสัมปทานป่า การตัดต้นไม้ทำให้ฝนไม่ตกตามฤดู ไฟไหม้มากขึ้น"

"หะอะไรในป่ากินไม่ได้แล้วเพราะเจ้าหน้าที่เขาเคร่งครัดมาก เราทำไม่ได้แล้ว เราเก็บของป่าได้บางอย่าง เช่น ถ้าจะหาหน่อไม้นี้ก็ต้องบอกเจ้าหน้าที่เขา ทำเองไม่ได้ เราต้องขออนุญาตเขาก่อน เราต้องทำตาม คือขอเขาดีกว่าจะไปตัดขึ้นเขา"

การสูญเสียความพอเพียงในตนเองของชาวบ้านได้เกิดขึ้นพร้อมกับการเข้ามาแทรกแซงของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมการค้าที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและสะสมค่ารวมทั้งยังนำกลไกตลาดและพ่อค้าคนกลางเข้ามาอีกด้วย ความไม่พอเพียงที่เกิดขึ้นจึงเป็นแรงผลักดันที่ทำให้ชาวบ้านต้องเข้าไปสัมพันธ์กับระบบทุนนิยม ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ในการผลิตทั้งหมดต้องเปลี่ยนแปลงไปจากวิธีการผลิตที่การผลิตและการบริโภคที่เคยดำรงอยู่ในบริบทเดียวกัน บทบาทของการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตที่อยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทรและแบ่งปันมากกว่าการคำนึงถึงผลกำไร การผลิตที่มีขนาดเล็กภายในขอบเขตของการบริโภคที่เหมาะสมรวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมตามธรรมชาติ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ต้องเปลี่ยนแปลงมาเป็นการแบ่งแยกหน้าที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากกัน การผลิตที่แยกออกจากการบริโภคโดยมีการแลกเปลี่ยนแบบเงินตรา รวมทั้งพ่อค้าคนกลางและกลไกตลาดเข้ามาแทนที่ การมีกรรมสิทธิ์ส่วนตัวในทรัพย์สินแทนที่กรรมสิทธิ์ส่วนรวม หรือ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวในลักษณะของการพาณิชย์ที่มีความจำเป็นต้องใช้เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยและสารเคมีต่าง ๆ จากภายนอกรวมทั้ง ค่านิยมทางด้านวัตถุที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ย่อมเป็นผลทำให้โลกทัศน์ ระบบคุณค่า และบรรทัดฐานอันประกอบกันเป็นโครงสร้างสังคมที่ชาวบ้านพอเพียงเคยมีอยู่ต้องถูกสั่นคลอน

"สมัยก่อนไม่ต้องซื้ออะไรมากแค่ซื้อน้ำมันก๊าด ส่วนอาหารการกินก็ตามมีตามเกิดหาตามในป่าได้ แต่เดี๋ยวนี้ต้องซื้อหมดเลย ไปซื้อที่ตลาด ถ้าไม่ซื้อก็ไม่มีอะไรกิน หะอะไรในป่ากินไม่ได้แล้วเพราะเจ้าหน้าที่เขาเคร่งครัดมาก"

"เมื่อก่อนน้ำมันพืช น้ำมันปลา ผงซักฟอก ก็ไม่ใช้กัน แต่ตอนนี้ใช้หมด เงินที่ได้ก็หมดไปกับของพวกนี้"

"พอมีสัมปทานเข้ามา เรามีถนนตัดผ่าน เริ่มมีของขาย พอมีของขายเราก็ต้องซื้อกิน พอถนนเข้ามาชีวิตเราก็เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนไปมาก เดิวนี้อาศัยเงินในชีวิตประจำวันมากขึ้น ซื้อกับข้าว ผลไม้ ปลา พวกนี้มีมาเร่ขายหมด คนข้างนอกมาเร่ขาย เขามาเร่ขายแทบทุกวัน ปัจจุบันเราต้องจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้นในชีวิตประจำวัน รายได้ของเราน้อยมาก แทบไม่พอต่อการใช้จ่ายในแต่ละวัน"

"เดิวนี้อะไรหิวกับข้าวไม่มี เมื่อก่อนกับข้าวมีอยู่ในป่า ไม่ต้องไปไกล เมื่อก่อนหากับข้าวในป่าได้ เดิวนี้อะไรหิวต้องขาย"

"สมัยก่อนทำข้าวได้กินดีกว่านี้ สมัยนี้ทำข้าวได้กินไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย"

"สมัยก่อนเราไม่ค่อยมีเงิน เช่น ผมมีเนื้ออยู่ 1 กิโลกรัม ผมอยากกินปลาร้า ผมก็แบ่งเนื้อให้เขาครึ่งหนึ่งเพื่อแลกกับปลาร้า ตอนนี้ผมมีเงิน ก็ใช้เงินเพื่อซื้อของที่เรอยากได้ ส่วนใหญ่เราจะไม่ค่อยมีการแลกเปลี่ยนกันแล้ว ใช้เงินแทน"

"เดี๋ยวนี้เขาหวังเพื่อขาย เขาปลูกเพื่อขาย อย่างมะเขือเจ๊าของปลูกเพื่อขาย ไปเก็บเอาใส่ห่อลูกก็ไม่ได้เป็นของเขา แต่ก่อนไม่ต้องห่วงห่อลูกให้มันเยอะเก็บเอาได้ พอเจอหน้าทีหลังก็บอกเจ้าของ อีกอย่างหนึ่งเขาให้ยา อายุไม่ครบเขาบอกกินไม่ได้ ที่ดินมีราคา นายทุนก็เข้ามา น้อยลงเรื่อย ๆ ไร่หนึ่งหมื่นหนึ่งไม่ให้ สามหมื่นก็เอาละ"

"มันต้องทำให้ดินมากขึ้นหรือเปล่า เพาะไปปลูกพืชไร่ก็ดินร่นอยู่และประกอบกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดมันเข้ามาครอบงำมากขึ้น การถูกล่อโดยกระบวนการโฆษณา ก็ทำให้เกิดความอยากเทียม ความต้องการเทียมอีกอย่างหนึ่งคือ Life support system ที่มาจากป่า อาหารการกินต่าง ๆ ที่เก็บหาจากป่ามันหาได้น้อยลง ทำให้ต้องดินร่นทางอื่น กระแสหนึ่งเริ่มเปลี่ยนจากการทำมาหากิน พอมีเงื่อนไขภายนอกเข้ามา เขาจะมุ่งไปสู่การปลูกพืชเพื่อขาย ซึ่งต้องไปอยู่ชายขอบสุดของกระบวนการผลิตระดับโลก ... อย่างมันสำปะหลังและสับปะรดตอนนี้เห็นชัดว่า กลไกราคาเราควบคุมไม่ได้"

ในขณะที่หมู่บ้านพอเพียงถูกแทรกแซงโดยอิทธิพลภายนอกอย่างรุนแรงไม่ว่าจะเป็นในรูปของการถูกลดรอนอำนาจในการจัดการทรัพยากร และการพยายามเข้ามาครอบงำของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมการค้า การศึกษาสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกันก็เป็นเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การผลิตซ้ำของศักยภาพในการพึ่งตนเองของชาวบ้านต้องถูกกระทบกระเทือนด้วย ด้วยวิธีการจัดการเรียนการสอนหรือเนื้อหาหลักสูตรที่แปลกแยกจากท้องถิ่นพร้อมกับการแยกเด็กออกจากกระบวนการเรียนรู้ และการขัดเกลาทักษะสังคมของชุมชนกับครอบครัวที่เคยอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันมาสู่การเรียนรู้ในห้องเรียน ทำให้เด็กถูกตัดตอนจากการเรียนรู้ที่สั่งสมกันมาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมมาสู่การเรียนรู้แบบสมัยใหม่ซึ่งไม่ได้เชื่อมโยงกับรากฐานและวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ นอกจากนั้นอิทธิพลจากการปลูกฝังของการศึกษาสมัยใหม่ได้ทำให้เด็กมีระบบคุณค่าและโลกทัศน์ที่เปลี่ยนไป เช่น ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ที่สอนกันในโรงเรียนซึ่งเป็นสิ่งเป็นเหตุเป็นผลที่สามารถพิสูจน์ได้ย่อมกระทบกระเทือนต่อความเชื่อเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีลักษณะตรงกันข้ามคือไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้โครงสร้างสังคมที่เป็นอยู่ไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี และบรรทัดฐานต่างๆ แตกต่างไปจากเดิม

"เวลาออกไปทำงานจะไปเกี่ยวข้าว หว่านข้าวหรืออะไรก็แล้วแต่ แม่ก็จะเอาผมไปด้วย ผมก็ดูจากแม่พ่อที่ทำงาน เราไปกันทั้งครอบครัว พ่อทำอะไรแม่ทำอะไร ลูกเรียนรู้จากภาพที่เห็น เพราะไปทุกวันและทำอย่างนั้นทุกวัน จนอยู่มาวัยหนึ่งเราก็ทำอย่างนั้นได้ แต่สมัยนี้คนละแบบกัน

พ่อไปทำไร่ แม่ไปทำไร่ ส่วนลูกไปเรียนหนังสือ เด็กไม่เห็นว่พ่อแม่ทำอะไร มัวแต่เรียนหนังสือ เด็กเลยทำไม่ค่อยเป็น ไม่เหมือนสมัยก่อน ตอนนี้อาศัยว่า พ่อเลิกโรงเรียนก็ไปช่วยที่ในไร่อะไรแบบนั้น ไม่ได้ไปช่วยคลุกคลีอยู่ทั้งวันเหมือนเมื่อก่อน ผมว่าลูก ๆ ไม่ค่อยเข้าใจเท่าไร เขาไม่ยอมไปช่วยในไร่ ผมว่าเด็กขี้เกียจมากขึ้น สมัยก่อนต้องตามไปที่ไร่และต้องช่วยงานทั้งวัน ไม่มีอะไรอย่างอื่นมาให้ทำ เด็กอาจคิดว่าไปโรงเรียนสบายกว่าไปไร่ ไปไร่อาจร้อนเหนื่อยสู้เรียนอยู่ที่โรงเรียนไม่ได้ โรงเรียนก็คือเรียนหนังสือ

เล่น ทำสองอย่าง พอถึงวันที่ลูกออกจากโรงเรียนต้องมาช่วยทำงานไร่เต็มทีก็ไม่ค่อยทำกัน เพราะมันลำบาก เหนื่อย ต้องบังคับให้ทำอะไรแบบนั้น"

"เด็กสมัยนี้ก็เกียจไม่ค่อยช่วยพ่อแม่เท่าไร ไม่มีมารยาท สมัยก่อนพ่อแม่เน้นเรื่อง มารยาทเรามาก"

"ครูสอนปลูกผักคะน้า แต่ในไร่เราไม่ได้ปลูก ส่วนใหญ่เราปลูก พริก ข้าว"

"ที่โรงเรียนสอนที่ตรงกับความต้องการก็มี แต่อีกหลายอย่างยังไม่ได้ทำ เช่น การให้คุณค่ากับธรรมชาติ เด็กอาจมองทรัพยากรธรรมชาติเป็นธุรกิจ"

"เด็กที่มีการศึกษา เขาก็ไม่อยากไปทำไร่"

พร้อม ๆ ไปกับอิทธิพลของการศึกษาสมัยใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของหมู่บ้าน การสาธารณูปโภคที่ทันสมัยที่รัฐพยายามกระจายความสะดวกสบายมาสู่ชนบททางไกลในรูปไฟฟ้าก็เป็นปัจจัยสำคัญที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเช่นเดียวกัน

หมู่บ้านพอเพียงเพิ่มมีไฟฟ้าใช้เมื่อปี 2541 แต่การเข้ามาของไฟฟ้าในช่วงเวลาสั้น ๆ นี้ได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามาของวิทยุและโทรทัศน์ซึ่งเป็นอุปกรณ์สื่อสารสมัยใหม่ที่เชื่อมโยงระหว่างเมืองและชนบททำให้การรับรู้ข่าวสารและความเคลื่อนไหวของสังคมภายนอกของชาวบ้านกว้างขวางและรวดเร็วยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันอิทธิพลของสื่อเหล่านี้ก็มีผลอย่างมากต่อการเข้ามาแทรกแซงของระบบคุณค่าแบบทุนนิยมการค้าที่ผสมผสานอยู่ในการโฆษณาอันเป็นส่วนประกอบสำคัญของสื่อสมัยใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน ผู้วิจัยพบว่านอกจากโรงเรียนแล้ว วิทยุและโทรทัศน์ที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของไฟฟ้าเป็นสิ่งที่มามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างพฤติกรรมและการเลียนแบบและปลูกฝังทัศนคติสมัยใหม่หลายประการที่แตกต่างจากวิถีชีวิตแบบเดิมให้แก่เด็กรุ่นใหม่ในหมู่บ้านแห่งนี้หรือแม้แต่กระทั่งผู้ใหญ่เองด้วย เป็นต้นว่า การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมการบริโภคในรูปแบบและสิ่งฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นต้องใช้เงินในการซื้อหา มา การเปลี่ยนแปลงในประเพณีการแต่งกาย หรือการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและความเชื่อต่าง ๆ ที่เห็นว่าประเพณีและวัฒนธรรมเดิมเป็นสิ่งที่ล้าสมัย เมื่อเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมทันสมัยของทุนนิยมที่มีการสอดแทรกอยู่ในสื่ออยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นยังพบว่าสื่อเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งโทรทัศน์เป็นปัจจัยสำคัญในการแยกเด็กออกจากกระบวนการเรียนรู้และขัดเกลาของครอบครัว เพราะนอกจากเวลาของเด็กส่วนใหญ่จะถูกใช้ไปในการเรียนหนังสือที่โรงเรียนแล้ว เมื่อเลิกเรียนแทนที่จะไปช่วยงานในไร่หรือนั่งคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น นั่งฟังนิทานพื้นบ้านจากครอบครัวซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางภูมิปัญญาที่เคยปฏิบัติอยู่แต่เดิม พบว่าโทรทัศน์กลับเป็นสิ่งที่ดึงดูดการใช้เวลาของเด็กส่วนใหญ่ไปและทำหน้าที่ในการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และปลูกฝังทัศนคติต่าง ๆ แบบใหม่แก่เด็กเสียเอง ทำให้มีผลกระทบกระเทือนต่อการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชุมชนสู่เด็กรุ่นใหม่และยังมีผลสืบเนื่องไปถึงการปรับตัวของชุมชนต่อการแสวงหาการเปลี่ยนแปลงที่หลั่งไหลกันเข้ามาอีกด้วย

"ผมมองว่า โทรทัศน์เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความคิดของเด็กวัยรุ่น เขาอาจจะคิดว่าอยู่เมืองไทยต้องพูดภาษาไทย เขาไม่เห็นคุณค่าของภาษากะเหรี่ยง"

"มุงยีนส์ ผมสีแดง เรื่องประเพณีก็ไม่ค่อยสนใจ เช่น ห้ามใส่รองเท้า ทางเกษตรเข้าไปในทะเลเจดีย์ เดี่ยวนี้ไม่ฟังเลย ใส่เข้าไปหมด เมื่อก่อนห้ามเด็ดขาดแต่เดี๋ยวนี้ห้ามไม่อยู่ อย่างภาษาจะเหวี่ยงก็ไม่มีคนสนใจ จริง ๆ แล้วมีผู้รู้แต่ขาดคนสืบทอดขาดกระบวนการสืบทอด"

ปัจจัยต่าง ๆ ที่นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่หมู่บ้านพอเพียง ไม่ว่าจะเป็น ถนน สัมปทานป่า ระบบการค้าขายแบบทุนนิยม การศึกษาสมัยใหม่ ไฟฟ้าและสื่อต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมที่ปรากฏอยู่ในรูปของระบบคุณค่า โลกทัศน์และบรรทัดฐานของหมู่บ้านแห่งนี้เป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจว่า ภายหลังจาก ปี 2518 ซึ่งถนนได้ผ่านเข้ามาจาริต ประเพณีและวัฒนธรรมรวมทั้งความเชื่อต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของชาวบ้านจึงมีความแตกต่างจากเดิมหลายประการอันเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลจากภายนอกที่เข้ามาแทรกแซงการจัดระเบียบสังคมของหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจต่าง ๆ นั้น ย่อมมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นปัญหาวิจัยสำคัญของการศึกษานี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางด้านการผลิต ผลจากการถูกตรึงรอนอำนาจในการจัดการทรัพยากร และการแทรกแซงของระบบทุนนิยมที่เข้ามาพร้อมๆ กับสภาพความเสื่อมโทรมของป่ารวมทั้งปัจจัยอื่นๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีผลทำให้ศักยภาพการบริหารจัดการปัจจัยการผลิต ของชุมชนทั้ง ที่ดิน แรงงาน ฯลฯ ต้องเปลี่ยนแปลงไป

ในเรื่องของ ที่ดิน นับว่าเป็นปัจจัยการผลิตที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด เนื่องจากการออกสัมปทานป่าของรัฐให้แก่เอกชน ได้มีผลทำให้การใช้ที่ดินของชาวบ้านที่เคยทำมา กลายเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายและชาวบ้านต้องสูญเสียที่ดินที่เคยทำกินส่วนใหญ่ให้แก่ผู้ได้รับสัมปทาน เงื่อนไขดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านมีพื้นที่ทำกินน้อยลง และความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ใช้ในการเพาะปลูกในที่แห่งใหม่ก็ไม่เหมือนเดิมส่งผลให้ระบบการจัดการที่ดินที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ การทำไร่หมุนเวียนที่เคยมีระยะเวลาให้ดินหยุดพักเพื่อฟื้นฟู ต้องลดเวลาหยุดพักให้น้อยลงพร้อมกับการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น นอกจากนั้นผลกระทบจากการสูญเสียความพอเพียงที่ทำให้ชาวบ้านต้องหันมาพึ่งพาการซื้อขายแลกเปลี่ยนจากภายนอกโดยใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยน ก็มีผลผลักดันให้กิจกรรมการผลิตต่าง ๆ เช่น การเพาะปลูกที่เคยเป็นไปเพื่อการบริโภคและยังชีพในครอบครัวต้องกลายมาเป็นการเพาะปลูกเพื่อการค้าด้วย พบว่ามีการทำไร่เชิงพาณิชย์ในหมู่บ้านมากขึ้น ทั้งการทำไร่ข้าวโพด สับปะรด มันสำปะหลัง ซึ่งจะต้องปลูกพืชชนิดเดียวกันคราวละมาก ๆ และต้องเร่งผลผลิตโดยใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงอย่างเต็มที่อันเป็นการใช้ที่ดินตามวิถีคิดของระบบทุนนิยม อีกทั้งเมื่อเวลาขายผลผลิตชาวบ้านก็ไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลทำให้สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินต้องเสื่อมโทรมลง ในขณะที่ความจำเป็นในการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงยังเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาเงินทุนมากขึ้น ทำให้ต้องกู้หนี้ยืมสินมาใช้ในการผลิตก่อให้เกิดปัญหาตามมาหลายประการ นอกจากนั้น การที่มีพื้นที่ดินทำกินน้อยลงในขณะที่ประชากรกลับเพิ่มมากขึ้นจากการที่มีคนภายนอกที่อพยพเข้ามาทำให้ไม่สามารถจัดสรรที่ดินได้อย่างเพียงพอ การเริ่มมีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูกในเชิง

พาณิชย์ และมีการซื้อขายสิทธิ์เกิดขึ้นก็ยิ่งทำให้การจัดสรรที่ดินเป็นไปด้วยความลำบาก บางครั้งก็ทำให้เกิดความขัดแย้งกันในหมู่บ้าน ระบบคุณค่า และบรรทัดฐานที่เคยเป็นสิ่งที่กำหนดความสัมพันธ์เกี่ยวกับที่ดินที่เคยเคยใช้ร่วมกันเริ่มเปลี่ยนแปลงไปโดยมีเงินตราและอำนาจจากภายนอกเข้ามาทำหน้าที่แทน

"เขาเรียกที่ดินส่วนรวม ไม่มีของเขาของเราหรอก พอนายทุนเข้ามาถึงเป็นของเรา"

"เวลาเป็นพลีเป็นหนอนไม่ได้กินแล้ว ต้องซื้อยามาทำโน่นนี่ ถ้าเราไม่มีทุนไม่มีเงินมาซื้อยาไม่ได้แล้ว ปีนี้ปลูกถั่วพลีกิน เพราะไม่ได้ใส่ยา"

ในเรื่องของแรงงาน พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายประการเช่นกัน จากเดิมซึ่งเคยใช้แรงงานในครอบครัวและการเอาแรงซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานที่อาศัยความผูกพันและการพึ่งพากันในหมู่บ้านเป็นบรรทัดฐานโดยไม่มีเงินตรามาเกี่ยวข้อง แต่เมื่อมีความต้องการใช้แรงงานเพิ่มขึ้นจากการขยายการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์ ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนในการผลักดันให้ชาวบ้านออกมารับจ้างทำงานเพื่อแลกกับเงิน ไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างทำงานในหมู่บ้าน เช่น รับจ้างทำงานในไร่ หรือเป็นลูกจ้างของหน่วยราชการในพื้นที่ทั้งหน่วยปศุสัตว์และป่าไม้ รวมทั้งการออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้านไกล ๆ เพื่อหาเงินมาใช้ในการดำรงชีวิต ดังเช่นที่ชาวบ้านมองว่า *"เดี๋ยวนี้ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ไม่ได้หยุดพักเลย หากินทั้งวัน รับจ้าง"* ดังนั้นแรงงานจึงถูกทำให้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นตัวเงินและสามารถใช้แลกเปลี่ยนกันในการการค้าได้ เมื่อได้รับค่าจ้างแล้วก็ไม่มีความผูกพันที่ต้องทำงานตอบแทนให้อีกอย่างเช่นการเอาแรง ซึ่งเท่ากับเป็นการตัดความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันโดยให้เงินตราเข้ามาแทนที่ ความสัมพันธ์แบบแรงงานรับจ้างนี้พบในการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์ เช่น การปลูกข้าวโพด แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในหมู่บ้านนี้ไม่พบว่ามึระบบการจ้างแรงงานแทนที่การเอาแรงในการปลูกข้าวซึ่งยังเป็นการเพาะปลูกเพื่อการบริโภคเอง การเปลี่ยนแปลงทางด้านแรงงานที่เกิดขึ้นนี้ก่อให้เกิดผลสืบเนื่องกับวิถีชีวิตด้านอื่น ๆ ของหมู่บ้านด้วย เช่น การที่หัวหน้าครอบครัว หรือสมาชิกหนุ่มสาวของบ้านต้องออกไปทำงานรับจ้างข้างนอกมีผลทำให้ความผูกพันกันในครอบครัวน้อยลง หรือความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้านที่เคยพึ่งพาอาศัยกันต้องกลายมาเป็นความสัมพันธ์แบบนายจ้าง-ลูกจ้าง ซึ่งผลักดันให้เกิดความแตกต่างทางด้านชนชั้นและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันขึ้นในหมู่บ้าน

ทุนและการประกอบการ วิธีการผลิตแบบทุนนิยมการค้าที่แทรกตัวเข้ามาในหมู่บ้านทำให้ทุนที่เป็นตัวเงินมีบทบาทมากขึ้นในการจัดหาปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และสารเคมี ซึ่งแต่เดิมการผลิตแบบยังชีพที่เป็นอยู่ชาวบ้านสามารถสร้างระบบการจัดการต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อจัดหาปัจจัยการผลิตเหล่านี้ได้โดยไม่ต้องอาศัยเงิน ดังนั้นการที่ต้องซื้อหาปัจจัยการผลิตบางส่วนจากภายนอกจึงทำให้เกิดภาวะที่ต้องพึ่งพานายทุนและพ่อค้าคนกลางและยังมีผลทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจเกิดการการแตกตัวแยกย่อยออกจากกัน โดยมีองค์กรทางสังคมต่าง ๆ มาทำหน้าที่เฉพาะอย่างมากขึ้น เช่น นายจ้าง-ลูกจ้าง พ่อค้าคนกลาง นายทุนเงินกู้ ฯลฯ ทำหน้าที่เฉพาะด้านเหล่านี้แทน ครอบครัวจึงไม่ได้ทำหน้าที่บูรณาการการผลิตหลาย ๆ อย่างรวมทั้งการบริโภคไว้ด้วยกันอีกต่อไปแล้ว ปัจจัยดังกล่าวนี้ทำให้อำนาจในการควบคุมจัดการในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้กระจายออกไปสู่องค์กรต่าง ๆ ทำให้ศักยภาพและบทบาทของครอบครัวและชุมชนในการควบคุมจัดการเกี่ยวกับการผลิตน้อยลง

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านการบริโภค การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่ารวมทั้งความทันสมัยอื่น ๆ ที่เข้ามานับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านให้เปลี่ยนแปลงไป ที่เห็นชัดเจนที่สุดคือ การเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยม ซึ่งแสดงออกในรูปของการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจากภายนอกที่แทรกเข้ามาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น รถขายของที่เข้ามาขายอาหารและของใช้จำเป็นในตลาดนัดซึ่งติดตลาดทุกอาทิตย์ หรือร้านค้าในหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้วิถีการบริโภคของชาวบ้าน ซึ่งเคยบริโภคแต่สิ่งที่ตนเองสามารถผลิตได้โดยไม่ต้องซื้อหา กลับต้องหันเหมาสู่การพึ่งพาสินค้าจากภายนอกมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ ลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้ชาวบ้านมีคุณค่าและโลกทัศน์เปลี่ยนไปโดยเห็นว่า เงินตราเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตเพราะเป็นทั้งสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และสะสมค่า ซึ่งทำให้สามารถตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ได้ บรรทัดฐานและวัฒนธรรมซึ่งเป็นมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการบริโภคของชาวบ้านจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม พบว่าหลายบ้านเริ่มมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ ไข่สำหรับบริโภคทั้งที่เป็นข้อห้ามของประเพณีกะเหรี่ยง หลายบ้านมีการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยที่ผลิตจากภายนอก เช่น เด็กวัยรุ่นในหมู่บ้านนิยมฟังวิทยุสเตอริโอและเทปเพลงสตริงเช่นเดียวกับเด็กในกรุงเทพฯ ฯ นอกจากนี้ยังพบว่าบรรทัดฐานแห่งความผูกพันและช่วยเหลือแบ่งปันกันแบบที่น้องเริ่มเปลี่ยนไปเป็นการรับจ้าง หรือการซื้อขายที่ต้องมีเงินเป็นสิ่งตอบแทนรวมทั้งการยึดถือทรัพย์สินต่าง ๆ เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวแทนที่กรรมสิทธิ์ส่วนรวม ที่สำคัญคือ ความต้องการบริโภคของครอบครัวและชุมชนที่เคยมีบทบาทในการกำหนดลักษณะและควบคุมการผลิตให้ตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง กลับไม่สามารถทำหน้าที่เช่นเดิมได้อีกต่อไปเนื่องจากทัศนคติในการบริโภคได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความต้องการผลิตหลายอย่างที่ไม่สามารถผลิตเองได้ในชุมชนรวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แตกตัวแยกย่อยออกไปโดยเงินตราและองค์กรทางสังคมอื่น ๆ เช่น นายจ้าง พ่อค้า นายทุน ฯลฯ เข้ามามีบทบาทในการแลกเปลี่ยนทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน การบริโภคจึงไม่สามารถควบคุมหรือกำหนดการผลิตได้โดยตรงอีกต่อไป ครอบครัวจึงต้องปรับตัวโดยเพิ่มจำนวนของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อหาเงินมาใช้แลกเปลี่ยนในชีวิตประจำวันเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งการทอดผ้า การหาของป่าเพื่อขาย การจักสาน และการรับจ้าง สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภคของชาวบ้าน ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างและการจัดระเบียบสังคมใหม่ด้วยการเข้ามาแทรกแซงของทุนนิยมแบบการค้าและความทันสมัยต่าง ๆ นับตั้งแต่ ปี 2518 เป็นต้นมา

3. การเปลี่ยนแปลงทางด้านการแลกเปลี่ยน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตบางส่วนของหมู่บ้านไปสู่ทุนนิยมแบบการค้า มีผลทำให้กิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่เคยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันระหว่างญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้าน โดยไม่มุ่งหวังเงินตราต้องเปลี่ยนแปลงไป แต่เดิมนั้น ลักษณะโครงสร้างสังคมมีการแจกแจงโครงสร้างทางเศรษฐกิจน้อยทำให้การผลิตและการบริโภคดำรงอยู่ในบริบทเดียวกัน การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นเพื่อเชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการบริโภคจึงมีจำนวนไม่มากนัก ต่อมาเมื่อมีการแยกผู้ผลิตออกจากผู้บริโภคด้วยการแบ่งผู้ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ออกจากกันตามลักษณะโครงสร้างสังคมทันสมัยแบบทุนนิยมการค้า จึงทำให้การแลก

เปลี่ยนมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในฐานะที่เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคสามารถได้รับการตอบสนองความต้องการต่าง ๆ โดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง ปัจจัยเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงกับการที่ต้องผนวกตนเองเข้ากับระบบทุนนิยมที่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับกลไกตลาดและข้อมูลข่าวสาร และด้วยข้อจำกัดหลายประการของชาวบ้าน การแลกเปลี่ยนในลักษณะเช่นนี้จะนำไปสู่ความสัมพันธ์อันเสียเปรียบเนื่องจากการมีอำนาจต่อรองและระบบการจัดการที่ด้อยกว่า โดยข้อเท็จจริงแล้วต้องยอมรับว่าการที่ชาวบ้านเข้าสู่กลไกของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันเช่นนี้คงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในสภาพบริบทที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ทราบเท่าที่ชาวบ้านยังสามารถปรับตัวเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสัมพันธ์ที่มีอำนาจต่อรองในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภคก็จะยังคงดำรงอยู่ได้

4. การเปลี่ยนแปลงด้านการจัดสรรผลผลิต แต่เดิมนั้นโครงสร้างสังคมของหมู่บ้านแห่งนี้ เป็นสังคมปิดที่มีความแตกต่างทางชนชั้นน้อย เนื่องจากการเป็นเครือญาติร่วมสายโลหิตกันมาร่วมกับการมีโลกทัศน์ และระบบคุณค่าที่ให้ความเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะที่เป็นเจ้าของทรัพยากรทั้งหมด ซึ่งทำให้บุคคลไม่สามารถกล่าวอ้างกรรมสิทธิ์ของตนต่อธรรมชาติได้ ดังนั้นการเข้าถึงปัจจัยการผลิต และการควบคุมจัดการทรัพยากรต่าง ๆ จึงอยู่ภายใต้อำนาจที่เท่าเทียมกันของชาวบ้านทุกคน ในฐานะที่เป็นผู้ได้รับการจัดสรรจากธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทราบเท่าที่บุคคลนั้นยังคงเป็นสมาชิกของชุมชน และประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความดีงามตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในบรรทัดฐานหรือจารีตประเพณีของหมู่บ้าน ดังนั้นการกระจายทรัพยากรในลักษณะการใช้ร่วมกันจึงเป็นไปอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมโดยมีบรรทัดฐานและจารีตประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้นมาเป็นกฎกติกาควบคุมไว้ เช่น ตัวอย่างเกี่ยวกับการจัดทรัพยากรที่ดินระบบหมุนเวียนที่ใช้กรรมสิทธิ์ร่วมกันดังที่ได้กล่าวมา ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากการที่รัฐให้สัมปทานป่าแก่เอกชน มีผลทำให้โครงสร้างการเข้าถึงทรัพยากรและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ของชาวบ้านทั้งในรูปอำนาจและระบบบรรทัดฐานที่มีอยู่เดิมต้องเปลี่ยนแปลงไป วิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับเงินตราในการสะสมค่าและเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน รวมทั้งการแยกย่อยของกิจกรรมการทางเศรษฐกิจออกไปให้แก่นายทุน พ่อค้าคนกลาง นายจ้าง ลูกจ้าง ฯลฯ จึงทำให้เกิดการแตกตัวทางชนชั้นที่มีอำนาจการแข่งขันและต่อรองที่แตกต่างกัน ปัจจัยดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดผลเชื่อมโยงไปสู่การเปลี่ยนแปลงในกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิการทำให้ประโยชน์ในปัจจัยการผลิตต่างๆ รวมทั้งอำนาจการต่อรองการให้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็น ที่ดิน แรงงาน ทุน หรือการประกอบการ ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันขึ้น อีกทั้งการถูกแทรกแซงและขูดรีดจากอำนาจภายนอกที่เหนือกว่า ก็มีผลผลักดันให้ความไม่เท่าเทียมนี้รุนแรงมากขึ้น

3. การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

เนื่องจากการศึกษานี้มีข้อค้นพบว่า การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีเงื่อนไขหลักสำคัญ 2 ประการคือ 1. การที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ มีความเชื่อมโยงและสมดุลกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตและการบริโภค 2. การที่ชุมชนมี “อำนาจ” ในการควบคุม

ดูแลทรัพยากรของตนเองอย่างอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะอำนาจดังกล่าวจะนำไปสู่การสร้างระบบการจัดการในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ให้ความสอดคล้องและสมดุลกับธรรมชาติรวมทั้งสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพาอาศัยและแบ่งปันกัน ในชุมชนอันจะสามารถเชื่อมโยงระบบการผลิตให้ตอบสนองความต้องการบริโภคของสมาชิกทุกคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยังคงดำรงอยู่ในชุมชน กระบวนการของอำนาจดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นภายใต้การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานชุดหนึ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมาในรูปของความเชื่อ จารีตประเพณีและพิธีกรรมอันเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาแต่ดั้งเดิมครั้งบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาดังกล่าวได้มีการประยุกต์ให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสมตลอดมาตามเท่าที่อำนาจนี้ยังคงดำรงอยู่ในชุมชน อย่างไรก็ตามด้วยลักษณะพื้นฐานของทุกสังคมที่ต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เข้ามาแทรกแซงอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นการสร้างกระบวนการปรับตัวโดยพยายามรักษาอำนาจของตนเองไว้ให้สามารถดำรงอยู่ได้ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเช่นนี้จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งของทุกสังคม

เมื่อเกิดแรงผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบสังคมใหม่ขึ้นแทนที่ระบบบรรทัดฐานชุดเดิมซึ่งอาจมีลักษณะบางประการที่ไม่สอดคล้องกับโครงสร้างสังคมใหม่ ข้อพิจารณาที่ไม่อาจละเลยได้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ย่อมเป็นการปะทะกันระหว่างอำนาจทั้งจากภายนอกและภายในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางต่าง ๆ ตามที่อำนาจนั้นต้องการ ดังนั้นตราบทว่าการจัดระเบียบบรรทัดฐานใหม่ที่เกิดขึ้นยังคงเป็นผลจากอำนาจของชุมชนที่เข้ามาจัดการเพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งความอยู่รอดบนพื้นฐานของความพอเพียงและการพึ่งตนเองด้วยวิธีการปรับตัวจากรากฐานภูมิปัญญาเดิมแล้ว โครงสร้างสังคมใหม่ที่เกิดขึ้นก็จะเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนนั้นได้อย่างเต็มที่ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านพอเพียงก็เช่นกัน เมื่อหมู่บ้านแห่งนี้ต้องถูกกระทบกระเทือนด้วยการแทรกแซงจากอิทธิพลภายนอกจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ขึ้นในหมู่บ้าน ชาวหมู่บ้านพอเพียงได้พยายามร่วมกันรักษาอำนาจของตนเองไว้ด้วยการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใหม่ภายใต้การปรับเปลี่ยนและประยุกต์จากภูมิปัญญาอันเป็นรากฐานเดิมเพื่อต่อสู้และรักษาให้ชุมชนยังคงมีความพอเพียงบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองต่อไป ถึงแม้ว่ากระบวนการต่อสู้ดังกล่าวนี้จะต้องพบกับอุปสรรคนานัปการโดยไม่สามารถรู้ว่ในที่สุดแล้วการต่อสู้จะจบลงเมื่อใด หรือจะประสบกับชัยชนะหรือไม่ แต่ชุมชนดังกล่าวนี้ก็ยังคงแสดงศักยภาพในการรักษาเงื่อนไขความพอเพียงของตนเองไว้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สร้างกระบวนการต่อรองกับรัฐหรืออิทธิพลภายนอกรวมทั้งวิธีการปรับตัวที่หลากหลาย ซึ่งมโนทัศน์ที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์เหล่านี้จะเป็นสิ่งที่อธิบายให้ทราบว่าการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนี้นั้นมีเงื่อนไข ปัจจัยและกระบวนการอย่างไร ดังรายละเอียดที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

3.1 การสร้างกระบวนการเพื่อต่อรองกับอำนาจรัฐ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เงื่อนไขสำคัญที่สุดของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือการที่อำนาจยังคงดำรงอยู่ในชุมชน แต่การให้สัมปทานป่าของรัฐกลับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้อำนาจของ

ชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่เคยมีอยู่ต้องถูกลดทอนไป การที่รัฐใช้อำนาจที่เหนือกว่าเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรที่เป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตของชุมชนย่อมมีผลทำให้เกิดความเสียสมดุล และเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดระเบียบสังคมไม่ว่าจะเป็นโลกทัศน์ระบบคุณค่ารวมทั้งจารีตประเพณีต่าง ๆ อย่างมาก ดังนั้น กระบวนการปรับตัวที่สำคัญและเร่งด่วนที่สุดของชาวบ้านเพื่อรักษาความพอเพียงในการดำรงชีวิตของตนเองไว้ให้ได้ ก็คือ การสร้างกระบวนการต่อรองกับอำนาจรัฐเพื่อการรักษาอำนาจของชุมชนในการดูแลและจัดการทรัพยากรของตนเองไว้ อย่างไรก็ตาม ด้วยอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างรัฐและอำนาจที่ชาวบ้านมีอยู่ซึ่งมีความแตกต่างกันมาก จึงทำให้ชาวบ้านตระหนักดีว่า กระบวนการในการต่อรองนี้จะต้องมีการจัดการที่เหมาะสมพร้อมกันไปด้วยจึงจะสามารถต่อรองกับรัฐผู้มีอำนาจเหนือกว่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ การรวมตัวเป็นองค์กรในรูปคณะกรรมการป่าชุมชนเมื่อปี 2537 โดยวัตถุประสงค์เพื่อ

"การนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ การฟื้นตัวของป่าต้นน้ำ ความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ ความสมดุลของระบบนิเวศของชุมชน รวมทั้งการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้เพื่อการเก็บใช้อย่างยั่งยืนไปสู่ลูกหลาน ตลอดจนการธำรงรักษาไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรอันดั้งเดิมของชนเผ่า"

จึงเป็นการเริ่มต้นของกระบวนการต่อรองอย่างเป็นระบบ การที่คณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้านพอเพียงอ้างถึงสิทธิตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 46 ปีพุทธศักราช 2540 อันเป็นกฎหมายสูงสุดที่บัญญัติว่า

"บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ"

ในร่างแผนการจัดการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน ฯ (2542-2546) จึงเป็นวิธีการต่อรองที่น่าสนใจ เพราะเป็นการอ้างถึงสิทธิตามกฎหมายสูงสุดที่อำนาจรัฐให้ไว้เป็นเครื่องมือในการต่อรองกับรัฐเอง

วิธีการต่อรองกับอำนาจรัฐของคณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้านพอเพียงมิได้ใช้วิธีการต่อสู้โดยสร้างความขัดแย้งกับรัฐหรือหน่วยราชการ ทั้งที่ชาวบ้านเป็นผู้ถูกลดทอนสิทธิก่อน โดยการที่รัฐให้สัมปทานป่าแก่เอกชนและประกาศให้พื้นที่ทำกินของชาวบ้านเป็นเขตอุทยานแห่งชาติพุเตย เมื่อปี 2537 แต่คณะกรรมการ ฯ กลับใช้วิธีการประชุมหารือกันระหว่างชาวบ้านและหน่วยราชการหลายครั้ง เพื่อแสวงหาทางออกร่วมกันอย่างสันติในการจัดการป่าไม้ โดยได้กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งอย่างชัดเจนว่า คณะกรรมการ ฯ จะร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ องค์กรท้องถิ่น สถาบันวิชาการ และกลุ่มพลังประชาสังคมในการร่วมกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ข้อเรียกร้องดังกล่าวได้มีการกำหนดแนวทางการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนโดยแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 3 ส่วน คือ เขตพื้นที่ป่าทำกินอันประกอบด้วย พื้นที่เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เขตป่าใช้สอยอันประกอบด้วยพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนรวมทั้งการใช้สอยต่าง ๆ และเขตป่าอนุรักษ์ อันได้แก่ พื้นที่ที่รักษาไว้เพื่ออนุรักษ์สภาพป่าต้นน้ำ รวมทั้งความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลาย

หลายทางชีวภาพ วิธีการจัดการดังกล่าวนี้ได้สะท้อนให้เห็นกระบวนการปรับตัวอย่างชาญฉลาดและมีประสิทธิภาพของชุมชนในการผนวกตัวอย่างมีอำนาจต่อรองกับรัฐเพื่อเรียกร้องอำนาจการจัดการทรัพยากรที่ตนเองเคยมีอยู่ให้กลับคืนมาภายใต้ระบบการจัดการที่มีการกำหนดหลักการ ขอบเขตและหลักเกณฑ์อย่างชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษรในระเบียบและข้อปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้สามารถต่อรองกับรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในด้านการปรับตัวเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า และการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำซึ่งเป็นการใช้อำนาจที่ชุมชนมีอยู่ควบคุมให้สมาชิกใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเหมาะสมพร้อมกับดูแลรักษาป่าไปด้วยนั้น พบว่าชุมชนได้ร่วมกันตั้งกฎเกณฑ์โดยประยุกต์จากจารีตประเพณีของท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิม เช่น พิธีสืบชะตาต้นไม้ โดยกำหนดหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน และยังสามารถสร้างกระบวนการในการตรวจสอบและควบคุมการปฏิบัติตามกฎระเบียบ เช่น การร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อุทยาน ฯ หรือหน่วยป้องกัน ฯ ลาดตระเวนตรวจป่า และการปลูกป่าทดแทน รวมทั้งการศึกษาวิจัยโดยนำความรู้สมัยใหม่มาพัฒนาและเพิ่มผลผลิตจากป่าเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแห่งนี้ตระหนักดีว่าการต่อสู้โดยการสร้างอำนาจต่อรองแต่เพียงลำพังตนเองนั้นโอกาสสำเร็จย่อมมีน้อย ดังนั้นการร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ในลักษณะและวิธีการหลากหลาย เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้กับสถาบันการศึกษาหรือการได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน และองค์กรระหว่างประเทศจึงเป็นระบบการจัดการเพื่อสร้างอำนาจต่อรองรวมทั้งแสวงหาทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ภายใต้ข่าวสารข้อมูลและระบบความรู้ที่ทันสมัยมากขึ้น

ดังนั้น บทบาทขององค์กรเอกชนในหมู่บ้านพอเพียงแห่งนี้จึงนับว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการปรับตัวและการแสวงหาทางออกของชาวบ้าน เพราะภายใต้สภาวะการที่ถูกแย่งชิงทรัพยากรและต้องถูกแทรกแซงจากอิทธิพลต่าง ๆ อย่างรวดเร็วและรุนแรงเช่นนี้ ย่อมทำให้ชาวบ้านเกิดความสับสนและยังไม่เห็นทางออกที่ชัดเจนในทันที นายพึงพา(นามสมมุติ)ผู้แทนองค์กรเอกชนและครอบครัวที่ทำงานและอยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้เป็นเวลานาน ได้ศึกษาถึงปัญหาและวัฒนธรรมของหมู่บ้านเป็นอย่างดีรวมทั้งเป็นผู้ที่อยู่ในเครือข่ายองค์กรและสถาบันวิชาการต่างๆที่สามารถระดมทรัพยากร เช่น เงินทุน ข้อมูลหรือวิทยาการสมัยใหม่ต่าง ๆ มาสู่หมู่บ้าน จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมตัวกันสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและหาทางออกร่วมกันจนทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาบางส่วนเพื่อรักษาความพอเพียงของตนไว้ได้สำเร็จ เช่น การรวมตัวกันเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน ฯ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐ จนกระทั่งได้รับสิทธิทำกินในป่าดิม หรือการกระตุ้นให้ชาวบ้านพัฒนาระบบการจัดการใหม่ที่สอดคล้องกับความทันสมัยแต่ในขณะเดียวกันก็มีรากฐานที่เชื่อมโยงจากภูมิปัญญาเดิม ไม่ว่าจะเป็นการนำความรู้สมัยใหม่ที่เหมาะสมกับความสมดุลของธรรมชาติและประเพณีวิถีชีวิตของกะเหรี่ยงมาใช้ในการเพาะปลูก เช่น โครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรและการอนุรักษ์พันธุ์พืช หรือการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์และธนาคารข้าว การประยุกต์เทคนิคการทอดผ้าเพื่อเป็นอาชีพเสริมแก่แม่บ้าน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน ฯลฯ เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชาวบ้านที่ได้เรียนรู้ และปรับตัวในการสร้างระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อดำรงรักษาความพอเพียงและการพึ่งพาตนเองไว้ท่ามกลางบริบทและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเต็มที่

3.1 กระบวนการปรับตัวด้านการผลิต

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านนั้น มีผลทำให้เกิดการแตกตัวของวิธีการผลิต จากการผลิตแบบยังชีพที่เป็นไปเพื่อการบริโภคมาสู่วิธีการผลิตแบบการค้าที่มุ่งซื้อขายตามความต้องการของตลาด แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้มีได้หมายความว่าวิธีการผลิตหลักของหมู่บ้านจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการค้าทั้งหมด ยังคงพบว่าชุมชนแห่งนี้ได้พยายามดำรงรักษาวิธีการผลิตแบบยังชีพของตนเองไว้และในขณะเดียวกันได้พยายามปรับตัวไปสู่วิธีการผลิตแบบการค้าเพื่อแสวงหาเงินตราสำหรับใช้จ่ายในชีวิตประจำวันพร้อมกันไปด้วย ดังนั้นการปรับตัวที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านจึงเป็นไปในลักษณะ การมีสองวิธีการผลิตร่วมกัน กล่าวคือ กิจกรรมการผลิตไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกหรือการหาของป่ารวมทั้งการผลิตอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านต่างเป็นไปเพื่อการบริโภคพร้อมกับการค้าเพื่อแสวงหาเงินตราด้วย ทั้งนี้เพื่อให้การผลิตนั้นสามารถตอบสนองความต้องการในการบริโภคได้อย่างเต็มที่ โดยผู้วิจัยพบว่าวิธีการผลิตแบบยังชีพยังคงดำรงอยู่ในการปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ ซึ่งในทัศนะของชาวบ้านเห็นว่า เป็นพื้นฐานสำคัญที่ประกันความพอเพียงและความมั่นคงครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวซึ่งไม่สามารถหาซื้อชนิดอื่นจากภายนอกมาทดแทนพันธุ์พื้นเมืองของตนเองได้ ส่วนวิธีการผลิตแบบการค้าพบในกิจกรรมการรับจ้าง การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การปลูกพริก มะเขือ ไม้ผลต่าง ๆ การทอดผ้า รวมทั้งการหาหน่อไม้หรือเห็ดเพื่อนำไปขาย ฯลฯ ดังนั้น ทุกครอบครัวยังคงมีพื้นที่ปลูกข้าวและพืชผักสำหรับประกันความพอเพียงสำหรับการบริโภคของตนเองไว้ไม่ว่าจะผู้นั้นจะประกอบอาชีพใดเช่น เป็นเจ้าของร้านค้าในหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งเจ้าวัดก็ตาม

การปรับตัวของหมู่บ้านที่มีสองวิธีการผลิตร่วมกันเช่นนี้ ทำให้การจัดการเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ต้องมีการปรับตัวด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการเกี่ยวกับที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญในการเพาะปลูก ผู้วิจัยพบว่าการจัดการที่ดินสำหรับการปลูกข้าวนั้นยังยึดมั่นกับระบบการใช้ที่ดินร่วมกันแบบไร้หมุนเวียนสำหรับการยังชีพ ปรากฏการณ์นี้ดังกล่าวนี้น่าจะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงระบบการจัดการของชุมชนที่พยายามจะกระจายที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญในการปลูกข้าวไปยังสมาชิกทุกคนเพื่อเป็นหลักประกันว่าทุกครอบครัวจะมีที่ดินเพื่อปลูกข้าวสำหรับการบริโภคอย่างพอเพียง ดังนั้นระบบการจัดการเกี่ยวกับที่ดินในส่วนนี้จึงยังคงอยู่ภายใต้ระบบบรรทัดฐานและประเพณีของชุมชนไม่ว่าจะจะเป็นวิธีการเพาะปลูกที่ยังคงเป็นแบบเดิม คือ การทำไร่หมุนเวียนโดยใช้เมล็ดพันธุ์พื้นเมืองและไม่ใช้สารเคมีใด ๆ ในการเพาะปลูก แต่สำหรับการจัดการที่ดินสำหรับวิธีการผลิตแบบการค้านั้นพบว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดที่มีความจำเป็นต้องปลูกในพื้นที่มาก ๆ หรือการปลูกไม้ผลที่ต้องใช้ระยะเวลาการเพาะปลูกนานเกินกว่ารอบระยะเวลาการหมุนเวียนของที่ดิน จึงไม่พบว่ามีการใช้ที่ดินร่วมกัน พื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูกพืชเหล่านี้ต้องใช้ที่ดินที่เป็นสิทธิ์ส่วนตัว ซึ่ง ผู้ปลูกซึ่งจะต้องจัดหาและดูแลจัดการเอง การมีสิทธิ์ส่วนตัวในที่ดินเช่นนี้ทำให้เจ้าของที่ดินค่อนข้างมีอิสระต่อบรรทัดฐานต่าง ๆ ที่ผูกพันอยู่กับที่ดิน ดังนั้น การเพาะปลูกข้าวโพดในที่ดินส่วนตัวจึงมีการนำเอาปุ๋ยและสารเคมีต่าง ๆ รวมทั้งใช้เมล็ดพันธุ์ภายนอกมาใช้เพื่อเพิ่มคุณภาพของผลผลิตตามความต้องการของตลาด ซึ่งแตกต่างจากการปลูกข้าวที่เพาะปลูกในที่ดินส่วนรวมที่ทำให้ต้องผูกพันอยู่กับหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินตามบรรทัดฐานของชุมชนที่เคร่งครัดกว่า

สำหรับการจัดการทางด้านแรงงานนั้น พบว่าในการปลูกข้าวซึ่งเป็นวิธีการผลิตแบบยังชีพนั้น ยังคงมีการช่วยเหลือกันในระบบการเอาแรงโดยไม่มีการจ้างแรงงานกันอยู่ เช่น ในการนวดข้าวหรือตีข้าวซึ่งจำเป็นจะต้องใช้แรงงานจำนวนมาก โดยการควบคุมและการสนับสนุนทางสังคมยังคงเป็นกลไกสำคัญที่คอยควบคุมให้คนปฏิบัติตามบรรทัดฐานของการเอาแรงอย่างมีประสิทธิภาพ ปรากฏการณ์นี้เป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นอีกครั้งหนึ่งว่า ชุมชนได้สร้างระบบการจัดการในการกระจายแรงงานซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญในการปลูกข้าวให้แก่สมาชิกของชุมชนทุกคนรอบครัวให้มีแรงงานในการปลูกข้าวสำหรับบริโภคอย่างพอเพียง แต่ในการปลูกข้าวโพดเชิงพาณิชย์นั้นกลับพบว่า ไม่มีการช่วยเหลือกันในระบบนี้ การจัดการแรงงานได้ปรับตัวไปสู่ความสัมพันธ์แบบนายจ้าง-ลูกจ้างที่มีค่าตอบแทนเป็นตัวแทน เช่น การจ้างงานในเวลาหักข้าวโพดซึ่งต้องใช้แรงงานจำนวนมาก หากไม่จ้างไปชาวบ้านก็จะไม่ไปช่วยเหลือกันแบบให้เปล่า ดังนั้นความสัมพันธ์กันในลักษณะนายจ้าง-ลูกจ้างจึงเป็นบรรทัดฐานใหม่ที่ควบคุมแรงงานในวิธีการผลิตแบบการค้าแทนการพึ่งพาอาศัยกันในแบบวิธีการผลิตยังชีพ

การจัดการทางด้านทุนและการจัดการต่าง ๆ สำหรับวิธีการผลิตแบบยังชีพในการปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ สำหรับการบริโภคนั้น พบว่าอำนาจในการจัดการต่าง ๆ ยังคงดำรงอยู่ในครอบครัวและชุมชนเดิมที่ไม่ว่าจะเป็นการจัดหาเมล็ดพันธุ์ การกำหนดวิธีการเพาะปลูก การกำหนดจำนวนและลักษณะการผลิตตามความต้องการในการบริโภค ฯลฯ โดยที่ไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงินทุนหรือปัจจัยการผลิตอื่นจากภายนอกจึงทำให้ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกิดขึ้นมีลักษณะที่เท่าเทียมกัน แตกต่างกับวิธีการผลิตแบบการค้าของการปลูกข้าวโพดหรือพืชพาณิชย์อื่น ๆ ที่ต้องพึ่งพาทุนจากภายนอก ดังนั้นการเข้าสู่วิธีการผลิตแบบการค้าจึงทำให้ชุมชนต้องแสวงหากระบวนการปรับตัวในลักษณะต่าง ๆ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับอิทธิพลภายนอกให้การผลิตและการบริโภคอยู่ดำรงอยู่ในภาวะที่สมดุลกันได้

จากที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าเมื่อวิธีการผลิตของหมู่บ้านได้ปรับตัวโดยเปลี่ยนแปลงสู่การมีสองวิธีการผลิตร่วมกัน การดำรงอยู่ของวิธีการผลิตแบบยังชีพเป็นการปรับตัวของชุมชนที่พยายามดำรงไว้ซึ่งหลักประกันความมั่นคงของความพอเพียงไว้ระดับหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีข้าวและพืชผักต่าง ๆ สำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน แต่ในขณะเดียวกันความจำเป็นในการใช้เงินสำหรับแลกเปลี่ยนผลผลิตต่าง ๆ จากภายนอกที่ไม่สามารถผลิตเองได้เป็นปัจจัยผลักดันที่ทำให้ต้องชาวบ้านต้องปรับตัวเข้าสู่วิธีการผลิตแบบการค้าด้วย ไม่ว่าจะเป็น การรับจ้าง การทอดผ้าหรือการหันไปเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมของวิธีการผลิตทั้งสองแบบนี้มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ในขณะที่การปลูกข้าวยังคงบรรทัดฐานของความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยและแบ่งปันกันในชุมชนรวมทั้งการจัดการที่รักษาความสมดุลทางธรรมชาติไว้ได้อย่างเต็มที่ แต่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากวิธีการผลิตแบบการค้าทำให้เกิดบรรทัดฐานของความสัมพันธ์แบบเงินตราและปัจเจกชนขึ้นมาแทน นอกจากนั้นวิธีการผลิตดังกล่าวยังมีผลทำให้ชาวบ้านต้องไปสัมพันธ์กับอำนาจภายนอก เช่น นายทุนหรือพ่อค้าคนกลางที่ตนเองมักต้องตกอยู่ในฝ่ายที่เสียเปรียบเนื่องจากมีอำนาจต่อรองที่น้อยกว่า ชุมชนจึงต้องปรับตัวโดยสร้างระบบการจัดการใหม่ขึ้นมาเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองให้ ความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภคให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ กระบวนการปรับตัวนี้จึงอยู่บนเงื่อนไขสำคัญที่ว่า จะจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ที่สามารถรักษาการพึ่งพาอาศัยกัน ความ

สมดุลกับธรรมชาติและความสามารถสร้างอำนาจต่อรองซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักของความพอเพียงไว้ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไปได้อย่างไร

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านพอเพียงแสดงให้เห็นว่า เมื่อวิถีการผลิตแตกตัวออกเป็นสองแบบคือ การยังชีพร่วมกับวิถีการผลิตแบบการค้าซึ่งทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัวแยกย่อยไปสู่กิจกรรมหลาย ๆ อย่างร่วมกันนั้น ชาวหมู่บ้านพอเพียงเลือกที่จะปรับตัวเข้าสู่วิถีการผลิตแบบการค้าในสองลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กลุ่มแรกเป็นชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนอพยพมาจากข้างนอก มิใช่ชนเผ่ากะเหรี่ยงดั้งเดิม จะหันไปเพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในเชิงพาณิชย์อย่างเต็มที่ คือทำการเพาะปลูกข้าวโพดสำหรับเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นผลผลิตที่ตนเองมิได้บริโภคแต่ผลิตเพื่อมุ่งสนองความต้องการของตลาด โดยทำการเพาะปลูกข้าวโพดแต่เพียงอย่างเดียวในที่ดินที่เป็นสิทธิส่วนตัว มีการจ้างแรงงาน จ้างรถไถรวมทั้งไถปุ๋ย เมล็ดพันธุ์และสารเคมีที่จัดหาจากภายนอก เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้แล้วก็นำไปขายให้แก่พ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อตามราคาที่ถูกกำหนดโดยไม่สามารถต่อรองได้ ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่พบว่ามี ความสนใจที่จะเข้าร่วมกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มป่าชุมชน กลุ่มเกษตรนิเวศหรือกลุ่มอื่น ๆ อีกทั้งการที่มีความแตกต่างในชนชาติและวัฒนธรรมจึงพบว่าชาวบ้านในกลุ่มนี้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านน้อย ดำรงชีวิตในลักษณะต่างคนต่างอยู่ บางครั้งก็พบว่า มีความขัดแย้งกับชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เป็นชาวกะเหรี่ยงโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องการขายที่ดิน ซึ่งการปรับตัวในลักษณะนี้พบว่าเมื่อเวลาผ่านไป ชาวบ้านกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่ต้องตกอยู่ในภาวะหนี้สินและขายสิทธิในที่ดินให้แก่นายทุนเพิ่มขึ้น

สำหรับชาวบ้านในกลุ่มที่สอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยงพบว่า มีความสนใจในกิจกรรมการรวมกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนหรือกลุ่มเกษตรนิเวศ ฯลฯ ดังนั้นจึงเป็นกลุ่มที่เข้าสู่วิถีการผลิตแบบการค้าโดยพยายามสร้างกระบวนการปรับตัวในรูปการจัดการต่าง ๆ พร้อมกันไปด้วย เช่น ทำงานร่วมกับนายพิงพา ผู้แทนองค์กรเอกชน ด้วยการรวมกลุ่มกันพัฒนาการประสิทธิภาพการเพาะปลูกในหลากหลายรูปแบบ เป็นต้นว่า การปลูกพืชตระกูลถั่วซึ่งเป็นพืชอายุสั้นร่วมกับไร่ข้าวในระบบหมุนเวียนของที่ดินส่วนรวม เพื่อเป็นการปรับปรุงดินและนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคขายเป็นรายได้ หรือโครงการปลูกไม้ผลชนิดต่าง ๆ ซึ่งได้มีการนำความรู้และวิทยาการสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติและภูมิปัญญาเดิม เช่น การใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติ การปลูกพืชที่หลากหลายพันธุ์เพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพและการป้องกันโรคพืชในรูปแบบของสวนผสม การเลือกชนิดของพันธุ์พืชที่เพาะปลูก เช่น ฝรั่ง ชมพู่และลำไยที่คำนึงถึงความต้องการบริโภคของครอบครัวพร้อมๆ กับความต้องการของตลาดด้วย โดยมีเป้าหมายว่า จะนำผลผลิตที่ได้มาบริโภคก่อนที่จะเหลือจึงนำออกขาย ถึงพันธุ์ที่ใช้ปลูกก็ได้รับการสนับสนุนในลักษณะการให้เปล่าหรือจำหน่ายในราคาถูกจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์รวมทั้งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นต้น สำหรับโครงการนี้แม้ว่าจะยังไม่สามารถประเมินผลความสำเร็จของโครงการได้อย่างชัดเจนเนื่องจากอยู่ในระยะเริ่มต้นเพียง 2-3 ปี ไม้ผลที่ปลูกยังไม่ถึงเวลาให้ผลแต่กิจกรรมและวิธีการจัดการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโครงการได้แสดงถึงการปรับตัวของชาวบ้านที่เข้าสู่การเพาะปลูกเชิงพาณิชย์ที่มีเงื่อนไขแตกต่างจากเดิม ไม่ว่าจะเป็นวิธีการจัดการที่เพาะปลูกพืชเพื่อขายร่วมไปกับการบริโภคของตนเอง การใช้วิธีการผลิตที่ประยุกต์วิทยาการสมัยใหม่ร่วมกับภูมิปัญญาเดิมในรูปเกษตรเชิงอนุรักษ์รวมทั้งการสร้างกระบวนการจัดการและต่อรองที่เชื่อมโยงกับการ

แลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสารข้อมูล และทรัพยากรจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรอำเภอ กรมพัฒนาที่ดิน และองค์กรพัฒนาเอกชนรวมทั้งองค์กรระหว่างประเทศต่าง ๆ นั้น น่าจะเป็นการปรับตัวที่เหมาะสมอันจะนำไปสู่การเพาะปลูกที่สามารถรักษาความสมดุลของธรรมชาติไปพร้อมๆ กับการมีอำนาจต่อรองกับตลาดเพื่อให้การผลิตและการบริโภคยังคงมีความสมดุลกันอยู่ได้เป็นอย่างดี

การรวมตัวของชาวบ้านเป็น กลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์ และธนาคารข้าวของชุมชนนับว่าเป็นกระบวนการปรับตัวที่น่าสนใจเช่นกัน การรวมตัวกันของกลุ่มทอผ้าซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากแม่บ้านที่เคยใช้เวลาว่างทอผ้าเพื่อใช้สวมใส่เองมาสู่การสร้างระบบการจัดการทอผ้าในเชิงพาณิชย์โดยได้มีการประยุกต์จากเทคนิคการย้อมสีและลวดลายที่ยังคงเป็นภูมิปัญญาของชนเผ่ากะเหรี่ยงดั้งเดิม แม่บ้านเหล่านี้ได้ใช้เวลาว่างที่ตัวเองมีอยู่รวมกลุ่มกันทอผ้าในหลากหลายรูปแบบตามความต้องการของตลาด โดยร่วมกันสร้างระบบการจัดการตั้งแต่การซื้อฝ้ายซึ่งเป็นวัตถุดิบจากภายนอก การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันในการออกแบบและการให้สีผ้า การตั้งราคา การหาตลาดและการจัดหน่ายรวมกระทั่งถึงระบบการทำบัญชีเพื่อคำนวณรายได้และต้นทุน การรวมตัวกันสร้างระบบการจัดการเช่นนี้ทำให้กลุ่มทอผ้าสามารถมีอำนาจต่อรองกับตลาดเพิ่มขึ้นทั้งในด้านการซื้อปัจจัยการผลิตและการขายผลผลิตให้แก่ตลาด ทำให้กลุ่มแม่บ้านสามารถมีรายได้เป็นตัวเงินจำนวนไม่น้อยเข้ามาสู่ครอบครัว

ความสำเร็จของกลุ่มทอผ้าทำให้เกิดการเชื่อมโยงมาสู่การเกิดขึ้นของกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ก็คือแกนนำของสมาชิกกลุ่มทอผ้าที่นำรายได้เป็นตัวเงินจากการทอผ้ามาหมุนเวียนในกลุ่มออมทรัพย์นั่นเอง กิจกรรมนี้พบว่าการปรับตัวด้านการจัดการที่เกิดขึ้นก็คือ การเรียนรู้ในการทำบัญชีรายรับรายจ่ายและดอกเบี้ยอย่างเป็นระบบรวมทั้งการบริหารเงินฝากและการกู้เงินโดยไม่พบว่ามีอัตราเสี่ยงของหนี้เสีย(NPL)เกิดขึ้นในกลุ่มออมทรัพย์นี้เลย อย่างไรก็ตามแม้ว่ากลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านพอเพียงจะเป็นแต่เพียงแค่ขั้นเริ่มต้น จำนวนสมาชิกและเงินหมุนเวียนมีจำนวนไม่มากนักก็ตาม แต่กลุ่มออมทรัพย์นี้ก็ได้นำให้ชุมชนเกิดทางเลือกใหม่ที่จะสามารถระดมเงินทุนจากชุมชนเองด้วยระบบการบริหารจัดการเงินทุนที่อยู่ภายใต้บรรทัดฐานของความผูกพัน และอำนาจของชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพาเงินทุนจากภายนอกแต่เพียงอย่างเดียวดังเช่นที่ผ่านมา

กิจกรรมธนาคารข้าวเป็นการปรับตัวอีกรูปแบบหนึ่งที่ชุมชนพยายามดำรงความพอเพียงไว้โดยสร้างระบบการแบ่งปันและพึ่งพาอาศัยกันในรูปแบบใหม่แทนที่การช่วยเหลือแบ่งปันกันแบบเดิมที่เป็นการให้เปล่า เมื่อครอบครัวใดต้องประสบกับภาวะความไม่เพียงพอ ธนาคารข้าวก็จะมียบทบาทในการกระจายข้าวที่รวบรวมมาจากสมาชิกอื่น ๆ ของชุมชนไปยังครอบครัวนั้นในรูปแบบของการให้ยืมข้าวไปบริโภคก่อน ซึ่งผู้ยืมมีข้อผูกพันที่จะต้องผ่อนชำระคืนโดยมีการติดดอกเบี้ยในอัตราต่ำ กระบวนการจัดการดังกล่าวนี้นับว่ามีบทบาทอย่างสำคัญต่อการดำรงอยู่ของความพอเพียงในครอบครัวที่ชุมชนพยายามเข้ามามีบทบาทร่วมกันในการช่วยเหลือและแบ่งปันภายใต้ระบบการจัดการและบรรทัดฐานแบบใหม่ที่มีพันธะของการกู้ยืม และความผูกพันให้มีภาระผ่อนชำระคืนโดยมีดอกเบี้ยเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการเพื่อให้ชุมชนสามารถมีปริมาณข้าวหมุนเวียนที่เพียงพอสำหรับการบริโภคของสมาชิกชุมชนครอบครัวอื่นๆ ที่ประสบกับปัญหาข้าวไม่พอกินอย่างทั่วถึง ซึ่งการจัดการในลักษณะเช่นนี้

บรรทัดฐาน การควบคุมรวมทั้งการสนับสนุนทางสังคมต่าง ๆ ของชุมชนย่อมเข้ามามีบทบาททำให้สมาชิกปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นอย่างเคร่งครัด

3.2 กระบวนการปรับตัวทางด้านการบริโภค

การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตบางส่วนของหมู่บ้านเข้าสู่วิถีการผลิตแบบทุนนิยมความเสื่อมโทรมของสภาพป่าที่เป็นแหล่งผลิตอาหาร การศึกษาสมัยใหม่ รวมทั้งการเข้ามาของอิทธิพลจากสื่อต่างๆ นั้น เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญมากต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีผลต่อพฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านให้หันเหไปบริโภคสินค้าต่าง ๆ จากภายนอกมากขึ้น อย่างไรก็ตามการที่ชาวบ้านพยายามรักษาความสามารถในการบูรณาการกิจกรรมการผลิตและการบริโภคไว้ด้วยกัน เช่น ยังคงปลูกข้าวและพืชผักต่างๆ ไว้เพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคของตนเองก่อน โดยมีได้หันเหไปสู่การปลูกพืชเพื่อขายทั้งหมด หรือการที่ครอบครัวพยายามควบคุมการรับสื่อของเด็ก โดยการจำกัดเวลาดูโทรทัศน์หรือการที่นังดูโทรทัศน์หรือฟังวิทยุไปพร้อมกันกับเด็กนั้น ต่างก็เป็นการพยายามที่จะควบคุมพฤติกรรมการบริโภคของสมาชิกไว้ให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม นอกจากนั้น การที่ชาวบ้านยึดมั่นและศรัทธาในคำสั่งสอนและข้อห้ามของเจ้าวัดกับพระสงฆ์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังทัศนคติและคุณค่าต่าง ๆ ไว้ให้แก่สมาชิก ไม่ว่าจะเป็นคำสอนที่ให้ยึดมั่นและปฏิบัติตามศีล 5 ซึ่งมีข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภคที่ไม่เหมาะสมไว้หลายประการ รวมทั้งโลกทัศน์และคุณค่าของชนเผ่ากะเหรี่ยงที่ไม่ชอบการเป็นหนี้สินและการกู้ยืมเนื่องจากมีทัศนคติว่าตนเองไม่อาจรู้เท่าทันและไม่มีความสามารถในการใช้หนี้สินได้ ทำให้สามารถควบคุมพฤติกรรมการบริโภคโดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการสินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ที่เข้ามาในระบบเงินผ่อนให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมได้ การรวมตัวกันของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประชาสังคมต่าง ๆ ทั้ง คณะกรรมการป่าชุมชน ฯ กลุ่มทอผ้าหรือกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งได้มีการวิสาสะและแลกเปลี่ยนกันความคิดระหว่างกันเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ก็เป็นปัจจัยที่มีผลอย่างมากต่อการปลูกฝังและตอกย้ำโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานของจารีตประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงที่ระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและที่อยู่กับป่าซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรอย่างสมดุลโดยสามารถจำกัดขอบเขตและควบคุมความต้องการของตนเองไว้ได้อย่างเหมาะสมภายใต้การให้ความหมายว่า "ความสุขคือความพอใจแก่สิ่งที่ตนเองมีอยู่"

3.3 การปรับตัวทางด้านการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและการจัดระเบียบสังคมซึ่งมีผลทำให้การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งปันและพึ่งพากันอย่างเท่าเทียมของสังคมประเพณีกลับกลายมาสู่การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตที่ต้องใช้เงินตราเป็นสื่อกลางโดยมีพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนและการกระจายผลผลิตที่ไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นนั้น พบว่าองค์กรทางสังคมในชุมชนได้มีการปรับตัวเพื่อที่จะดำรงรักษาอำนาจการต่อรองไว้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การรวมกลุ่มกันเป็น กลุ่มเกษตรนิเวศ กลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์และธนาคารข้าว ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างอำนาจการต่อรองในการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตให้เพิ่มขึ้น โดยผ่านระบบการจัดการที่เชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการบริโภคให้คงอยู่อย่างสมดุลแม้ว่าลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะเกิดการแตกตัวแยกย่อยออกไปดังที่

ได้กล่าวถึงในรายละเอียดไปแล้ว นอกจากนั้นความพยายามของชาวบ้านที่ยังคงรักษาประเพณีเดิมเอาไว้
ไม่จะเป็น การเอาแรงหรือการแบ่งปันอาหารกันรวมทั้งการที่หมู่บ้านยังคงมีลักษณะของการผูกพันกัน
ตามระบบเครือญาติอย่างเหนียวแน่น นับว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้การปรับตัวของชุมชนทางด้านการแลกเปลี่ยน
และการจัดสรรผลผลิตสามารถเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

บทที่ 7

ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ที่จะหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี 2 ประการเพื่อตอบปัญหาการวิจัยที่กำหนดไว้คือ การอธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างแบบประเพณีได้อย่างไร ประการหนึ่ง และวัตถุประสงค์อีกประการหนึ่ง ก็คือ การอธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ด้วยการปรับตัวอย่างไรภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมแบบทันสมัย

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมทันสมัยนั้น ย่อมมีผลทำให้โลกทัศน์ คุณค่าและระบบความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกันที่ปรากฏอยู่ในรูปจารีตประเพณี และบรรทัดฐานต่าง ๆ ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ย่อมเกิดผลกระทบต่อกิจกรรมการทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ทั้งการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องปรับตัวให้เข้าสู่ภาวะสมดุลภายใต้การจัดระเบียบสังคมใหม่ด้วย ดังนั้นเนื้อหาสาระของบทนี้ จึงต้องการแสดงให้เห็นถึงข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาเพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวรวมโดยเชื่อมโยงผลการศึกษาไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและทฤษฎีเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาวิจัยขั้นต่อไป รวมทั้งนำข้อเสนอแนะไปปรับปรุงนโยบายและระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

1. ข้อสรุปเชิงทฤษฎี

1.1 การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้โครงสร้างสังคมประเพณี

มโนทัศน์ที่ได้จากการศึกษาพบว่า เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้น และดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างสังคมประเพณีด้วยเงื่อนไขหลักร่วมกัน 2 ประการ เงื่อนไขประการแรก คือ การมีวิถีการผลิตแบบยังชีพที่มีความเชื่อมโยงสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภค และเงื่อนไขประการที่สอง คือ ศักยภาพชุมชนที่ยังคงสามารถดำรงรักษาอำนาจในการดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ของตนเองไว้ นอกจากนั้น ผลการศึกษายังพบว่าการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนยังมีเงื่อนไขสนับสนุนอีก 4 ประการ คือ การปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพลภายนอกและระบบการค้าแบบเงินตรา สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่า การมีเทคโนโลยีที่เหมาะสม และการมีจำนวนประชากรที่มีขนาดพอเหมาะพอดี ซึ่งเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านพอเพียงก่อนปี 2518 ซึ่งยังไม่มีถนนตัดผ่านเข้ามานั้น ในช่วงเวลาดังกล่าว โครงสร้างสังคมของหมู่บ้านแห่งนี้ยังคงมีลักษณะแบบสังคมประเพณีอย่างเต็มที่ไม่ว่าจะเป็นการมีวิถีแบบยังชีพ การเป็นเครือญาติที่สืบสายโลหิตร่วมกันที่เอื้อให้โครงสร้างสังคมมีความซับซ้อนและมีการแจกแจงเชิงโครงสร้างน้อย หรือการมีโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่เชื่อในสิ่งเหนือ

ธรรมชาติ นอกจากนั้นการมีสภาพเป็นสังคมปิดของหมู่บ้านทำให้มีการคมนาคมที่ลำบาก และห่างไกล มีผลทำให้หมู่บ้านพอเพียงถูกแทรกแซงจากอำนาจภายนอกน้อยมาก วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เป็นอยู่ในขณะนั้น จึงเป็นการพึ่งพาวิถีการผลิตแบบยังชีพเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกและการหาของป่า เพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภค ลักษณะดังกล่าวมีผลทำให้การผลิตมีความเชื่อมโยงกับการบริโภคอย่างใกล้ชิด นอกจากนั้นการปลอดจากการแทรกแซงจากภายนอก หมู่บ้านนี้จึงสามารถดำรงรักษาอำนาจของตนในการดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ไว้ได้ อำนาจดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพผ่านการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมตั้งแต่การสร้างโลกทัศน์ ระบบคุณค่าตลอดจนถึงการกำหนดบรรทัดฐานที่ปรากฏอยู่ในรูปจารีตประเพณี และพิธีกรรมที่เอื้อต่อความสมดุลของการผลิตและการบริโภค ยิ่งไปกว่านั้น ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สอดคล้องและสมดุลกับธรรมชาติรวมทั้งอยู่บนฐานของการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือแบ่งปันกัน ในชุมชน ได้เอื้อให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนนี้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นความพอเพียงในด้านการผลิต ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการจัดการที่ดิน แรงงาน และทุน ความพอเพียงในการบริโภคที่เกี่ยวเนื่องกับเงื่อนไขของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ควบคุมพฤติกรรมการบริโภคต่างๆ ให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมและมีความสมดุล ความพอเพียงในการแลกเปลี่ยน ที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยและแบ่งปันกันอย่างยุติธรรม และความพอเพียงในการจัดสรรผลผลิต ซึ่งเป็นการเข้าถึงทรัพยากรและให้ผลตอบแทนแก่เจ้าของปัจจัยการผลิตต่าง ๆ อย่างเท่าเทียม

นอกจากนั้นการที่ชุมชนยังคงมีอำนาจในการจัดการเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคมของตนเอง จึงทำให้ระบบการจัดการในรูปภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชุมชนที่ได้สืบทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่องกันมา ตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษสามารถผลิตซ้ำและถ่ายทอดให้แก่สมาชิกใหม่อย่างต่อเนื่องอันเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยังคงดำรงอยู่ตลอดมา

1.2 การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงบริบทจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัย

การศึกษานี้พบว่า เงื่อนไขที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัย ก็คือ การมีอิทธิพลภายนอกในรูปแบบต่าง ๆ เข้ามาแทรกแซงไม่ว่าจะเป็นการมีถนนสัมปทานป่า การค้าขายแบบทุนนิยม และการศึกษาสมัยใหม่ ไฟฟ้ารวมทั้งสื่อต่าง ๆ ปัจจัยดังกล่าวนี้ทำให้การจัดระเบียบทางสังคมตั้งแต่โลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานของชุมชนที่ปรากฏอยู่ในรูปจารีตประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ แตกต่างไปจากเดิม ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ทั้งการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย

ในด้านการผลิตนั้น พบว่า การจัดการปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุนและการจัดการในการผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยบรรทัดฐานของชุมชนที่เคยควบคุมให้สมาชิกจัดการปัจจัยการผลิตเหล่านี้นบนพื้นฐานของความสมดุลกับธรรมชาติและการเอื้อเพื่อแบ่งปันกันในชุมชนต้องเปลี่ยนเป็นบรรทัดฐานของเงินตราและปัจเจกชนเข้ามาแทนที่ ด้านการบริโภคนั้น พบว่าอิทธิพลจากภายนอกที่เข้ามา ทำให้ทัศนคติและพฤติกรรมในการบริโภคเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะการเลียนแบบและ

การพึ่งพาผลผลิตต่าง ๆ จากภายนอกมากขึ้น มีผลทำให้การบริโภคและการผลิตไม่ได้ดำรงอยู่ในอำนาจและการควบคุมของครอบครัวและชุมชนอีกต่อไปแต่ต้องไปสัมพันธ์กับตลาดภายนอกที่ตนเสียเปรียบเนื่องจากมีอำนาจต่อรองที่ด้อยกว่า จึงทำให้เกิดความไม่เพียงพอในการบริโภคขึ้น สำหรับการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตนั้นได้เข้าสู่ความสัมพันธ์แบบเงินตราที่มีความไม่เท่าเทียมกัน แทนที่ความสัมพันธ์แบบเดิมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาและแบ่งปันกันอย่างเสมอภาค

การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้มีผลทำให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภคเกิดขึ้น ซึ่งชุมชนมีความจำเป็นต้องมีการปรับตัวภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปเหล่านี้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมเพื่อให้สามารถรักษาความพอเพียงของตนไว้ได้ มโนทัศน์ที่ได้จากการศึกษาพบว่า กระบวนการปรับตัวของชุมชนดังกล่าวนี้ตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการคือ การปรับตัวโดยพยายามรักษาความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภคไว้ และการปรับตัวด้วยการพยายามสร้างกระบวนการต่อรองและจัดการรูปแบบต่าง ๆ ภายใต้การจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่พยายามรักษา อำนาจ ความสัมพันธ์ที่สมดุลกับธรรมชาติและการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนไว้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การสร้างกระบวนการต่อรองกับอำนาจรัฐ โดยร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ หรือผนวกตัวอย่างสันติกับรัฐในรูปแบบความร่วมมือต่าง ๆ กระบวนการปรับตัวด้านการผลิตที่ปรับตัวเข้าสู่การมีสองวิถีการผลิตร่วมกัน ทั้งวิถีการผลิตแบบยังชีพและการค้าซึ่งได้นำไปสู่การปรับตัวของปัจจัยการผลิตต่างๆ ทั้งที่ดิน แรงงาน ทุน และระบบการจัดการอื่น ๆ ซึ่งทำให้บรรทัดฐานเดิมที่เคยควบคุมความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบใหม่ เช่น มีการรวมกลุ่มกันทำการเพาะปลูกในลักษณะเกษตรเชิงอนุรักษ์ การตั้งกลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์และธนาคารข้าว เพื่อธำรงรักษาการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลกับธรรมชาติและการพึ่งพาอาศัยแบ่งปันกันในชุมชนไว้ภายใต้รูปแบบการรวมกลุ่มทำกิจกรรมการเพาะปลูกเชิงอนุรักษ์แทน นอกจากนั้น กระบวนการปรับตัวด้านการบริโภค ที่พยายามดำรงวิถีการผลิตเพื่อการบริโภคและการยึดมั่นในจารีตประเพณีเดิมที่เกี่ยวกับการบริโภค ในขณะเดียวกันก็สร้างระบบความสัมพันธ์แบบใหม่ เช่น การวิสาสะกันในกลุ่มสมาชิก บทบาทการเข้ามาควบคุมสื่อของครอบครัว ต่างก็เป็นกระบวนการปรับตัวที่เข้ามาควบคุมให้การบริโภคเป็นไปอย่างเหมาะสมภายใต้เงื่อนไขของความสมดุลกับการผลิตทั้งสิ้น การปรับตัวด้านการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต ที่พยายามสร้างอำนาจต่อรองและความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันผ่านการรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่าง ๆ แสดงถึงการพยายามปรับตัวเข้าสู่ความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภคไว้

2. ข้อสรุปเชิงนโยบาย

ข้อค้นพบจากการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า ศักยภาพการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอำนาจที่ดำรงอยู่ในชุมชน ดังนั้นงานศึกษาวิจัยนี้จึงมีข้อเสนอแนะต่อรัฐในฐานะที่เป็นผู้จัดสรรและกำหนดโครงสร้างอำนาจ เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายต่าง ๆ ดังนี้

1. การกระจายอำนาจและการรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในท้องถิ่นของตนเอง

ภายใต้ภูมิปัญญาที่มีอยู่โดยพยายามส่งเสริมให้เกิดการเชื่อมโยงในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีความเหมาะสมมาใช้ในการบวนการดังกล่าวนี้

2. การสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งสนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนาภูมิปัญญาเหล่านี้มาใช้ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

3. การสนับสนุนให้เกิดการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนเผ่าต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในรูปขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละชนเผ่า พร้อมทั้งเคารพสิทธิในการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียมกัน ซึ่งหมายความว่า ชุมชนสามารถมีสิทธิที่จะนำภูมิปัญญาที่ชนเผ่าของตนสั่งสมมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของตน เช่น การจัดการศึกษา การสาธารณสุข รวมทั้งการแสดงออกทางประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ

4. การสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างความหลากหลายทางวัฒนธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันที่จะพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนให้มีความหลากหลายและยืดหยุ่นมากขึ้น

5. ปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐ รวมทั้งหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐให้มีลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบกับชุมชน รวมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรมากขึ้น โดยรัฐไม่ควรผูกขาดบทบาทดังกล่าวนี้ไว้แต่เพียงผู้เดียวแต่ควรร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนรวมทั้งสถาบันการศึกษาให้เข้ามามีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาความรู้และระบบการจัดการกับชุมชนเพื่อให้สามารถจัดการทรัพยากรต่าง ๆ เหล่านี้ได้ อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

6. ควรมีการร่วมกันกำหนดการใช้พื้นที่ป่าโดยจำแนกให้ชัดเจนว่า พื้นที่ใดเป็นเขตป่าอนุรักษ์ และพื้นที่ใดเป็นพื้นที่ใช้สอย โดยอยู่ภายใต้แนวคิดและหลักการในเรื่องป่าชุมชนเป็นพื้นฐาน

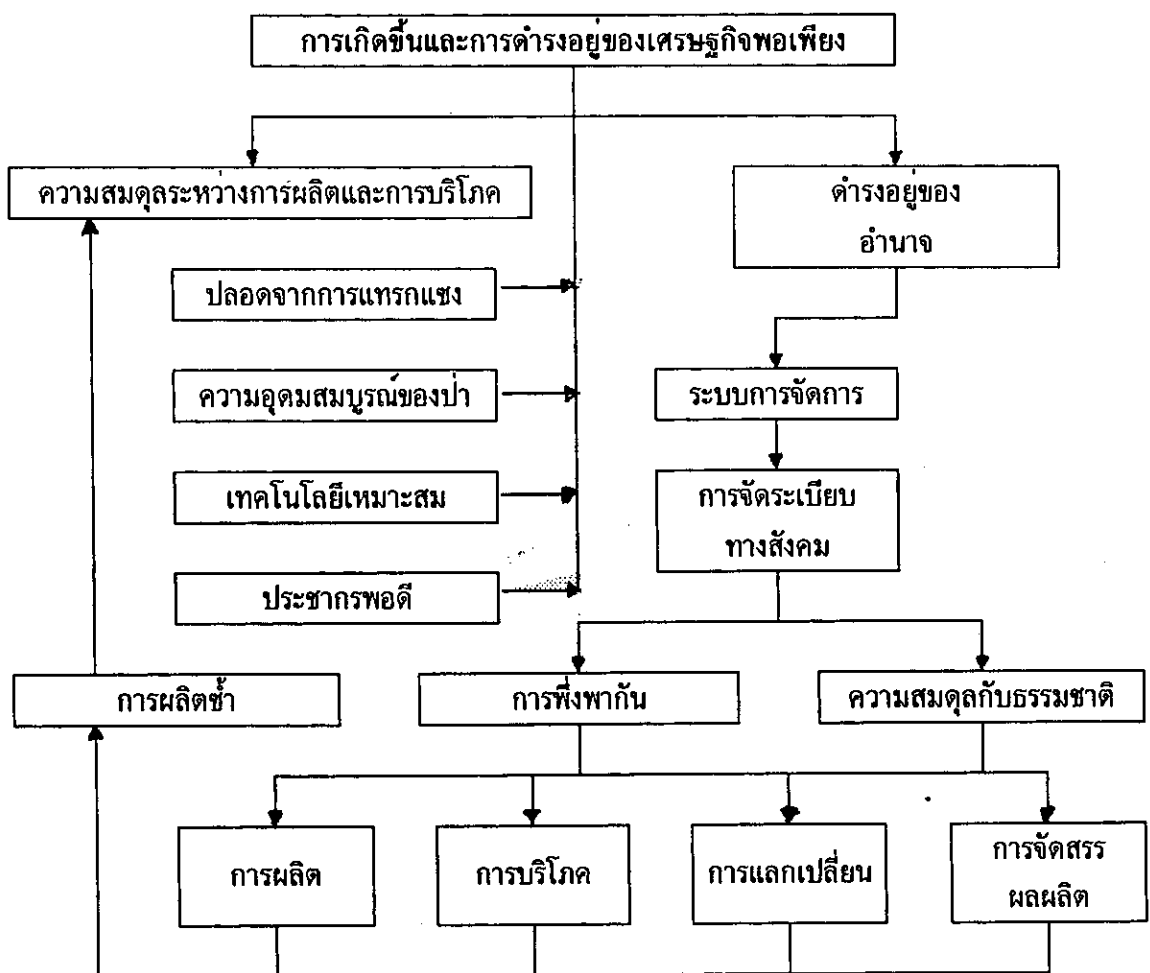
นอกเหนือจากการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนในการเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นภายใต้ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาแล้ว เงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องเกิดขึ้นพร้อมๆ ไปกันก็คือ การพัฒนาความรู้และทักษะด้านการจัดการต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อให้สามารถรองรับบทบาทผู้ดูแลจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เช่น การเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลต่างๆ การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน เป็นต้น

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัย

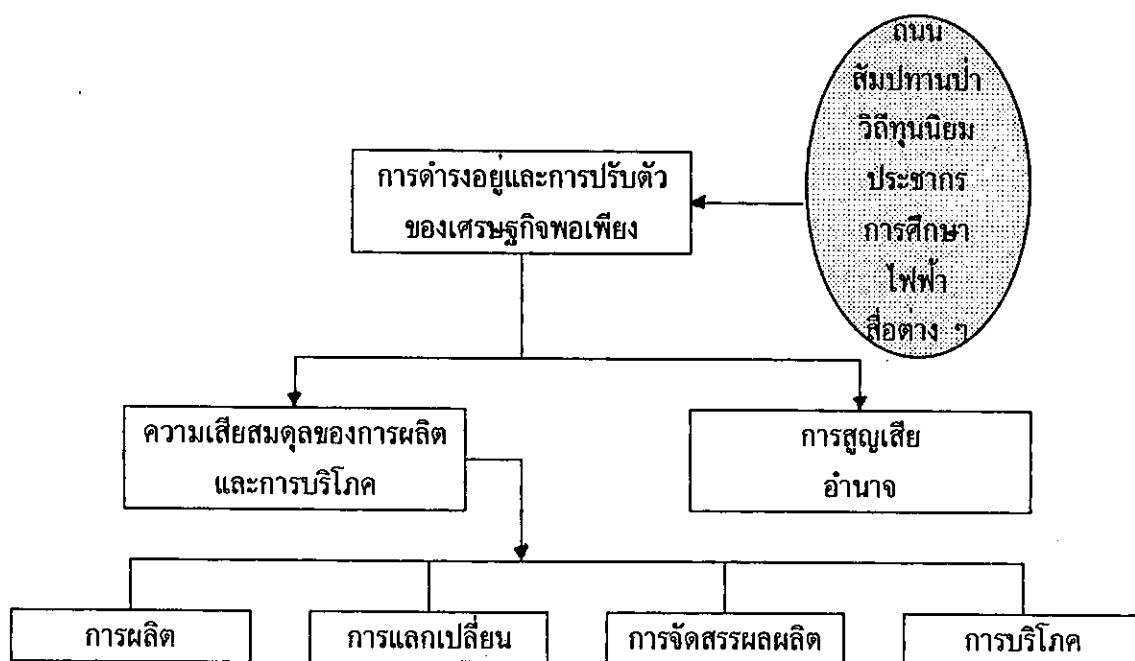
เนื่องจากในขณะนี้องค์ความรู้ทางทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงยังไม่กว้างขวางเพียงพอที่จะรองรับและอธิบายปรากฏการณ์การพัฒนาแนวนี้ได้อย่างสมบูรณ์ ส่วนใหญ่การศึกษาและเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นเพียงแต่การตีความและอธิบายโดยใช้ประสบการณ์มากกว่าเป็นการศึกษาเชิงทฤษฎีหรือการวิจัยที่มีระเบียบวิธีควบคุมอย่างชัดเจน ดังนั้นจึงทำให้ผลการศึกษามีความแตกต่างกันตามประสบการณ์และมุมมองของผู้ตีความ ซึ่งแม้ว่าจะเป็นประโยชน์ในแง่ความหลากหลายของการอธิบาย แต่ก็มิใช่อ่อนในเรื่องความเป็นเอกภาพและมาตรฐานขององค์ความรู้ เมื่อนำไปกำหนดนโยบายหรือ

แนวทางปฏิบัติอาจทำให้เกิดปัญหาได้ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้ระเบียบวิธีต่าง ๆ ในประเด็นที่กว้างขวางจากหลากหลายมุมมอง จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการสร้างองค์ความรู้ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์นี้ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้งอันจะเป็นคุณูปการต่อการนำแนวทาง การพัฒนานี้ไปใช้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพต่อไป ซึ่งข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไปมีดังนี้

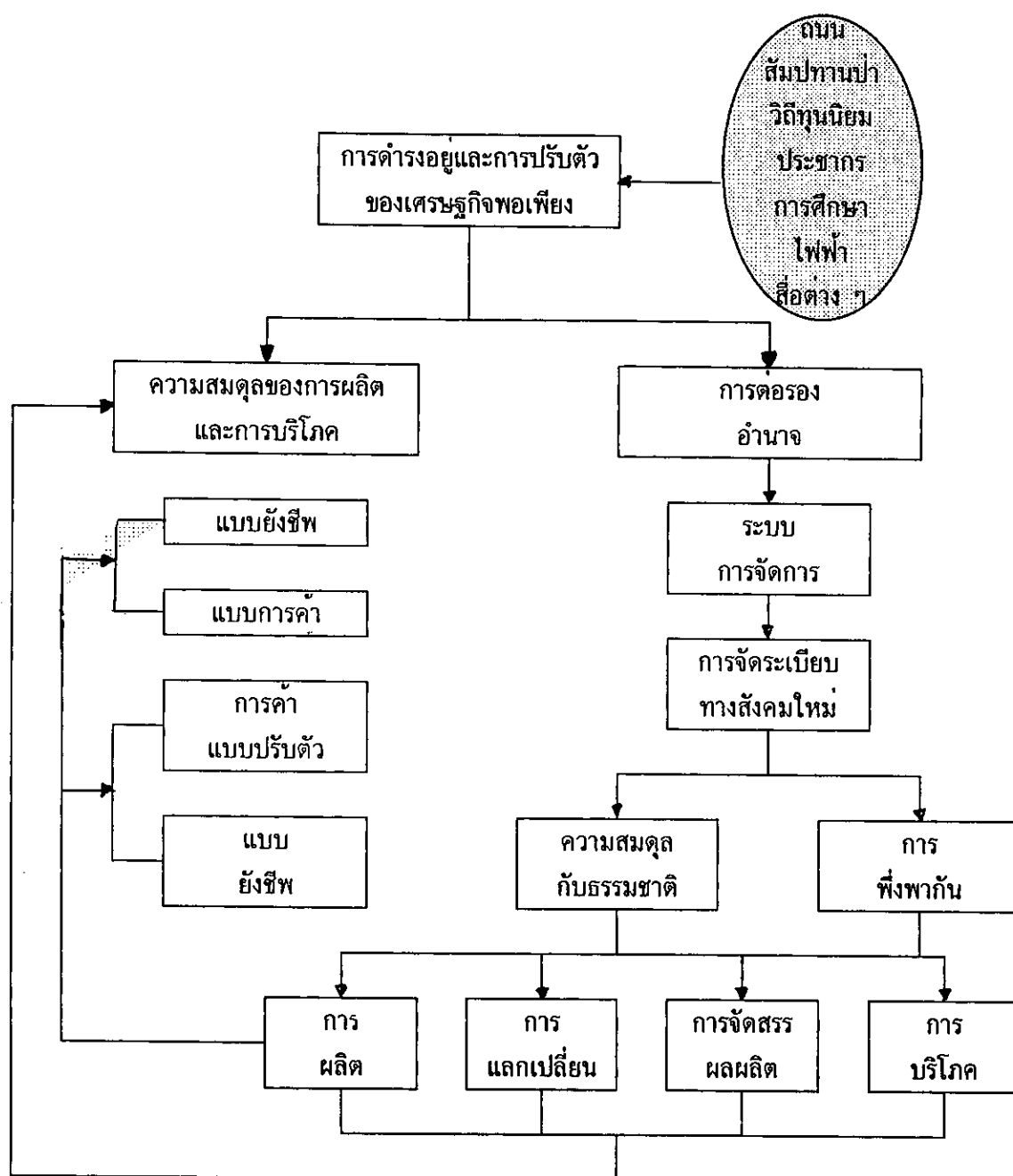
1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทอื่น ๆ ที่แตกต่างกันเพื่อหาคำอธิบายที่กว้างขวางยิ่งขึ้นว่า ในแต่ละบริบทนั้นกระบวนการดังกล่าวนี้ มีเงื่อนไข ปัจจัยที่แตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร
2. ควรมีการศึกษาในเชิงประเมิณผลว่า กระบวนการปรับตัวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างไร
3. ควรศึกษาในเชิงการวิจัยและพัฒนาว่าจะขยายผลและพัฒนาารูปแบบการปรับตัวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ภายใต้การคำนึงถึงสภาพบริบทไปพร้อมกันด้วย

ภาพประกอบ 6 แสดงข้อสรุปเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับแบบแผนของการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงในโครงสร้างสังคมแบบประเพณี

ภาพประกอบ 7 แสดงข้อสรุปเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับแบบแผนการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจพอเพียงในโครงสร้างสังคมทันสมัย

ตาราง 8 การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ : สภาคทอเล็กแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2530.
- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส. โครงสร้างสังคมของโรงเรียนกับการแพร่ระบาดของยาบ้า : ศึกษากรณีโรงเรียนมัธยมศึกษา. ปรินญาณินทร์ กศ.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2542. อัดสำเนา.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2540.
- _____. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาชนบท, 2537.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2541.
- ชัชวาล ทองดีเลิศ. สืบสวนถำนา : สืบต่อลมหายใจของแผ่นดิน. เชียงใหม่ : มิ่งเมืองการพิมพ์, 2542.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ. หนึ่งครวี่เรือนสองวิถีการผลิต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย. หลักเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : ฝ่ายการพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2529.
- นภาพรณ หะวานนท์. องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการพัฒนาด้านความเข้มแข็งของชุมชน เล่มที่ 1. ส่วนที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2542.
- _____. "ทฤษฎีฐานราก ทางเลือกในการสร้างองค์ความรู้," บรรณาธิการโดย นภาพรณ หะวานนท์. พัฒนศึกษาสาร : สารแห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529. ๓๗- ๓๙ ๕๒ ๙
- _____. การจัดระเบียบทางสังคมและโครงสร้างสังคม. เอกสารประกอบการบรรยาย รายวิชา ED 502 ชุดที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ม.ป.ป. อัดสำเนา.
- นราทิพย์ ชูติวงศ์ และคณะ. เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : โรงเรียนนายร้อยตำรวจ, 2541.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. มานุษยวิทยาเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหมิตรออฟเซต, 2536.

- นิติ เอียวศรีวงศ์. "ปัญหาท้าทายของสังคมไทย : ใครจะได้อะไร? อย่างไร?" รายงานประกอบ
การประชุมบนหนทางสู่อนาคต. ชลบุรี : ม.ป.ท., 2536.
- บรรพต วีระชัย. สังคมวิทยามนุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2517.
- ปกรณ์ ปรียากรณ์. "แนวคิดว่าด้วยการพัฒนา," รายงานประกอบการสัมมนา นโยบายการพัฒนา
ประเทศ : แนวทางการศึกษาวิจัย. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.
- ประสาธน์ หลีกศิลา. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2514.
- ประเสริฐ แยมกัณห์. การจัดระเบียบทางสังคม. คำบรรยายวิชาสังคมวิทยา แผนกวิชา
สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. อัดสำเนา.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. ภูมิปัญญาในเขตวิเทศชนพื้นเมือง. กรุงเทพฯ : โครงการฟื้นฟูชีวิตและ
ธรรมชาติ, 2539.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2538.
- พยงค์ ศรีทอง. เอกสารบทความ. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเอกลักษณ์
ของชาติ, 2537.
- _____. ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป
จำกัด, 2532.
- พัทธยา สายหู. ภูมิโกลของสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- เพ็ญศิริ จีระเดชากุล. องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน เอกสารประกอบการสัมมนา
โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน. เล่มที่ 1. ส่วนที่ 2. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2542.
- ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายของชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2542.
- _____. ทำเกวียน บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวเขาไทย ท่ามกลาง
การปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2539.
- _____. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
- รัฐบุรุษ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. มุลินิติ. ปรัชญาการพัฒนา : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ.
ปาฐกถาพิเศษ ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน วันที่ 6 พฤศจิกายน 2541.
กรุงเทพฯ : มุลินิธีรัฐบุรุษ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, 2541.
- ศรีนครินทรวิโรฒ, มหาวิทยาลัย. "เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของ
ชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก," โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2543.

- สมัย สุทธิธรรม. คนบนดอย : กระเหรี่ยง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, 2530.
- สนิท มณีคุลย์. ผลกระทบของอุตสาหกรรมนาถุ้งที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชนชาวนา : ศึกษากรณีอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. ปรินิพนธ์ กศ.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2539. อัดสำเนา.
- สุภางค์ จันทวานิช. วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- สุรวุฒิ บัดโธสง. องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. เอกสารประกอบการสัมมนา โครงการพัฒนาศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชน เล่มที่ 1. ส่วนที่ 1. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2542.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. รากฐานแห่งชีวิต : วัฒนธรรมชนบทกับงานพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2533.
- เสรี พงศ์พิศ. ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531.
- สุริยา รัตนกุล และคณะ. สาธิตกรรมชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538.
- อภิชัย พันธเสน. แนวคิด ทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2539.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. ส่วนรวมที่มีใช้รัฐ : ความหมายของประชาสังคม ในขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง, โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม. อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล. บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542 .
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- Brenkerhoff, D.B. and L.K. White. Sociology. St.Paul : West Publishing Company, 1985.
- Broom, Leaward., Philip Selznick and Dorothy Broom Darroch. Sociology. Seven edition. New York : Harper & Row, 1981.
- Baldwin, John D. George Herbert Mead : A Unity Theory for Sociology. Newbury Park : Sage Publications, 1985.
- Black, Cyril E. Comparative Modernization. New York : The Free Press, 1960.
- Easton, David. The Political System. New York : Knopf, 1953.
- Engels frederick, The origin of the family. Selected Works, Institute of Economics of Academy of Science, 1957.
- Fusfeld, Daniel R. Economics Principles of Political Economy. Illinois : Scott, Foresman and Company, 1982.

- Glaser, Barney. Theoretical sensitivity. California : The Sociology Press, 1978.
- _____. The Discovery of Grounded Theory : Strategies for Qualitative Research. New York : Aldine Publishing Company, 1967.
- Gurley, John G. Challengers to Capitalism : Marx, Lenin, Stalin and Mao. 3rd ed. Reading, Mass : Addison-Wesley, 1988.
- Jacobs, Norman. "Modernization Without Development," Thailand as an Asian Case Study. New York : Praeger Publishers, 1971.
- Mathews, David. Elements of a Strong Civil Society and Healthy Public Life. The Kettering Foundation, 1996.
- Olsen, Marvin E. The Process of Social Organization. New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1968.
- Putnam, Robert D. Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy. Princeton : Princeton University Press, 1993.
- ✓ Schumacher, E.F. Small is Beautiful Economics as if People Mattered. New York : Harper & Row, 1973.
- Weber, Max. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. T. Parsons (Trans.) London : Allen & Unwin, 1930.

ภาคผนวก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์
เรื่อง
การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง
ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

1. คำถามนำและคำถามเกี่ยวกับความเป็นมาของหมู่บ้าน

1.1 หมู่บ้านนี้เกิดขึ้นประมาณช่วงไหน ปีกี่สิบ คนกลุ่มแรกที่ก่อตั้งหมู่บ้านเป็นใครมาจากไหน ชื่อหมู่บ้านมีความหมายหรือที่มาอย่างไร

1.2 ท่านเกิดที่หมู่บ้านนี้หรือไม่ พ่อ-แม่ เป็นคนดั้งเดิมในหมู่บ้านหรือไม่ ถ้าไม่เข้ามาอยู่ตั้งแต่เมื่อใด พอทราบประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านหรือไม่ (ถามรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้านเท่าที่จะถามได้ หากผู้ตอบไม่ทราบให้ถามถึงผู้อาวุโสที่จะให้ข้อมูลนี้ได้แล้วตามไปสัมภาษณ์ภายหลัง)

1.3 อายุเท่าใด มีครอบครัวหรือยัง สามี/ภรรยาทำอาชีพอะไร มีลูกกี่คน สภาพความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านในปัจจุบันเป็นอย่างไร มีความอุดมสมบูรณ์หรือขาดแคลนหรือไม่ เช่น

1.4 สภาพป่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรต่าง ๆ ทั้ง ดิน น้ำ ของป่า พรรณไม้ต่าง ๆ ความชุ่มชื้น ฯลฯ เปรียบเทียบกับในอดีตมีความแตกต่างกันอย่างไร (ถามย้อนหลัง เท่าที่ผู้ตอบจะจำได้แต่ต้องระบุว่าสภาพในช่วงเวลาใด/กี่ปีมาแล้ว) ชาวบ้านมีการรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

1.5 สภาพการติดต่อสื่อสารและการติดตามข่าวสารข้อมูลของหมู่บ้านเป็นอย่างไร เช่น มีโทรศัพท์วิทยุ หอกระจายข่าว หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ฯลฯ หรือไม่ มากน้อยอย่างไร

1.6 สภาพการคมนาคมในปัจจุบันเป็นอย่างไร มีถนนผ่านเข้ามากี่สาย สามารถเดินทางมาหมู่บ้านได้กี่ทางและด้วยยานพาหนะใดบ้างถนนระหว่างหมู่บ้านและระหว่างตัวเมืองกับหมู่บ้านมีสภาพอย่างไร ท่านคิดว่าสภาพการคมนาคมในปัจจุบันเปรียบเทียบกับสภาพในอดีตมีความแตกต่างกันอย่างไร(ถามย้อนหลังดูเท่าที่จะจำได้และระบุว่าสภาพการคมนาคมในช่วงเวลาใด/กี่ปีมาแล้ว)

1.7 คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านมีเชื้อชาติใด/สัญชาติใด

1.8 ท่านคิดว่าหมู่บ้านนี้มีความแตกต่างจากหมู่บ้านอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงในเรื่องใดมากที่สุดและแตกต่างกันอย่างไร หมู่บ้านนี้มีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับหมู่บ้านอื่น ๆ อย่างไรบ้าง

1.9 สภาพภูมิประเทศ เช่น ป่าหรือภูเขา และสภาพภูมิอากาศ เช่น ฝนหรือความชุ่มชื้นในอากาศปัจจุบันเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงจากในอดีตหรือไม่ ถ้าเปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางใด ดีขึ้น/แย่ลง

1.10 หมู่บ้านเคยมีน้ำท่วม/ฝนแล้งติดต่อกันหลายปีหรือไม่ ถ้ามีชาวบ้านทำอย่างไร

1.11 สภาพแวดล้อมและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างไร เช่น สภาพป่า น้ำ ดิน ชาวบ้านมีการรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

2. แนวคำถามเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ และเศรษฐกิจพอเพียง

2.1 ในอดีต(ประมาณ 50 ปีก่อน) อาชีพหลักของหมู่บ้านนี้คืออะไร (เพาะปลูก/เลี้ยงสัตว์ / ทอผ้า / หาของป่า ฯลฯ) และมีการทำอาชีพเสริมอื่น ๆ หรือไม่ เช่นอะไร ใครเป็นคนทำ ทำไมจึงต้องทำอาชีพเสริม

2.2 ใช้เครื่องมืออะไรบ้างในการประกอบอาชีพ (ยกตัวอย่าง) เครื่องมือเหล่านั้นได้มาจากไหน ทำจากอะไร ใครเป็นสอนให้ทำ และเครื่องมือเหล่านี้มีความเหมาะสมหรือไม่ มีการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการทำมาหากินอย่างไร เช่น การทำเครื่องมือต่างๆ ใครเป็นผู้สอน และการถ่ายทอดให้ลูกหลานต่อไปหรือไม่ อย่างไร

2.3 ผลผลิตที่ได้จากการประกอบอาชีพหลัก และอาชีพเสริมยามว่าง มีอะไรบ้างนำไปใช้อย่างไร เช่น บริโภคเอง / แลกเปลี่ยน / นำไปซื้อขาย และผลผลิตที่ได้มานั้นมีความพอเพียงต่อกิจกรรมดังกล่าวหรือไม่ มีส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภคหรือไม่ จัดการกับส่วนเกินนี้อย่างไร ท่านคิดว่า การผลิตเพื่อให้มีส่วนเกินเกิดขึ้นมาก ๆ เหมาะสมหรือไม่ เพราะเหตุใด

2.4 ในอดีต การเพาะปลูก มีการพึ่งพาอาศัยกันหมู่บ้านอย่างไร เช่น มีการเอางานกันหรือมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในลักษณะอื่น ๆ หรือไม่ ถ้ามี มีรายละเอียดหรือการจัดการอย่างไร เช่น การกำหนดจำนวนวันที่มาช่วยกัน อย่างไร หากมีใครไม่ปฏิบัติตามกติกา มีระบบควบคุมและลงโทษอย่างไร ใครเป็นผู้ดูแลหรือกำหนดกฎเกณฑ์เหล่านี้ ชาวบ้านอื่น ๆ รับรู้และมีส่วนร่วมในกติกานี้อย่างไร และระหว่างหมู่บ้านอื่น ๆ มีการช่วยเหลือหรือพึ่งพากันในการทำมาหากินหรือไม่อย่างไร

2.5 ในอดีตชาวบ้านมีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองหรือไม่ ในกรณีใช้ที่ดินร่วมกันมีการจัดแบ่งที่ดิน รวมไปถึงน้ำ หรือการเก็บของป่ากันหรือไม่อย่างไร เช่น การกำหนดพื้นที่หรือจำนวนวันเมื่อมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นหรือมีคนที่ไม่ปฏิบัติตามกติกา จะมีวิธีการจัดการอย่างไร ใครเป็นผู้จัดการและคิดว่าวิธีการจัดการดังกล่าวนี้เป็นวิธีที่ได้ผลดีหรือไม่

2.6 มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันบ้างหรือไม่ในอดีต ถ้ามีเป็นอย่างไร กับใครบ้าง มีการใช้เงินหรือไม่(ถามถึงรายละเอียดเกี่ยวกับสินค้าที่นำไปแลกเปลี่ยนภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านด้วย)

2.7 ในอดีตมีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์หรือในรูปแบบอื่น ๆ บ้างหรือไม่ เพราะเหตุใด

2.8 มีการจ้างแรงงาน และการอพยพแรงงาน ในหมู่บ้านหรือไม่ เพราะเหตุใด

2.9 ในอดีตนั้น มีประเพณี / พิธีกรรม/ ความเชื่อใดบ้างที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น พิธีขอฝนหรือพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเพาะปลูกและการผลิตต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น การหาของป่า การใช้น้ำหรือที่ดิน หรือการใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีการผลิตต่าง ๆ

2.10 หากได้ประกอบพิธีกรรมหรือประเพณีตามประเพณีและความเชื่อต่าง ๆ แล้วมีความรู้สึกอย่างไร เช่น คิดว่าจะทำให้การผลิตรายได้ผลดี และในทางตรงกันข้าม หากฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามจะมีความรู้สึกอย่างไรและหากมีใครไม่ปฏิบัติตามชาวบ้านจะมีปฏิกิริยาอย่างไร ในปัจจุบันพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ผี หรือบรรพบุรุษยังมีความสำคัญต่อชีวิตชาวบ้านหรือไม่ แตกต่างจากครั้งในอดีตอย่างไร บทบาทของผู้นำทางพิธีกรรม มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

2.11 มีความพอใจและสามารถพึ่งพาตนเองในหมู่บ้านได้หรือไม่ ชีวิตมีความสุขหรือไม่ มีลักษณะที่แตกต่างจากการทำมาหากินในปัจจุบันหรือไม่อย่างไร

2.12 ในอดีต ถ้าไม่ผลผลิตเพียงพอชาวบ้านมีวิธีแก้ปัญหาอย่างไร เช่น มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับหมู่บ้านอื่น ๆ หรือไม่

2.13 ในอดีต ถ้ามีผลผลิตเหลือจากการบริโภค มีวิธีการจัดการอย่างไร เพราะเหตุใด มีการออมเกิดขึ้นหรือไม่ มีหนี้สินบ้างหรือไม่ มีความเห็นต่อการกู้ยืมอย่างไร

2.14 ชาวบ้านบริโภคสิ่งใดบ้าง สิ่งใดบ้างที่ชาวบ้านบริโภคแต่ชาวบ้านหรือหมู่บ้านไม่สามารถผลิตเองได้ มีความรู้สึกหรือความคิดเห็นอย่างไรต่อการบริโภคสินค้าที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้

2.15 สินค้าใดบ้างที่ถือว่าเป็นของฟุ่มเฟือย ไม่จำเป็นในยุคนั้น แต่ชาวบ้านมีการบริโภคเพราะเหตุใด ท่านมีความเห็นต่อสิ่งฟุ่มเฟือยอย่างไรบ้าง

2.16 มีพิธีกรรมหรือความเชื่อรวมทั้งประเพณีใดบ้างที่เกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อการบริโภคของชาวบ้านบ้าง (ให้รายละเอียด) หากมีการฝ่าฝืนหรือบริโภคเกินขอบเขตไป จะมีวิธีการควบคุมและแก้ไขปัญหาได้อย่างไร

2.17 ในอดีต หากชาวบ้านมีความต้องการบริโภคเพิ่มขึ้น เช่น มีสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น จะมีวิธีการเพิ่มผลผลิตอย่างไร

2.18 สถาบันสังคมต่าง ๆ เช่น ครอบครัว(พ่อ-แม่) ศาสนา (พระ) การศึกษา(ครู) และการเมือง มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ อย่างไรบ้าง (ให้รายละเอียด)

2.19 ในอดีตมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันในหมู่บ้านหรือไม่ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งใด มีการแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านอื่นด้วยหรือไม่ ถ้ามีเป็นสิ่งใดบ้าง แลกเปลี่ยนกันโดยตรง หรือผ่านคนกลาง มีตลาดหรือไม่ วิธีการแลกเปลี่ยนเป็นอย่างไร

2.20 ในหมู่บ้านเดียวกัน หากครอบครัวใดไม่พอกิน เพื่อนบ้านมีการให้ความช่วยเหลือหรือแบ่งปันผลผลิตให้บ้างหรือไม่ เพราะเหตุใด

3. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ

3.1 การทำมาหากินหรือการประกอบอาชีพในหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนตั้งแต่เมื่อใด (บอกปี) และมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องอะไรบ้าง(การผลิต, บริโภค ฯลฯ)

3.2 การเพาะปลูกมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เช่น การเปลี่ยนแปลงเครื่องมือที่ใช้หรือพันธุ์พืชที่ใช้ในการเพาะปลูก มีการใช้เครื่องทุ่นแรง เช่น รถไถ หรือไม้ รวมทั้งมีการใช้ปุ๋ยเคมี ยามาแมลงเพื่อเพิ่มผลผลิตหรือไม่ และมีการใช้เงินในการผลิตหรือไม่ ใครเป็นผู้นำความเปลี่ยนแปลงเข้ามา ชาวบ้านมีความรู้สึกต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อย่างไร

3.3 เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้น การเพาะปลูกยังเป็นไปเพื่อการบริโภคเองอยู่หรือไม่ เริ่มมีการค้าขายกับภายนอกมากขึ้นเช่น มีตลาดหรือพ่อค้าคนกลางเข้ามาหรือไม่ เพราะเหตุใด

3.4 มีถนน ไฟฟ้า หรือชลประทาน เช่น เขื่อน/อ่างเก็บน้ำ เกิดขึ้นเมื่อใด เกิดขึ้นได้อย่างไร เช่นรัฐบาลเข้ามาหรือชาวบ้านเรียกร้องโดยมีผู้นำชุมชนหรือพ่อค้าเป็นผู้วิ่งเต้นให้เข้ามาหรือไม่ มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาอยู่ใกล้เคียงหรือไม่ เมื่อสิ่งเหล่านี้เข้ามาแล้วทำให้ชีวิตในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่อย่างไร

3.5 สิ่งเหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับป่าหรือธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ พิธีกรรมหรือความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติที่เคยมีอยู่แต่เดิมถูกกระทบกระเทือนไปหรือไม่ กิจกรรมการใช้เวลาว่างเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร

3.6 การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้การช่วยเหลือกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร เช่น การพึ่งพิงกันในเรื่องแรงงาน การช่วยเหลืองานส่วนรวม ความรู้สึกเป็นพี่น้องรวมทั้งความไว้วางใจต่อกัน ความสัมพันธ์ในครอบครัว บทบาทของผู้ชาย-ผู้หญิง ฯลฯ ท่านคิดว่าถ้ามีเงินเพียงพอ ท่านสามารถอยู่ตามลำพังโดยไม่ต้องสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านได้หรือไม่ เหมือนหรือแตกต่างจากครั้งในอดีตหรือไม่ อย่างไร

3.7 มีความจำเป็นต้องใช้เงินในชีวิตประจำวันมากขึ้น เช่น ใช้เงินในการเพาะปลูกซื้ออาหาร และสิ่งของต่าง ๆ มากขึ้นหรือไม่ มีความรู้สึกอย่างไรที่ต้องหาเงินมาเพื่อซื้อสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้

3.8 มีการจ้างแรงงานแทนการเอาแรงหรือไม่ ถ้ามีค่าจ้างเป็นอย่างไร จ้างคนในหมู่บ้านหรือคนจากที่อื่น มีความคิดเห็นอย่างไรต่อการที่ต้องมีการจ้างแรงงานในหมู่บ้าน

3.9 การใช้จ่ายเงินในชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร สิ่งของต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อใด เพราะสาเหตุอะไร ท่านคิดว่าเงินเข้ามาพร้อมกับการมีถนน ไฟฟ้า การชลประทาน หรือทีวี วิทยุ หรือไม่อย่างไร ท่านเห็นว่าสิ่งเหล่านี้ดีหรือไม่ เพราะเหตุใด

3.10 เมื่อมีถนน ไฟฟ้า ฯลฯ เข้ามา การติดต่อสัมพันธ์กับหมู่บ้านอื่นและตัวเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร คนภายนอกใดบ้างที่เข้ามาติดต่อในหมู่บ้านมากขึ้น เช่น พ่อค้า ข้าราชการ พัฒนาการ เจ้าหน้าที่เกษตรหรืออำเภอ ธนาคาร อาสาสมัคร คนเหล่านี้เข้ามาทำอะไรบ้าง ท่านคิดว่าการเข้ามาของคนเหล่านี้ดีกับหมู่บ้านท่านหรือทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นหรือไม่ ท่านมีอำนาจที่จะควบคุมหรือต่อรองกับคนภายนอกเหล่านี้หรือไม่ เพราะเหตุใด ถ้าหากมีปัญหากับคนเหล่านี้ ท่านแก้ปัญหาได้อย่างไร

3.11 ชาวบ้านเริ่มมีการกู้เงินและหนี้สินเกิดขึ้นบ้างหรือไม่ อย่างไร

3.12 ชาวบ้านมีการขายที่ดินและอพยพออกไปทำงานที่อื่น หรือมีคนจากที่อื่นอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านหรือไม่ เพราะเหตุใด

3.13 ท่านคิดว่าเงินเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้นขึ้นในหมู่บ้านของท่าน หรือเงินเป็นสิ่งที่ทำให้หมู่บ้านของท่านแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นหรือไม่เพราะเหตุใด

3.14 ท่านคิดว่า มีความจำเป็นที่จะต้องควบคุม หรือจัดการกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือไม่ ท่านสามารถควบคุมหรือจัดการต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ ด้วยวิธีการอย่างไร จำเป็นต้องร่วมมือกันทั้งหมู่บ้านหรือไม่

3.15 ท่านคิดว่า เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น บทบาทและความสำคัญของผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้อาวุโส พ่อ-แม่ ครู ผู้นำด้านพิธีกรรม หมอพื้นบ้าน ฯลฯ เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร มีใครเข้ามาแทนที่หรือไม่

3.16 เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกหรือการทำมาหากิน การอยู่กิน เช่น ต้องใช้จ่ายเป็นตัวเงินเพื่อซื้อสินค้าต่าง ๆ มากขึ้น ในส่วนตัวท่านและครอบครัว มีความเห็นในเรื่องนี้อย่างไร เปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปหรือไม่ เช่น หันไปเพาะปลูกเพื่อขาย ใช้นโยบายและยามาแมลงหรือไม่ เพราะเหตุใด

4. การปรับตัวของชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียงเมื่อได้รับอิทธิพลของความทันสมัยต่าง ๆ

4.1 การทำมาหากินในปัจจุบันมีอะไรบ้าง(รวมทั้งอาชีพเสริมด้วย) ใช้จ่ายจากการผลิตใด หาได้จากไหน ต้องซื้อด้วยเงินมากน้อยเพียงใด เงินทุนที่ใช้ซื้อหามาได้จากที่ไหนต้องกู้ยืมหรือไม่ อย่างไร ต้องไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับใครบ้าง การแบ่งแยกหน้าที่ในการทำมาหากิน เช่น ชาย-หญิง หรือเด็ก-คนแก่ เปลี่ยนแปลงหรือ แตกต่างจากสภาพในอดีตอย่างไรบ้าง และท่านเห็นว่าดีกว่า/แย่กว่าเดิม เพราะเหตุใด

4.2 ท่านคิดว่าในปัจจุบัน หมู่บ้านมีปัญหาเศรษฐกิจใดเกิดขึ้นบ้าง เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ปัญหาอิทธิพลของนายทุน ปัญหาการตกต่ำของราคาผลผลิตและการถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ปัญหาการขาดแคลนเงินทุน ฯลฯ ปัญหาใดที่ท่านเห็นว่าเป็นปัญหาสำคัญที่สุดที่จะต้องรีบแก้ไข สาเหตุของปัญหาดังกล่าวนี้น่าคิดว่าเกิดจากอะไร และจะมีวิธีแก้ไขหรือควบคุมอย่างไร ใครควรเป็นผู้มีบทบาทในการแก้ปัญหาเหล่านี้ เพราะเหตุใด

4.3 ท่านคิดว่าความร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านเป็นสิ่งสำคัญต่อการแก้ปัญหาหรือไม่ ขณะนี้มีความร่วมมือกันอย่างไรบ้าง ความไว้วางใจและความเป็นญาติพี่น้องมีความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหหรือไม่ เพราะเหตุใด

4.4 ท่านคิดว่า การติดต่อซื้อขายกับภายนอกหมู่บ้าน อำนาจต่อรองเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นหรือไม่ ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะมีอำนาจต่อรองที่เท่าเทียมกับภายนอก เช่น การรวมกลุ่มชาวสารพัด การช่วยเหลือและสนับสนุนจากรัฐ เป็นสิ่งจำเป็นหรือไม่ เพราะเหตุใด

4.5 ท่านคิดว่ารัฐมีบทบาทที่สำคัญและจำเป็นต่อการแก้ปัญหาของหมู่บ้านท่านหรือไม่อย่างไร การที่จะให้รัฐเข้ามาช่วยเหลือท่านคิดว่าจะใช้วิธีการอย่างไร

4.6 ท่านเห็นว่าในปัจจุบัน มีความฟุ้งเฟ้อใดที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านของท่าน ในคนกลุ่มใด เพราะสาเหตุอะไร ท่านมีความเห็นในเรื่องนี้อย่างไรสิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาหรือไม่ มีความจำเป็นหรือไม่ที่ต้องเข้าไปแก้ไขหรือควบคุม ด้วยวิธีการอย่างไร ยกตัวอย่าง

4.7 ในปัจจุบันบทบาทของผู้นำชุมชนต่าง ๆ เช่น ผู้อาวุโส หมอพื้นบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน พ่อแม่ มีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร

4.8 ความสัมพันธ์ต่างๆ ในชุมชน เช่น การช่วยเหลือแบ่งปันและการพึ่งพิงกันในด้านต่างๆ รวมทั้งความรู้สึกไว้วางใจกันในฐานะเครือญาติเปลี่ยนแปลงไปบ้างหรือไม่ อย่างไร

5. องค์การทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมสถาบันศาสนาและครอบครัว

5.1 ท่านคิดว่าบทบาทของศาสนาและครอบครัวที่ได้มีการอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับเรื่อง ธรรมชาติและบรรพบุรุษมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างหรือไม่ อย่างไรและในรูปแบบใด (เช่น บทบาทของ พระหรือผู้นำทางศาสนาในหมู่บ้านรวมทั้งพ่อ-แม่ที่มีต่อลูกดั้นด้น้อยลงหรือไม่ หรือความเคารพนับถือ ของชาวบ้านที่มีต่อพระหรือผู้นำทางศาสนาและลูกที่มีต่อพ่อแม่เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ เพราะเหตุใด

5.2 ท่านคิดว่าในหมู่บ้านนี้ ศาสนาหรือความเชื่อยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการทำมาหากิน และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านบ้างหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

5.3 การที่เป็นคนพวกเดียวกัน ครอบครัวเดียวกันหรือเป็นเครือญาติกัน ศาสนาและ ครอบครัวสั่งสอนอย่างไรหรือไม่ เช่น สอนให้รักสามัคคี ช่วยเหลือกัน หากคนใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติ ตามหรือเอาเปรียบผู้อื่น ชาวบ้านจะมีความรู้สึกอย่างไรและมีวิธีการจัดการหรือควบคุมผู้ฝ่าฝืนอย่างไร

5.4 ศาสนา หรือครอบครัวพ่อแม่ ปู่ย่าตายายได้สั่งสอนเกี่ยวกับความฟุ้งเฟ้อหรือไม่ อย่างไร

6. การเมือง

6.1 ในอดีต การปกครองหรือการอยู่ร่วมกันแต่เดิมเป็นอย่างไร มีระบบควบคุมดูแล ความสงบเรียบร้อยและจัดการความขัดแย้งรวมทั้งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไรต่อมาระบบนี้เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่

6.2 เริ่มมีผู้ใหญ่บ้านมาตั้งแต่เมื่อใด ในอดีตเลือกคนมาเป็นผู้ใหญ่บ้านกันอย่างไร เริ่มมี การเลือกตั้งตั้งแต่เมื่อใด เช่น มีการหาเสียง มีคู่แข่ง หรือชาวบ้านไปออกเสียงกันมากหรือไม่ ลักษณะเด่นของคนที่ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านคืออะไร

6.3 รัฐเช่น เจ้าหน้าที่เกษตร พัฒนาชุมชนหรือ เจ้าหน้าที่อำเภอเป็นผู้เข้ามาแนะนำให้ใช้ ปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าแมลงหรือไม่ อย่างไร ท่านและชาวบ้านมีความเห็นในเรื่องนี้อย่างไร

คำถาม 6.4- 6.8

ถามเฉพาะผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือคณะกรรมการหมู่บ้านหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง

6.4 งานหลักของผู้ใหญ่บ้านมีอะไรบ้าง ในอดีตต่างจากปัจจุบันอย่างไร ท่านแบ่งเวลาใน การทำงานของหมู่บ้านกับงานส่วนตัวอย่างไร ความต้องการสำคัญของชาวบ้านที่อยากให้ท่านทำให้ สำเร็จมีอะไรบ้าง ท่านมีความเห็นอย่างไร

6.5 ท่านเห็นว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้มีส่วนร่วมและช่วยเหลือในการปกครองหรือการทำ หน้าที่ของท่านหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

6.6 ท่านมีบทบาทอย่างไรต่อการช่วยเหลือชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องการทำมาหากินรวมทั้งการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในหมู่บ้าน มีอุปสรรคและสิ่งสนับสนุนสำคัญอะไรบ้าง

6.7 ท่านคิดว่าที่ผ่านมารัฐเข้ามามีบทบาทในการช่วยเหลือหรือสนองต่อความต้องการของชาวบ้านอย่างเหมาะสมหรือมีปัญหาบ้างหรือไม่ อย่างไร ท่านและชาวบ้านมีอำนาจต่อรองกับรัฐมากน้อยแค่ไหน เพราะเหตุใด

6.8 ในหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มกันทางเศรษฐกิจบ้างหรือไม่ เช่น กลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มอาชีพต่างๆ มีรายละเอียดอย่างไร ท่านเห็นว่าการรวมกลุ่มเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดีและจำเป็นหรือไม่ เพราะเหตุใด ลักษณะความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเป็นอย่างไร ช่วยเหลือและร่วมกันในกิจกรรมต่าง ๆ ดีหรือไม่ มีปัญหาใดเกิดขึ้นบ้างหรือไม่ ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ มีความร่วมมือและช่วยเหลือระหว่างกันบ้างหรือไม่

7. การศึกษา

7.1 ในอดีตก่อนมีโรงเรียนเข้ามา ชาวบ้านศึกษาเล่าเรียนกันอย่างไร โรงเรียนเริ่มเข้ามาตั้งในหมู่บ้านตั้งแต่เมื่อไร ปีไหน ก่อตั้งได้อย่างไร ชาวบ้านมีส่วนเกี่ยวข้องในการตั้งโรงเรียนหรือไม่ อย่างไร

7.2 ชาวบ้านเห็นความสำคัญและพอใจกับโรงเรียนมากน้อยเพียงใดสิ่งที่โรงเรียนสอนเป็นประโยชน์กับการทำมาหากินของครอบครัวหรือไม่ ชาวบ้านส่งลูกมาเรียนมากน้อย เพียงใด

7.3 โรงเรียนสอนถึงชั้นใด ครูเป็นคนจากที่ไหน วิชาที่เรียนเป็นวิชาเกี่ยวกับอะไร นำมาใช้ในการทำมาหากินช่วยพ่อ-แม่ อย่างไร

7.4 ชาวบ้านคิดว่าการได้เรียนหนังสือกับการไม่ได้เรียนหนังสือแตกต่างกันไหม ชาวบ้านต้องการให้ลูกมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร เพราะเหตุใด

7.5 โรงเรียนทำให้ลูกเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ เช่น เชื่อ/ไม่เชื่อฟังพ่อแม่มากยิ่งขึ้น ปฏิเสธความเชื่อต่าง ๆ ที่พ่อแม่สอน นิสัยการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป ฯลฯ ท่านมีความคิดเห็นในเรื่องนี้ อย่างไรบ้าง และคิดว่าจะมีวิธีการควบคุมหรือแก้ไขอย่างไร

7.6 ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชาวบ้านเป็นอย่างไร มีการร่วมมือช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างกันหรือไม่ เช่น ชาวบ้านเข้ามามีส่วนในการกำหนดหลักสูตร เข้ามาช่วยสอนหรือครูเป็นผู้มีบทบาทในการแก้ปัญหา ของชาวบ้านในฐานะผู้นำชุมชนหรือไม่

7.7 ท่านคิดว่า โรงเรียนและครูได้สอนลูกท่านในสิ่งที่ท่านอยากให้สอนหรือไม่ อย่างไรสิ่งที่ท่านอยากให้โรงเรียนสอนลูกคืออะไร ท่านเคยได้สื่อสารในเรื่องนี้กับโรงเรียนและครูหรือไม่ ถ้าเคยผลเป็นอย่างไร

7.8 ท่านคิดว่าจำเป็นหรือไม่ที่เด็กควรได้เรียนรู้และฝึกฝนงานที่พ่อแม่ทำอยู่ ทำไมจึงคิดเช่นนั้น

7.9 ในหมู่บ้านนี้มีเด็กหรือคนหนุ่มสาวที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เช่น ทำงานในเมืองกรุงเทพหรือไม่ ท่านคิดว่าการที่เด็กเรียนต่อสูง ๆ จะมีผลทำให้เด็กออกไปทำงานนอกหมู่บ้านหรือไม่

7.10 ท่านคิดว่า การที่เด็กมีการศึกษาจะทำให้การทำมาหากินของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป เช่น เพาะปลูก การบริโภค การต่อรองกับตลาด การรับข่าวสาร ฯลฯ เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ ท่านมีความคิดเห็นในเรื่องนี้อย่างไร

7.11 ท่านคิดว่า การที่เด็กมีการศึกษาทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเปลี่ยนแปลง หรือกระทบกระเทือนหรือไม่ ท่านรู้สึกอย่างไรบ้าง

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นางสาวอรสุดา เจริญรัก
วัน เดือน ปีเกิด	24 มกราคม 2504
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	76/1 ตลาดพร้าว 35 ตำบลลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	วิทยากรเอก กองโครงการสัมพันธ์ สำนักราชเลขาธิการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	กองโครงการสัมพันธ์ สำนักราชเลขาธิการ พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร 10200

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2521	มัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
พ.ศ. 2525	พาณิชยศาสตร์บัณฑิต สาขาการตลาดระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2529	พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาการเศรษฐกิจ) สาขาเศรษฐศาสตร์ประชากรและทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
พ.ศ. 2543	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

✓

การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง
ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

บทคัดย่อ

ของ

อรสุดา เจริญรัต

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
มีนาคม 2543

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงว่า ภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีเข้าสู่สังคมทันสมัย นั้น เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่และปรับตัวไปโดยมีเงื่อนไข ปัจจัยและกระบวนการอย่างไร โดยได้กำหนดนิยามและขอบเขตของเศรษฐกิจพอเพียงว่าประกอบด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประการ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต

เนื่องจากการศึกษานี้มุ่งหมายที่จะอธิบายปรากฏการณ์เศรษฐกิจพอเพียงจากทัศนะและการให้ความหมายจากมุมมองของราษฎรในชนบทซึ่งเป็นผู้อยู่ในปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษา ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้วิธีวิทยาการศึกษาเชิงคุณภาพ และการสร้างข้อสรุปจากทฤษฎีฐานรากมาใช้ในการอธิบาย และทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าว สำหรับการรวบรวมข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกสนามศึกษาแบบเจาะจง กล่าวคือ เลือกพื้นที่ที่มีคุณลักษณะตามนิยามและขอบเขตของเศรษฐกิจพอเพียงโดยพิจารณาจากลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก 4 ประการ ตามที่ได้กำหนดไว้

ผลจากการวิจัยพบว่า เงื่อนไขสำคัญที่สุดของการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลจัดการทรัพยากรต่างๆ ของตนเอง อำนาจดังกล่าวนับเป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่การสร้างและพัฒนาระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ในระบบบรรทัดฐานของหมู่บ้านที่ปรากฏอยู่ในจารีตประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ หรือพิธีกรรม ซึ่งเป็นผลเชื่อมโยงจากอิทธิพลของโลกทัศน์และระบบคุณค่าของชุมชน ปัจจัยดังกล่าวนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถปรับตัวไปตามบริบทสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีเข้าสู่สังคมทันสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อมูลจากการศึกษาพบว่า เมื่อหมู่บ้านต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงจากความทันสมัยต่าง ๆ เช่น การที่มีถนนตัดผ่านเข้ามา การมีสาธารณูปโภคที่สะดวกสบาย หรือการเข้ามาแทรกแซงของอำนาจรัฐ รวมทั้งระบบทุนนิยมการค้า ที่มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมหลายด้าน ทำให้อำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนต้องถูกกระทบกระเทือน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ บรรทัดฐานที่เคยมีบทบาทในการกำหนดและควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ไว้ จำเป็นต้องปรับตัวไปภายใต้การจัดระเบียบสังคมใหม่ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม เป็นต้นว่า การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน (Norms of Reciprocal) และการสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน (Networks of Civic Engagement) ขึ้นมา เพื่อสนับสนุนและทดแทนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาในระบบเครือญาติที่มีบทบาทน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต ดังนั้น จึงพบว่าภายในหมู่บ้านได้เกิดการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่าง ๆ ทั้ง คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มเกษตรกรนิเวศ กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารข้าว รวมทั้งกลุ่มออมทรัพย์ ภายใต้ระบบการจัดการรูปแบบใหม่ที่เกิดจากความร่วมมือทั้งกับหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชนหรือแม้กระทั่งองค์กรระหว่างประเทศเพื่อสร้างศักยภาพในการปรับตัวโดยระดมหลากหลายทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็น ความรู้ ทุน เทคโนโลยี ฯลฯ จากแหล่งต่าง ๆ นำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ร่วมกันของชุมชนที่ได้ตัดตอนจากภูมิปัญญาเดิม แต่กลับได้นำความรู้สมัยใหม่มานำมาบูรณาการกันได้อย่างเหมาะสม ปัจจัยเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยังคงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนตลอดมา

✓

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากระบวนการปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง จะมีได้อยู่บนเส้นทางที่ราบรื่นปราศจากอุปสรรคและปัญหาใด ๆ ตรงกันข้ามกลับพบว่ายังคงมีอุปสรรคและปัญหามานับประการที่ชาวบ้านจะต้องร่วมกันเรียนรู้เพื่อพัฒนาวิธีการต่อสู้และเอาชนะปัญหาเหล่านี้ต่อไป รัฐในฐานะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือและสนับสนุนชุมชนเหล่านี้ สามารถส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพดังกล่าวได้โดยการกำหนดนโยบายที่เอื้อต่อการกระจายอำนาจจากส่วนกลางให้มากขึ้น พร้อมๆ ไปกับการช่วยเหลือและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถพัฒนาความเข้มแข็งของตนเองด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายร่วมกัน ตามแต่สภาพปัญหาของแต่ละพื้นที่ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของทุนทางสังคม (Social Capital) ของชุมชนนั่นเอง

THE FORMATION AND ADAPTATION OF SUFFICIENTCY-ECONOMY
IN THE CHANGING THAI CONTEXT

AN ABSTRACT

BY

ORASUDA CHAROENRATH

Present in partial fulfillment of the requirements for the
Doctor of Education degree in Development Education
At Srinakharinwirot University
March 2000

The purpose of the study was mainly aimed to understand the formation and adaptation of sufficiency-economy in the changing Thai context by addressing two major research problems: how sufficiency-economy formed itself under the context of traditional society, and how sufficiency-economy adapted itself under the transitional context from traditional society to modern society. The sufficiency-economy in this study was defined into 4 major specific economic activities : production, consumption, exchange and distribution.

The study employed qualitative methods and grounded theory to investigate and understand the complexity of the phenomenon and to answer the research questions from the viewpoints of the key informants. The site of the study was selected by specific sampling in order to assure that the phenomenon of the study has occurred in the chosen site with the focus on the mentioned 4 economic activities.

In summary, the findings from this study revealed that the power of the community to control and manage their own resources was the most important condition for the adaptation through the dynamic context. Having this power in their hands, the community can construct their own management system through the process of social organization according to their worldviews, values and norms. This potential has reflected in their wisdom, beliefs, traditions and many aspects of culture. Thus, whenever this power is still maintained, the adaptation of sufficiency-economy will exist in the community.

The important role of the government, as a supporter, is on the basis of allocating more power as well as more support to the community to help them develop learning process according to their own social capital.